

Sadece İncelemek İçindir
Ücreti Yoktur
İnceledikten Sonra Siliniz ve Bulursanız Satın Alınız.
yazılama
Levent Şahverdi Arşivi

Devrimin Gölgesinde

Berlin-Varşova-Ankara 1920

Levent Şahverdi Arşivi

Yazılama Yayınevi: 205
Parti Kitaplığı: 1

Devrimin Gölgesinde

Berlin-Varşova-Ankara 1920

Kemal Okuyan

Editör: Oğuz Kavala
Kapak Tasarımı: Levent Karaoğlu
Sayfa Düzeni: Umut Tuna
ISBN: 978-605-2222-31-7
Birinci Baskı: Eylül 2019
İkinci Baskı: Eylül 2019
Üçüncü Baskı: Ekim 2019

© Yazılama Yayınevi

Baskı: Mutlu Basım Yayın - Bahri Mutlu
Davutpaşa Cad. Güven İş Merkezi
C Blok No: 256 Topkapı - İSTANBUL
Tel: 0 212 577 72 08
Sertifika no: 18569

Yazılama Yayınevi Hizmetleri Ltd. Şti.
Serasker Cad. Osmancık Sokak
Betül Han 9/13 Kadıköy - İstanbul
Sertifika No: 12411
Tel: 0 216 338 52 59
iletisim@yazilama.com
www.yazilama.com

Levent Şahverdi Arşivi

Devrimin Gölgesinde

Berlin-Varşova-Ankara 1920

Kemal Okuyan

Yazılama

Levent Şahverdi Arşivi

Kemal Okuyan: 1962 yılında doğdu, ilk ve orta okulu Ankara, liseyi İzmir'de tamamladı. B.Ü, Siyaset Bilimi bölümünden mezun oldu. 1976-1978 yılları arasında TİP'in gençlik örgütlenmesinde çalıştı. 1979'da Sosyalist İktidar, 1986'da Gelenek Dergisi'nin kuruluşunda yer aldı. 1992'de Sosyalist Türkiye Partisi'nin ve bu partinin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasının ardından Sosyalist İktidar Partisi'nin kuruluşunda Genel Başkan Yardımcısı olarak görev yaptı. Sosyalist İktidar Partisi'nin 2001 yılında Türkiye Komünist Partisi adını almasından sonra bu partide çeşitli sorumluluklar üstlendi. Birçok dergi ve gazetede yazıları yayınlandı. Şu anda düzenli olarak soL Haber Portalı, Boyun Eğme ve Gelenek'e katkı koymaktadır. *Sovyet Dış Politikasında İlk Yıllar, 'Ne Yapmalı'cılar Kitabı, Stalin'i Anlamak, Türkiye'de Sosyalizmin İktidar Arayışı, Sovyetler Birliği'nin Çözülüşü Üzerine Anti-Tezler, Ergenekon ve AKP Arasına Sıkışan Sol, Türkiye Solunun Yurtseverlik Sınavı* adlı kitapların yazarıdır. Hâlen TKP'nin Genel Sekreterliği'ni yürütmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Aydemir ve Süleyman'a... Parti'ye...

Levent Şahverdi Arşivi

İÇİNDEKİLER

0. Kocaman Orak Çekiç 9
1. Ruslar Başardı 11
2. Bahriyelilerin İsyanı 15
3. Başı Benzedi Ya Sonrası? 19
4. Emprovize Cumhuriyet 25
5. Komünist Parti Kuruluyor 31
6. Büyük Trajedi 39
7. Dünya Devriminin Ayak Sesleri 51
8. Komintern Yola Çıkıyor 59
9. Komedi ve Yine Trajedi 67
10. Emperyalist Barışa Karşı Anadolu Hamlesi 73
11. Versay ve Emperyalistler Arası Çelişkilere Oynamak 79
12. Tek Ülkede Sosyalizm: Tercih Değil Zorunluluk 89
13. Diplomatlar: Sovyet Savunmasının Günahkar Kahramanları .. 111
14. Alman İşçi Sınıfı "Ben Buradayım" Demeye Devam Ediyor 123
15. Komünizmin Solu ve Sağı: Çocukluk ve Olgunluk 129
16. Kafalar Karışıyor: Polonya Umudu 139
17. Karşı Devrim Enternasyonali Yığınak Yaparken 145
18. Milliyetçilik İşçi Sınıfına Bulaşınca 157
19. Kızıl Ordu'da Neler Oluyor? 169
20. Varşova Engeline Takılan Dünya Devrimi 193
21. Alman Generallerin Sovyet Kartı 205
22. Steplerin Bozkırlarla İttifak Arayışı 219
23. Devrim Batıdan Doğuya Yönelirken 235
24. Sınırda El Sıkışma: Kafkasya 247
25. Sovyetler Anadolu'da Karar Veriyor 261
26. Alman Komünistleri "Hücum" Deniyor 279
27. Alman Ekim'i ve Devrimci Dalganın Fiyaskoyla Kapanışı ... 285
28. Neden... Neden Olmadı? 305

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

0

Kocaman Orak Çekiç

Dünya haritasının üzerine kondurulmuş, beş kıtayı kaplayan bir orak çekiç, tepesinde kızıl yıldız, iki tarafında başaklar ve farklı dillerde *"dünyanın bütün işçileri birleşin"* ibaresi... Yanında SSCB yazardı kocaman kızıl harflerle, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kısaltması.

İzmir Enternasyonal Fuarı'nın en büyük sergi alanlarından birisine sahipti Sovyetler Birliği. Fuarın kuruluşuna yardımları olmuştu, sonrasında ilgilerini hiç eksik etmediler, bir ara o hale geldi ki, insan, Soğuk Savaş'ın en önemli mücadelelerinden biri, aralarında birkaç yüz metre olan ABD ve Sovyet pavyonları arasında geçiyor sanabilirdi.

İşin aslı, ABD Türkiye'de zorlanıyordu; 1950'lerin baskın Amerikancılığı 1960'larda ağır darbe almış, 1970'lerde toplumun küçümsenmeyecek bir kesiminde Sovyetler Birliği sempatisinin oluşmasının önüne geçilememişti.

İzmir Fuarı'nda ise Sovyetler ABD ile rekabette açık ara üstündü; dışarıda Mustafa Kemal ile Lenin'in fotoğrafları karşılardı insanları, Sovyet endüstrisinin en son kazanımları, belgeseller, konserler, hatta defileler...

Sonra 1980 geldi, Amerikancı generaller Türkiye'nin emekçilerine karşı Cumhuriyet tarihinin en kapsamlı operasyonu için düğmeye bastı. 12 Eylül faşist darbesi örgütlü insana, üreten insana, sorgulayan insana, yaratan insana, düşünen insana düşman kesildi. Karşı devrimdi bu ve ölçüsüzdü.

Levent Şahverdi Arşivi

Darbe İzmir Enternasyonal Fuarı'nın açık olduğu döneme denk geldi, bir gün kapattılar, yeni düzenlemeler yapıldı, sokağa çıkma yasağına göre ayarlandı açılıp-kapanma saatleri.

Darbeci başı Evren, bütün darbeciler gibi her şeye karışmayı seven bir tipti, sergide resme müdahale eder, her konuda uzman kesilir, sağa sola buyruklar yağdırırdı.

Faşistin eli, sanatçı Orhan Taylan'ın Antalya'da belediye binası duvarına yaptığı Prometheus resmine uzanmıştı örneğin. Boyayla kapattılar üzerini...

Lakin İzmir Fuarı'ndaki devasa orak çekiçli amblem orada kaldı... Ufalsa ufalsa ve rozete dönüşse, bir not defterine minicik çiziktirilse yıllarca hapisliğe yol açacak bir sembol, İzmir Fuarı'na gelenleri karşılamaya devam ediyordu. Ve Türkiye'de insanlar Sovyetler Birliği'ndeki gibi eşitlikçi bir düzen istedikleri için eziyet görüyor, içeri tıkılıyor, hatta öldürülüyordu.

Sovyetler Birliği'nin devlet ambleminde yer alan dünya haritası Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafyayı merkez almıştı. Amblem dünya devrimini simgeliyordu, Türkiye ise karşı devrimi yaşıyordu.

Dünya devrimini simgeleyen ambleme sahip ülke ile karşı devrimi yaşayan ülkenin yönetimleri arasındaki ilişkilerse eskisi gibi devam ediyordu.

Kim bilir, o yıllarda İzmir Fuarı'na yolu düşen devrimciler herhalde "neden" diye sormuştur kendi kendilerine: "Neden haddini bildirmiyorlar şu darbeciye?"

Ben soruyordum.

Basit bir soru değildi bu ve yanıt verebilmek için çok gerilere gitmek gerekiyordu.1920'lere... İnsanlık tarihinin en kritik kırılma anlarından birine...

Evet, 1920'lere gidiyoruz. Devrimin gölgesinin düştüğü üç kente; Berlin'e, Varşova'ya, Ankara'ya...

Levent Şahverdi Arşivi

1

Ruslar Başardı

Hayat ne güzeldi savaşın başlangıcında Alman sermayesi için. 19. yüzyılın son çeyreğinde büyük gelişme gösteren, 20. yüzyılın ilk on yılında birçok gösterge açısından İngiltere'nin tahtını sallamaya başlayan Alman ekonomisi için savaş yeni olanaklar yaratacaktı. Her şeyden önce hakkını söküp alacaktı Alman tekelleri sömürgeciliğin kaymağını yiyen İngilizlerden, Fransızlardan... Dünyanın en örgütlü emekçi kitlesini oluşturan Alman işçi sınıfı da bu fikre alıştırılmıştı: Alman devleti güçlenirse, işçi sınıfının refahı yükselecekti. Savaş 1914 yazında patlayıp da, devlet içinde devlet haline gelen sosyal demokrat liderler burjuva hükümeti desteklemeye karar verdiğinde, bu bahanenin arkasına saklanıyorlardı. *"Hepimiz aynı gemideyiz"* diyorlardı ve bu geminin "Rus barbarlar" tarafından batırılmasına izin vermeyeceklerdi.

İngiltere ve Almanya'nın başını çektiği iki karşıt blok milyonlarca kişinin yaşamına mal olacak kanlı bir çatışmaya dahil olmuştu. Fransa, Rusya ve Japonya İngiltere'yle, Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan Almanya'yla saf tutmuştu. İtalya ise bir yıl sonra 1915'te İngiltere ve müttefiklerinin yanında savaşa katılacaktı.

Cepheye yollanan askerlerin büyük çoğunluğu ezilen, emekçi insanlardı. İşçiler, yoksul köylüler... Onları tekellerin kanlı rekabetinde ölüme sürüklemek için her devlet kendince bir söylem geliştirdi. Fransızlar büyük imparatorluklarda yaşayan halklara özgürlük getirecek, Ruslar İstanbul'u alacak, Osmanlı yeniden cihan imparatorluğu olacaktı...

Levent Şahverdi Arşivi

Burada bir tesadüf yok. Almanya ve Fransa'da güçlü sosyalist partiler, emekçi yığınları yıllarca yaklaşmakta olan savaşa karşı bilinçlendirmişlerdi. Bu kitleleri kaba fetihçilikle ikna edemezdiniz, inceltilmiş propagandaya ihtiyaç vardı. Özgürlük, demokrasi, insan hakları, hatta devrimin çıkarları için cepheye yollanıyordu baldırı çıplaklar. Üç gün öncesine kadar *"birbirimize asla silah doğrultmayacağız"* diyen yüz binler, asker alım merkezlerinde sıraya girmiş, milliyetçi marşlar eşliğinde trenlerle cepheye yollanıyordu.

İkinci Enternasyonal'in sonuydu bu, artık uluslararası işçi hareketinden söz edilemezdi, emperyalizmin savaş borusu bütün maskeleri aşağı indirivermişti.

1914'teki bu kepazeliğe Rus devrimcileri ortak olmadı. Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin iki kanadı da cahil köylü yığınlarına yeni topraklar vaat eden Çar'ın peşine takılmadı. Bolşevikler ise daha da ileri giderek *"emperyalist savaşın iç savaşa dönüştürülmesi"* hedefini ilan ettiler. *"Herkes kendi burjuvazisini haklasın"* demekteydiler özetin özeti...

Aslında bu yaklaşım özgün sayılamazdı. Savaştan önce İkinci Enternasyonal *"savaş bütün çabalara rağmen kaçınılmaz hale gelirse, savaşa yol açan burjuva iktidarları devirme hedefi"* ile hareket edilmesini karara bağlamıştı. Bu karar unutuldu; fikri takip Lenin'e kaldı.

Lenin *"işçiler birbirleriyle değil kendi burjuvalarıyla savaşmalı"* diyordu ama savaş başladığında kimsenin bunu dinleyecek hali yoktu. Şovenizm galebe çalmış, savaş çığlıkları yoksul milyonları kendinden geçirmişti.

Onların uyanışını yine savaş sağladı. Ölüyorlardı, biner biner. Kurşundan kaçan bombayla, bombadan kurtulan zehirli gazla, zehirli gazdan sağ çıkan süngüyle... Hâlâ ayakta kalındıysa devreye salgın hastalıklar giriyordu. Birçok birlik açlıkla boğuşuyordu, cephe gerisinde kadınlı erkekli proletarya, ordulara kıyafet yetiştirmekte güçlük çekiyor, gencecik çocuklar siperde donarak can veriyordu.

Savaş emperyalistler arasındaki kanlı bir boğazlaşmaydı ama boğazlananlar her zamanki gibi yoksullardı. Savaş arenasında da sınıf farklılıkları sürüyordu. Subayların karnı tok, sırtı pekti. Ve

Levent Şahverdi Arşivi

cephede işler kötü gittikçe eşitsizlikleri fark edenlerin sayısı daha da artıyordu.

1914 yılında Birinci Dünya Savaşı başlarken Avrupa'nın örgütlü işçi kitlelerinde geçici hafıza kaybı yaşanmıştı. Savaşın bando eşliğinde çiçek atan kadınların önünde gıcır gıcır postallarla yürüyüşe geçmekten ibaret olmadığı anlaşıldıkça sınıf bilinci geri gelmeye başladı. En çok da Rusya ve Almanya'da.

Önce Rusya ayaklandı. Oğullarını anlamsız bir savaştan sağ salim geri getirmek isteyen anneler, askere tüfek yetiştirsinler diye köleye dönüştürülmüş Petrograd işçileri, ülkenin can çekişmesini fark eden üniversite öğrencileri, evlatlarını cepheye yolladıklarından hasat yapamayan köylüler ve de bizzat savaşan erler, düşük rütbeliler...

Çarın atlı polisleri, şehir merkezlerinde konuşlandırılmış sadık askeri birlikler, Ohrana ajanları grevleri, boykotları, mitingleri engelleyemiyordu artık. Dahası, cephede ilginç şeyler oluyor, yaygın firarlara toplu isyanlar ve zalim komutanların öldürülmesi eşlik etmeye başlıyordu.

Sarsılmakta olan Rus monarşisinin bu duruma verdiği tek yanıt ölçüsüz şiddetti. Ancak meşruiyetini yitiren bir iktidar için şiddet fazlasıyla tehlikeliydi de. Genç subaylar cepheden gelen moral bozucu haberlerin de etkisiyle kendilerine verilen *"ez, tutukla, öldür"* komutlarına sağırlaşmaya başlamışlardı. Çar'a inançları hızla tükendi ve 1917'nin Şubat ayında bir sabah görüldü ki kışlalarından çıkan askerler halkın arasına karışmış, onlarla saf tutmuş, işçilere silah dağıtmış.

Despotik Rusya'dan Devrimci Rusya'ya geçiş birkaç günde gerçekleşti. Çar düştü, iktidar boşluğu burjuvaziye ve işçi sınıfına ait iki odak tarafından dolduruldu. 1917 Mart ve Kasım ayları arasında geçen sekiz ay, Rusya'da otorite Geçici Hükümet ile Sovyetler arasında paylaşıldı. Düğümü Bolşevikler çözdü, 7 Kasım 1917'de işçi sınıfı iktidarı eline geçirdi.[1]

Ekim Devrimi'nin öyküsü bu kitabın kapsamı dışında kalıyor. Bununla birlikte, okuduğunuz kitabın devamı *Ülkeyi Devrimle Buluşturmak*'ta "devrim" olgusunu tarihsel ve teorik temellerde ele alırken, doğal olarak en güçlü referanslardan biri 1917 Rusyası oldu.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

2

Bahriyelilerin İsyanı

Savaşın en önemli cephelerinden biriydi Almanya-Rusya cephesi ve bir tarafta *"savaşmak istemiyoruz"* diyen asker yığınlarının isteği olmuş, *"derhal barış"* diyen Bolşevikler yönetime gelmişti. Alman askerleri arasında da aynı duygu hızla yayılıyordu. Siperlerin öte tarafından atılan bildirilerde *"siz de bizim gibi asalaklar için ölmek yerine kaderinizi elinize alın"* yazmaktaydı. Ruslara esir düşen Almanların bir bölümü devrimci fikirlerle tanıştıktan sonra serbest bırakılıyor, ülkelerine *"bütün ülkelerin işçileri birleşin"* şiarını sahiplenerek dönüyordu.

Almanya'nın içinde de işçi sınıfında öfke birikiyordu. Savaşın hiç de sosyal demokrat liderlerin iddia ettiği gibi emekçilere yaramadığı, tersine muazzam bir yıkım getirdiği ortaya çıkmıştı. Alman devleti savaş sırasında gerçeği gizlemek için her şeyi yapıyordu ama özellikle 1916 sonrasında Alman toplumu işlerin ters gittiğini fark etmeye başlamıştı. Nasıl fark etmesinler ki? Sonrasında rakamlar açıklandı, Almanya'nın savaştaki kaybı 1 milyon 808 bindi. 4 milyonun üzerinde yaralı, 600 bin civarında esir.[2] Büyük kentlerde savaş ve daha çok İngiliz ablukası nedeniyle açlık baş göstermişti. Bazı kaynaklara göre hayvanat bahçelerinden hayvanlar çıkarılıp yeniyordu. İddiaya göre Dresden'de bir restoranda müşterilere fil servis edilmişti.

Rudolf Lindau'dan aktaran William A. Pelz; *A People's History of the German Revolution*, Pluto Press, 2018, s.41.

Levent Şahverdi Arşivi

Almanya'da militarizmin altındaki zemin hızla kaymaktaydı. Savaş başladığında Avrupa'nın en örgütlü işçi sınıfı sessizliğe gömülmüş, sınıf kimliğini yitirmişti. Tek bir grev bile yapılmamıştı. Bir yıl sonra 1915'te 13 bin işçi hakkını aramak için iş bıraktı. 1917'de ise proletaryanın muhteşem dönüşü gerçekleşmişti: Grevci işçilerin sayısı 651 bine ulaşmıştı.

Savaş siyasetin bir uzantısıydı ve Alman işçisi yıkıcı savaşın intikamını siyasileşerek almaya niyetliydi. Batıdaki Fransa cephesinden Cumhuriyetçi fikirler, doğudaki Rusya cephesinden sosyalizm ülküsü giriş yapıyordu ülkeye. Almanya ve Cumhuriyet! Kayzer'in idaresindeki Emperyal Almanya'yı sarsmak için tek başına yeterdi Cumhuriyet fikri. Ancak imparatorluk için daha da fenası geliyordu: Sovyet Cumhuriyeti!

Savaşın son yılına girildiğinde Alman generaller için tek iyi haber Bolşeviklerin Rusya'da iktidarı alması ile birlikte doğu cephesindeki savaşın sonlanmasıydı. Sovyet Rusya ile Almanya arasında 3 Mart'ta imzalanan Brest Litovsk anlaşmasıyla Berlin hem ciddi bir toprak parçası kazanmış hem de önemli bir düşmandan kurtulmuştu. Lakin bu anlaşma savaşın gidişatını değiştirmedi. Almanya'nın müttefiki Osmanlılar İngiliz ve Fransız baskısı karşısında tutunamıyor, ABD'nin savaşa girmesiyle birlikte batı cephesinde bütün dengeler değişiyordu. Savaşı kazanamayacaklarını artık ülkeyi fiilen yönetmekte olan generaller de anlamıştı.

Bir iktidar için dışarıda savaş kaybetmek, genellikle içeride de kaybetmek anlamına gelir. Gerçi Almanya'nın sorunu kaybetmekten çok kazanamamaktı. Savaş ülke topraklarında sürmüyordu, dolayısıyla Almanya'nın militarizmi besleyen büyük tekelleri daha fenası gelmeden savaştan çıkışın yollarını aramaktaydı.

Savaşın asıl yükünü çeken erler de bu arayışın farkındaydı, yakında evlerine döneceklerdi. Ancak beyinleri milliyetçilik ve militarizm ile sulanmış bir kısım amiral, donanmaya ait bazı gemileri "onurlu" bir biçimde batırılmaları için İngiliz donanmasının üzerine sürmeye kalkınca film koptu. Bu aptalca kararla gemileri değil imparatorluğu batıracak gelişmelerin önünü açtılar.

Komutanlarının kendilerini bilerek ölüme sürüklediğini fark eden bahriyeliler isyan etti, isyan sert bir biçimde bastırıldı, bazı denizciler tutuklandı, öldürülenler de oldu ama ne zaman ki

Levent Şahverdi Arşivi

tutuklananlar karaya çıkartıldı; işte o zaman yönetenler için en kötüsü gerçekleşti: Kuzey kentlerinde işçilerle denizciler birlikte hareket etmeye başladılar. İsyan hızla devrimci bir harekete dönüşüyordu. Baltık kıyısındaki Kiel, yükselen Alman devriminin ilk merkezi durumuna gelmişti.

Kısa süre içinde Alman Devrimi'nin cellatlarından biri haline gelecek olan sosyal demokrat Gustav Noske, hareketi yatıştırmak için kente gittiğinde Denizcilerin ve İşçilerin Konseyi kurulmuştu bile. Kiel'de kızıl bayraklar dalgalanıyordu. Tarih 5 Kasım 1918'di. Noske daha sonra sosyal demokrasinin Alman Devrimi'ni baştan çıkarmak için sık başvuracağı uzlaşmacı bir tavırla coşkulu kalabalıkları kontrol altına aldı. Karşısında gerçek bir örgütlenme yoktu. Ama yalanla, ama tatlı sözle, ama arada şantaj yaparak hareketin tansiyonunu düşürdü. Generaller ve Alman gericiliğinin bu yetenekli alçağa daha sonra çok işi düşecekti.

Ne var ki ok yaydan çıkmıştı. Kiel'den gelen haberler Berlin'i hareketlendirdi. Belli ki geniş kitleler bir kıvılcım bekliyordu, sokaklar karışıverdi başkentte. Ancak asıl darbe umulmadık bir bölgeden geldi. Muhafazakarların gururu Bavyera kaynıyordu. 7 Kasım'da eyaletin başkenti Münih'te Kayzer'in tahttan çekilmesini talep eden yüz bin kişi toplandı. Gösteri sürerken devrimci askerler kentin garnizonuyla birleşip bütün devlet dairelerini ve stratejik noktaları ele geçirdi. İşçiler ve asker delegeleri belirlenmiş, Bavyera Halk Cumhuriyeti ilan edilmişti.

Bütün bu olanlarda Sosyal Demokrat Parti'nin ya da Bağımsız Sosyal Demokratların bazı yerel teşkilatlarının rolü vardı ama hareketin öncüsü yoktu, gerçek anlamda bir örgütlülükten söz edilemezdi. Münih'te cumhuriyet ilan eden kitlelerin lideri olarak öne çıkan gazeteci ve eleştirmen Kurt Eisner hiçbir biçimde militan bir geçmişe sahip değildi. Gariptir, Alman Devrimi çok ama çok sayıda yiğit devrimci çıkardı ortaya, bunların çoğu komünistti ama Devrim'in kritik anlarında öne çıkanlar hep devrimciliği bile tartışmalı tipler oldu. Tarih bazen bireylere hazır olmadıkları, hatta hiç hesaplamadıkları roller düşürür!

Devrim siyasal öncüsü olmadan yükseliyordu ve ilk darbesini vurmuştu. Alman sermayesi ve genelkurmayı yaklaşmakta olanı hissetti ve çok hızlı manevra yaptı. İmparatorluğun kendi

Levent Şahverdi Arşivi

üzerlerine yıkılabileceğini aylar önceden anlamışlardı, şimdi korktukları başlarına geliyordu. Bu nedenle Kayzer'i hemen gözden çıkardılar. Kapitalist sınıfın en güçlü temsilcileri, sosyal demokrat yöneticilerin kapısını çalıp *"bolşevizme karşı mücadele karşılığında her tür tavize hazır oldukları"*nı söylemekteydiler.[3] Ricaları karşılık buldu. Sosyal demokrasinin önde gelen ismi Ebert, hükümetin başındaki Prens Max von Baden'a güvenceyi vermişti: Düzen sağlanacaktı.[4]

Karar bağlanmıştı, Kayzer İkinci Wilhelm söz dinledi, fazla uzatmadan servetinin önemli bir bölümünü yanına alarak Hollanda yollarına düştü.

Alman devrimi artık gerçekti.

3 age, s. 58.

4 age, s. 63.

Levent Şahverdi Arşivi

3

Başı Benzedi Ya Sonrası?

Rusya'da devrim 1917 Şubatı'nda yükseldi, Çarı alaşağı etti, Kasım'da işçi sınıfı iktidarı ile taçlandı. Alman Devrimi 1918 Kasımı'nda patladı, Kayzer devrildi, Cumhuriyet kuruldu. Herkesin merak ettiği, devamının gelip gelmeyeceğiydi. Uzun yıllar boyunca dünya işçi sınıfı hareketinin merkezi durumundaki Almanya'da tıpkı Rusya'da olduğu gibi bir Sovyet iktidarı kurulacak mıydı?

İki ülkenin sosyo-ekonomik koşulları oldukça farklıydı, ideolojik ve siyasal iklim hiçbir biçimde aynı değildi. Bununla birlikte Almanya'daki devrim birçok açıdan Rus devriminde yaşananları çağrıştırıyordu. Önce en anlamsızından bahsedip geçelim. Rusya'da Bolşevikler 7 Kasım'da iktidarı ele geçirmişti, Alman Devrimi de neredeyse aynı tarihte zaferini ilan ediyordu, iki gün gecikildi sadece. Kuşkusuz bu bir rastlantıydı ama sonrasındaki yıllarda bu tarihin sembolik bir önemi olacaktı. 1923 yılında Almanya Komünist Partisi'nin (KPD) ayaklanma planlarında bu özel günler gündeme gelmiş, hatta 7 Kasım tarihi özellikle önerilmişti.[5] Sonra vazgeçtiler ama aynı tarihte, 8 Kasım'da Hitler'in komediye dönüşen birahane darbesi gerçekleşti. Karşı devrim de hem 7 Kasım'dan hem 9 Kasım'dan rövanşı böyle alacağını düşünüyordu.

Benzerlikler açısından asıl üzerinde durulması gereken beş nokta var. Bunlardan ilki toplumun emekçi sınıflarında biriken

5 Öneri Trotskiy'nindir.

Levent Şahverdi Arşivi

enerjinin açığa çıkmasını ya da sonuç almasını sağlayan gelişmenin silahlı kuvvetlerde yaşanmasıydı. Rusya'da 1917 Şubatı'nda halk zaten ayaktaydı ama Çar'ın sonunu getiren, Petrograd'daki seçkin ve "güvenilir" askeri birliklerin düzeni korumaktan vazgeçerek saf değiştirmesi oldu. Almanya'da da hoşnutsuzluk giderek artıyordu ancak imparatorluğun ipini denizciler çekti.

İkincisi bağlantılı, her iki ülkede de devrim özgün örgütlenmeler yarattı ve işçilerle devrimci askerler bu örgütlenmelerde yan yana geldiler. Rusya'da İşçi ve Asker Sovyetleri, Almanya'da Konseyler yalnızca işçi sınıfını silahlı bir güçle müttefik yapmadı, aynı zamanda işçi sınıfının bir silahlı güç haline gelmesini de sağladı.

Zaten üçüncü olarak üzerinde durulması gereken tam da budur: İşçi sınıfı silahlanma hakkı ve meşruiyeti elde etmiştir. Olağan koşullarda silah tekeli devlettedir. Ancak halk kitlelerinin eseri olan devrim sürecinde emekçiler silahlanmış, silahlı askerler emekçileşmiştir. Savaş koşullarında milyonlarca işçinin silah altına alınmış olması kuşkusuz bu süreci kolaylaştırmıştır ancak unutulmaması gereken, devrimlerin otoritesinin sınırlandırılamayacak olması kuralıdır. Rusya'da Çarı, Almanya'da Kayzer'i deviren toplumsal dinamikleri silahsızlandırmak sanıldığı kadar kolay değildi.

Demek ki, dört, Rusya'da olduğu gibi Almanya'da da bir değil iki otorite vardı. Bir tarafta Alman sermayesi ve gericiliğinin imdadına yetişen sosyal demokrasinin yeniden tesis etmeye çalıştığı "düzen", diğer tarafta işçi ve asker kitlelerinin oluşturduğu "devrim". Adı üzerinde, biri hemen düzene geçilmesini, diğeri ise devrimci bir yolda ilerlenmesini istiyordu.

Beş, iki ülkede de devrim, farklı tepkilerin ürünü olmakla birlikte esas itibariyle savaşa karşı barış talebiyle ortaya çıkmıştı.

Görüldüğü gibi benzerlik çok, 1917 Rusyası'yla 1918 Almanyası arasında. Fark şu ki, Alman Devrimi nihayete erdirilemedi! Bugünün dünyasını da etkileyecek biçimde, Alman işçi sınıfı dünya devriminin önünü açacak hamleyi yapmayı başaramadı.

Tarihçiler için verimli bir alandı Rusya-Almanya karşılaştırması. Siyasetin devrim cephesinde mücadele edenler içinse "ah" dedirten ve de dersler çıkarılması gereken bir konu. Sona saklamadan söylemem gerek, Alman Devrimi'nin başarısızlığa mahkûm olduğunu düşünenlerden değilim. Evet, Almanya sosyalist devrim

Levent Şahverdi Arşivi

için bazı dezavantajlara sahipti ama tersi de geçerliydi. Rusya'yla kıyaslandığında hesaba katılması gereken artıları vardı. Bunlardan hareketle ve yerinde müdahalelerle Almanya'daki boşluklar pekala kapatılabilirdi.

Neydi temel sorun? Hiç tereddütsüz temel sorun, Almanya'da 1918 yılında feleğin çemberinden geçmiş bir devrimci işçi sınıfı partisinin yokluğuydu. Alman Sosyal Demokrasisi'nin içinde her daim devrimci bir kanat vardı belki ama bu kanat hiçbir zaman kendi göbeğini kesmemiş, bağımsız bir güç olmamıştı. Savaş sırasında partinin tutumuyla ilgili görüş farklılıkları nedeniyle yaşanan ayrışma, devrimci Marksistler açısından örgütsel ve siyasal bağımsızlık anlamına gelmemiş, tersine Lenin'in "dönek" damgasını vurduğu Kautsky'den, reformizmin babası Bernstein'a varıncaya kadar bir dizi isim Bağımsız Alman Sosyal Demokrat Partisi'nde (USPD) buluşmuştu. Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht'in başını çektiği Spartakistler 1917'de kurulan bu partinin sol kanadını oluşturuyordu.

Böylece Almanya savaşın son yılına iki ayrı sosyal demokrat parti ile giriyor, işçi sınıfının devrimci partisinin kuruluşu bir başka bahara kalıyordu. Üstelik iki sosyal demokrat partiden birini ötekinden daha devrimci olarak nitelemek de bir noktadan sonra mümkün değildi. Spartakistlerin ve devrimci işçi önderlerinin Bağımsız Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin içinde olması, partinin siyasal doğrultusunu değiştirmiyordu.

Spartakistlerin bu parti içinde disiplinli ve örgütsel açıdan güçlü bir hizip olmadığı da açıktı: *"Grup sadece enformel bir şebekeydi; ne bir yürütme komitesi ne de resmi üyelik söz konusuydu. Spartacus'ta (Dergi) savunulan görüşlere bağlı ve bu içeriğin yaygınlaştırılmasına el atan herkes bir 'üye' olarak kabul edilebilirdi."*[6]

Spartakistler 1918 Kasım Devrimi'nin ardından bağımsız bir güç olmaya ve Komünist Parti'yi kurmaya karar verdiler. Bundan da emin değillerdi, USPD içinde kalmaya devam etmeyi düşünenler olduğu gibi, komünist adını almaya çekince koyanlara da rastlanıyordu.

6 Ralf Hoffrogge ve Norman LaPorte (editörler); *Weimar Communism as Mass Movement 1918-1933*, Lawrence and Wishart, 2017, s. 46.

Levent Şahverdi Arşivi

Almanya Komünist Partisi'ne (KPD) tekrar geleceğiz. Şu aşamada devrim öncesinde Almanya'da örgütsel ve siyasal açıdan bağımsız bir devrimci işçi sınıfı partisinin ya da onun olgunlaşmış bir nüvesinin olmadığını bir kenara not etmek yeterli.

Büyük eksiklikti bu ama Alman Devrimi'nde göze çarpan bir "fazlalık" da vardı: Sosyal demokrasi. Rusya'da 1917 Şubat Devrimi'nde ortaya çıkan iki iktidar odağından Geçici Hükümet'i sürükleyen burjuva unsurların (Kerenskiy dahil olmak üzere) işçi sınıfı içinde özel bir gücü yoktu. Hem Geçici Hükümet'e temsilci veren hem de Sovyetlerde ağırlığı olan SR'ların temel toplumsal dayanağı köylülüktü. İki iktidar odağıyla ilgili benzer bir tutum alan ve sosyal demokrat gelenekten gelen Menşevikler de 1917'yi sürekli güç kaybederek geçirmişti.

Almanya'da ise Birinci Dünya Savaşı'nda büyük tekellerin militarizmine koltuk değnekliği yapan Sosyal Demokrat Parti (SPD) bir yandan aynı tekellerin devrimde topyekûn kaybetmesini engellemek için görev üstlenirken bir yandan da Alman işçi sınıfını devrimden yanaymışçasına ve adım adım sosyalizme yönelecekmişçesine kandırıyor, bu sayede emekçi kitleler üzerindeki nüfuzunu koruyordu.

Generallerin de sermayenin de sosyal demokrasi kartını oynamak dışında bir şansı bulunmuyordu. 1918 sonrasında adım adım palazlandırılan milliyetçi-faşist hareket sosyal demokrasi olmasaydı işçi sınıfı tarafından kısa sürede sinek gibi ezilirdi. Almanya'da emekçi halkın afyonu sosyal demokrasiydi ve komünistlerin daha sonra bu etkiyi dağıtmak için verdiği muazzam kavga yeterli olmadı.

Devrim, burjuvaziyi tepelemesinin önünde barikat kuran sosyal demokrasiyi aşamadı. Aslında hemen başlangıçta zaafını belli etmişti Alman Devrimi. Hatırlayalım, Rusya'da devrim bizim takvimimizle 15 Mart 1917'de Çar II. Nikolay'ı tahttan indirdiğinde devrimin burjuva kanadı ile emekçi kanadı arasında devrik çarın akıbetine ilişkin görüş ayrılığı çıkmış, Rus devrimcileri Çar ve ailesinin serbest kalmasına izin vermemişti. Adaletsizlik, zulüm ve zorbalığın simgesi Çar'ın hayatına 17 Temmuz 1918'de son verirken Bolşevikler intikam duygusuyla değil, bu simgenin emperyalistler tarafından devrime karşı kullanılmasını engellemek

Levent Şahverdi Arşivi

kaygısıyla hareket etmişlerdi. Haklılardı, ölüsü bile dert çıkarıyordu. Monarşi yanlıları yıllarca yanındakilerle birlikte kurşuna dizilen Nikolay'ın ruhunun geri dönmesini bekledi; bazılarıysa onun öldüğüne hiç inanmıyordu.

Ahmaklık türlü türlüydü.

Lakin Almanya'da ahmak olmayan bir burjuva sınıfı, uyanıklıkta ondan aşağı kalmayan bir sosyal demokrasi vardı devrimcilerin karşısında.

Kayzer'in, ailesi ve hazinesiyle birlikte özgürlüğün keyfini çıkarmak için Hollanda'ya gönderilmesi hep birlikte devrimin kalesine attıkları goldü. Daha sonra devamı geldi ve her defasında bu hamleler bir öncekinin tekrarı gibiydi.

Devrim yıktığı düzen karşısında dik durduğu oranda gelişir. Alman Devrimi, imparatorluğu yıkarken imparatoru güzel bir malikaneye uğurladı, onun generallerine dokunmadı, devr-i sabık yaratamadı. Herkesin "devrimci"yi oynamasına göz yumdu.

Gerçekten ilginçti, savaştan sorumlu olanların da çaresizce ve sinsice kendilerini dahil ettiği bir "devrim" yaşanıyordu. Herkes devrimci, herkes cumhuriyetçiydi!

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

4

Emprovize Cumhuriyet

Herkes devrimci, herkes cumhuriyetçi kesilmişti de, Cumhuriyet nasıl kurulmuştu? Bavyera, Cumhuriyet'le birlikte kendi bağımsızlığını da ilan etmişti. Ancak Almanya'nın geri kalanından gerçek bir kopuş değildi bu. Daha çok kaotik bir durumda, sınırlanmış bir bölgede otorite kurma girişiminden söz edebilirdik.

Almanya için belirleyici olan kuşkusuz başkent Berlin'di. Ve o Berlin, 9 Kasım 1918'de tarihi bir gün yaşıyordu. Yüz binlerce kişi Kayzer'in devrilişini kutlamak için kent merkezine akın ederken sanki devrimi mantıki sonucuna taşımak istercesine kızıl renge bürünüyordu. Devrimci şarkılar söyleniyor, "Yaşasın Sosyalist Cumhuriyet" sloganları atılıyor, işçi sınıfı dört karanlık yılın inadına kendi kurtuluşunu simgeleyen bayrak ve pankartlarla yürüyordu.

Aslında bu bir bilinç patlaması değildi. Devrimci enerjiyi dışa vuran kitleler çoğunlukla Sosyal Demokrat Parti'nin üyesi ya da yandaşıydı. O parti değil miydi yıllar boyu sosyalizmin fikrini Almanya'da ete kemiğe büründüren? İşte şimdi zamanı gelmişti. İyimser, saf ama kararlılardı.

Kalabalık çoğaldıkça çoğaldı. Parlamento binası Reichstag'a kızıl bayrak çekilmişti, tarihsel anın bir tanığına göre binada bahriyeliler, omuzlarında fişeklikleri, ellerinde tüfekler, her an savaşmaya hazır, gergin ve tetikte duruyorlardı.[7]

7 William A. Pelz; age, s.64.

Levent Şahverdi Arşivi

Sosyal demokratların işi çok zordu. Şu ya da bu nedenle sosyalizm isteyen halk kitlelerini kendilerinden soğutmadan yatıştırmak, oyalamak durumundaydılar. Bunu yapacaklardı çünkü devrimin değil düzenin temsilcisiydi onlar.

Zaten alçaktılar, alçaldıkça alçaldılar.

Reichstag, işçi ve asker kitleleri tarafından kuşatıldığında Sosyal Demokrat Parti'nin lideri Philipp Scheidemann binada sofra başındaydı. Bir grup asker ve işçi kendisinden kalabalığa konuşmasını istedi. Pek niyetli değildi ama onu ikna etmek için şu sözler yetecekti: *"Çabuk ol, Liebknecht daha şimdiden Berliner Schloss'ta (Berlin Sarayı) kalabalığa konuşmak üzere..."*[8]

Karl Liebknecht... Rosa Luxemburg'la birlikte Almanya'da işçi hareketinin sol kanadının en önemli temsilcisi... Henüz komünist parti kurulmamış ama hem sosyal demokratlar hem de generaller halk tarafından çok sevilen bu devrimciden delicesine korkuyor ve nefret ediyorlar.

Liebknecht'in korkusu pek yoktu ama nefretten yana bir sıkıntı çekmiyordu: Kapitalizme karşı eksilmeyen bir kinle hareket ederdi. Sorun şu ki, Liebknecht Alman devrimcilerdeki örgüt fobisinin en çok etkilediği isimlerdendi. Ortak iradenin yokluğunu pek önemsemiyor, zaman zaman başına buyruk davranıyordu.

Bu özelliklerde birinin, o devasa kalabalığın karşısında neler hissettiğini tahmin edebiliriz.

Ama ondan önce Scheidemann var sırada. İnsan denizine bakıyor, tehlikeyi hissediyor ve Alman Cumhuriyeti'ni ilan ediveriyor... Ortada ne bir parti kararı var ne de generallere danışılmış. Sınıf içgüdüsü demek en doğrusu. İlk başta diğer sosyal demokrat liderler tarafından eleştiriliyor ama sonradan bu emprovize cumhuriyet ilanının Almanya'yı "kızıl tehlike"den kurtaran tarihsel hamlelerden biri olduğunda hem fikir oluyorlar.[9]

Scheidemann cumhuriyeti ilan edince, Liebknecht'e yaklaşık bir kilometre ötede Özgür Sosyalist Cumhuriyeti kurmak düşüyor! Yine parti kararı yok, gerçi parti de henüz yok ama Spartakistler Birliği'nden kimse yoldaşlarının Sovyet iktidarını Saray

8 age, s. 64.

9 age, s. 64.

Levent Şahverdi Arşivi

balkonundan açıklayacağını bilmiyor. Scheidemann'ı alkışlayan işçi kitlesi Liebknecht ile daha da coşuyor, pek azı iki hatip arasındaki derin sınıfsal uçurumun farkında.

Liebknecht Alman gericiliğine alarm verdiren konuşması sırasında kalabalığa dünya devriminden yana mısınız diye oylama yaptırmayı da ihmal etmiyor. Berlinliler hep birlikte el kaldırarak dünya devrimine sahip çıkıyorlar!

Cumhuriyet böylece halledildiyor ve sıra hükümeti, ülkeyi seçimlere taşıyacak geçici kabineyi kurmaya geliyor.

Sosyal Demokrat Parti ne yaptığını biliyor ve kendisinden kopan Alman Bağımsız Sosyal Demokrat Partisi'ne hükümeti birlikte kurmayı teklif ediyor. İsterlerse Karl Liebknecht'i de bakan yapabilecekleri notuyla. Teklifin kendisi ve Liebknecht notunun kanıtladığı gibi Sosyal Demokrat Parti tek başına düzeni sağlayamayacağının, kendi solunun en azından bir bölümünü peşine takması gerektiğinin farkında.

Bu hamleyle birlikte Bağımsız Sosyal Demokratlar krize giriyor, Bernstein gibileri, işbirliği kapısının aralanmasından fazlasıyla memnunken partinin sol kanadı savaştan en az generaller kadar sorumlu Sosyal Demokrat Parti ile yan yana gelmeye itiraz ediyordu.

Sonra her zaman tanık olduğumuz yaşanıyor. Bağımsızlar "sol"dan baskı kurmak için muhataplarına koşullar ileri sürüyor, kurt sosyal demokratlar usta manevralarla bu koşulları yumuşatıp boşa çıkarıyor ve Alman Bağımsız Sosyal Demokrat Partisi (USPD) hükümete üç bakanla ortak oluyordu.[10]

Liebknecht ise pazarlıklar için gittiği Reichstag'da asker ve işçilerin baskısına dayanamayarak kendisine sunulan halk komiserliği teklifini önce kabul etmişti. Kendisini vazgeçiren Spartakistler Birliği'ndeki yoldaşı Jogiches oldu.

İşin aslı, daha 9 Kasım'da yani Scheidemann Cumhuriyet müjdesini henüz vermişken başlayan koalisyon hükümeti kurma pazarlıkları coşkulu kitleleri hazırlıksız yakalamıştı. Devrimci işçi ve askerler, yani devrimi gerçekleştiren asıl güç, sokakta gösteri yapıp

Cumhuriyetin kurulması ile birlikte Almanya'da Rus devriminin etkileri iyice ortaya çıkıyor. Bunlardan biri de bakanlara komiser denmesiydi.

Levent Şahverdi Arşivi

kritik binaları işgal ederken, sosyal demokrat liderler iktidara el koymanın yollarını arıyordu.

Ancak tıpkı Rusya'da olduğu gibi, bir karşı ağırlık da oluşuyordu. 10 Kasım'da İşçi ve Asker Konseyleri altı kişilik bir Halk Temsilcileri Konseyi oluşturmaya karar verince ikili iktidar tablosu belirginleşmeye başladı. Bir tarafta geleneksel parlamenter güçler, diğer tarafta devrimci halk hareketi.

Bu iki odağın barış içinde yan yana yaşaması olanaksızdı. Biri ötekini boğacaktı.[11]

Deneyimli olan, erken ve sinsi adımlar atıyordu. Konseylerin kendi iktidar aygıtını kurmak için karar aldığı gün General Groener, Sosyal Demokrat lider Ebert'e telefon açıyordu. Gizli bir hat üzerinden yapılan ve daha sonra birçok kez tekrar eden telefon görüşmesinde Groener, Ebert'e *"orduyu koruyun, düzeni sağlayın, Bolşevizme karşı mücadele edin"* diyordu. Ebert "sorumlu" bir devlet adamıydı, imparatorluk ordusuyla, cumhuriyetçilik oynayan sosyal demokrasi arasındaki ittifak güçleniyordu.

Devrimin bir kulpundan işçi sınıfı ve devrimci askerler tutmuş, diğer kulpu sosyal demokrasinin, dolayısıyla Alman sermayesinin elinde kalmıştı. Sorun şu ki, işçi ve askerlerin önemli bölümü sosyal demokrasiye inanıyordu.

İşte o sosyal demokrasi özetle "evinize gidin" demekteydi. Tıpkı Rusya'da Şubat Devrimi'nden sonra kurulan Geçici Hükümet'in yaptığı gibi... *"Çarı düşürdünüz daha ne istiyorsunuz"* gibilerinden... Bir tek Bolşevikler yutmamıştı bu zokayı. Soruyorlardı işçilere *"hani barış, hani toprak, hani ekmek"* diye. En can alıcısı *"Çarı burjuvalar bizi iliklerimize kadar sömürsün diye mi devirdik"* sözüydü.

Alman tekelleri ders çıkarmıştı Rusya'da olanlardan. Özellikle askerlerin en büyük özleminin savaşın bitirilmesi olduğunu

Sermayenin emeğe saldırırken en sık kullandığı yöntemlerden biri, işçi sınıfını temsil edenlere gerektiğinde taviz verip karşılığında düzenin sağlanmasına yardımcı olmalarını istemek. 15 Kasım'da patronları ve işçileri temsil eden 28 meslek örgütü ve sendikanın imza koyduğu Stinnes-Legien Anlaşması buna güzel bir örnektir. Patronlar devrim günlerinde işçi sınıfına önemsiz sayılamayacak tavizler verirken aynı zamanda onları bağlamanın yolunu da buluyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

bildiklerinden, kısa sürede ateşkes imzaladılar. Bu bir rahatlama sağladı belki ama terhis olan askerleri ağır bir sorun bekliyordu. Alman ekonomisinin bütün yükü emekçilerin üzerine çökmüştü. İş yoktu, aş yoktu.

Bu ağır koşullarda sosyal demokrat hükümet önceliği diğer iktidar odağından kurtulmaya vermişti. Bu kolay değildi çünkü SPD'nin tabanının büyük bölümü İşçi ve Asker Konseylerine katılmış, özgürlüğün ve işçi demokrasisinin keyfini çıkarmaktaydı. Sokağın nabzını Konseyler tutuyor; kendi polis gücünü oluşturuyor, kararname çıkarıyor, Devrim'i koruyucu önlemler alıyordu.

Almanya 1918'in sonuna gelindiğinde Devrim sözcüğünün dokunulmazlık elde ettiği ilginç bir döneme girmişti; generaller bile Devrim'in çıkarlarından söz etmekteydi ikiyüzlüce. Burjuvazi de güya Devrim'den yanaydı. Aslında siyasi ve toplumsal ağırlıklarını büyük ölçüde yitirmişlerdi ve bütünüyle sosyal demokrasinin hayat öpücüğüne bağlıydılar.

Derhal seçim kartını açtılar. "Devrim"in kurumsallaşması, parlamenter demokrasiye geçilmesi için bir an önce!

Kendileri dışında kimsenin hazır olmadığını biliyorlardı. İşçi kitlelerinde Sovyet Rusya'ya dönük büyük bir sempati vardı, bu sempati örgütlü ve bilinçli bir hale gelmeden, komünist parti bağımsız bir güç olarak ortaya çıkmadan halkın önüne sandığı koymak gerekiyordu. Sesleri yavaş yavaş duyulmaya başlayan sağ partiler de onaylıyordu: *"Erken seçim isteriz."*

Erken seçim kararını aldılar almasına ama düzen sağlamakta zorlanıyorlardı. Düzenin ilk kuralı silah tekelini yeniden kurmaktı. Ancak ordu fiilen dağılmış durumdaydı, kim sivil kim asker belli değildi, dahası Berlin'deki Konseyler kendi silahlı güçlerini oluşturmuştu bile. SPD ve generaller bu sorunu küçük hamlelerle çözme uğraşındaydı.

Koalisyonun küçük ortağı USPD, tam da bu nedenle, özellikle denizcilere dönük baskıları protesto etmek için hükümetteki üç komiserini 29 Aralık'ta çekme kararı alacaktı.

Burjuvazi devrimi silahsızlandırmak zorundaydı. Ancak bunun için önce kendisi silahlanmalıydı! Çareyi paramiliter bir örgütlenmeye gitmekte buldular. Kaynak imparatorluk ordusunun kalıntılarıydı; bunların içinde ırkçı, solun her türünden nefret eden

Levent Şahverdi Arşivi

çokça unsur vardı. Gustav Noske yine sahneye çıktı ve kökleri 18. yüzyıla dayanan *Freikorps* (gönüllü birlikler) belasını Weimar Cumhuriyeti'ne armağan etti. Almanya'da faşist hareketin beslendiği bataklık olacaktı bu ancak sosyal demokrat liderler bir kez karar vermişti: Alman Devrimi'ni satacaklardı. Ne pahasına olursa olsun.

Freikorps 22 Aralık 1918'de devreye sokuldu. Yalnızca komünistlerden değil, sol olan her şeyden ve de parlamenter demokrasiden nefret eden "karşı devrim"ci bir orduyla devrimi kızıllara karşı koruma fikri sonuçta başarılı oldu ama bizzat SPD de epeyce üyesini bu cellatlara kurban verdi.

Ne garip değil mi? Görkemli bir devrim gerçekleşiyor. Devrimin asıl kahramanları, emekçi yığınlar ve askerler, kendi güçlerinin farkında değil ve büyük iyi niyetle SPD'ye bel bağlıyorlar. SPD[9] kendisine inananların enerjisinden korkuyor ve generallere yanaşıyor. Generaller ve sağcı güçler sosyal demokratlara muhtaç olduklarını görüyor ve onları ileri sürüyorlar. Bu karmaşık siyasal tablodan tekellerin diktatörlüğünün çıkacağı açık.[12]

Oyunu bozabilecek tek aktör komünistler. Henüz partileşememiş ve zayıf olsalar da işçi sınıfını sosyal demokrasinin büyüsünden kurtarıp bütün dengeleri değiştirebilirler. Dönemin ruhu buna uygun; Ekim Devrimi'nin etkisi, Sovyet Rusya'nın yıkılmayıp ayakta kalması, Alman Devleti'nin dağılması, ekonomik yıkımın emekçi kitlelerde yarattığı öfke, işçi ve asker konseylerinin ortaya çıkışı...

Almanya 1919'a girilirken Komünist Partisi'ni arıyordu.

Bu karmaşık tabloyu pek güzel anlatan bir anekdot... Bir grup devrimci askerin eline bir kamyon dolusu kağıt para geçer. Devrim devlet mekanizmasını dağıtmış, kamu kurumlarının paraları ortada kalmıştı. Düşünüyorlar ne yapmalıyız bu parayı diye ve akıllarına Devrim'i simgeleyen USPD geliyor. Parayı Bağımsız Sosyal Demokrat Parti'nin önüne yığıyorlar. Ancak USPD liderliği yalnızca Devrim'i değil bu parayı da ne yapacağını bilemiyor ve götürüp tekrar Merkez Bankası'na teslim ediyor. Düzen sağlanıyor!..

Levent Şahverdi Arşivi

5

Komünist Parti Kuruluyor

Alman Devrimi kimse için sürpriz olmamıştı. Rusya'da yaşananlardan sonra Avrupa'da birçok ülkede bir yandan savaş sürerken bir yanda da devrim yükseliyordu. Gelişkin endüstrisi ve örgütlü işçi sınıfıyla Almanya doğal olarak dikkatleri üzerinde toplamıştı. 25 Ocak 1918'de başlayan ve bir hafta süren savaşa karşı grev *(Januarstreik)* birçok kişi tarafından ülkede devrimin habercisi olarak görüldü. Farklı devrimci öbek ya da kişiler bu süreci kolaylaştırmak ve yönetebilmek için hazırlıklara başladı.

Böylesi kaotik dönemlerde sayı telaffuz etmek riskli olsa da 1918 yazında bütün Almanya'da devrimci sosyalistlerin sayısının 3-4 binle sınırlı olduğu iddiasının[13] duruma ilişkin gerçeğe yakın bir fotoğraf sunduğunu söyleyebiliriz.

Devrimcilerin çok büyük bölümü USPD üyesiydi ve partinin bazı hücreleri ayaklanma hazırlığı içindeydi. Hatta Devrimci İşyeri Temsilcileri ayaklanma için tarih bile belirlemişti: 11 Kasım![14] Daha sonra gelişmeler bu tarihi 9'una çekmelerine neden oldu ama Berlin ağırlıklı bu hazırlıklar Alman Devrimi'nde yardımcı unsur olmanın ötesine geçemedi. Devrim, Kiel ve Münih'te yaşanan olağanüstü olayların belirleniminde gerçekleşti.

USPD içindeki Spartakistler Birliği ise, savaş karşıtlığından

13 Chris Harman; *Kaybedilmiş Devrim*, Pencere yayınları, 2011, çeviren. Cengiz Alğan, s. 47.

14 William A. Pelz; age, s.52.

Levent Şahverdi Arşivi

tutsak Karl Liebknecht'in 23 Ekim'de serbest bırakılmasıyla birlikte siyasi açıdan canlandıysa da, örgütsel bir toparlanma içine giremedi. USPD ve işçi hareketindeki başka grup ve kişilerle birlikte İşçi Konseylerinin oluşumuna yoğunlaşıp yeni kitle eylemleri için hazırlık yapmaktaydılar.

Diğer önde gelen Spartakist Rosa Luxemburg ise serbest kalmak için 8 Kasım'ı beklemek zorundaydı. 1915 Şubatı'ndan bu yana özgürlüğü kısıtlanmıştı. Daha da kötüsü, Berlin'e gelmesi 10 Kasım'ı bulduğundan devrimin en kritik gününe yetişememişti.

Sözün özü, Alman devrimcileri sosyal demokrat havuzun içinde, onlarla birlikte ama bir yandan da onlardan farklı hedef ve araçlarla hazırlıklarına giriştikleri devrime yön verebilecek bir etkiye sahip değillerdi.

Tutarsız ama özgün düşünceleriyle kısa süre içinde komünist hareketin dışına düşen Anton Pannekoek'in haklı olarak söylediği gibi *"Kasım 1918'de Alman emperyalizmi çöktüğünde, işçi sınıfı iktidarı almak için tamamen hazırlıksızdı".*[15]

Bu saptama Devrim'in "kızıl" karakteri ve işçi kitlelerinde Spartakistlerin örgütlülüğünün çok ötesine geçen Liebknecht hayranlığı hesaba katıldığında haksızlık gibi görülebilir. Oysa Alman Devrimi'ni sola çeken etmenler "öznel" değildi; her şeyden önce Sovyet Rusya'nın yarattığı heyecan dalgası hesaba katılmalı. Sosyal demokrasinin hızlı değişim süreci ve karşı tarafa geçişinin işçiler tarafından aynı hızda algılanamamış olması da önemli bir faktör. İşçiler sosyal demokrasiye hâlâ devrimci bir anlam yüklüyor ve SPD'nin savaştan önce Almanya'da toplumsallaştırdığı sol kimlik ile hareket etmekte bir sakınca görmüyorlardı.

Alman Devrimi'ni değersizleştirmek değil amacım, tersine Almanya'da nesnel koşulların sosyalizm için ne kadar uygun olduğunu anlatmaya çalışıyorum. Evet, esas itibariyle eksiklik öznel etmendeydi, devrime önderlik edecek komünist parti ortada yoktu.

Alman Devrimi 9 Kasım'da gerçekleşmişti ama süreç yeni başlamıştı, Rusya'da Şubat-Ekim devrimleri arasındaki ilişki gibi, Almanya'da da Kasım'da başlayan devrim başka bir içeriğe kavuşturulabilirdi.

15 Anton Pannekoek; *World Revolution and Communist Tactics*, 1920, (e-kitap)

Levent Şahverdi Arşivi

Spartakistler devrimden sonra bu ihtiyacı gördüler ve bağımsız bir örgüt haline gelmek için hazırlıklara başladılar. Yalnızca devrimci olanakları değerlendirmek değildi onları hızlandıran, aralarında oldukça gerçekçi bakışa sahip olanlar da vardı. 11 Kasım'da August Thalheimer'e[16] büyük olasılıkla Leo Jogiches[17] tarafından yollanan bir mektupta Devrim'in her şeyin ötesinde bir askeri isyan olduğu, hoşnutsuz askerler tarafından gerçekleştirildiği vurgulandıktan sonra *"birçok işçi veya işçilerin çoğunluğu hâlâ Çoğunluk Sosyal Demokratları destekliyor"* demekte ve onların *"devrimi yavaşlatmakla kalmayıp aynı zamanda doğrudan karşı devrimci tutum aldıkları"*nı iddia etmekteydi. Spartakistlerin acil görevi, karşı devrimci sosyal demokrasiyi teşhir etmekti.[18]

İşçi sınıfını sosyal demokrasinin etkisinden kurtarmak için de devrimci bir partiye gereksinim vardı. Ne ki, Spartakistler USPD'den ayrılmak konusunda tereddüt içindeydiler. 17 Kasım'da Clara Zetkin,[19] Rosa Luxemburg'a yazdığı bir mektupta *"lider ve kaynak açığımız hesaba katıldığında, kitlelere ulaşmakta daha da zorlanacağız. Şimdilik onu ısrarla eleştirerek USPD'de kalmamız gerektiğini düşünüyorum"* diyordu.[20]

Luxemburg'un da kafasının karışık olduğuna ilişkin veriler var. Hızlı gelişen olaylar karşısında Spartakistlerin zaman zaman karamsarlaşıp, bazı günler ise aşırı iyimser değerlendirmeler yapmalarının devasa bir işçi hareketinin içinde oldukça zayıf kalmalarının yarattığı gerilimle ilgili olduğu açık.

Luxemburg bağımsız bir parti seçeneğine yönelmeden önce son kez USPD'yi sola çekmek için girişimde bulundu. 14 Aralık 1918'de ünlü *"Spartakistler Birliği Ne İstiyor?"* başlıklı manifesto *Die Rote Fahne*'de[21] yayınlanıyor ve ertesi gün Luxemburg UPSD'nin

16 KPD'nin kurucularından, bir dönem partinin fiili liderliğini yaptı, 1928'de sağcı görüşlerinden dolayı ihraç edildi.

17 Spartakistlerin önemli kuramcılarından. Luxemburg'un hayat arkadaşı. Ondan iki ay sonra, 10 Mart 1919'da, Noske'nin çeteleri tarafından katledildi.

18 Ralf Hoffrogge ve Norman LaPorte (editörler); age, s. 50.

19 (1857-1933) Spartakistler Birliği'nin kurucusu, 1919 yılından itibaren KPD üyesi ve sonrasında KPD MK üyesi.

Ralf Hoffrogge ve Norman LaPorte (editörler); age, s. 53.

9 Kasım 1918'den itibaren yayınlanmaya başlayan Spartakistlerin yayını. Daha sonra KPD'nin günlük gazetesine dönüştü.

Levent Şahverdi Arşivi

hükümetten çekilmesini istiyordu. Seçimlerin reddi ve İşçi ve Asker Konseylerinin iktidara el koymasını kapsayan bu önerge, USPD Genel Kurulu delegelerinin yüzde 29'unun desteğini aldı. Onun yerine Hilferding'in partinin hükümette kalmasını, seçimlere katılmasını ve USPD Kongresi'nin seçimlerden sonra yapılmasını öngören teklifi kabul gördü.

Ayrı parti kurmaktan başka çare kalmamıştı.

Peki bütün bunlar olurken Rus Bolşeviklerinin düşüncesi neydi? Dünya devriminin gelişimi açısından en kritik ülke olan Almanya'da işçi sınıfının öncü partisinin bir an önce yaratılması için Almanya'daki yoldaşlarına baskı yapmıyorlar mıydı?

Açıkçası Spartakistlerle Moskova arasında Kasım 1918'de sistematik bir ilişki olduğunu söyleyecek bir veri bulunmuyor elde. Bunun bir nedeni Luxemburg'un Rus Devrimi'ne koyduğu rezervse, bir diğer nedeni Alman devrimci hareketinin dünya devriminin ekseninin Rusya'ya kaymaya başladığının henüz farkında olmamasıdır. Aslında bu kavrama sorunu Rus Bolşeviklerinde de vardır ve Sovyetlerin dünya devrimi açısından oynayacağı belirleyici rolü ancak 1920'de anlamaya başlamışlardır. Kimisi bu rolün zorluklarına göğüs germiş, kimisi ise bu rolde sorumluluk almayı reddetmiştir.

Yine de 1918 boyunca Sovyet elçiliğinin bir yandan Alman generallerle görüşürken bir yandan da olası Alman devrimine yardımcı olmak için çaba harcadığını biliyoruz. 1918'de Nisan'dan Kasım'a Sovyetlerin Berlin büyükelçisi olarak görev yapan Adolph Yoffe'nin çabaları buna örnektir. İmparatorluk Almanyası ile 27 Ağustos'ta ek protokole imza koyan Yoffe, aynı İmparatorluğun son günlerinde *"ülkede komünist ayaklanma hazırlıklarına katıldığı"* gerekçesiyle 6 Kasım'da sınır dışı edilmiştir.

Bu temelsiz bir suçlama değildi, Yoffe'nin USPD'nin sol kanadından bazı kişilerle gizli toplantılar düzenlediği ve ayaklanma için planlar üzerine çalıştığı kısa sürede ortaya çıktı.

Sovyet yetkililerin KPD'nin kuruluşunu hızlandırmak için ne ölçüde çaba harcadıkları ise bir muamma. Luxemburg gibi Polonya işçi hareketi içinden gelen Karl Radek'in Bolşevikleri temsilen Berlin'e birden fazla kez geldiği ve Spartakistlerle yoğun temaslarda bulunduğu biliniyor. Kimi kaynaklar Radek'in Bolşevik

Levent Şahverdi Arşivi

prensiplerde bir komünist partisinin kurulması ama bunun yanı sıra iyi hazırlanmadan girişilecek bir ayaklanma denemesini engellemek için baskı yaptığını ileri sürse de, KPD'nin kuruluşunda "Rus parmağı"nın özel bir rolü olduğuna dair bir kayıt bulunmuyor.

Oysa Almanya'nın hemen yanı başında Avusturya'da Komünist Parti 3 Kasım 1918'de büyük ölçüde Rus yardımı ve inisiyatifiyle kurulmuştu.

Almanya büyük meseleydi ve sonraki yıllarda anlaşılacaktı ki, Sovyet Rusya açısından yalnızca devrimin bir sonraki istasyonu olarak görülemeyecek özellikler taşıyordu.

Ancak Spartakistlerin parti kurmaktan kaçacak ne bahaneleri ne zamanları kalmıştı. 29 Aralık'ta dar bir delege toplamının vardığı uzlaşma sonrasında 30 Aralık günü KPD'nin kuruluş kongresi Berlin'de, Spartakistlerin yanı sıra başka oluşumların katılımıyla gerçekleşti. Kongreden bir gün önceki toplantıda kurulacak partinin adıyla ilgili tartışmada Rosa Luxemburg, komünist adına itiraz ediyor ve "sosyalist" adının tercih edilmesi gerektiğini savunuyordu. Bu görüş kabul görmedi.[22]

Luxemburg'un ve ona ek olarak Liebknecht'in azınlıkta kaldığı bir başka önemli konu kuruluş kongresinde yapılacak seçimlerde izlenecek politikaydı. Luxemburg ve Liebknecht seçimlere mutlaka katılmaktan yanayken, kongredeki delege çoğunluğu aynı fikirde değildi. Karar 23'e karşı 63 oyla alındı: KPD Ulusal Meclis seçimlerini boykot edecekti.

Böylece KPD'nin en etkili isimleri Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg daha partinin kuruluşunda ciddi bir otorite sorunuyla karşı karşıya kalıyordu. Bunu "kolektif irade" ile, "parti içi demokrasi" ile açıklamaya kalkmak zırvalık olur; daha hemen başlangıçta son derece yakıcı ve stratejik boyutları olan bir konuda aynı görüşü paylaşmayan kadrolarla kurulan bir partinin Alman Devrimi'nin karmaşık dinamikleri karşısında bocalayacağı açıktı. Ayrıca, kongredeki bu tuhaflıktan sonra Liebknecht ve Luxemburg'un hareketin lideri olmaya devam etmesi, "boykot"çu kadroların da olgunlaşmış bir stratejisi olmadığının kanıtıydı. Otoritesi sarsılmış bir liderliğin sokağa dökülmüş yüz binler üzerinde ağırlık kazanmasında ciddi güçlükler vardı.

Ralf Hoffrogge ve Norman LaPorte (editörler); age, s. 53.

Levent Şahverdi Arşivi

İşin ilginci, Spartakistlerin ağır toplarının neredeyse tamamı seçimlere katılmamanın çılgınlık olacağı inancındaydı. Jogiches, Levi... KPD'nin kuruluş toplantısında Paul Levi *"eğer şimdi seçimleri boykot sloganını atarsanız, bize içtenlikle sempati besleyen kalabalıklara, bizimle samimiyetle birlikte duranlara, kısa süre içinde bize katılabilecek olanlara asla ulaşamazsınız; bizden ayrı duracaklardır"* demekteydi."[23]

Luxemburg'un hiç sıcak bakmadığı Bolşevik örgüt kültürü belki de o an, 1919'a girerken Alman komünistlerinin en çok gereksindiği şeydi.

30 Aralık'taki toplantıda kafalar gerçekten karışıktı. Spartakistlerin önde gelen kadroları dahil herkes Alman Devrimi'ni bir işçi iktidarına taşımanın güncel görev olduğunda birleşiyordu. Rus Bolşeviklerini temsilen kongreye gizlice gelen Karl Radek de aynı görüşteydi. Bununla birlikte, Luxemburg ve Liebknecht seçimlerden önce nihai hesaplaşmanın başarıyla sonuçlanacağından emin değillerdi. Bu nedenle seçimlere katılmaktan yana tavır almışlardı. Çoğunluk ise parlamentonun bir kez açılması ve işlemeye başlamasının devrimin sonu anlamına geleceğinden kaygı duyuyordu.[24]

Kongre'ye abartılı bir devrimci iyimserlik taşıyan Karl Radek'in de kafası karışıktı. En azından daha sonra Kongre'yle ilgili şunları söyleyecek kadar: *"Parti Kongresi, partinin toyluğunu ve deneyimsizliğini çarpıcı bir biçimde yansıtıyordu. Kitlelerle olan bağları son derece zayıftı [...] Gerçek bir partiyle karşı karşıya olduğumu sanmıyordum."*[25]

İşin aslı, KPD kurulurken işçi hareketinin geleneksel kadrolarına haklı olarak güvenmezken, bünyesine sınanmamış, deneyimsiz, sabırsız ve istikrarsız gençleri almıştı. Bu gençler başıbozukluktan hoşlanıyor, örgütlü davranışı önemsemiyordu. Cesaretlerine ve mücadeleciliklerine ise söz söylenemezdi...

KPD böyle yola çıktı... Liderlerinin söz geçiremediği, işçi hareketinde oldukça zayıf, Berlin'de etkisiz bir parti... Sosyal demokrasi denizinde eline kılıcı almış yaklaşık dört bin yürekli insan...

23 Paul Levi; *In the Steps of Rosa Luxemburg*, Brill, 2011, s. 41.

24 Ralph Haswell Lutz; *The German Revolution: Writings on the Failed Communist Rebellion in 1918-1919;* Red and Black Publishers. Kindle Edition, l. 1502.

25 Ralf Hoffrogge ve Norman LaPorte (editörler); age, s. 54.

Levent Şahverdi Arşivi

1919 yazında yüz binin üzerine çıkacaktı üye sayısı. Kuruluştan hemen sonra yaşanan büyük trajediye (yenilgi demeyeceksek eğer) rağmen...

Aralık 1918'de geç kalmış bir kopuş, geç kalmış bir kuruluşla başlayan KPD tarihinin ilk beş yıllık bölümü büyük dersler içerir ve o dersler yoldaşlarımızın kanı ile yazılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

6

Büyük Trajedi

Alman işçi sınıfı 1919 yılına partisiyle, KPD ile giriyor. Komünist partinin karşısında artık burjuvazinin en önemli silahlarından biri haline gelen SPD ve onunla komünistler arasında duran USPD var. Bir yandan da Cumhuriyetin kuruluşunun şokunu atlatmaya çalışan saldırgan, ırkçı sağ çevreler...

Yine de Almanya'da Ocak ayının başında devrimci işçi sınıfıdır iklimi belirleyen. Ama o sınıf hem KPD'dir, hem SPD hem de UPSD! KPD sosyal demokrasiden kopmuştur, artık liderlik düzeyinde iki parti farklı sınıfları temsil etmekte, çatışmaktadır. Lakin işçi sınıfının tabanında *"hepimiz işçiyiz"* duygusu hakimdir. Parti kimlikleri geridedir ve bunun sanıldığı kadar iyi bir şey olmadığı kısa süre içinde görülecektir.

Berlin siyasetin de işçi hareketinin de merkezi durumundadır. Öyle ki, adına dünyanın birçok yerinde uğursuz Alman emperyalizminin aklını taşıyan vakıflar kurulan sosyal demokrat Ebert, hükümetini başkentten taşımayı bile düşünmektedir Ocak ayında. İşçi sınıfı o kadar dişli, atak ve "korkutucu"dur.

Ne yapmak lazım? İşçi sınıfının direncini kırmak lazım! Bunun için 9 Kasım'da devrimle birlikte Berlin polis teşkilatının başına getirilen UPSD üyesi Emil Eichhorn'u 4 Ocak'ta görevden alıyorlar. Eichhorn dürüst, devrimci, Sovyet Rusya'ya büyük sempatisi olan biri. Devrimci işçilere karşı sağcı çetelerin saldırılarına müdahale ediyor, işçi sınıfının kendi güvenlik birimlerini kurmasına yardımcı oluyor. Sosyal demokrasinin hedef tahtasına

Levent Şahverdi Arşivi

yerleştirilmesi için yeterince günahı var anlayacağınız.

Ancak 1919 Almanyası'nda kararname yayınlayarak ülke yönetilemiyor. Eichhorn görevi bırakmayı reddediyor. İki ayrı otoritenin varlığını işaret edercesine *"beni göreve Berlinli işçiler getirdi ancak onlar görevden alabilir. Makamımı yalnızca Berlin İşçi ve Asker Konseyleri Yürütmesi'nin kararıyla terk ederim"* diyor.[26]

Zaten işçilerin de Eichhorn'u bırakmaya niyeti yok. Hükümetin kararı duyulduğunda Berlin'de bir öfke patlaması oluyor, proletaryada ilk kez bir aldatılmışlık duygusu ortaya çıkıyor.

İşte o gece geç saatlerde Devrimci İşyeri Komiteleri temsilcileri, KPD'nin iki önemli ismi Karl Liebknecht ve Wilhelm Pieck[27] ile USPD Berlin örgütü bir araya gelerek Eichhorn'un görevden alınmasına karşı bir protesto gösterisi düzenlemek konusunda anlaşıyordu. Ertesi sabah bu üç oluşum, işçileri Berlin'in önemli bulvarı Siegesallee'deki kitlesel gösteriye çağırdı. Çağrının altındaki imzalar asimetrikti. İşyeri ve Berlin bölgesi büyük fabrikaları temsilcileri bir yana, USPD'nin Berlin örgütü sorumluluk üstlenirken KPD MK olarak ağırlık koyuyordu.

Bu üç oluşumun Berlin'de küçümsenmeyecek bir gücü vardı. Ancak hiçbiri 5 Ocak Pazar günü için eylem çağrısında bulunurken yaşanacaklara dair bir öngörüye sahip değildi.

Gösteri için verilen saat 14'tü. Berlin proletaryasının çağrıya büyük ölçüde uyduğu görüldü. Hükümetin ciddiye alması gereken bir kitle toplanmış, Eichhorn'a sahip çıkıyordu. Protestocular arasında SPD mensupları da vardı. Ve her şeyden önemlisi 5 Ocak günü başkentte devrimci bir atmosfer gözleniyordu.

Eylem sonlandı, Devrimci Komite bir araya geldi ve yeni bir hamle yapma kararı aldı. Kimi tarihçilere göre duyguları bilinçlerini esir almıştı, kimilerine göre güçler dengesini yeterince sağlıklı değerlendiremiyorlardı. Daha sonrasında Avrupa solu tarafından sürekli olarak kayırılmak istenen Rosa Luxemburg'un bu çılgınlığa ortak olmadığı bile söylendi.[28]

Çılgınlık dedikleri, Alman Devrimi'nin Kayzer'i alaşağı

26 Chris Harman; age, s. 94.

27 KPD'nin önde gelen yöneticilerinden. 1949-1960 yılları arasında Alman Demokratik Cumhuriyeti Devlet Başkanı.

28 William A. Pelz; age, s. 76.

Levent Şahverdi Arşivi

etmesinden iki ay kadar sonra sosyal demokrat hükümetin düşmesi için çağrı yapmaktı! Evet Devrimci Komite Berlin'i önce greve sonra da hükümeti devirmeye davet edecekti.

Mücadele hızla yükseliyordu. 6 Ocak Pazartesi günü Berlin'deki genel grev büyük bir başarıya ulaştı. Bunun hükümetle kesin bir hesaplaşmaya dönüşmesi kaçınılmazdı. En azından işçi kitleleri bu ruh haliyle hareket ediyordu.

Sabahın 9'unda toplanmaya başladılar. Soğuk ve sise rağmen Alman proletaryası *"ne olacaksa olsun"* diyordu. Sonrası mı?

"Tiergarten'in[29] derinliklerinde bekliyorlardı. Yanlarında silahlarını getirmişlerdi, kızıl bayrakları vardı. Her şeyi yapmaya, her şeylerini hatta yaşamlarını vermeye hazırdılar. Ludendorff'un[30] hiçbir zaman görmediği 200 binlik bir orduydu bu. Sonra akla hiç gelmeyecek olan gerçekleşti. Kitleler sabah 9'dan itibaren soğuk ve siste beklemekteydi. Liderleri bir yerlerde oturmuş görüşme halindelerdi. Sis kalktı, kitleler hâlâ ayakta beklemekteydi. Liderler görüşmeye devam ediyordu. Öğlen geldi ve soğuğa açlık eklendi. Ve liderler görüşmedeydi. Kitleler ateşliydi: Heyecanlarını sakinleştirmek için tek bir eylem, hatta tek bir sözcük istemekteydiler. Ama kimse ne diyeceğini bilmiyordu. Çünkü liderler görüşmedeydi. Sis tekrar geldi ve onunla birlikte alacakaranlık. Kitleler üzgünce evlerine yollandı. Büyük şeyler istemişlerdi, ancak hiçbir şey yapmamışlardı."[31]

Bazı kaynaklarsa, silahlı işçilerin sayısını yarım milyon olarak vermekte. Her durumda Berlin'in tarihi bir gün yaşadığı açık. İlerleyen bölümlerde Alman Devrimi'nin bütün bu süreçte (1919-1923) neden başarısızlığa uğradığı sorusuna daha kategorik yanıtlar vermeye çalışacağım. Ancak şu anda 1919 Ocak ayındayız ve bir ülkenin başkentinde yay gibi gerilmiş, öfkeli yüz binlerce proleterin ruh halini veri almayan bir kişi ya da örgütün "devrimci" ya da "komünist" sıfatını hak etmeyeceğini söylemek durumundayız.

Buradaki sorun, sürece önderlik etme yeteneğinin kazanılamamasıdır. Peki veri buyken, yani yeterince güçlü değilken, "harekete geçmek" çılgınlık değil midir?

29 Berlin'in merkezindeki büyük park.

30 Alman militarizminin önemli ismi, general.

31 William A. Pelz; age, s. 77.

Levent Şahverdi Arşivi

Bir devrimci örgüt yeterince hazır olmadığı, yenilginin kaçınılmaz gözüktüğü bir hesaplaşmaya elbette girmeyebilir. *"Yenile yenile yenmeyi öğreneceğiz"* yaklaşımının birçok örnekte telafisi mümkün olmayan yıkıcı sonuçları olduğunu biliyoruz. Ancak intiharın alternatifi hareketsizlik değil. Devrimci mücadelede zamanlama önemli olsa da, ustalığın, bir koyup her şeyin kazanılacağı bir "an"ın kollanmasından ibaret görülemeyeceği de açık. Devrim süreci, güçler dengesinin hızla değişebildiği, kitlelerin kısa zaman aralığında deneyim kazandığı ve harekete geçebildiği bir kesitse, işçi sınıfına önderlik etme iddiasındaki bir partinin açıklarını kapatması, olgunlaşması ve yenilenmesi için de kısa bir zaman aralığında uygun fırsatlar yaratacaktır.

Bu anlamda 6 Ocak 1919'un trajediye dönüşmesinin KPD ve onunla hareket eden devrimci grupların yanlış kararlarının ürünü olduğunu söylemek, Karl Liebknecht'in maceracılığına karşı Rosa Luxemburg'un daha ihtiyatla hareket ettiğini sürekli vurgulamak sağlıklı değil. Her şeyden önce 6 Ocak'ta alınmış yanlış bir karardan söz edemiyoruz çünkü Berlin'de ortaya çıkan Devrimci Komite yanlış ya da doğru herhangi bir karar alamıyordu!

İleri atılmak da geriye çekilmek de yönetilmesi gereken süreçlerdir. Döneme tanıklık edenlerin tamamı, elde silah saatlerce bekleyen işçilere hiçbir şey söylenmediğinde birleşiyor. O ana kadar inisiyatifi tamamen kaybetmiş olan hükümet açısından bu tablodan çıkarılacak tek bir sonuç vardır: Karşıda ne yapacağını bilmeyen bir "düşman" var.

O kadar büyük bir kalabalığı topluyorsanız, yöneteceksiniz!

Yönetmezseniz birileri yönetir, yönetmezseniz kalabalığın içinde birileri değişik motiflerle ve doğrultularda kendiliğinden hareket etmeye başlar.

6 Ocak'ta Berlin'de başta *Vorwärts* olmak üzere bazı sosyal demokrat gazetelerin binası işgal ediliyor, "dost" olmayan kaynaklar ise istasyonların, kimi devlet dairelerinin basıldığını, Berlin'de "kızıl terör"ün başladığını ileri sürüyorlar:

"Brandenburg Kapısı'nın, hükümete ait basım evlerinin, provizyon ofisinin, birkaç kışla ve tren istasyonunun Spartakistler tarafından ele geçirilmesi ile birlikte Berlin'de terör başladı. Liebknecht, Ledebour ve Scholze geçici bir komünist hükümet kurdu ve Savaş

Levent Şahverdi Arşivi

Bakanlığı'nı işgal etmeleri için Spartakist bir birliği harekete geçirdi. Bir denizcinin komutasındaki üç yüz komünist, Savaş Ofisi'ne fiilen saldırarak teslim olmasını istedi. Zırhlı araçlar Spartakistler tarafından Wilhelmstrasse'ye sürüldü ve Başbakanlık'ta hükümeti savunan sadık birlikler ile aralarında çatışma çıktı. Bolşeviklerin Berlin'deki temsilcisi Radek, ayaklanmanın gelişmesini izlemek için Unter den Linden'i[32]*, gösterişli bir şekilde aşağı yukarı katetmekteydi. Spartakistler gece küçük bir hükümet birliğinin teslim olduğu Demiryolu Binasını ele geçirdi. Gün boyunca süren savaşta, pek çok hükümet askeri çatışmaya girmeksizin silah bıraktı ve denizciler tarafsızlıklarını ilan etti. Eğer Spartakistler yetenekli askeri liderlere sahip olsaydı ve savaşmak yerine çene yarıştırmayı kesselerdi, Wilhelmstrasse'deki sosyalist hükümeti kolayca devirebilir ve Sovyet sistemini Berlin'de kurabilirlerdi."*[33]

Sosyalizm mücadelesinde en tehlikelisi kararsızlıktır. Yukarıda *"ucuz atlattık"* diyen kaynağın aktarımındaki abartının derecesi ne olursa olsun, apaçık bir gerçek var: Alman Devrimi'nin 6 Ocak uğrağında şoför koltuğuna oturanların bir ayağı gaza bir ayağı frene basıyordu, direksiyonu ise hiç ellerine almamışlardı.

Düzelteyim, 6 Ocak genel grevi için bir kararlılık vardı. Mücadeleyi yönetmek için oluşturulan Devrimci Komite'de (komitenin üye sayısının günlere göre 30 ila 50 arasında değiştiği anlaşılıyor) yalnızca altı üye karşı çıkmıştı. Komitede genel grevin SPD hükümetini devirme hedefiyle organize edileceği konusunda da bir netlik söz konusuydu. Ama bu netlik kısa ve hiçbir detaya yer verilmeyen grev çağrısına yansımadı. İçeriği işçi kitlelerinin ruh hali belirledi.

Bu ruh halinin yanlış anlaşılmaması gerektiğini, toplumsal atmosferle ilgili iyimserliğin tehlikeli sonuçlar doğuracağını söyleyenler de vardı. Savaş sırasındaki grevlerin organizasyonunda önemli roller üstlenen Richard Müller bunlardan biriydi. Başka deneyimli işçilerle birlikte geri çekildiler. İyimserler arasındaysa Liebknecht ve Pieck de başı çekiyordu. Onların sorunu KPD'nin diğer yöneticileriyle koordine olamamaları, ortak bir

32 Berlin merkezindeki ünlü bulvar.

33 Ralph Haswell Lutz; age içinde.

Levent Şahverdi Arşivi

tavır geliştirmemeleriydi. Kurulurken parti gibi durmayan KPD, çok kritik bir anda yine parti gibi davranamıyordu.

Liebknecht ve Pieck ancak 6 Ocak akşamı KPD'nin diğer yöneticileriyle bir araya gelebildi. Plan yapmak için artık çok geçti. Bütün gün boyunca Devrimci Komite üyeleri verimsiz tartışmalarla oyalanmış, Berlin'deki askeri birlikleri ikna etmek için pek sonuç vermeyen müzakereler yürütmüştü.

Sonra ortaya çıktı ki, işçi kitlelerini hedefsiz bırakan Komite, SPD hükümetinin düştüğünü ve yönetimin Devrimci Komite'ye geçtiğini iddia eden bir genelge hazırlamıştı. Sosyal demokrat *Vorwärts,* altında Liebknecht'in de imzası olan bu belgeyi yayınladığında beyaz terör çoktan başlamıştı. Belli ki SPD komünistlere öldürücü darbeyi vurmak için bahane arıyordu.

KPD'nin diğer yöneticilerinin *Vorwärts*'in yayınına kadar genelgeden haberi yoktu. Kalleşçe öldürüldükleri 15 Ocak'a Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht bu nedenle gergin, hatta kavgalı girecekti.

Parti olamamanın, parti olmak istememenin bedeli, ağırdı.

6 Ocak'ta Alman Devrimi'nin en kitlesel eyleminin sabahında KPD'nin gazetesi *Die Rote Fahne* olağanüstü bir görüntü vermiyordu örneğin. Kesin bir hesaplaşmaya yönelen bir partinin yayını için fazlasıyla sakindi "Kızıl Bayrak."[34]

Bu tabloda 6 Ocak günü yaşananların ne kadarı provokasyon, ne kadarı işçi kitlelerinin taşkınlığı, ne kadarı Devrimci Komite'nin planlı eylemi bunun bir önemi kalmıyor.

Diğer tarafta ise kuşkusuz korku var ama bu korku aynı zamanda sinsice yol haritası belirlemesine engel olmuyor hükümetin. İşçi cephesinde kararsızlık olduğunu görmüş durumdalar, dahası başkentte karşı propaganda başlatmak için bir fırsat da var: Kızıllar huzur bozuyor!

İşçi sınıfının bir kesimini ve küçük burjuvaziyi devrimcilere karşı kışkırtmak etkili bir araç ancak 6 Ocak biterken bunun ne kadar başarılı olacağını kimse bilemiyor. Daha önce sürece ihtiyatla yaklaşan Rosa Luxemburg o gece (yoldaşları Liebknecht ve Pieck'in "hükümetin devrildiği ve yerine devrimci bir iktidarın

34 Ralf Hoffrogge ve Norman LaPorte (editörler); age s. 56.

Levent Şahverdi Arşivi

kurulduğu"nu ilan ettiklerinden henüz haberdar değildir) *Die Rote Fahne* için bir makale hazırlar ve hükümetin düşürülmesi gerektiğini vurgular:

"Eyleme! Eyleme! Cesurca, kararlı bir şekilde, sürekli olarak -bu, devrimci önderlerin ve gerçek sosyalist parti liderlerinin üstlendikleri görev ve yükümlülüğüdür. Karşı devrimi silahsızlandırın, kitleleri silahlandırın, iktidarın tüm mevkilerini ele geçirin. Çabuk davranın! Devrim zorunluluktur. Dünya tarihinde devrimin saati ay, günleri yıl olarak sayılır. Devrimin organlarının yüce yükümlülüklerinin farkına varmasına izin verin!"[35]

Ancak Luxemburg'un "iktidarın alınması"ndan ne anladığı bugün de açıklığa kavuşmuş değil. Devrim ile hükümet darbesi farklı farklı şeylerdir elbette, ancak siyasal devrimin bir nokta atışına gereksindiği de açıktır. Luxemburg bu nokta atışından uzak durmak için çaba harcadıkça belirleyici momentlerde propagandanın ötesine geçmeyen bir retoriğe sıkışıp kaldı.

Bu anlamda Luxemburg'un Sovyet iktidarı için koşulların olgunlaştığını kabul ettiğini söyleyenler de, onun "vakit geldi" diyenlere kuşkuyla baktığını ileri sürenler de haklıdır. Luxemburg'un kafasındaki "devrim" modelinin ne Almanya ne de başka bir yerde karşılığı bulunuyordu.

Kararsızlık KPD'yi kemiriyordu ve daha kötüsü en zor günlerde görüş ayrılıkları parti yönetimini dağılma eşiğine getirmişti. Jogiches'in, Liebknecht ve Pieck'in Devrimci Komite'den ayrılmasını talep ettiğini, Liebknecht'in buna direndiğini biliyoruz. Aynı Jogiches'in Spartakistlerin Liebknecht'e mesafe koyduğunun *Die Rote Fahne*'de açıkça yayınlanmasını istediği de söyleniyor.[36]

KPD geç kuruldu, kurulurken parti olma vasfını tam kazanamadı, hemen önüne gelen tarihsel sınavda parti olamamanın bedelini ödedi. Ortada ne darbecilik, ne maceracılık vardı. Yüz binlerce işçinin silahla sokağa döküldüğü ve hükümetin düşmesini istediği 6-7 Ocak'ı "darbecilik" ya da "maceracılık"la itham etmek anlamsız. KPD bu enerjiyi yönetemedi, bu kadar basit.

Berlin'de işçiler 5 Ocak'tan itibaren üç gün boyunca SPD ile

35 Rosa Luxemburg; *Selected Political Writings*, Cape, 1972, s. 294.

36 Ralf Hoffrogge ve Norman LaPorte (editörler); age s. 59.

Levent Şahverdi Arşivi

hesaplaşmayı, ondan kopmayı göze almıştı. Ne ki, buraya siyasi bir destek gelmedi. UPSD ve KPD iki arada bir derede işler yapınca, kitlelerin psikolojisinde önemli bir değişim gerçekleşti. 9 Ocak'ta bütün fabrika ve işyerlerine hakim olan "birlik hareketi"ydi. İşçiler üç sol partinin kendi aralarındaki husumetten vazgeçmeleri ve düşmanlığa yol açan liderlerin yerine sürtüşmeden yana olmayanların geçmesi için güçlü bir baskı uyguluyorlardı.

Birlikçi hareketin ortaya çıkmasında birden fazla neden var. Bunlardan ilki işçi kitlelerinin SPD, USPD ve KPD arasındaki farklılıkları henüz tam olarak anlamamaları. Üç partiyi de sosyalist olarak görüyorlar. Bu yanılsamada SPD'nin ısrarla devrimden yana gözükmesi ve sıkıştığı anlarda sosyalizmin adım adım kurulacağını iddia etmesi elbette önemli bir faktör. İkinci olarak işçilerin sonuç alınamayan 6-7 Ocak uğrağının ardından SPD'nin karşı hamle yapacağını ve beyaz teröre yöneleceğini sezmeleri ve "kardeş kavgası"nı engellemek istemeleri.

Birlikçi hareket Berlin'den diğer kentlere de sıçrıyor, temsilciler seçiyorlar ve hükümetin ve üç partinin liderliğinin istifasını talep ediyorlar. Dahası, üç partinin birleşmesi için bastırıyorlar. USPD bu ültimatoma boyun eğerken SPD ve KPD reddediyor.[37]

KPD'nin birlik çağrısını reddi bir stratejiye dayanmazken, SPD saldırı için gün sayıyordu. Medya muazzam bir antikomünist histeri pompalıyor, komünistlerin düzen bozucu sabotajcılar olduğu iddiası yayılıyordu. KPD hiçbir inisiyatif geliştiremedi. 13 Ocak'ta Berlin'de kontrol tamamen hükümet güçlerinin elindeydi.

Noske yine devreye giriyor, Şubat'ta Savunma Bakanı olmadan önce Berlin proletaryasının ve komünistlerin kanını dökmek için emir veriyordu. *Freikorps* çetelerinin uğursuz "kızıl" avı başlamıştı. KPD binalarına saldırıldı, devrimci polisler öldürüldü, işçiler yakalandıkları yerde kurşuna dizildi. Bu esnada SPD gazetesi *Vorwärts* Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg'un katli için çağrı yapmaktaydı.

Fazla beklemediler. 15 Ocak'ta Berlin'in banliyösü Wilmersdorf'ta bir partilinin evinde üç KPD lideri Liebknecht, Luxemburg ve Pieck yakalandı. Eden Oteli'ne sorguya götürüldüler.

37 Ralf Hoffrogge ve Norman LaPorte (editörler); age s. 60.

Levent Şahverdi Arşivi

Sonra...

Sonra Liebknecht ve Luxemburg aynı gün katledildi. Pieck kurtuldu, yıllar sonra Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin ilk Devlet Başkanı oldu.

16 Ocak'ta sosyal demokrasi bayram etmektedir artık. *Vorwärts, "kendi alevlendirdikleri iç savaşın kurbanı oldular"* diye yazıyordu.[38] İşledikleri cinayetlerle ilgili türlü yalanlar ekleyerek...

Liebknecht ve Luxemburg'un öldürülme emrini veren ve onların sorgusunu yapan Binbaşı Waldemar Pabst yıllarca "öykü" anlattıktan sonra 1962 yılında *"onları öldürmeye karar vermiştim ve bu kararın arkasındayım"* diye açıklayacaktı. Pabst sosyal demokrat liderlerin cinayetin ardından kendisini tebrik ettiklerini de söylüyordu. Uyduruyor olamazdı, daha 16 Ocak'ta SPD'nin tepesindeki Scheidemann *"kendi kanlı terör taktiklerinde boğuldular"* diye açıkça böbürlenmekteydi.

En kötüsü, bu iki devrimcinin birbirlerine "soğukluk" duyguları içinde ölmeleriydi. Luxemburg'un, Devrimci Komite'de yer alan Liebknecht'in kimseye danışmadan aldığı kararlar nedeniyle gözaltına alınmadan önce yoldaşıyla sert biçimde tartıştığı biliniyor.

Bunlar doğal, olur. Yenilgilerden sonra birilerinin *"ben demiştim"* diye ortaya çıkması da normaldir. Örneğin Alman Devrimi'nin hiçbir dönemecinde neyi savunduğu tam anlaşılamayan Karl Radek'in "hata"ydı demesi gibi...

Daha tartışacağız ama Almanya'da yanlışlık 6 Ocak'ta değil, öncesinde başlamıştı; sınıf mücadelesinin temel kuralları hiçe sayılıyordu.

İki önde gelen komünistin katlinden kısa süre sonra gerçekleşen seçimlerin sonucu 6 Ocak'ta tarihsel bir hata yapıldığını iddia edenleri haklı çıkarır gibiydi. Proletaryanın düşürmek için harekete geçtiği SPD, kullanılan 30 milyon oyun 11,5 milyonunu alıyordu. USPD ise 2,3 milyonda kalmıştı. KPD zaten seçime katılmamıştı. Berlin'de ise oyların yüzde 36,4'ü SPD'ye yüzde 27,6'sı UPSD'ye gidiyordu.

Oysa bu rakamlar tek başına hiçbir şey açıklamıyordu. Kitlelerin

38 Victor Serge; *Witness to the German Revolution*, Haymarket Books, Kindle Edition, s. 38.

Levent Şahverdi Arşivi

ruh hali her gün her saat değişiyordu, bu ruh halini belirlemek açısından sandıklar en uygun araç değildi, önderlik biraz da emekçi yığınların devrimci enerjisinin yükseldiği anları değerlendirmek ve o enerjiyi hızla kalıcı sınıf bilinç ve örgütlenmesine dönüştürmekti.

Bu becerilemedi. Sermaye iktidarı bir nebze olsun rahatlamıştı. Ancak bu kez karşısına Bremen'deki Konseyler Cumhuriyeti çıkıverdi. İşçi örgütleri tarafından kurulan Bremen hükümetinde üç USPD'li, üç KPD'li ve üç bağlantısız bakan bulunuyordu. İlk iş olarak işsizlerin desteklenmesi ve ücretlerin artırılması doğrultusunda kararlar alan bu "çıban başı"na gerici hükümetin tahammül etmesi olanaksızdı. Ordu birlikleri Bremen'e yöneldi, USPD direnç göstermedi, 4 Şubat'ta Bremen Sovyet Cumhuriyeti askeri müdahale sonucu yıkıldı. Beyaz terör şimdi de Bremen sokaklarındaydı.

1919 yılının ilk ayı geride kalırken Alman sermayesi işçi sınıfının üstüne sosyal demokrasi kozunu sürmüş ve şimdilik kazanmıştı. Kimine göre hükümet, işçi sınıfını polis şefini görevden alarak provoke etmiş ve onu hazırlıksız bir isyana teşvik ederek kanlı bir biçimde bastırmıştı.[39]

Devrimci polis şefi Eichhorn'un görevden alınmasına ses çıkarmayan bir Berlin proletaryasının daha kolay ezileceği neden düşünülmez?

Gerçekte, 1919 Ocak ayında ileriye doğru atılmak için sayısız neden vardı. Nitekim hemen bir ay sonra Mart ayında yeniden yaygınlaşmaya başlayan grevler, Alman proletaryasının enerjisinin kolay kolay buharlaşmayacağını gösteriyordu.

Evet, sosyal demokrat hükümet büyük krizde sermayeyi kolladıkça işçi sınıfının öfkesini üzerine çekiyordu ve ülke Ocak'taki katliamın ardından sınıf kavgasının yatıştığı bir döneme evrilmekten çok ama çok uzaktı.

KPD ise yaşadığı yenilgiden sonra toparlanırken daha ihtiyatlı davranmayı tercih ediyor ve Mart ayında başkentte askeri birlikler arasında başlayan çatışmaları *"devletin iki hizbi arasındaki mücadele"* olarak görerek bir yanlış daha yapıyordu. Halbuki 1500 kişinin yaşamını yitirdiği bu çatışmalar devrim güçleriyle

39 Chris Harman da kısmen böyle düşünenlerden.

Levent Şahverdi Arşivi

karşı devrimci güçler arasındaki bir mücadelenin uzantısıydı. İşin gerçeği, illegal duruma düşen, Berlin'den çıkıp özellikle Leipzig'e konuşlanmak zorunda kalan KPD'nin bir soluk almaya gereksinimi vardı...

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

7

Dünya Devriminin Ayak Sesleri

7 Kasım 1917'de Rusya'da iktidarı ele geçirdiklerinde Bolşeviklerin istisnasız tamamı bunun devamının geleceğine inanıyordu. Gerçi Avrupa'da henüz kıpırdanma yeni başlamıştı ama kimse devrimin Rusya'ya hapsolmasını beklemiyordu.

Bolşeviklerin geleneğine ve kitaba uygun olan da buydu. Marx, tarihin önüne geçen ülkelerin diğerlerini de ileriye çekeceğini, dolayısıyla devrimin yüksek yayılma hızına sahip olacağını düşünüyordu. Zaten burjuva devrimleri de benzer bir seyir izlemiş, 1789 Fransız Devrimi, farklı biçimlerde de olsa Avrupa'nın tamamını dönüştürmüş, sınır tanımamıştı.

Lenin, Rusya'da sosyalist karakter kazanamayan ve burjuva demokratik devriminin sınırları içinde kalan başarısız 1905 Devrimi sırasında yazdığı ünlü eseri *İki Taktik*'te uzun uzun *Rusya'da işçilerin ve köylülerin devrimci diktatörlüğünün henüz sosyalist devrime dönüşüm anlamına gelmeyeceğini ama dünya devrimci hareketine büyük bir enerji vereceğini*[40] söylerken bir yandan devrimin dünya ölçeğindeki karakterine işaret ediyor bir yandan da Rusya'nın dünya devrim sürecindeki rolünün sınırlarını çiziyordu.

Henüz o dönemde Rusya'nın dünya devriminin uzun süreliğine merkezi olacağı düşüncesinin bir temeli yoktu, kimse bunu öngöremezdi.

40 V. I. Lenin; *Collected Works*, Cilt 9, Progress Publishers, 1977, s. 57.

Levent Şahverdi Arşivi

Bolşeviklerin kendi ülkelerindeki mücadeleye ikili bir anlam yükledikleri açıktı. Her şeyden önce, Rusya'yı karşı devrimin yatağı olmaktan çıkarmak, Rus İmparatorluğu'nda ezilen işçi sınıfını, yoksul köylülüğü ve baskı altındaki halkları özgürleştirmek istiyorlardı. Bu sayede Rusya, Avrupa proletaryasının kabusu olmaktan çıkacak, tersine Rus Devrimi ile batıdaki işçi hareketleri arasında sağlam bir köprü oluşacaktı. Bu köprü Rusya'yı da sosyalizme taşıyacaktı.

Birinci Dünya Savaşı başladığında Lenin emperyalistler arasındaki kanlı hesaplaşmanın Avrupa'da devrimci hareketin ortak hedef ve sloganlarla hareket etmesi için yeni olanaklar yarattığını hissederek Almanya, Polonya, Rusya dahil bütün ülkeleri derhal *"cumhuriyetçi bir Birleşik Avrupa Devletleri"*ne dönüştürmek için propagandaya başlanması gerektiğini söylüyordu.[41]

Ancak bu doğrultudaki çabalar pek sonuç vermedi. Zimmerwald Konferansı'nda bir araya gelen savaşa muhalif sosyalistler (ya da sosyalist partilerin muhalifleri) arasında Lenin'in savaşı devrimci savaşa dönüştürme ve bu doğrultuda yeni bir enternasyonal kurma perspektifini benimseyenler azınlıkta kaldı, bir-iki toplantıdan sonra Zimmerwald solu tarih oldu.

Dengeler ve oyunun kuralları Rusya'daki 1917 Şubat Devrimi ile değişecekti. Henüz sosyalist devrim uzakta gözüküyordu ama Çar devrilmiş, daha önce gericiliğin ve despotizmin kol gezdiği ülkede emekçi yığınlar örgütlülüğün ve özgürlüğün tadını çıkarmaya başlamıştı. Rusya karşı devrimin kalesi olmaktan çıkmıştı ancak savaş sürüyordu ve bir devrimin uluslararası çekim merkezi haline gelmesi için emperyalist savaş karşısında açık bir tavır alması, barış için hızlı adımlar atması gerekiyordu. Oysa Rusya'da Geçici Hükümet'in buna niyeti yoktu, savaşa devam kararı alırken yüzsüzce *"artık devrimci Rusya için savaşıyoruz"* diyordu!

Rus Devrimi 7 Kasım'da bambaşka bir rotaya girdi.[42] Şubat Devrimi'nden sonra hakimiyeti ele geçiren burjuva güçlerin

41 V. I. Lenin; *Collected Works*, Progress Publishers, Cilt 21, 1974, sa. 15-19.

42 Rusya'da o dönem Julyen takvimin yürülükte olması nedeniyle bugün kullandığımız Gregoryen takvime göre 7 Kasım'da gerçekleşen Sosyalist Devrime "Ekim Devrimi" dendi. 1918 Şubatı'nda Sovyet Rusya Gregoryen takvime geçti. İki takvim arasında 13 günlük bir fark vardı.

Levent Şahverdi Arşivi

iktidarı yıkılarak proletarya diktatörlüğü ilan edildi. İki nedenle muazzam bir uluslararası etkisi oldu bu gelişmenin. Birincisi, sınırlı bir deney olan Paris Komünü sayılmazsa, tarihte ilk kez ezilen emekçi kitleler iktidara geliyor ve sınıfsız sömürüsüz bir düzen kurmak için kolları sıvıyordu. Savaşın bütün yükünü çeken yoksullar için heyecan vericiydi Rusya'da yaşananlar. Bir de üstüne Bolşevikler iktidara gelir gelmez sözlerinde durarak *"derhal barış"* deyip Almanya ile masaya oturdular. Avrupa'da silah altına alınan emekçilerin en büyük özlemiydi barış ve Bolşeviklere dönük büyük bir sempati çıktı ortaya. Anadolu'dan Britanya'ya, Hindistan'dan ABD'ye Sovyet Rusya yandaşlığı sosyalizme dönük ilgi ve bilincin çok ötesine geçti.

Kuşkusuz kuşatılmış bir köylü ülkesinde proleter iktidarın ne kadar yaşayabileceği merak ediliyordu. Ancak günler, haftalar, aylar geçti. Sovyet Rusya bütün zorluklara rağmen ayaktaydı. Ve o direndikçe dünya devriminin geleceği de daha fazla tartışılmaya başlandı. Hele hele 1918 yılında herkesin en fazla merak ettiği ülke olan Almanya'da imparatorluktan çatırdama sesleri gelince Petrograd-Berlin bağlantısı üzerine daha çok kafa yorulur oldu.

Nitekim devrim batıya doğru ilerliyordu. Bu ilerleyiş bir yandan ayağa kalkan işçi sınıfının, bir yandan da savaş ve barış sürecinin ortaya çıkardığı muazzam siyasal boşlukların sonucuydu. Öyle ki, Macaristan, henüz kurulmuş olan (24 Kasım 1918) Komünist Parti'nin öncülüğü ve sosyal demokratların katılımıyla 21 Mart 1919'da işçi hükümeti ile tanışıyordu. 7 Nisan'da kazanılan seçimle birlikte Macaristan Sovyet Cumhuriyeti ilan edilmişti.

Emperyalistler bir süre sonra Romanya'yı devrimci Macaristan'ın üzerine saldı. Macar Kızıl Ordusu işgal girişimine karşı koydu, ardından Sırp ve Çekoslovak orduları da işçi iktidarını devirmek için harekete geçti. Sosyal demokratlar kısa süre içinde komünistleri yalnız bırakarak bir kez daha gerçek yüzlerini gösterdi. Buna rağmen Macaristan Kızıl Ordusu saldırganları püskürtmeyi başardı ve Slovakların yaşadığı bölgeye doğru ilerledi.

16 Haziran'da bu kez Slovakya Sovyet Cumhuriyeti ilan ediliyordu. Devrim ve karşı devrim Avrupa'nın doğusunda bilek güreşine tutuşmuşlardı. Ancak Macaristan ve Slovakya Sovyet Cumhuriyetlerinin iç sorunlar nedeniyle direnci zayıflamıştı, ayakta

Levent Şahverdi Arşivi

kalamadılar. Macaristan'daki Sovyet iktidarı 1 Ağustos 1919'da yıkıldı.

133 gün süren Macaristan Sovyet Cumhuriyeti'nde birçok fabrika, işletme ve banka kamulaştırılmış, emekçi halkın çıkarları doğrultusunda politikalar hemen uygulamaya konmuştu. Avrupa'nın ilk faşist iktidarı olarak görebileceğimiz Macar karşı devrimci hükümeti bütün bu devrimci politikaları tersine çevirdi.[43]

Dünya devrimi 1919 yılının yaz aylarında ikinci önemli darbeyi alıyordu.

Bu darbeyle birlikte, dünya devriminin kısa erimde zafere ulaşıp ulaşmayacağı da tartışma konusu haline geliyordu. Alman komünistlerinin iki liderinin katledilmesi[44], Macaristan ve Slovakya'da Sovyet iktidarlarının yıkılışı yeterince uyarıcıydı. Buna birazdan ayrıntısıyla ele alacağımız Münih Sovyeti'nin yenilgisini de ekleyince hiç de iç açıcı bir tablo çıkmıyordu ortaya.

Gerçekçi konuşmak gerekirse, Lenin'in Sovyet Rusya'nın uzun süre yalnız kalabileceği düşüncesine vardığı an, iddia edildiği gibi 1920 değil, 1919'un ikinci yarısıdır. Bu bir havlu atma değildir, sezgileri çok güçlü bir devrimcinin önlem alma ihtiyacı duymasıdır. Bir yıl sonra kaleme aldığı *Sol Komünizm Bir Çocukluk Hastalığı*'nda Avrupalı komünistleri sabırlı olmaya ve maceracılıktan uzak durmaya çağırırken ne kadar ihtiyatlı davrandıysa, aynı yıl dünya devriminin önündeki engelleri kaldırmada büyük bir olanak olarak değerlendirdiği Polonya savaşı sırasında bir o kadar risk almıştır.

Komünistlerin bu dönem nasıl bir strateji izlemeleri gerektiği konusu sanıldığından daha karmaşık bir meseledir. Bir yandan tarihsel bir devrimci dönemin içinden geçilmektedir. İmparatorluklar dağılmış, yeni birçok devlet ortaya çıkmış ama düzen eski-yeni bütün birimlerde sarsılmaya başlamıştır. Yönetme kriziydi bu ve işçi sınıfı ama yanılsama içinde sosyal demokrasinin izinde, ama

43 Macaristan Sovyet Cumhuriyeti'ne dair genel bir fotoğraf için Yazılama yayınlarından çıkan Ernie Trory'nin *Macaristan 1919 ve 1956* kitabına (Eylül 2015, çeviren Özgür Balkılıç) bakılabilir.

44 Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht'in öldürülmesinin özel bir önem taşıdığı açık olsa bile, bugün 1919'da öldürülen çok sayıda KPD yönetici ve üyesine dönük ilgisizliğe üzülmemek elde değil.

Levent Şahverdi Arşivi

daha devrimci bir yönelimle, sokağa inmişti. Tartışılacak bir konu değildi; devrimci bir durum söz konusuydu Avrupa'da.

Böyle bir ortamda işçi sınıfının iktidarı ele geçirmesi için alınan her inisiyatif meşrudur. Dahası, komünistlerin görevi bunun yollarını araştırmak, bulmak, harekete geçmektir. Bu görev için zamansız denemez, tersi geçerlidir: Tam zamanıdır!

Ne ki, güçler dengesi her yerde işçi sınıfının lehine değildi, daha doğrusu işçi sınıfının enerjisini örgütleyecek ya da hedefe kilitleyecek öncü partiler zayıftı.

Macaristan Devrimi buna örnek. 1919'da Bela Kun liderliğindeki Macaristan Komünist Partisi'nin iktidarı alacak güçte olmadığı açık. Ancak öyle bir gelişme yaşandı ki, egemen sınıfların ülkeyi yönetme kudreti tamamen yok oldu ve ortaya büyük bir siyasal boşluk çıktı. İktidar boşluğu diyelim buna...

O noktada Macar komünistleri *"yeterince hazırlandık mı", "bu işin altından kalkabilir miyiz"* diye sormadan harekete geçtiler ve sosyal demokratların sol kanadıyla ittifak halinde Macaristan Sovyet Cumhuriyeti'ni kurdular. İşleri çok zordu. Zordu ama eğer sosyal demokratların ihanetine karşı önlem alabilseler, biraz daha uyanık olsalar, Romanya'da devrimci hareket askeri müdahaleye karşı durabilse, Sovyet Rusya silahlı destek verebilse Macar Sovyeti pekala yaşayabilirdi.

Partiden kopup savruluncaya kadar KPD'nin en birikimli liderlerinden olan Paul Levi'nin, Macar Sovyeti'nin proletarya ayağa kalktığı için değil, Macar burjuvazisi fazlasıyla beceriksiz çıktığı için kurulabildiği ve Almanya'da KPD'nin böyle bir devrim arayışı içinde olmadığı tezi[45] ahlaki açıdan ne kadar güçlü gözükürse gözüksün olağanüstü mekanik bir Marksizm yorumunun eseridir.

1919 yılı, işçi sınıfının pişmesinin, olgunlaşmasının, öğrenmesinin, bilinçlenmesinin bekleneceği bir yıl değildi. Devrim bütün kapıları zorluyordu. Kervan yolda dizilecekti.

Eşi benzeri olamayan bir devrimci dönemdi bu. Ve bu dönemi açıp besleyen hiç kuşkusuz 1917 Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'ydi.

Batılı aydınların önemli bölümü bu gerçeği kabullenemedi.

45 Paul Levi; age, s. 71.

Levent Şahverdi Arşivi

Almanya'da KPD'nin birçok zaafının kaynağında Rosa Luxemburg ve başka bazı isimlerin Bolşevizm alerjisi vardı. Bu alerji KPD için düşmanlığa dönüşmedi, onlar devrimciydi ama Avrupa'da bütün bir 20. Yüzyıl boyunca Ekim Devrimi'nin evrensel boyutlarını inkar için muazzam bir entelektüel çaba harcandı. Buyrun size bir örnek:

"Yalnızca iki dünya devrimi olmuştur. Biri 1848'de oldu. İkincisi ise 1968'de. İkisi de birer tarihsel yenilgiydi. Ama ikisi de dünyayı dönüştürdü. Her ikisinin de planlanmamış ve bu yüzden de derin bir anlamda kendiliğinden olması her iki olguyu da -başarısızlığa uğramaları olgusunu ve dünyayı dönüştürmeleri olgusunu- açıklamaktadır. Bugün 14 Temmuz 1789'u kutluyoruz, ya da en azından kimi insanlar kutluyor. 7 Kasım 1917'yi kutluyoruz, ya da en azından kimi insanlar kutluyor. 1848'i, ya da 1968'i kutlamıyoruz. Ancak bu tarihlerin, bu kadar çok dikkat çeken o iki tarih kadar, belki daha da önemli oldukları iddia edilebilir."[46]

Bunu yazanlar el üzerinde tutulan "saygın" isimler; Arrighi, Hopkins, Wallerstein... Antikomünizm akıllarını başlarından almış. 1968 karmaşık bir süreçti ama bu yaklaşımı merkeze koyacaksak, 1968 toplumsal hareketlerden komünizmi eksiltme girişimiydi. Devrim filan değil.

1917 Ekimi ise, yayılamamıştır ama dünya devrim sürecinin bir büyük hamlesidir, evrenseldir, kendisini sürecin diğer halkalarına bağlamak için her şeyi yapmıştır. Bu açıdan Stalin'in formülü doğrudur:

"Amaç: Tek ülkede proletarya diktatörlüğünü emperyalizmin bütün ülkelerde alt edilmesi için bir dayanak olarak kullanarak, konsolide etmek. Devrim, tek ülkenin sınırlarından taşmaktadır; dünya devrimi çağı açılmıştır. Devrimin ana güçleri: Tek ülkedeki proletarya diktatörlüğü, bütün ülkelerde proletaryanın devrimci hareketi. Başlıca yedekler: Gelişmiş ülkelerde yarı-proleter ve küçük köylü kitleleri, sömürgelerde ve bağımlı ülkelerde kurtuluş hareketleri. Temel darbenin doğrultusu: Emperyalizmle uzlaşma siyasetinin temel destekçisi olan İkinci Enternasyonal partilerini

[46] G. Arrighi, T. K. Hopkins, I. Wallerstein; *Sistem Karşıtı Hareketler*, Metis Yayınları, 2004, çevirenler: C. Kanat, B. Somay, S. Sökmen, s. 96.

Levent Şahverdi Arşivi

tecrit etmek. Güçlerin konumlandırılması için plan: Proleter devrimin sömürgelerde ve bağımlı ülkelerdeki kurtuluş hareketleri ile ittifakı."[47]

Devrim ve karşı devrim ölesiye boğuşmaktadır birbiriyle. Sovyet Rusya bir yandan devrimin yayılması için fırsat kollarken, diğer yandan kendisini yıkmak için pusuda bekleyenlere karşı amansız bir savunma savaşı vermekteydi. 19 Ağustos 1918'de Londra'ya *"Lenin Petrograd'dan kaçmak üzere, kendisini götürecek tekne limanda bekliyor"* bilgisi geçen İngiliz istihbaratı hayal görmüyordu. Mesele oydu ki, o yıllarda hayal ile gerçek birbirinden ayrıştırılamıyordu. Herkes gerçeklerle yüzleşe yüzleşe, kendi hayalinin peşinde koşmaktaydı.

47 J. V. Stalin; *Collected Works*, Cilt 6, Foreign Languages Publishing House, 1953, s. 179

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

8

Komintern Yola Çıkıyor

İkinci Enternasyonal 1914 itibariyle devrimci iddialarını tamamen terk etmiş, taraf değiştirmiş ve sonuçta emperyalist bir örgütlenme haline gelmişti. O tarihten itibaren Lenin *"yeni bir Enternasyonal"* arayışı içine girdi. Ancak ne Bolşeviklerin bu arayışın itici gücü olacak ağırlığı ne de uluslararası alanda bu fikrin yaygın bir alıcısı vardı.

Ekim Devrimi'nin hemen ardından Bolşeviklerin diğer ülkelerdeki işçi hareketleriyle etkileşiminde yalnızca ağırlık noktaları değişmedi, içerik de karmaşıklaştı. Lenin ve arkadaşlarının otoritesi öyle hemencecik kabullenilmedi. O kaotik dönemde işçi hareketinin Avrupalı bölmesinde Sovyet iktidarına düşmanca tutum alanlar olduğu gibi, Petrograd proletaryasının hızla yenileceğini düşünenlerin sayısı da az değildi. Bir bölümse devrimin sıklet noktasının kısa süre sonra Almanya'ya kayacağına inanıyordu. Bolşeviklerin de önemli bölümü bu kanaatteydi.

Ancak Sovyet Rusya yıkılmadı, 1919'a gelindiğinde hâlâ tek işçi devleti olarak varlığını sürdürüyordu. Ve uluslararası alanda birden fazla misyonla hareket etmek durumundaydı. En öne devrimin yayılması yükümlülüğü konabilirdi ancak iç savaş ve dış müdahale ile karşı karşıya olan Sovyet iktidarının korunması da önemsiz bir görev değildi.

Devrimin yayılması, her şeyden önce devrime önderlik edebilecek nitelikte ve güçte komünist partilerin yaratılmasına bağlıydı. Bunun için işçi hareketindeki ana akım olan sosyal demokrasiye

Levent Şahverdi Arşivi

karşı çok boyutlu bir mücadele vermek gerekiyordu. Ayrıca Rusya'daki deneyin genelleştirilebilecek yönlerinin siyasal, teorik ve örgütsel açıdan billurlaştırılması zorunluydu. Ancak iş burada bitmiyordu, komünist partileri kapitalizme karşı öldürücü darbeyi vurmak için koordine olmalı, hatta tek bir merkezden yönetilmeliydi.

Sovyet Rusya'nın savunulması ise bir yandan emperyalist kampta ekonomik ve siyasi ilişkilerin tesis edilebileceği ülkeler bulmaktan, bir yanda da emperyalizmin doğrudan ya da dolaylı askeri müdahalesini püskürtmekten geçiyordu.

Uluslararası alana ilişkin bu iki misyon arasındaki gerilimin hangi noktalara ulaşılabileceği ilk yıllarda pek anlaşılmadı. Nihayetinde, temel görev Avrupa'daki devrime yardımcı olmak, onu kolaylaştırmak olarak belirginleştiği sürece diğeri tali bir konu olacaktı.

Öyle sanılıyordu...

1919 başında Komünist Enternasyonal'in kuruluşu için hazırlıklar sürerken öncelik "savunma"da değil "saldırı"daydı.

Devrimin nesnel koşulları olgunlaşıyordu ve eksik, öznel koşulda, partideydi:

"Avrupa'da en büyük talihsizlik ve tehlike, devrimci bir partinin yokluğudur. Scheidemann, Henaudel, Henderson, Webb benzer hainlerin ve Kautsky gibi uşak ruhluların partileri var. Fakat devrimci parti yok.

Elbette, görkemli ve popüler bir devrimci hareket bu eksikliği giderebilir, ancak yine de bu durum ciddi bir talihsizlik ve büyük bir tehlikedir."[48]

Lenin bunları Ekim 1918'de söylüyor. Yani Komünist Enternasyonal'in kuruluşu yakınlaşırken. Yine de III. Enternasyonal için takvimin işlemeye başlamasını sağlayan, Alman Devrimi'ydi ve Lenin talihsizlik dediği olgunun şimdi daha da bariz hale geldiğinin bilincindeydi.

Hazırlıklar başladı. Kahredici bir olayın eşliğinde... Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht'in öldürüldüğü haberi Sovyet Rusya'da şok etkisi yarattı. Devrim cephesi yalnızca iki önemli

[48] V. I. Lenin; *Collected Works*, Cilt 28, Progress Publishers, 1974, s. 113.

Levent Şahverdi Arşivi

liderini kaybetmiyor aynı zamanda düne kadar birlikte hareket ettiği, içinde olduğu sosyal demokrasinin yeri geldiğinde ne ölçüde kıyıcı olabileceğini de öğreniyordu.

Almanya'daki trajediye rağmen 24 Ocak'ta Komünist Enternasyonal'in kuruluş toplantısı için davet mektubu hazırlanıyor. Mektubu özellikle ilginç kılan, Almanya Komünist Partisi'ne (KPD) belirleyici bir yer verilmesi:

"Bizim düşüncemize göre, yeni enternasyonal, bir platform olarak öne sürülen ve Alman Spartakusbund ile Rusya'daki Komünist Parti'nin (Bolşevik) programına dayanılarak ortaya konan aşağıdaki önerilerin kabulüne dayanmalıdır."[49]

İmzacı partiler içinde birinci sırada yine KPD vardı. Bunun da ötesinde, davet mektubunda Üçüncü Enternasyonal'in daha şimdiden bir varlık haline geldiği müjdeleniyor ve onun çizgisini temsil eden partilere örnek olarak bir tek Spartakistlerin (KPD) ismi zikrediliyordu.[50]

Bütün bunlar Komintern'in iki sürükleyici gücü olacağının, en azından hazırlıkların buna göre yapıldığının kanıtlarıydı. Kuruluş toplantısının çalışma dili bile Almanca olarak belirlenmişti.

Lakin önemli bir sorun vardı. Kuruluşu tereddütlerle gerçekleşen KPD'nin yönetimi, Komünist Enternasyonal'in ilanının da aceleye getirilmemesi gerektiği inancındaydı. Spartakistler yeni bir enternasyonale ve ön görüşmelerde ortaya çıkan ilkelere görünüşte itiraz etmiyor, sadece prematüre bir kuruluştan kaçınmayı öneriyorlardı.[51] Modern zamanların ezilenler adına en fazla kararlılık gösterilmesi gereken döneminden geçildiğini anlamamakta ısrar ediyor ve devrimci mücadelede iradi zorlamaları Rus Bolşeviklerinin icadı bir "görgüsüzlük" olarak değerlendiriyorlardı.

Biraz da bu itiraz nedeniyle Komünist Enternasyonal'in kuruluş toplantısı -ki tarihe doğal olarak Komintern Birinci Kongresi olarak geçti- aslında bir hazırlık konferansı formatında

49 Jane Degras (editör); *Communist International Documents*, Cilt 1, The Royal Institute of International Affairs, 1955, s. 2.

50 age, s. 5.

51 Rosa Luxemburg'un Komünist Enternasyonal'in Rus Bolşeviklerinin hegemonyasına gireceğini gerekçe göstererek kuruluşa itiraz ettiğini biliyoruz. En azından yakın çalışma arkadaşlarının söylediği bu.

Levent Şahverdi Arşivi

tasarlanmıştı. 15 Şubat Cumartesi için söz kesilmişti ancak delegelerin Moskova'ya gelmelerinde yaşanan güçlükler (polisiye, bürokratik ve mali engellerden kaynaklı) toplantının yaklaşık 15 gün gecikmeyle açılmasına neden oldu.

Sonuçta 2 Mart 1919'da 19 partiden 35 delege, buna ek olarak oy hakkına sahip olmayan 16 partiden 19 temsilci Moskova'da bir araya geldi. Delegelerin bir bölümü zaten Sovyet Rusya'da yaşayan devrimcilerdi. Carr'ın yazdığı gibi *"ABD, Fransa, İsviçre, Hollanda, İsveç ve Macaristan'daki gruplar Moskova'da oturan yurttaşlarına vekalet vermişlerdi; İngiliz delegesininse vekaletnamesi bile yoktu."*[52] Bazıları savaşta Ruslara tutsak düşmüş, devrimle özgürlüklerini elde etmiş kişilerdi.

Çok değil bir yıl içinde hatırı sayılır bir güce dönüşecek olan Komintern'in ilk toplantısındaki manzara pek iç açıcı değildi. Rus Bolşeviklerini dışarıda bırakacak olursak, katılımcıların önemli bir bölümünün ülkelerindeki devrimci mücadelede özel bir ağırlığı bulunmuyordu. Davet mektubunda öne çıkan Alman komünistlerinin de buna uygun bir temsiliyetleri yoktu. Kuruluşa itiraz etmeksizin onu geciktirme talimatıyla Moskova'ya yollanan Hugo Eberlein, KPD içinde (ve daha sonra Komintern'de) önemli bir isim olmakla birlikte, siyasal açıdan silik bir kişiydi.

Nitekim partisi tarafından kendisine verilen görevi yerine getiremedi ve toplantıda özellikle Avusturya'dan gelen delege sayesinde ortaya çıkan coşkulu atmosferde Komünist Enternasyonal'in kuruluşu ilan edildi. Bu tür ifadeler kullanmaktan genellikle imtina eden Sovyet yazıcılardan önemli bir isim bile *"Enternasyonal, kesin olarak bir sonraki kongrede kurulacaktı..."*[53] diyordu.

Görüldüğü gibi parlak bir tablo yoktu bir dünya partisi olma iddiasını taşıyan örgütün yola çıkış toplantısında. İşin ilginci bu örgütün neye yarayacağı konusunda net olması beklenen Rus komünistlerinin de kafası karışıktı. Doğaldı bu, çünkü 1919 yılında ve onu takip eden birkaç yıl, Bolşevik Parti'de oldukça farklı stratejiler parti yönetiminde boy gösteriyor, Lenin'in müdahaleleri ve

52 E.H. Carr; *Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi*, Yordam Yayınları, 2015, çeviren: Levent Cinemre, s. 63.

53 Aleksandr Sobolev; Üçüncü Enternasyonalin Kısa Tarihi, Bilim Yayınları, 1979, çeviren: N. Okman, s. 72.

Levent Şahverdi Arşivi

otoritesi partiyi hem devrimci bir rotada tutuyor hem de dağılmayı engelliyordu. Bu birleştirici unsurun rolünü küçümseyip o dönem Bolşeviklerin kişiler üstü ve bütünlüklü politikalar geliştirdiğini söylemek, gerçekleri çarpıtmaktan başka bir anlam taşımaz.

Komintern de bu farklı yönelimlerden payını alıyordu. Kuruluş Kongresi'nde Lenin, Zinovyev, Buharin, Trotskiy ve Çiçerin'den oluşan bir delegasyonla temsil edilen Rusya Komünist Partisi'nde dünya devrim sürecinde kendi ülkelerinin üstlendiği tarihsel rolden hoşnut olmayanlar vardı örneğin. Benimsenerek, cesaretle ele alınmadığında yıkıcı sonuçlar doğuracak bir roldü bu.

Enternasyonal'in kuruluş kongresi, hiç tartışmaya yer bırakmayacak biçimde, batıda yükselen devrimin heybeti ile oradaki komünist birikimin sınırları arasındaki çelişkiyi açığa çıkarırken Rus temsilcilerin bir bölümü hiçbir biçimde "devrimci retorik"le açıklanamayacak öngörülerde bulunuyorlardı. Örneğin Trotskiy Kongre'de *"bugün Moskova Üçüncü Enternasyonal'in merkezi durumunda. Yarın -bu bizim derin inancımızdır- merkez batıya doğru, Berlin'e, Paris'e, Londra'ya kayacaktır. Rus proletaryası Kremlin duvarları içinde dünya emekçi sınıflarının temsilcilerini neşeyle karşıladı. Daha büyük bir neşe ile kendi temsilcilerini ikinci kongreye batı başkentlerinden birine gönderecek"*[54] şeklinde konuşuyordu.

Haksızlık olmasın, Trotskiy bu duygularında yalnız değildi, 1919 yılında birçok kişiyi saran genel bir iyimserlik vardı Avrupa'daki devrime dair.

Benim üzerinde durduğum bu iyimserlikten ziyade, önde gelen bazı Bolşeviklerin Rus Devrimi'ne biçtikleri ikincil rol ve bu kitapta yeri geldiğinde değineceğim gibi Trotskiy'nin Rusya'ya sosyalizmi yakıştırmamasıdır. Yoksa Komintern'deki genel havaya bakılırsa Almanya'da Sovyet iktidarının ilanı fazlasıyla yakın bir meseledir. Öyle ki, Komintern'in başkenti Berlin olarak belirlenmiştir, Moskova geçici merkezdir!

Toparlayacak olursak Komünist Enternasyonal kurulurken kayda geçilmesi gerekenler şunlardır:

54 Trotskiy'den aktaran Thomas C. Fiddick; *Russia's Retreat From Poland*, Palgrave, 1990, s. 71.

Levent Şahverdi Arşivi

Komünist Enternasyonal ya da Üçüncü Enternasyonal ya da kısa adlandırmasıyla Komintern zayıf bir toplamla kurulmuştur. Rusya Komünist Partisi'ni (Bolşevik) ayrı tutarsak, işçi sınıfı içinde hatırı sayılır bir ağırlığa sahip hiçbir parti bulunmamaktadır kuruluş kongresinde. Rus Bolşevikleri işçi hareketindeki baskın sosyal demokrat hegemonyayı kırmak ve Avrupa'da komünist partilerin kuruluşunu teşvik edip hızlandırmak için acele etmektedir. Devrimci dalganın sonsuza kadar devam etmeyeceği açıktır, bu nedenle daha davet mektubunda yeni enternasyonalin hedefi açıkça ilan edilmiştir: İşçi sınıfının iktidarı alması. Bütün bunlar göz önüne alındığında, Komünist Enternasyonal'in sonraki dönemlerine dair ileri sürülen "Ruslaştırıldı" eleştirisinin sorgulanması gerekmektedir. Evet, Sovyet yönetiminin Komintern'deki ağırlığının her zaman sağlıklı sonuç vermediği ortada ama bu olumsuzluk bir gerçeği değiştirmemektedir: Komintern büyük ölçüde Rus Bolşeviklerinin yönlendirmesi, desteği, kararlılığı ve hatta dayatması sayesinde kurulmuş, sonrasında da onların sürüklemesiyle büyük bir güce dönüşmüştür.

Açık konuşmak gerekiyorsa, başka seçenek bulunmamaktaydı.

Buradan devam edelim... Rusya Komünist Partisi'nin, kurulması için büyük çaba harcadığı Komintern için ayıracağı kaynaklar sınırlıydı. En azından başlangıçta. Sovyet Rusya'nın kendi yaşamsal sorunları için bile ciddi kadro kısıtları vardı, bunun özellikle Kızıl Ordu ve Dışişleri Komiserliği (Bakanlığı) açısından nasıl da büyük bir handikap oluşturduğunu göreceğiz. Bu koşullarda Komünist Enternasyonal'deki Rus ekibinin parlak kadrolardan seçildiğini söylemek çok zor.

Tamam, kuruluş sırasındaki başkanın, hem yaptıklarına hem de yazdıklarına baktığımda bazen birinci sınıf ama çoğu kez tutarsız olan Zinovyev'in, sıradan biri olduğunu elbette iddia etmeyeceğim, Bolşevikler en önemli kadrolarından birini ayırıyor Komintern için.[55] Ancak unutmayalım, hemen kuruluştan sonra başkan

55 Tarihsel kişiliklerin ruh sağlıklarına ilişkin verilerden hareket ederek siyasi sonuçlara ulaşmak bana hiç anlamlı gelmiyor. Ayrıca konunun uzmanı da değilim. Ancak yine de Zinovyev'in manik-depresif davranışlar sergilediği, olumlu haberlerden inanılmaz ajite olduğu, başarısızlık karşısında paniğe kapılıp hareketsizce yatağa uzandığı iddiasını buraya not olarak düşmek

Levent Şahverdi Arşivi

olarak İtalyan Sosyalist Partisi'nden gelen Angelica Balabanoff'un (Balabanova) seçimi Komintern'in ne kadar zayıf kaynaklarla kurulduğunun bir kanıtı olarak pekala gösterilebilir. Anılarını *Yazılama* yayınevi basmıştı,[56] Balabanoff komünist filan değildi, zaten kısa süre sonra kararlı bir antikomüniste dönüşecekti.

Sonrasında uzunca bir Zinovyev dönemi var. Ancak Komintern Başkan'dan ibaret değil. Birinci Kongre'de bir Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu (KEYK) oluşturuluyor; birçok parti bu kurula temsilci yollayamıyor bile, bütün iş yükü Ruslara kalıyor. Zamanla tek tek partilerle ilişki kurma görevi de ya Rusların ya da Rusya'da yaşayan başka ülkelerden komünistlerin omuzuna yıkılıyor. İçeride "uzman" sıkıntısı çeken Sovyet yönetiminin Komintern için ayırdığı kadrolar bazen başlarına buyruk davranıyor, kimi örneklerde kendi doğrularını dayatıyor. Kendilerini kanıtlamak isteyenlerden, rekabet duygusuyla hareket edenlere kadar bir dizi karakter arızası da gözleniyor.

Komintern açısından en büyük talihsizliklerden biriyse, Lenin'in eksikliğidir. Tamam, 1919'dan 1922'ye dört kongreye de katılmış, olağanüstü kritik müdahaleler yapmıştır Lenin ama Moskova'daki bu kongreler dışında Komintern'in çalışmalarına fazla zaman ayırdığı söylenemez. Aynı dönem Sovyet Rusya hem askeri, hem ekonomik, hem siyasi açıdan "yaşam" kavgası vermekteydi, Lenin'in işi başından aşkındı. Üstelik bilgi akışı o yıllarda bugünkü kadar sağlıklı değildi, iletişim olanakları kısıtlıydı ve o koşullarda Vladimir İlyiç Avrupa'daki komünist partilerde olup bitenlerden, genel olarak Avrupa'da sınıf mücadelelerinin seyrinden gecikmeli ve eksikli haberdar oluyordu. Dikkatle bakıldığında, Lenin'in Komintern görevlileri tarafından yanıltıldığı örneklere de rastlanabilir.

Tekrar kuruluşa döndüğümüzde, 1919 yılında Komünist Enternasyonal'in fiziki varlığından çok, yola çıkışının bir anlam taşıdığını söyleyebiliriz. Örgütün tepesindeki isim Zinovyev,

zorunda hissediyorum kendimi. Bazen "yok artık" dedirten tutarsızlıkları için bir açıklama olabilir diye düşünüyorum. İddia sahiplerinden birinin denge abidesi diye tanımlayamayacağımız Trotskiy olması, konuya ihtiyatla yaklaşmamızı gerektirse de...

56 Angelica Balabanova'nın anılarını Yazılama Yayınevi *Bir İsyankar Olarak Hayatım* adıyla yayınlamıştı.

Levent Şahverdi Arşivi

Komintern'in bir *"propaganda derneği"* olduğunu söylemekte, sekreter Karl Radek onu *"temelde bir sembol"* olarak görmekte, KPD lideri Paul Levi ise farklı bir yaklaşımla, Enternasyonali *"uluslararası proletaryanın Rus Devrimi ile dayanışmasının ifadesi"* biçiminde tarif etmektedir.[57]

Dolayısıyla "gerçek kuruluş" olarak tanımlanan 1920'deki İkinci Kongre aslında 1919'un bakiyesi sorunları çözmek ve Komünist Enternasyonal'i uluslararası devrimin gerçek bir karargahı haline getirme yükünü üstlenmiş oldu. Ne var ki, 1920 aynı zamanda Lenin ve Stalin gibi isimlerin Avrupa devriminin gecikeceğine ikna oldukları yıldı. Uluslararası hareketin her şeyi kazanmaya kalkıp bütün birikimini kaybetme olasılığının karşısına eldeki büyük kazanım Sovyetler Birliği'nin savunulması sorumluluğu dikiliyordu. Böylece 1920 yılında Komintern bir tarafta yeni kurulan komünist partilerin tavizsiz bolşevizasyonu ve devrimci hedeflere kilitlenmesi için baskı yaparken diğer taraftan onları sabırlı olmaya, maceraya atılmamaya çağırıyordu. 1920 Kongresi'nde birbiriyle uyumlu olmayan bu iki yönelimin ifadesi olan belgeler, aynı anda masaya konduğunda, Komintern üyesi partilerin bir parmağı kaynar kazana diğer parmağı donma eşiğindeki suya daldırılmış oldu.

57 Norman LaPorte, Kevin Morgan ve Matthew Worley (editörler); *Bolshevism, Stalinism and Comintern*, Palgrave, 2008, s.105.

Levent Şahverdi Arşivi

9

Komedi ve Yine Trajedi

1918 Devrimi'nde Münih merkezli Bavyera'nın çok da öngörülemeyecek bir rolü olmuştu. Bu rolün bir tarafında Bavyera'nın kendisini hep farklı hissetmesi, "bağımsız" hareket etmeye eğilimli olması vardı. Kısa süre içinde bu eğilimden en fazla yararlanan eyaletin karşı devrimci güçleri olacaktı.

Ancak Bavyera'nın Alman Devrimi'yle ilişkisini bir kez daha ve son kez ortaya koyması gerekiyordu. Trajikomik bir biçimde...

Sosyal demokrasiyle birleşmiş Alman militarizmi önce Berlin'i, sonra Bremen'i ezmişti 1919'da. Ancak ülke çapında hoşnutsuzluk sürüyordu. İşçi kitleleri ne SPD ile ne onsuz yapamaz haldeydi. Sosyal demokrat yöneticiler bir yandan *"yavaş yavaş sosyalizm"* diye kitleleri oyalıyor bir yandan da *"düzeni bozuyor"* diyerek grevci işçilere, devrimci askerlere, hakkını arayan göstericiye acımasızca saldırıyordu.

Bu tuhaf ortamda başkaldırı sırası yeniden Bavyera'ya geçti. Toller liderliğindeki Bağımsız Sosyal Demokratlar (USPD) 6-7 Nisan'da Bavyera Sovyet Cumhuriyeti'ni ilan ediverdi. Yanlarına anarşistleri de almışlardı.

Aslında Sovyet Cumhuriyeti'ne giden yolu bir suikast açmıştı. 1918 Kasımı'nda Bavyera'nın bağımsızlığını ilan ederek Kayzer'in düşüşünü hızlandıran hareketin başındaki Kurt Eisner'di bu kez öldürülen. Seçimlerde partisi USPD yüzde 2,5 oy almıştı, siyasetten uzaklaşmak istiyordu ancak tarih ona bir görev daha yükleyecekti! 21 Şubat'ta vuruldu ve cenazesi büyük bir gösteriye dönüştü.

Levent Şahverdi Arşivi

Münih bir kez daha işçilerin ve askerlerin denetimine geçiyordu.

Olaylar üzerine Hoffman başkanlığında bir sosyal demokrat hükümet kuruluyordu. Ancak ekonomik durum çok kötüydü, emekçi kitleler giderek radikalleşmekteydi. İşte bu ortamda üç partinin, SPD, USPD ve KPD'nin temsilcileri, bir konseyler iktidarı kurmak konusunu görüşmeye başladı. Nüfusun büyük bölümü muhafazakar Katoliklerden oluşan bir eyalette, işçi sınıfının örgütlü gücü zayıfken, ülke genelinden yalıtılmış bir hamlenin "intihar" olacağını düşünen KPD yönetimi, Münihlileri vazgeçirmek için Berlin'den Eugen Leviné'i yolladı.

Ancak tarih Leviné'e de provokatif bir girişimi durdurmanın ötesine geçen bir rol vermeye niyetliydi.

Leviné'i dinlemediler ve adından başka hiçbir tarafı "Sovyet" olmayan Bavyera Sovyet Cumhuriyeti kuruldu. KPD hükümete katılmadı. Eski hükümetin başı Hoffman ise kentten kaçarak (sözde) Sovyet Cumhuriyeti'ni tehdit eden silahlı bir güç oluşturdu. Böylece Münih'e sıkışan yeni cumhuriyet bir yandan Bavyera içindeki bir silahlı güç tarafından bir yandan da merkezi hükümetin eyalet dışında bekleyen birlikleri tarafından kuşatma altına alındı.

Karşı devrim işini ciddiye alıyordu ama karşısında ciddiye alınır bir hükümet yoktu. Dışişleri Bakanlığı bir akıl hastasına, Dr. Franz Lipp'e verilmişti, büyük beklentisi olan işçi kitleleri lehine hiçbir reform yapılmıyordu. Kente kaos hakimdi.

Karşı devrimci darbeye karşı kent savunmasını örgütleme görevi bir anda Münih'te üç bin civarı militanı olan Komünist Parti'nin omuzlarına çöktü. Oldukça hızlı hareket ederek ilk darbe girişimini savuşturdular. Bu başarıyla birlikte işçi temsilcileri, kendilerini Sovyet Cumhuriyeti'nden vazgeçirmek için Berlin'den gelen Leviné'e "başımıza geç" demeye başladı. İşlerin bu Sovyet Cumhuriyeti karikatürünü değil de işçi sınıfının kazanımlarını ve bizzat örgütlü işçi sınıfını korumak noktasına geldiğini düşünen Leviné teklifi kabul etti.

13 Nisan'da artık komünistler iktidardaydı. Burjuvazi tamamen silahsızlandırılıyor, örgütlü işçilere silah veriliyor, yiyecek depoları basılarak halka gıda dağıtılıyor, bazı işletmeler kamulaştırılıyordu. Ancak Münih tek başınaydı, ekonomi tek bir sözcükle batmıştı, açlık kapıdaydı ve sosyal demokrat cellat Noske'nin birlikleri

Levent Şahverdi Arşivi

Münih'e doğru ilerlemekteydi.

Kent panik içinde kaosa sürüklendi. Komünistler köylülüğü yanlarına çekmeyi beceremeyişti, hükümetteki USPD'liler ise bozgunculuk yapmakta ve komünistlerin istifasını talep etmekteydi. 27 Nisan'da sonuç aldılar ve her şey daha da kötüleşti.

Bir komedi olarak kurulan Bavyera Sovyet Cumhuriyeti trajik biçimde çöktü. Karşı devrimci çeteler, 1 Mayıs'ta Münih'e girdiklerinde karşılarında herhangi bir güç kalmamıştı, buna rağmen 600 kişiyi katlettiler.[58] Leviné tutuklandı, mahkemeye çıkarıldı.

Leviné'nin yargılanırkenki şu sözleri Bremen'de, Münih'te ve başka birçok yerde olanların mükemmel bir özetidir: *"Sosyal demokratlar başlatıyorlar, ardından kaçıyor ve bize ihanet ediyorlar; Bağımsızlar gelip yanımızda yer alıyorlar, sonra bizi yarı yolda bırakıp gidiyorlar ve duvar dibinde kurşuna dizilenler hep komünistler oluyor."*[59]

Leviné de, kanlı 1919'un onurlu komünistlerinden biri olarak, aynı sonu paylaştı, öldürüldü.

Bu aşamaya gelindiğinde doğal olarak tartışma da başladı: Komünistler ne yapmalıydı?

İleriki yaşlarında devrimcilikten oldukça uzak bir konumlanış içine giren Macar komünisti György Lukacs'ın *"Münih Sovyeti'ni kurma çağrısı karakteristik bir örnektir: Gerçek komünistler bu hamleye gönülden karşı çıksalar ve içinde yer almayı reddetmiş olsalar da, Bavyera Sovyet Cumhuriyeti çoğunluk sosyalistler, bağımsızlar ve anarşistler tarafından sahneye konan darbe sonucu ortaya çıktı. Ve bir kez kurulduktan sonra komünistler, bütün enerjilerini, proletaryanın bu sahte egemenliğini, bu kağıt üzerindeki iktidarı, proletaryanın gerçek diktatörlüğüne dönüştürmeye adadılar"*[60] diye özetlediği olaylarda KPD'nin hareket tarzının bir alternatifi var mıydı?

Yalnızca KPD içindeki bazı unsurlar değil, tarihçilerin bir bölümü de Leviné'in Münih'te soğukkanlılığını yitirdiğini, deyim yerindeyse dolduruşa geldiğini ileri sürüyor. Kuşkusuz

58 Bazı kaynaklarda bu sayı binin üzeri olarak verilmekte.

59 Chris Harman; age, s.182.

60 György Lukács; *Tactics and Ethics*: 1919-1929, Verso, 2014, ebook.

Levent Şahverdi Arşivi

burada ciddiye alınabilir tek tartışma KPD'nin hükümetin başına geçme kararıdır. Bunun dışında kentin savunulması için harekete geçmelerinin eleştirilecek hiçbir tarafı bulunmuyor. Ancak temeli olmayan ve soytarılar tarafından kurulup ortada bırakılan bir Sovyet Cumhuriyeti'ni yaşatmaya kalkmak...; işte bu gerçekten de sorgulanabilir bir tercih. Bununla birlikte eldeki veriler, komünistlerin hükümet sorumluluğunu üstlenmemeleri durumunda Münih'te muazzam bir iktidar boşluğunun ortaya çıkacağını ve kentin emekçilerinin tamamen savunmasız duruma düşeceğini de gösteriyor.

Paul Levi *"hükümet eğer devrimciydiyse onun parçası olmalıydık, eğer değilse, cehenneme kadar yolu vardı"*[61] derken bu durumu pek de önemsemiyor gibi. Ek olarak Münih'in silahla savunulmasının da hata olduğunu söylerken, KPD'nin o dönem hezimet kaçınılmaz olduğu için her tür silahlı karşı karşıya gelişten kaçındığını hatırlatıyor.[62] Oysa başka örneklerde de görülüyor, Alman işçi sınıfı ve devrimci askerler 1919'da birçok kez siyasi partilerin kararlarından bağımsız hareket ederek silahı eline alıyor. Silah bırakmış ya da zaten silahsız işçileri duvar diplerinde onar onar kurşuna dizen Noske'nin katillerinin Münih'te hiçbir direnç olmasaydı dahi kan dökmeyeceğini kim iddia edebilir ki?

Sosyal demokrasi Alman Devrimi'nin otoritesini karşı devrimin ve düzenin otoritesine dönüştürmek için elbette beyaz terör estirecekti; şu ya da bu geri adımın bu terörü tamamen durdurması olanaksızdı.

Ve son olarak, olaylara dışarıdan bakanların olayların içinde olanları soğukkanlılıklarını yitirmekle suçlamalarına dair bir çift söz: Devrimci mücadelenin en önemli ilkelerinden biri, emekçi halkın ruh halini hissetmek, ona teslim olmaksızın o ruh haline yabancılaşmamaktır. Bütün bir Alman Devrimi'nin en önemli sorunu, ileri doğru hamlelerin parçalı ve lokal kalması, ülkede aynı anda hareket edilememesidir. 1919 Nisanı'nda yenilmiş Berlin'den Münih'i hissetmek zordur, dahası merkeziyetçi örgüt alerjisinden bir türlü kurtulamayan KPD'nin Münih'teki heyecanı

61 Paul Levi; age, s. 49.

62 age, s. 50.

Levent Şahverdi Arşivi

dışarıdan yatıştırması hiç ama hiç mümkün değildir. Bize bugün düşen, Bavyera'nın sağcı tarihinde ortaya çıkan bu tuhaf Sovyet Cumhuriyeti'ni en umutsuz anda savunmak zorunda kalan ve bunu hayatlarıyla ödeyen Eugen Leviné ve yoldaşlarının anısı önünde saygıyla eğilmektir.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

10

Emperyalist Barışa Karşı Anadolu Hamlesi

Kural basit; emperyalist savaşın sonu emperyalist barıştır.

1914'te başlayan Birinci Dünya Savaşı, 1918 Ekimi'nde sonlanacaktı. Ancak "hemen barış" sloganıyla iktidara gelen Bolşevikler savaşın sonunu beklemeden, Rusya'nın savaş halinde olduğu Almanya, Avusturya Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğu ile masaya oturdu. Dışişleri Komiseri Trotskiy'nin kulağa hoş gelen ama gerçekçilikten tamamen uzak sorumsuz tutumu nedeniyle Sovyet Rusya görüşmelerin başladığı an ile anlaşmanın imzalandığı 3 Mart 1918 tarihi arasında Almanya cephesinde geniş bir bölgeyi daha elinden çıkarmak zorunda kaldı. Brest-Litovsk'da imzalanan anlaşmaya göre Sovyetler, Doğu'da Osmanlı ile olan cephede de önemli tavizler veriyor ve genç sosyalist ülke, yeni bir düzen kurma yolunda soluk alabilmek için ağır bir diyet ödemek zorunda kalıyordu.

İlginç olan, bu diyetin savaşı kaybetmekte olan tarafa ödenmesiydi. Brest anlaşmasından çok değil yedi ay kadar sonra bu kez diyet de değil, bedel ödeme sırası Almanya ve müttefiklerindeydi. Alman İmparatorluğu, Ekim ayında barış çağrısı yapmıştı ama bu çağrı imparatorluğu kurtarmamış, Kasım ayında Devrim Almanya'yı Cumhuriyet'e taşımıştı. Yeni düzenin ilk işi 11 Kasım'da galiplerle ateşkes imzalamaktı. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros

Levent Şahverdi Arşivi

Mütarekesi İttihat Terakki dönemini sonlandırıyor, Saray ve Babıali kazanan emperyalist kampın, özellikle İngilizlerin dümen suyuna giriyordu.

Almanya'nın "kaybettiği"ni ilan eden Redonthes Anlaşması tarihte önemsiz bir ayrıntıdır çünkü bu anlaşma Almanya'nın neyi, ne kadar kaybettiğini pek hissettirmeyen bir sıradanlıktadır. Birinci Dünya Savaşı'ndaki emperyalist boğazlaşmanın Almanya'ya faturasının boyutları, 28 Haziran 1919 yılında imzalanan Versay Anlaşması'nda ortaya çıkacaktı. Osmanlı için ise durum farklıydı. 10 Ağustos 1920'de bağlanan Sevr Anlaşması'nın gelişi Mondros'taki belgeden belli oluyordu. Evet ayrıntı yoktu ama anlaşma ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenlik hakları neredeyse sıfırlanıyor ve ülke sınırsız işgal tehdidi ile karşı karşıya kalıyordu.

Birinci Dünya Savaşı bittiğinde, Sovyet Rusya, Rus İmparatorluğu ile kıyaslandığında küçülmüş durumda olsa bile, Ekim Devrimi'nin otoritesini sınırlandıracak hiçbir belgeye imza atmamıştı. Ülkenin kaderi ve sınırları sürmekte olan iç savaşta ve yabancı müdahalelere karşı verilen silahlı direnişte çizilecekti. Yeni kurulan Alman Cumhuriyeti ve yıkılma sürecindeki Osmanlı İmparatorluğu ise adaletten hiç nasibini almamış gaddarlara bile "el insaf" dedirtecek ağır dayatmalarla karşı karşıyaydı.

Sovyet Rusya, emperyalist savaşa karşı devrimci bir stratejiyle kurulmuştu. Sonrasında emperyalist barışın da parçası olmamış, tersine savaşın ortaya çıkardığı yeni güç dengelerine meydan okumaya başlamıştı.

Bolşevikler savaş sürerken ve henüz Brest anlaşması imzalanmamışken, 3 Aralık 1917'de Osmanlı İmparatorluğu'nun elini güçlendiren bir açıklamayla İstanbul üzerindeki Rus emellerini reddettiklerini ilan etmişlerdi:

"Tahtından indirilmis Çar'ın imzaladığı ve devrilmis Kerenski hükümetinin onayladığı, İstanbul'un ele geçirilmesine ait gizli anlaşmanın yırtıldığını, yok edildiğini bildiririz. Rusya Cumhuriyeti ve Hükümeti, Halk Komiserleri Sovyeti, başkalarına ait olan toprakların ele geçirilmesine şiddetle karşıdır. İstanbul,

Levent Şahverdi Arşivi

Müslümanların elinde kalmalıdır."[63] Açıklamanın altında Lenin ve Stalin'in imzası vardı.

Sorun şuydu ki, Sovyet Rusya, ona karşı haksızlık yapmama çabası içindeyken, aslında kendini savunacak hali bile olmayan Osmanlı, hazır "barışçı" bir iktidar varken Rusya'da, son ana kadar doğu sınırlarını genişletmek için çaba harcamaya devam etti. Mondros anlaşmasından sonra bile...

Zaten Mondros anlaşmasıyla birlikte Bolşeviklerin İstanbul hükümeti ile bir işi kalmadı, ipler koptu. Önce kaygıyla, sonra ilgiyle izleyeceklerdi, emperyalist barışı kabullenmeyenlerin çabalarını ve izlemekle yetinmeyerek temas yolları arayacak, işbirliğine yönelecek, geçici de olsa yol arkadaşlıkları kuracaklardı.

Bu tutumun ilkesel bir yanı vardı, Sovyet Rusya ilhaklara ve emperyalist paylaşıma karşı açık bir konumlanış içindeydi. Bunun yanı sıra, çok geniş bir alanda ölüm kalım mücadelesi verirken, kendileri için stratejik öneme sahip Boğazlardan ve Kafkasya'dan İngilizleri ve diğer emperyalistleri uzak tutmak istemeleri anlaşılır bir tutumdu. Tehlike açıktı, Mondros'un hemen ardından, İngilizler Çanakkale Savaşı'nda fiyaskoya dönüşen hedeflerine rahat rahat ulaşıyor ve donanmalarını Karadeniz'e çıkarıyorlardı. Sovyet iktidarına karşı savaşan Beyaz Ordulara her tür destek buradan verilmekteydi, buna ek olarak İstanbul hükümetinden Kızıl Ordu'ya karşı savaşmak için asker talebinde dahi bulunuyorlardı. Anadolu'ya geçmeden önce Mustafa Kemal de bu taleplerin muhataplarından olmuştu.[64] Neyse ki ölüm döşeğindeki Saray'ın bu kadarına hali yoktu.

Böylesi koşullarda Bolşevikler İstanbul'daki en küçük kıpırdanmaya bile enerji vermeye hazırdı. Osmanlı'da işçi hareketi ve sosyalist birikimin yoğunlaşma noktası orasıydı, henüz Anadolu'da kayda değer bir gelişme yoktu. Sovyet Rusya'daki Türkler ve Müslümanlar aracılığıyla İstanbul'daki komünist ve devrimci unsurları güçlendirmeye çalışıyorlardı. Komünist Enternasyonal'in kurulmuş olması bir olanaktı, bu sayede Osmanlı'nın paylaşılmasına

63 Stefanos Yerasimos; *Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri 1917-1923*, Boyut Yayınları, 2000, s. 36.

64 age, s.102.

Levent Şahverdi Arşivi

karşı bölgesel bir karşı koyuş için de kanallar açılabilirdi.

Tam da bu aşamada Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919'da Samsun'a, yani Anadolu'ya geçmesi ile birlikte tarihin bir anda hızlandığı görülecekti. İşin gerçeği, başına gelecekleri kabullenmiş gözüken Osmanlı Türkiyesi'ni hareketlendiren olay, 15 Mayıs'ta Yunanlıların İzmir'i ve civarını işgal etmeye başlamasıydı. Kibirli ve akılsız İngilizlerin Anadolu Direnişi'ne yaptığı bir büyük iyilikti Yunan ordularının işgalle görevlendirilmesi. Bölgede bulunan İtalyanlara dönük ciddi bir tepki yoktu halkta. Oysa Yunanlılar Anadolu için "dışarıdan" bir unsur değildi, Yunan işgalinin yerel toplumsal tabanı vardı ve Türk mülk sahibi sınıfların bunu bir tehdit olarak algılaması doğaldı. Aynı mülk sahibi sınıflar İtalyanlarla birlikte gemilerini yürütmekte bir sakınca görmüyordu.

Yunanlılar ise büyük bir ihtirasla ve hegemonya kurmak için harekete geçmişti.

İzmir'in işgali Mustafa Kemal'in Samsun'a vardığında geliştirmeye başladığı stratejiyi elbette etkiledi. Ülkenin dört bir yanından işgale karşı mücadele için değerlendirilebilecek tepkiler açığa çıkıyordu. Ve Sovyet Rusya da, işgal karşısında açık pozisyon alıyordu.[65]

1918'de kurulan Yunanistan Komünist Partisi'nin Anadolu'nun işgaline karşı radikal bir tavır aldığı, silahlı kuvvetlerde hatta İzmir'deki birliklerde isyanlar çıkarıp bildiriler dağıttığı da hesaba katıldığında, 1919 Mayısı'nda Moskova-Anadolu hattında çok yönlü bir ittifakın şekillenmekte olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Çok değil, bir ay kadar sonra, 28 Haziran 1919'da Versay anlaşmasıyla Almanya inanılmaz bir cenderenin içine sokulduğunda, emperyalist statükoya direnme kararlılığındaki Sovyet Rusya için yeni bir müttefik olmasa da, bir açılım kanalı daha belirginleşmeye başlıyordu: Almanya!

Alman sermayesi hiçbir biçimde masum değildi ama şimdi onun günahlarını başta proletarya olmak üzere bütün Almanya ödemekteydi. Ve Almanya'nın kanını emen İngiltere ve Fransa aynı

65 Mustafa Kemal'in Bolşevikler ile ilk temasının (görüşmecilerin Rusya'dan gelen komünist Türkler mi bizzat Rus bolşevikleri mi olduğunun son tahlilde bir önemi bulunmuyor) Havza'da gerçekleştiğine ilişkin güçlü kanıtlar mevcut.

Levent Şahverdi Arşivi

zamanda Sovyet Rusya'nın yıkılması, sosyalist düzenin daha bebeklik döneminde boğazlanması için her tür melaneti deneyen iki emperyalist ülkeydi. Onların bu gücü, bu cüreti, bu egemenliği kırılmalıydı.

Buradaki diyalektiği yakalayan Enver Paşa işi Türk-Sovyet-Alman ittifakına kadar vardırmaya kalktı, oysa bunun temeli yoktu. Emperyalizme, sömürüye karşı direncin pivot noktası Sovyetler Birliği'ydi ve emperyalist barışa karşı mücadelenin farklı dinamikleriyle farklı içerik ve hedeflerle ilişkiye geçme olanağına bir tek o sahipti.

Komünist Enternasyonal henüz kurulmuşken ve orada hem Alman hem de Türk temsilciler yerlerini almışken, soru şuydu: Sovyetlerin Almanya ve Türkiye politikasının merkezinde komünistler mi, yoksa başka güçler mi duracaktı?

1919 yılında bu soruya kesin bir yanıt verecek durumda değildi kimse. Eğilimler, arayışlar söz konusuydu, lakin Moskova'da giderek olgunlaşan akıl, bütün olasılıkları hesaba katmak gerektiğini anlamıştı. Kuşkusuz belirleyici olan dünya devriminin seyriydi.

Mustafa Kemal, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a geldiğinde, başlatacağı mücadelenin, ideolojik ve sınıfsal olarak oldukça uzağında durduğu Dünya Devrimi'nin çıkarlarına da hizmet edeceğini elbette bilmiyordu. Ancak kısa süre içinde, emperyalist barışın Anadolu bacağını tersyüz etmenin Sovyet Rusya'ya büyük yardımı olacağını fark ettiğinde, hedeflerinden vazgeçmeyerek tarihsel bir karar verdi. Bir süre sonra kendisine üs olarak seçeceği Ankara ile proleter iktidarın başkenti Moskova arasında devrim cephesinin önemli bir hattı kurulmaktaydı.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

11

Versay ve Emperyalistler Arası Çelişkilere Oynamak

Dünya devrim sürecinin öyküsüne devam etmeden, o öykünün en kritik yılı olan 1920'ye özel olarak odaklanmadan önce bir Sovyet diplomasisi parantezi açmanın zamanı geldi. Biri olmadan diğerini anlama şansı yok.

Kimileri daha da gerilere gitmeyi ve Bolşeviklerin 1917 yılındaki tarihsel zaferini de savaşan iki emperyalist kamp arasındaki çelişkilere bağlamayı tercih ediyor. Şurası muhakkak ki, Rus Devrimi savaşın yıkıcı etkisinin Rusya'da yoğunlaşmasının ve emekçilerin on yıllar boyu sürdürdüğü kurtuluş mücadelesinde engel olarak duran birçok bariyerin yıkılmasının ürünü. Kapitalizmin krizsiz ve savaşsız yapamayacağı gerçeği ile birlikte okunmalıdır bu. Zaten hiçbir Marksist, devrimin kapitalizmin göreli istikrar yaşadığı bir dönemde gerçekleşeceğini iddia etmiyor.

Ancak daha da ötesini, Almanya'nın sırf Rusya'nın savaşma yeteneği azalsın diye Rus Devrimi'nin en "bozguncu" unsuru olan Bolşeviklere yardım ettiğini, 1917 Ekimi'nin bir Alman projesi olduğunu ileri sürenler var. Bolşeviklerin savaş boyunca Çarlığın yenilgisi için çaba harcadıkları bir sır değil. Yalnızca Rus işçi ve köylülerin değil, yalnızca İmparatorluğun ezilen halklarının değil, bütün bir Avrupa'da devrim mücadelesinin cellatlığına soyunan bir hanedanlığın peşinden gidecek değillerdi. Bolşeviklerin bu tutumunun Rusya ile savaşan Alman ya da Osmanlı güçlerinin

Levent Şahverdi Arşivi

işine geldiği de açık. Ancak bu "çakışma hali" bir sonuçtur ve çok taraflı bütün gerilim ve çatışmalarda yaşanan objektif bir realitedir. Önemli olan Bolşeviklerin kendi strateji ve taktiklerinde ve mücadele araçlarında, emperyalist ülkelerden biri ya da birkaçına "pozitif" bir rol verip vermedikleri, kendilerini kullandırıp kullandırmadıklarıdır.

Alman yetkililerin, Lenin ve beraberindekilerin 1917'de Rusya'ya dönüşlerinde Alman topraklarından geçişine izin vermesini bu tür bir ilişkinin kanıtı olarak gösterenlerin görmezden geldiği, Bolşeviklerin bu transit geçiş karşılığında hiçbir taahhütte bulunmadıklarıdır. Hakkında onlarca yıl hüküm veren bir iktidardan kaçarak söz gelimi Almanya ya da bir başka Avrupa ülkesine sığınan bir devrimcinin durumundan daha anlaşılırdır Lenin'in yolculuğu. Ne iddia edildiği gibi Alman devletinden para almış, ne Alman çıkarlarını savunmuştur. Tersine transit geçiş izni veren generaller, *"o zaman bu makul gelmişti ama halt ettiğimizi anladık"* türü laflar etmişlerdir.[66]

Ancak Bolşevikler iktidara geldikten sonra Almanya başka bir bağlamda Sovyet Rusya'nın dış politikasının merkezine yerleşivermiştir. Bir taraftan Dünya Devrimi'nin en kritik ülkesi olarak, diğer taraftan da Versay Anlaşması'nın boğucu etkisinden kurtulmak için hava deliği arayan tırnakları sökülmüş emperyalist ülke olarak...

Sovyet Rusya'nın da başka ülkelerde devrimin muzaffer olmasını beklerken aynı hava deliğine şiddetle ihtiyacı vardı. Emperyalist ülkeler arasındaki çelişkiler savaşın ardından kaybolmamış,

66 Alman generallerin en ağırlıklı ismi Ludendorff kendi anılarında şöyle yazacaktır: "Rus Ordusunun ve ulusunun dağılmasının Almanya ve Avusturya-Macaristan açısından olağanüstü bir risk içerdiğinden şüphe edemezdim. Hem bizim hem de onların hükümetlerinin zayıflığını düşündüğümde bu endişem daha da artıyordu. Ayrıca Lenin'i Rusya'ya yollayarak hükümetimiz daha büyük bir sorumluluk üstlenmişti. Askeri açıdan Lenin'in yolculuğu makul gerekçelere sahipti; zira Rusya'nın yere serilmesi gerekiyordu. Ancak hükümetimizin onun düşüşünde bir rolü olmadığı izleniminin verildiğinden de emin olması gerekiyordu. Rusya'daki gelişmeler tam anlamıyla tatmin olmamı sağlamadı. Yaşananlar askeri durumda kayda değer bir rahatlamaya neden oldu, ama en büyük tehlike unsurları halen yerli yerinde duruyordu." Erich Ludendorff; *Ludendorff's Own Story*, August 1914-November 1918, Harper and Brothers, s. 126.

Levent Şahverdi Arşivi

biçim değiştirmişti. Galipler arasında da çıkar çatışmaları başlamış, İngiltere ve Fransa birbirine çelme takar olmuş, İtalya kendisine düşen payı beğenmemiş, savaşa sonradan katılan ABD ise kanlı çatışmanın kaymağını en fazla yiyen güç olarak Avrupa'ya bakıp elini ovuşturmuştur. Aynı zamanda hepsi birden Alman ekonomisinin tepesine çökme, bu ülkenin yarattığı boşluğu doldurma peşindeydi.

Özetle, emperyalist ülkeler arasındaki çıkar çatışmaları, Versay anlaşmasının acımasızlığının da yardımıyla Sovyet Rusya için değerlendirilmesi gereken yeni olanaklar sunuyordu. Batıda devrim geciktikçe, bu olanakları değerlendirmek yaşamsal hale geliyordu.

Çok kaba bir tasnif yapacak olursak, başat emperyalist ülkelerden Sovyet Rusya'ya karşı en büyük düşmanlık Fransa'dan geliyordu. Ancak fiziki tehdidin asıl kaynağı İngiltere'ydi. Alman sermayesi ve militarizmi ise kendi ülkelerindeki kızıl tehlikeye rağmen ve biraz da tehlikeyi azaltmak için Sovyet Rusya ile ilişki kurmaya açıktı.

Bolşeviklerin hem siyasi hem de ekonomik açıdan İngiltere ve ABD ile ilişkileri normalleştirme hedefini bir kenara koyma lüksleri yoktu. Güvenlik ve ülkenin ticari-ekonomik gereksinimleri bağlamında ABD-İngiltere blokunun ikamesi söz konusu olamazdı. Ancak Londra'da Sovyet iktidarını yıkma hülyasından vazgeçmeyen güçlü bir klik, geniş Rus coğrafyasındaki ekonomik olanaklara gözünü diken pragmatik çevrelerin adım atmasını engelliyor ya da geciktiriyordu.

Almanya'nın ise o yıllarda Bolşeviklerle ilişki kurmaya mahkûm olduğunu söyleyebiliriz. Bu karşılıklı mahkûmiyetin ekonomik ve askeri bağları hangi boyutlara taşıdığı, bununla Alman Devrimi arasındaki gerilimin yarattığı sıkıntılar özel bir bölümün konusu olacak. Özel bir bölümün konusu olacak çünkü Almanya bir yandan devrimin bir dünya devrimine dönüşmesini sağlayacak ülke, bir yandan da devrimin o ana kadarki biricik kazanımı olan Sovyet Rusya'nın yaşamasına yardımcı olacak, ona nefes alma imkanı sağlayacak ülkeydi. Kabul edersiniz ki, bu ikisi arasında çözümsüz bir çelişki yatıyordu.

Ama önce, Bolşeviklerin emperyalistler arasındaki çıkar çatışmalarından yararlanma konusuna nasıl yaklaştıklarına, ne tür

Levent Şahverdi Arşivi

güçlüklerle karşılaştıklarına yakından bakalım.

Hemen bir not... Emperyalistler arasındaki çıkar çatışmalarının işçi sınıfı hareketine ciddi olanaklar sunduğu, hareket alanı yarattığı açık olsa da, unutulmaması gereken şu olmalı: Emeğe düşmanlık ve antikomünizm hep bir veridir, hiçbir emperyalist ülke bu temel dürtüden kurtulamaz, kurtulmak da istemez. En kanlı boğazlaşmalarda bile örtülü bir sermaye ittifakı kendisini belli eder.

Bu anlamda savaşın kendisini de yalnızca emperyalistler arasındaki rekabete bağlamak yanlıştır. Öyle ki Lenin, Birinci Dünya Savaşı'nın gerçek içeriğinin *"tek tek ülkelerde işçi kitlelerinin dikkatini iç politikadan uzaklaştırmak, onları milliyetçilikle kirletmek ve proletaryanın devrimci hareketini zayıflatmak"* olduğunu vurgulama ihtiyacı hissetmiştir.[67]

Sınıf kini ve emperyalist rekabet birlikte ilerliyordu.

Ekim Devrimi'nden sonra da bir şey değişmedi.

Karl Radek'in işaret ettiği gibi, emperyalistler Sovyet Rusya'yı yalnızca ilk proleter devletten kurtulmak için değil, bağımsız bir güç olarak ortaya çıkmasını engellemek için de yıkmak istiyordu.[68]

Öte yandan çok büyük bir ülkeydi Rusya ve Bolşeviklerin elinde olsa da, oradaki hammadde ve petrol bölgelerine erişimin, yatırım yapma, buğday alıp makine satma ayrıcalığının rakip ülkelerin tekeline geçmesini hiçbir güçlü emperyalist devlet istemiyordu.

Lenin bu bağlamda kendinden o kadar emindi ki, *"dünya siyasetindeki deneyim, Sovyet Rusya'ya karşı ittifakın geri dönüşsüz bir şekilde başarısızlığa mahkûm olduğunu, çünkü onun bir emperyalist ittifak, birlik olmayan ve kendisini hiçbir gerçek veya kalıcı çıkara bağlı hissetmeyen yağmacıların ittifakı olduğunu gösterdi"*[69] diye yazabiliyordu.

Ülkeler arasında birlik yoktu, ülke içinde de birlik yoktu! Ele aldığımız dönemin (1918-1924) İngilteresi'nde farklı sermaye gruplarının çıkarları siyaset alanında çatışıyordu. Üç isim öne çıkmaktaydı Britanya'da: Andığımız yılların bir bölümünde başbakanlık yapan Lloyd George, Savaş Bakanı Winston Churchill ve

67 V. I. Lenin; *Collected Works*, Cilt 21, Progress Publishers, 1974, s. 25.

68 Karl Radek; *The Winding-up of the Versailles Treaty, Komünist Enternasyonal 4. Kongresi'ne Rapor*, Komünist Enternasyonal Yayınları, 1922, s. 15.

69 V. I. Lenin; *Collected Works*, Cilt 31, Progress Publishers, 1974, s. 325.

Levent Şahverdi Arşivi

Dışişlerinden sorumlu kabine üyesi Lord Curzon. Lloyd George, Sovyet Rusyasız Avrupa'nın yeniden yapılanmasının mümkün olmadığını ve İngiliz ekonomik çıkarlarının korunamayacağını düşünüyordu. Churchill ise Bolşevizmle mücadelesini rüyasında bile sürdüren yeminli bir antikomünistti.[70] Curzon da benzer kafadaydı. Komünistlere dair derin bir bilgiye sahip değillerdi, esnemeyen bir antikomünizmle hareket ediyorlardı ve Sovyetleri tecritin ona karşı en etkili mücadele olduğundan eminlerdi.[71]

Bu tabloda Sovyet-İngiliz ilişkileri bütün bu dönem boyunca gelgitli bir seyir izledi; hükümetlerin bileşimine, Sovyet diplomasisinin becerisi ya da beceriksizliklerine ve Avrupa'daki diğer dengelere bağlı olarak...

Oldukça karmaşık bir meseleydi bu. İngiltere ile Sovyetler arasında ekonomik ilişkilerin gelişmesi her iki ülkenin de çıkarınaydı ama o tarihlerde asıl "muhtaç" olan Sovyet Rusya'ydı. Ülke ekonomisi çok ama çok kötü durumdaydı, iç savaş başlamıştı, sabotajlar, kaos... Ayrıca İngiltere, Sovyetleri askeri olarak da tehdit ediyordu. Beyaz Ordulara verdiği desteğin dışında doğrudan askeri müdahale olasılığı vardı ve bu zaman zaman gerçek bir olguya da dönüşüyordu. Tamam, İngilizlerin de pek savaşacak hali kalmamıştı ama yine de Sovyet Rusya'yı tehdit edecek kudreti mevcuttu.

Buna karşılık Sovyet yönetiminin en büyük silahı İngiltere dahil Avrupa işçi sınıfında yarattığı sempatiydi. Sovyetlere karşı en küçük bir düşmanlık grev ve sabotajlarla yanıtlanıyordu emekçiler tarafından. Ayrıca Moskova artık dünya devriminin merkeziydi ve devrim Berlin kadar olmasa da Londra'yı da tehdit etmekteydi. Ancak zaman ilerledikçe ve devrimin yüzü doğuya döndükçe İngiliz emperyalistleri için başka bir kabus belirginleşmeye başladı. Türkiye'den başlayarak, İran, Afganistan ve Hindistan'da, yani İngiltere'nin sömürgeci politikalarına konu olan çok kritik

70 Aynı Churchill'in, İkinci Dünya Savaşı öncesinde hükümetini Sovyetler Birliği ile işbirliği yapmamakla itham etmesi ve Almanya'ya karşı savaşta Sovyet-İngiliz-Amerikan ittifakını olmazsa olmaz bir olgu olarak değerlendirmesi tarihin bir cilvesidir. Savaşın bitimeyle Churchill'in aslına rücu ettiğini ve Sovyetlere karşı baltalarını çıkardığını unutmayalım elbette...

71 Stephanie Salzmann; *Great Britain, Germany and the Soviet Union (Rapallo and after)*, The Boydell Press, 2003, s. 24.

Levent Şahverdi Arşivi

bir bölgede Sovyet Rusya'nın müttefiki, bağımsızlıkçı bir hareket gelişiyordu.

Bu koşullarda kaçınılmaz olarak *"benim çıkarlarıma dokunma, sana dokunmayayım, ticari ilişki de kurarız"* demeye başladı İngiliz sermayesi. Nitekim 16 Mart 1921'de iki ülke arasındaki ticari anlaşmada bu tür bir *quid pro quo* (karşılıklılık esası) dayatması söz konusuydu.[72] Bolşeviklere propaganda yasağı getiriliyordu.

Son derece mantıklı! Onlar açısından. Peki ya Sovyet Rusya?

Komünizm davasına bağlı, dünya devrimine inanmış Bolşevikler için dönemin mantığı çok acımasızdı. Evet, bir an önce soluk almak istiyorlardı uluslararası alanda ama bunun bir bedeli olacağı anlaşılıyordu. Dünya devriminin alevi harladığı sürece, risk alıp zamana oynadılar. Ancak devrimci dalga geriye çekilme eğilimi gösterdiğinde mecburen oyunun kurallarına uyum sağlayacaklardı.

Çok zor bir konuydu bu. Lenin'in kararlılığı ve yaratıcılığı olmasaydı, sorumsuz bazı Bolşeviklerin marifetiyle Sovyet Rusya'nın hızla çöküşe doğru sürükleneceği açıktı.

Bir çamur atma girişimi değil bu söylediklerim, tek tek hepsine geleceğiz, Avrupalı Marksistler, liberal solcular tarafından şişirilmiş balonları patlatacağız, şehir efsanelerinin büyüsünü bozacağız.

Lenin ve sonrasında Stalin'in ne kadar yetkin devrimciler olduğu bir kez daha görülecek...

Yetkinlik mi arıyoruz, hemen Versay'a karşı takınılacak durumdan başlayalım. Versay anlaşmasının İngiliz ve Fransız emperyalizminin barbarlığının en açık kanıtı olduğundan söz etmiştik. Sovyet Rusya Versay'da somutlanan Avrupa'daki yeni statükoya karşı mücadele ediyordu.

Ancak bir yandan da Versay hem Alman devrimine enerji veriyor hem de Sovyet Rusya'nın diplomatik manevralarına uygun bir zemin sağlıyordu. Dahası, Versay sisteminin hızlı çöküşünün Avrupa işçi hareketi açısından yıkıcı sonuçları olacağı, Sovyet Rusya'nın bir kez daha ağır bir savaşla yüz yüze kalabileceği açıktı.

---

72 Keith Neilson; *Britain, Soviet Russia and the Collapse of the Versailles Order*; Cambridge University Press, 2006, s. 46.

Levent Şahverdi Arşivi

Lenin 1920'de, daha sonra başka açılardan ayrıntısıyla ele alacağımız *Sol Komünizm Bir Çocukluk Hastalığı* kitabında Alman komünistlerinin bazılarının siyasetlerini Versay'ın mutlak reddi üzerine kurduğunu söyleyerek bunun bir hata olduğunu vurguluyordu. Eğer Almanya'da bir Sovyet iktidarı kurulacaksa, onun da bir süreliğine Versay Anlaşması'nı kabullenmek durumunda kalacağını ileri sürüyordu.[73]

Bu ne demekti? Bu, emperyalist statükonun yakın gelecekte yıkılmasının olanaksızlığına ilişkin bir saptamaydı. Ve Lenin, Almanya'da devrim olsa bile, mevcut dengelerin radikal biçimde değişmeyebileceğini söylüyordu!

Burada kuşkusuz Almanya ve diğer ülkelerde henüz yeterince güçlenmeden maceraya atılma eğilimindeki partileri hizaya getirmek için çubuğu iyice büküyor Lenin:

"Versay Antlaşması'ndan kurtuluşa mutlak, kategorik ve acil bir öncelik vermek ve ona emperyalizm tarafından ezilen diğer ülkeleri emperyalizmin boyunduruğundan kurtarma meselesine göre öncelik tanımak, (Kautskylere, Hilferdinglere, Otto Bauerlere ve diğerlerine yakışan) filisten milliyetçiliktir, devrimci enternasyonalizm değil. Almanya dahil, büyük Avrupa ülkelerinden herhangi birinde burjuvazinin devrilmesi, uluslararası devrim için o denli büyük bir kazanım olacaktır ki, gerekirse, Versay Antlaşması'nın daha uzun süreliğine var olmasına tahammül edilebilir. Eğer Rusya, tek başına, Brest-Litovsk Antlaşması'na birkaç aylığına devrimin çıkarları için katlanabiliyorsa, Sovyet Rusya'nın müttefiki Sovyet Almanyası'nın devrimin çıkarları doğrultusunda Versay Antlaşması'nın varlığına daha uzun süre katlanmasında imkansız olan bir şey yoktur."[74]

Versay'a katlanılabilir çünkü Versay haksızlıkların, adaletsizliğin, emperyalistler arasındaki çelişkilerin su üzerinde kalmasını sağlamakta, dünya kapitalizmini kırılganlaştırmaktadır. Aynı konuya *Sol Komünizm*'i yazdıktan kısa süre sonra toplanan Komintern'in İkinci Kongresi'nde değinen Lenin bu kez Keynes'i tanık olarak gösterir. Bir burjuva iktisatçısı olarak birçok

73 V. I. Lenin; *Collected Works*, Cilt 31, s. 81.

74 age, s. 82.

Levent Şahverdi Arşivi

komünistten daha iyi kavramıştır Keynes Versay Sistemi'ni. Bu anlaşmanın bütün Avrupa'yı, hatta dünyayı iflasa götürdüğünü ileri sürüp "bu deliliktir" diyerek görevinden istifa etmiştir.[75]

Delilik ya da çılgınlık... Öyle ki galipler de birbirine düşmekte, Fransızlarla İngilizlerin arası açılmakta, ABD Versay düzenine uzak durup anlaşmayı onaylamamaktadır. Emperyalist sistem henüz savaştan çıkmış ama ne eski çelişkiler ortadan kalmış ne de yenilerinin belirmesi engellenebilmiştir. İngiltere ve ABD Pasifik'te Japonya'ya karşı yakınlaşmakta, savaşın galipleri birbirlerine karşı cepheler açmaktadır. Aynı şey Avrupa'da da geçerlidir, örneğin İngiltere Almanya'ya mal satmak istemekte ama Versay Anlaşması'nın katı duvarlarına toslamaktadır. Fransa savaş tazminatlarıyla Almanya'yı yoksullaştırdıkça İngilizlerin ihracat planları suya düşmektedir. Britanya sermayesinin Almanya'nın sırtına yüklenen savaş tazminatının hafifletilmesini istemesi son derece mantıklıdır.

Bütün bu değerlendirmeler Komünist Enternasyonal'in Leninli son kongresinde, 1922'de kayıt altına alınmıştır.[76]

1920'deki Versay, 1922'de de acı, yoksulluk, çelişki üretmektedir. Ama Bolşeviklerin tavrında değişiklik söz konusudur. 1920'de Lenin, Versay'a karşı mücadele mutlaklaştırılmasın derken, 1922'de Komünist Enternasyonal *"Versay Anlaşması'na karşı mücadelenin öncelikli görev olduğu"*nu ilan etmiş, Fransız Partisi'nin Versay nedeniyle acı çeken Almanya'daki kardeşlerine yardım etmesi gerektiğinin altını çizmiştir.[77]

Bu değişimin nedeni açıktır. Aradan geçen iki yıl içinde Sovyet Rusya, Almanya ile ilişkilerde ciddi bir mesafe almış, Alman Devrimi'nin başarısızlığı güçlü olasılık haline gelmiş, Versay'ın geriletilmesinin Sovyetlerin uluslararası pozisyonunu güçlendireceği ortaya çıkmıştı. Üstelik Versay'ın bu haliyle kalmasını isteyen bir tek Fransa'ydı ve bu ülke kızıllara düşmanlıkta birinciliği kimseye bırakmaya niyetli değildi. 16 Mart 1921'de Sovyetlerle ticari anlaşma imzalayan (Sovyetleri resmen 1 Şubat 1924'te

75 V. I. Lenin; *Collected Works*, Cilt 31, s. 219.

76 Communist International (4th Congress-1922), *Resolutions & theses of the fourth congress of the Communist International.*

77 age.

Levent Şahverdi Arşivi

tanıyacaklardı) İngilizlerin de Versay'dan rahatsızlıklarını hesaba katacak olursak, Bolşeviklerin dış politika inceliklerini kavramada epey yol aldığını söyleyebiliriz.

Onlar çok zor bir görevi, çok ağır koşullarda yerine getirmek zorunda olan devrimcilerdi...

Hiç ummadıkları bir sorumluluk, tek ülkede sosyalizmi kurmaya girişme sorumluluğu adım adım omuzlarına yükleniyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

12

Tek Ülkede Sosyalizm: Tercih Değil Zorunluluk

Tek ülkede sosyalizm. Bu ne demek? Kavramsal titizlikle hareket edeceksek ve gelişmiş bir sosyalizmden, komünizmden söz ediyorsak, bunun tek ülkede kurulması düşünülemez bile.

Peki, tartışılan bu muydu? Sosyalizmi sadece Sovyet Rusya'da kurmak isteyenlerle sosyalizm bütün dünyaya yakışır diyenler mi ayrışmıştı?

Tam bir saçmalık. Hayır, tartışılan hiçbir biçimde bu değildi. Tartışılan, Avrupa'da devrimin gecikmesi durumunda Sovyet Rusya ve sonrasında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde[78] ne yapılacağıydı. Başlangıçta kimse böyle bir yalnızlığı, yalıtılmışlığı beklemiyordu[79]. Dolayısıyla iktidarda tutunmak, Avrupa'daki devrimlere ve o devrimlere önderlik edecek komünist partilerin kuruluşuna yardımcı olmak, yeterince anlamlı bir görev tanımıydı, her şey çok basit gözüküyordu. Ancak Sovyet Rusya'nın kapitalist dünyada bir başına geçirmek zorunda kaldığı her gün, ayakta kalmak ile başka ülkelerdeki devrime yardımcı olmak arasındaki uyum bozuluyordu.

Asıl soru ise şuydu: Sovyet Rusya, batıda devrim öngörüldüğünün

78 Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, 30 Aralık 1922'de kurulmuştu.

79 Yalnızlık derken SSCB'nin kapladığı alanının büyüklüğünü ve ülkenin çok uluslu yapısını da hesaba katmak ve "tek ülke" diyerek hafife almamak gerekiyor.

Levent Şahverdi Arşivi

tersine, kısa sürede gerçekleşmediği durumda, ayakta kalmanın ötesinde nereye evrilecekti? Daha doğrusu ne için ve nasıl bir perspektifle ayakta kalacaktı? Evet, 1918'de iç savaş başladığında ve sonraki birkaç yılda, ayakta kalmanın içinin nasıl doldurulacağının bir kıymeti harbiyesi yoktu. Ancak büyük iddialarla, yeni bir hayat kurmak için iktidarı ele geçiren Rus proletaryasının yıllarca Avrupa devriminin yollarını gözleyip Sovyet Rusya'nın bekçiliğini yaparak oyalanması ne bir hedef anlamına geliyordu, ne de böyle ayakta kalmak mümkündü.

İç savaş ve yabancı müdahalenin en sıcak anlarında, *"Sovyet Rusya'nın nereye evrileceği"* sorusuna verilen yanıtlardaki farklılık gerçekten de özel bir önem taşımıyordu. Farklılıklar kimi zaman büyük sorunlar yaratıyordu ama asıl dert iç savaş ve dış müdahale askeri ve siyasi olarak yenilgiye uğratıldıktan, batıda kapitalizm istikrara kavuşup devrimci dalga geri çekildikten sonra kendini hissettirecekti.

Önde gelen Bolşeviklerin hayata bakışları, psikolojisi, Rusya'yla ilişkilenmeleri, uluslararası işçi hareketine ve batılı ülkelerde evrimin seyrine dair gözlem ve beklentileri arasında ciddi uyumsuzluklar vardı. Avrupa'da devrimin başarısızlığı ve Sovyet Rusya'nın ayakta kalmayı becermesi ile birlikte bu farklılıklardan ortak bir strateji çıkması olanaksız hale geldi.

Zaman içinde bu farklılıklar en özet haliyle şöyle kodlanır oldu: Trotskiy tek ülkede sosyalizmin mümkün olmadığını düşünüyor ve dünya devriminin çıkarlarını gözeten bir strateji izlerken Stalin dünya devrimine sırtını dönmüş ve Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kuruluşuna odaklanmıştı. Trotskiy tasfiye edildi, Sovyetler Birliği dünya devrimine ihanet etti.

Burada kullandığım ifadelere takılmayın, değişik varyantları olabilir, örneğin daha farklı bir bakış açısıyla aynı taraflaşmada Trotskiy *"devrim ihracı peşinde koşan bir maceracı"* olarak gösterilebilir, Stalin'se reel politiker bir lider.

Peki bütün bunlar doğru mudur? Trotskiy dünya devriminin yılmaz savunucusu, Stalin de Rusya merkezli, statükocu bir bakış açısının temsilcisi miydi?

Yazık ki, uzun bir süredir devrimci mücadelenin saflarına giren pek çok kişi, hangi tarafta olursa olsun bu şablonu doğru kabul

Levent Şahverdi Arşivi

ediyor. Trotskiy kötüydü, çünkü gerçekçi değildi, dünya devrimi hayalinin peşinde koşuyordu ya da Trotskiy iyiydi, o dünya devriminin çıkarları için hareket ediyordu!

Şehir efsanesi tam da budur.

Az önce belirttiğim gibi, Ekim Devrimi'ni takip eden aylarda Bolşeviklerin tamamı devrimin batıya doğru yayılmasını bekliyordu. 1919 yılında yaşanan bir dizi gelişme bu iyimserliğe darbe vurdu. Paul Levi, Münih Sovyeti'nin yıkılışının Alman işçi hareketini pek etkilemediğini ama Sovyet Rusya'da Alman devrimine ilişkin yanılsama içinde olanları fena sarstığını yazmaktadır.[80]

Levi'nin saptamasını destekleyen bir sürü belge var. Demek ki iyimserliğin dışında, Bolşevikler Alman Devrimi'ni sağlıklı biçimde takip etmekte zorlanıyorlar. Nedeni çok basit: Bilgiler kırılmalı ve gecikerek geliyor. Bütün bir dönemi incelediğimizde, Komintern'in başındaki Zinovyev'in devrimci olanakları hep abarttığını, Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu (KEYK) sekreteri ve Almanya işlerinden sorumlu Karl Radek'in aşırı öznel değerlendirmeler yaptığını, raporları KPD içindeki şahsi tercihlerinin belirleniminde hazırladığını görürsünüz. Bugün Münih Sovyet Cumhuriyeti'ne ilişkin okuduklarımızın onda biri bile Lenin gibi usta bir ihtilalcinin *"bu nedir yahu"* demesine ve gerçekçi olmayan değerlendirmelerden uzak durmasına yeterdi.

Ancak 1919'daki olumsuzluklar Münih'teki Sovyet iktidarının yıkılışından ibaret değildi. Macaristan ve Slovakya'da da Sovyet deneyimleri başarısızlığa uğramış, en kötüsü Alman Devrimi Ocak ayında iki liderini kaybetmişti. 1919'un ikinci yarısına girildiğinde Lenin'in batıdaki devrimin gecikmesine karşı Rusya'da neler yapılabileceğini ciddi ciddi düşünmeye başladığını biliyoruz. Ancak sanılmasın ki, iyimserliğini yavaş yavaş yitiren yalnızca Lenin ya da Almanya'daki gelişmelerden zaten pek heyecanlanmayan Stalin'di. Trotskiy'nin de 1919 Ağustosu'ndan itibaren batıda devrimci dalganın geriye çekilmekte olduğunu hissettiği görülüyor. Trotskiy yoldaşlarını batıya değil, doğuya odaklanmak gerektiği konusunda uyarıyordu. Devrim Paris ya da Londra'dan önce Hindistan'da gerçekleşebilirdi.

[80] Paul Levi; age, s. 53.

Levent Şahverdi Arşivi

Burada kaçınılmaz olarak bir soru gündeme geliyor. Devrimin batıda ya da doğuda gelişmesi Sovyet Rusya açısından ne değiştiriyor? Bolşeviklerin ne yapması lazım? Devrim ihracı? Ben 1920 Polonya seferi dışında (ki üzerinde ayrıntısıyla duracağız) tek bir Bolşevik yöneticinin Sovyet Rusya'ya devrimi diğer ülkelere askeri güçle yayma sorumluluğu yüklediğine tanık olmadım. Buna Trotskiy de dahil. Bakın ne yazıyor 1920 yılında Lev Davidoviç Trotskiy:

"Bununla birlikte, eğer Bay Churchill ve benzerleri, Sovyet iktidarının bir uluslararası devrimci komplo örgütünden başka bir şey olmadığını düşünürlerse, bu onların politik cehaletleriyle açıklanabilir. Tarihin, işçilerin ve köylülerin Rusyası'na tüm ülkelerde devrimi gerçekleştirme görevini dayattığını düşünmüyoruz. Daha açıkçası, şu anda işçilerin ve köylülerin Rusyası'nın dünya işçi sınıfına en iyi hizmeti tüm çabalarını yoğun ekonomik ve kültürel çalışmalara yoğunlaştırarak verebileceğini düşünüyoruz." Ve Trotskiy komünizmin yıkıcı değil yaratıcı gücünü gösterme yükümlülüğünden söz etmektedir aynı yerde.[81]

Kızıl Ordu'nun başındayken, kendisini silahlı kuvvetlerin devrimci karakterini önemsememekle ve "saldırı"nın temel bir savaş ilkesi olduğunu yadsımakla eleştirenlere, defalarca Sovyet Rusya'nın savaşa değil ekonomik yeniden yapılanmaya gereksindiğini, yabancı sermayeye tavizler verirken Kızıl Ordu'yu saldırı doktriniyle yüklemenin anlamsızlığını hatırlatan da Trotskiy'dir.

Trotskiy'nin sorunu "dünya devrimi" hayalleri görmesinde değil, tutarsızlığındadır. Bir dediği bir dediğini tutmayan bu özgün devrimcinin Sovyet yönetimini dünya devrimine sırtını dönmekle eleştirmesi, partideki görevlerinden el çektirilmesinden, özellikle anti-Sovyet bir konumlanış içine girdikten sonra başlamıştır. Yoksa Trotskiy şudur, budur ama Avrupa'da devrimin gecikeceğini görmeyecek kadar aptal değildir. Altını çiziyorum, Trotskiy, Rus devriminin en tutarsız, en karmaşık ve kendi ülkesine en inançsız karakterlerindendir.

Az önce verdiğim örnekleri, yani Trotskiy'nin itidal tavsiye ettiği

81 Leon Trotsky; *The Military Writings 3 (1920)*, New Park Publications, 2013, e-book edisyonu.

Levent Şahverdi Arşivi

konuşma ya da yazılarını çoğaltabilirim. Ne ki tam zıddı tezleri savunduğu da olmuştur. 1918 tarihli bir tanesi içeriği itibariyle özellikle son derece önemlidir: *"Bize göre bir Avrupa devrimi olmaksızın kalıcı ve kesin başarılar anlamsızdır. Avrupa proletaryasının yolu üstüne engeller dikebilecek elverişli koşullar ve kombinezonlar pahasına kısmi başarılar satın alamayız."*[82]

Kesin, kalıcı... Bunlar bir noktadan sonra göreli kavramlar, onları geçelim. Ancak *"kısmi başarılar satın alamayız"* sözü tamı tamına Rus devrimini gözden çıkarmak gerekebileceğinin itirafıdır. Eğer Trotskiy daha sonra Stalin ile polemiklerinde cebinden *"dünya devriminin satışı"* kartını çıkarmamış olsaydı, 1918'de yazdıklarını geçici "çocukluk hastalığı" diyerek bir kenara koyabilirdik, çünkü dediğim gibi sonrasında farklı laflar ettiği de oldu.

Lakin bilinmeli ki, Trotskiy hem Dışişleri Komiserliği sırasında hem de Savaş Komiseri olarak Kızıl Ordu'nun başına geçtiğinde Sovyet Rusya'nın iç dinamikleriyle sosyalizme doğru hamleler gerçekleştirebileceğine zerre inanmadığını kanıtlayan davranışlar içine girmiş, Rus Devrimi'nin dünya devrimi içinde elde etmeye başladığı merkezi rolü asla kabullenmemiş, bu rol kendini iyice hissettirdiğinde onu içine sindirememiştir.

Dışişleri Bakanlığı koltuğuna atandığında bu görevi hafifseyerek, *"bizim diplomatik ne işimiz olabilir ki? Birkaç devrimci bildiri yayınlayıp dükkanı kapatacağım, hepsi bu"*[83] demesi dünya devriminin birkaç haftada muzaffer olacağına dair ahmakça bir inançtan kaynaklanmıyordu elbette. O Rusya'nın sosyalizm yolunda bir devlet örgütlenmesine yönelmesine, bu doğrultuda adımlar atmasına isteksizdi.

"Rusya dünyada yalnız olsaydı Martov'un düşüncesi doğru olurdu»[84] sözünün başka bir açıklaması olabilir mi? Burada Martov'a yakıştırdığı düşünce, sosyalist devrimden uzak durma, azami değil minimalist bir programı savunmaktır. Yani şunu demektedir Trotskiy: Rusya'da Bolşeviklerin iktidarı almasının tek esprisi onun dünya devriminin bir parçası olmasıdır.

82 Lev Troçki; *1917 Yılı*, Köz Yayınları, 1977, s. 74.

83 Lev Troçki; *Hayatım*, 2. cilt, Köz Yayınları, 1970, çeviren: Müntekim Öçmen, s. 404.

84 Lev Troçki; *1917 yılı*, s. 77.

Levent Şahverdi Arşivi

Evet, bir açıdan doğru. Lakin bir başka açıdan tamamen yanlış. Tekrar tekrar şunu sormak gerekiyor: Ya dünya devrimi istenen zamanda gerçekleşmezse?

Trotskiy'nin bu koşullarda Kızıl Ordu'yu intihar eylemlerine sürükleme yanlısı olmadığını az önce gösterdik. O zaman? O zaman, tutarsız Trotskiy'nin bütün yazıları, konuşmaları ve bulunduğu görevlerdeki tasarrufları incelendiğinde, bulduğu çıkış yolunun Sovyet Rusya'nın sosyalizme dönük zorlamalar olmaksızın bir biçimde ayakta kalması ve dünya devriminin yeniden ileri doğru atılacağı dönemi beklemesidir. Özellikle Kızıl Ordu'da izlediği politikalar bu söylediğimi destekleyecek niteliktedir, ki ona da sıra gelecek.

Bu çalışmanın yanıtlamaya çalıştığı sorular, dünya devrim sürecinin en kritik dönemi olan 1918-1924 yılları arasında, özellikle 1920 yılında hangi etmenlerin devrimin yayılmasını engellediği, neyin kaçınılmaz olduğu, dönemin komünistlerinin hangi yanlışları yaptığıdır. Yüz yıllık bir süre geçti, artık daha cesur davranmanın zamanı geldi. Ortalık yalnızca açıktan antikomünist olan burjuva tarihçilerinin değil, sol adına, Marksizm adına konuşan ama anti-Sovyetizm söz konusu olduğunda burjuva tarihçilerden zaman zaman daha fanatik tutum sergileyen aydınlarla dolu. Onların bu dönemi istedikleri gibi eğip bükmelerinin önüne geçmenin yolu, kaskatı kesilmiş ve giderek idealizme saplanan *"yanılmaz parti hattı"* hurafesini pompalamak değildir. Açık, cesur, dürüst bir yaklaşım Lenin-Stalin çizgisinin meşruiyetini daha etkili bir biçimde artırabilir, dahası bütün bir Sovyet tarihinin artıları, dünya devrimi açısından kazanımları, daha görünür hale gelebilir.

Tabulardan söz ediyoruz, 1917 sonrasında, özellikle partide farklı hizipler in olduğu, önde gelen Bolşevikler arasında radikal görüş farklılıklarının açıkça görüldüğü dönemde (ki bu ağırlıklı olarak dünya devrim sürecinin en kritik evresine 1918-1924 denk gelmektedir) Bolşevik Parti'nin ve Komintern'in bütün bu farklılıkların üzerinde, onlardan etkilenmeyen "yanılmaz" bir çizgisi olduğunu iddia etmek, devrimci mücadeleye idealizmi bulaştırmaktan başka bir anlam taşımaz.

Böyle bir çizgi yoktu. Lenin'in ağırlığı partiyi birçok savrulmadan

Levent Şahverdi Arşivi

korudu, ancak diğerleri bir yana son derece kritik sorumluluklar üstlenen Zinovyev, Kamenev, Trotskiy gibi isimlerin etkisiz eleman olduklarını kim söyleyebilir? İletişim olanakları bugünkü gibi değildi, mektuplar, raporlar muhataplarına bazen haftalar sonra ulaşıyordu, çoğu kez hızlı haberleşme için telgraf kullanılıyordu ve doğası gereği birkaç cümle ile idare ediliyordu. Buna ek olarak, bu sayılanlar dahil önde gelen tüm kadrolar ekipleşmişti, birbirlerini kollayan, birbirlerine daha yakın duran isimler dayanışma içindeydi; atamalarda ya da yapılan hatalarda birbirlerini kayırıyorlardı. Sovyetler Birliği'ni tutarsız, hedefsiz, sorumsuz, aşırı duygusal bir kadro yapısının elinden kurtaran, Stalin'in de kendi ekibini oluşturmasıydı. Bütün antikomünist tarihçiler Stalin ve arkadaşlarının "parlak" olmadığını yazar, velev ki öyle, ancak onların önemli bölümünün sorumlu, sebatlı, cesur, çalışkan, zorluklardan yılmayan ve parti bağları çok güçlü komünistler olduğunu kimse inkar edemez.

Konumuz açısından bunun şöyle bir önemi var: Komünist Enternasyonal andığımız dönemde Bolşeviklerin kolektif iradesini tam olarak yansıtmayan bir örgüttür. Bunu hesaba katmadan hiçbir tartışmayı anlama şansımız bulunmuyor.

Bu uyarıdan sonra konumuza dönelim. Sovyet Rusya 1918 yılında büyük tehditlerle karşı karşıyadır. İlk şoku atlatan karşı devrimci güçler ordu kurmaya başlamış, ülkenin uzmanlarının önemli bölümü başka ülkelere kaçmış ya da Sovyet iktidarı için çalışmaya gönülsüz olduklarını göstermiş, Almanya ile Brest anlaşması imzalandıktan sonra İngiltere, Fransa, ABD, Japonya, Polonya gibi ülkeler Sovyet Rusya'ya şu ya da bu ölçekte askeri müdahalede bulunmuş ve daha fazlası ile tehdit etmişlerdir.

Kimi tarihçiler Bolşeviklerin yabancı müdahaleyi abarttığını yazar, tam bir zırvalık! Dünyanın en güçlü emperyalist ülkesi, *"seni tanımıyorum, yıkacağım"* diyecek, bazı bölgelere asker çıkaracak, kritik noktaları askeri gemilerle kuşatacak ve siz dünyada bir başına kalan ekonomisi yıkık bir ülke olarak "abartmayacaksınız"!

İngilizler fena tehdit ediyordu:

"Moskova'da Çiçerin ve Karahan ile tekrar ve tekrar görüştüm. Bütün Sovyet Hükümeti bir suç örgütü düzeyine batmış halde. Bolşevikler oyunlarının sonlandığının farkında ve kriminal bir

Levent Şahverdi Arşivi

çılgınlık dönemine girmiş durumdalar. Sahip olduğum bütün enerjiyle Çiçerin'e Bolşevik Hükümet'in İngiltere için bir rakip bile olamayacağını bütünüyle kavraması gerektiğini söyledim (...) An gelecek, Sovyet yöneticileri bütün terör eylemleri için tek tek bedel ödeyecek..."[85] Tarih Eylül 1918. İngiltere'nin Moskova'daki temsilcileri, bir yandan karşı devrimcileri destekleyip himayeleri altına alırken, bir yandan da Sovyet yöneticileri tehdit ediyorlardı. Aralarında Çeka ile silahlı çatışmaya girenler bile vardı. İngiliz hükümetine yollanan bu rapor, *"ne yazık ki Çiçerin'de olumlu bir etki yaratamadım"* notuyla bitiyor. *"Bolşevikler gemilerini yakmış durumda ve her tür kötülüğü yapabilirler."*

İngiltere açıktan, hiçbir diplomatik nezaket göstermeksizin (zaten temsilcileri diplomatik olarak tanımadıkları bir ülkede faaliyet gösteriyorlardı) bir başka hükümeti tehdit ediyordu. İngiliz egemen çevrelerde genel eğilim buydu. Raporun sahibi Sir Mansfeldt de Cardonnel Findlay, *"Rusya'da Bolşevizm derhal yok edilmezse, bütün dünya uygarlığı tehdit altında olacaktır"* diyerek hükümetini uyarıyordu. Her dönemin etkili siyasetçisi Churchill'in Rusya için düşünceleri ise kabaca şöyle özetlenebilirdi: Zehirli, vebalı, silahlı sürü, tifüs taşıyıcısı haşaratlar![86]

Fransa'yı söylemeye bile gerek yok, Aralık 1919'da Başbakan Georges Clemenceau *"ne barışı, Sovyetlerle görüşmeyiz bile"* noktasındaydı.

Bu koşullarda Bolşevik yöneticilerin psikolojisi elbette büyük önem taşıyor. Bir bölümünün *"biz bu yoksul köylü ülkesinde iktidarda kalsak neye yarar"* sorusunu kafalarından atamadığı açık, dolayısıyla dışarıya odaklanıyorlar (Zinovyev 1920'de böyledir). Bir bölümü dünya devrimi beklentisinin pek de gerçekçi olmadığını kavramaya başladığı andan itibaren Sovyet Rusya'nın içeriksiz, sosyalizmi kurma iddiasından uzaklaşmış bir biçimde tutunması gerektiğini düşünmeye başlamıştır (bu söylenen en fazla Trotskiy için geçerlidir).

Lenin'in 1920'de savaş komünizmini bitirip, ülkeyi NEP'e (Yeni

85 İngiliz Parlamentosu; *A Collection of Reports on Bolshevism in Russia*, 1919.

86 Winston S. Churchill; *The Aftermath*, Charles Scribner's Sons, 1929, s. 274.

Levent Şahverdi Arşivi

Ekonomik Politika) yönlendirirken dünya devriminin imdada yetişmemesi durumunda treni sonsuza değin sallamak gibi bir niyeti olduğunu düşünmek bu büyük ihtilalciye haksızlıktır. Lenin NEP'i zorunlu ve geçici bir geri adım olarak görmüş, uluslararası alanda ne olursa olsun Sovyetleri sosyalist kuruluşta olabilecek en ileri noktaya taşımayı hedeflemiştir. Bu yolda ilerleme olanağı bulamadan yaşamını yitirdi ve Bolşevikler içinde tutarsızlar, maceracılar, özgüven sorunu olanlar değil, gerçekçi ama aynı oranda komünizme ve Rusya'ya dair inanç sorunu olmayan Stalin öne çıktı.

Tekrar ediyorum, tek ülkede sosyalizm olur mu olmaz mı tartışması, gerçek anlamıyla bir zırvalıktır. Bolşevikler dünya devriminin çabuklaşması için ellerinden geleni yapmış ve bu olmayınca bir bölümü nasıl davranacağını şaşırmış, bir bölümü ise eldeki iktidarı komünizm hedefi için kullanmaya soyunmuştur. Mesele bu kadar basittir.

Ancak bu basit mesele dünya devrimi ile Sovyet Rusya'nın savunulması arasındaki gerilim söz konusu olduğunda fazlasıyla karmaşık hale geldi.

1922 yılında, Komünist Enternasyonal 4. Kongresi'nde kabul edilen bir belgede *"İşçilerin Rusya'yı ekonomik savaşta desteklemelerinin en iyi yolu, siyasi devrimci mücadele yürütmeleri ve Sovyet Rusya'yı tanıma ve onunla iş ilişkilerini uygun koşullarda sürdürme konusundaki hükümetlerine baskıyı artırmalarıdır."*[87] yazıyordu. Buradaki haliyle masum gözüken formülasyonun arka planında dünya devriminin desteklenmesi ile Sovyet Rusya'daki işçi iktidarının korunması arasında, çözümü her geçen gün olanaksızlaşan, bir gerilim işliyordu.

Dünya devriminin Berlin-Varşova-Ankara üçgenindeki gelişimini ve soluksuz kalışını anlamanın ön koşulu bu gerilimin sanılanın çok ama çok ötesine geçen boyutlarını kavramaktır. Ve elbette Bolşeviklerin bu gerilimin baskısı altında nasıl yalpaladıklarını gözlemek, bu gerilimi kimin nasıl yönetmeye çalıştığına bakmak gerekiyor.

1922 yılındaki Komintern Kongresi'nde komünist partilere ve

87 Communist International (4th Congress-1922), *Resolutions & theses of the fourth congress of the Communist International.*

Levent Şahverdi Arşivi

bütün bir işçi hareketine *"hükümetlerinize Sovyetler Birliği ile ekonomik ilişki kurma konusunda baskı yapın"* denirken, o hükümetlerin kendilerini tehdit eden bir ülke ile iş yapmak istemeyeceklerini, dahası burjuva devletlerin ekonomik ilişki karşılığında Komünist Enternasyonal'in "devrimci zorlamalar"da bulunmaktan vazgeçmesini talep edeceklerini bütün delegeler herhalde biliyordu.

Öte yandan ne Bolşevikler uluslararası devrim iddiasından vazgeçecek insanlardı ne de "devrim" tehdidinden kurtulan kapitalist ülkelerin bir kez daha Sovyetlerin üzerine çullanmayacağının garantisi vardı. Bu nedenle devrimci olanaklar kendini hissettirdiğinde ya da şu veya bu ülkede Sovyetlere karşı düşmanca tutumda hissedilir bir artış ortaya çıktığında sınıf mücadelesini keskinleştirebilecek ama aynı zamanda hem kendisini hem Sovyet Rusya'yı maceralara sürüklemeyecek komünist partilere ihtiyaç duyuluyordu. 1922 artık devrimin kısa erimde gelmeyeceğine ilişkin kanaatin Bolşeviklere hakim olduğu bir yıldı ama ihtiyaç kendisini daha 1920 başlarında dayatmaya başlamıştı.

Öyle bir gerilimden söz ediyoruz ki, 1920 yılına gelindiğinde belki de Sovyet Rusya açısından en kritik iki kurum haline gelen Dışişleri Komiserliği ile Komünist Enternasyonal arasında düpedüz sürtünme başlamıştı.[88] Trotskiy tarafından küçümsenip kısa sürede terk edilen *Narkomindel* bütün kadrolarıyla Sovyet Rusya'nın dış dünyada tanınması ve ekonomik ilişki kurabilmesi için uğraşırken, Komünist Enternasyonal sosyal demokrat alışkanlıkları terk etmekte zorlanan üye partileri bolşevikleştirmek ve devrimci olanaklar olgunlaştığında iktidarı almalarına yardımcı olmak için çaba harcıyordu. Ve devrim geriye çekildikçe, Sovyet diplomasisi ağır basacaktı.

Yönetilmesi güç bir süreçten söz ediyoruz. 1920 yılında Komintern'in başındaki Zinovyev Paris Komünü'nün 50. yılında (1921) Fransa'da Sovyet Cumhuriyeti'nin kurulmuş olacağını müjdelerken ajitasyonun dozunu kaçırmıyordu, kendi kafası

88 Alastair Kocho-Williams; *Soviet Diplomacy and Foreign Propaganda in the 1920's*, Palgrave, 2012, s. 67.

Levent Şahverdi Arşivi

ciddi ölçülerde karışıktı ve en küçük bir pozitif gelişmeden büyük sonuçlar çıkarmaktaydı. Gerçekte yıllarını devrimci mücadeleye adamış ve şimdi buna ek olarak "devlet insanı" sorumluluğu üstlenmiş önde gelen Rus komünistlerinin büyük bölümünün kafası karışıktı ve bu kafa karışıklığı Sovyet iktidarının doğrultusunda da karmaşaya neden oluyordu.

Söz gelimi, Dışişleri Komiseri Çiçerin'in yardımcısı (ki daha sonra kendisi Dışişleri Komiseri olacaktır) Litvinov, Rusya'nın devrimi yayma girişimlerinden şikayetçi olan ABD temsilcilerine *"ABD'de sosyalist devrimin koşulları yok, Rusya'nın hedefi Alman militarizmini alt etmektir"*[89] demekte hiçbir beis görmüyordu. Oysa bunu dediği sırada Sovyet Rusya'nın ekonomik ve askeri ilişkiler açısından en önemli iş ortağı Almanya'ydı!

Mart 1920'de, hem Rusya, hem Polonya, hem Almanya'da sorumlulukları bulunan ve Komintern'in önemli isimlerinden Karl Radek denklemi şöyle kuruyordu: *"Eğer kapitalist ortaklarımız Rusya'da karşı devrimci faaliyetlerden uzak dururlarsa, Sovyet Hükümeti de kapitalist ülkelerde devrimci faaliyetlerde bulunmaktan vazgeçecektir."*[90]

Radek yalnızca fazla açık sözlü değildi aynı zamanda uluslararası hareketin sağ kanadındaydı, arada devrimci tutum takındığında da bu illa ki bir hesabın ürünüydü. Ancak yukarıdaki sözleri ona söyleten sağcılığı değil, az önce işaret ettiğim tarihsel gerilimdi.

Bu gerilimi emperyalistler de fark etmişti. Sovyetlerin ticari ablukayı kırmak için görevlendirilen diplomatı Krasin'in dünya devriminin gelişiminden çok üstlendiği görevi başarmakla ilgilendiği açıktı ve onun bu eğilimini İngilizler de keşfetmişti. İngiliz istihbaratı, Krasin ve Sovyet Ticari Heyeti'nin Bolşevik propaganda yapmaktan daha çok, batıdan uzman devşirmek, Rus göçmenlerin ülkeye dönmesini sağlamak ve Rus ekonomisini yeniden ayağa kaldırmakla ilgilendiğini rapor ediyordu.

Oysa Bolşevik önderlerden Lev Kamenev Ticari Heyet'in propagandaya odaklanıp egemen sınıfları İngiliz işçi sınıfı nezdinde

89 Hugh Phillips; *Maxim M. Litvinov and Soviet-American Relations, 1918-1946*, The Kennan Institute for Advanced Russian Studies, s. 4.

90 Thomas C. Fiddick; age, s. 29.

Levent Şahverdi Arşivi

teşhir etmesi gerektiğini söylüyordu Politbüro'da. Onun fantezilerini durduran Lenin'di: *"Yoldaş Kamenev'in planı temelde yanlıştır. İngiltere'yle işimiz sadece ticarettir. İngiltere'ye sadece 'bir tüccar' yollamalıyız."* [91]

Emperyalistler bütün bu tartışmalarda kimin ağır basacağını anlamaya çalışıyordu. ABD temsilcisi Buckler, başkanı Wilson'a bütün Bolşeviklerin uzlaşmadan yana olmadığını söylüyordu. Hatta bazılarının Rusya'ya yabancıların müdahalesini istediği bilgisini geçiyor, bu eğilimleri taşıyan yöneticilerin bir askeri müdahaleyle birlikte batıda devrim ateşinin yeniden harlanacağını hesapladığı konusunda uyarıda bulunuyordu. Bu nedenle şahinleri önemsemeyip güvercinlerle anlaşmak büyük güçlerin çıkarınaydı.[92]

Tek ülkede sosyalizmin korunması ile dünya devrimi perspektifi emperyalist başkentleri de bölmüştü. Savaşçılar, tüccarlar, Sovyet Rusya'nın açlıkla terbiye edileceğini düşünenler...

Oysa iki tarafta da "nihai hesaplaşma" isteyenlerin eli zayıftı. Sovyet Rusya'nın batıdaki devrime daha başka nasıl yardım edeceğini kimse bilmiyordu. Emperyalistlerinse Bolşevik Hükümetin hemen düşeceği beklentisi boşa çıktığı gibi, güçlü bir müdahale için ne kamuoyu ne de eldeki askeri kuvvet yeterliydi. Sosyalizmle kapitalizmin bir süre birlikte var olacağı anlaşılıyordu. Birbirlerini daha sonra boğazlamayı denemek için...

Ne demiştik, Trotskiy'nin *"dünya devriminin şaşmaz ve her koşulda savunucusu"* olduğu bir şehir efsanesiydi. Sovyet Rusya'nın korunması, tek ülkede sosyalizmin kuruluşu için elden ne geliyorsa yapılması politikasının mucidinin Stalin olduğunu ileri sürmek ise Yosif Visaryanoviç'e büyük bir onur bahşetmekti. Stalin bu politikayı kavramış ve gereğini fazlasıyla yapmıştı ama 1920'den itibaren, Sovyet Rusya'nın zayıflamaya başlayan devrimci dalga sırasında maceralardan uzak durarak kendi işine bakması gerektiğini ısrarla söyleyen Lenin'di.

Önceleri, *"dünya devrimi gecikecek, direnmeliyiz"* vurgusu ağır basıyordu: *"Davamızın uluslararası bir dava olduğunun her zaman bilincinde olduk; en zengin ve en medeni ülkeler de dahil her*

91 age, s. 154.

92 age, s. 36.

Levent Şahverdi Arşivi

yerde devrim olana kadar zaferimizin olsa olsa yarım bir zafer, hatta belki de bundan bile azı olduğunu hiçbir zaman unutmamalıyız. Bugün Wrangel'e karşı savaşımızda üstünlüğü ele geçiriyoruz; beklentilerimizi destekleyecek haberler almayı umuyoruz. Önümüzdeki birkaç gün içinde Kırım'ı ele geçirmeyi başaramasak bile bunu sonraki birkaç gün içinde başarırız, ancak bunun dünya burjuvazisinin bize karşı son hamlesi olacağının hiçbir garantisi yok. Tam aksine, sahip olduğumuz veriler bu çabanın baharda da tekrarlanacağını gösteriyor. Başarı şanslarının ihmal edilebilir düzeyde olduğunu ve askeri güçlerimizin başka herhangi bir ülkeninkinden daha güçlü olduğunu biliyoruz. Bütün bunlara rağmen henüz tehlike geçmiş değil; tehlike halen devam ediyor ve devrim, gelişmiş ülkelerden biri veya birkaçında zafere ulaşana kadar da devam edecek."[93]

Ancak bu noktada bile, Rusya'nın geri kalmışlığını aşacak, yeni düzeni örgütleyecek politikalardan söz etmekteydi Lenin ve unutmayalım ki NEP yeni başlıyordu. Kimilerine göre dünya devrimine kadar durumu idare etmek anlamına gelen, kimilerine göreyse en kötü uluslararası koşullarda dahi Rusya'da sosyalizmin kuruluşu için gerekli altyapıyı sağlayacak olan NEP!

Ya dünya devriminin gecikme olasılığı... Lenin bu konuyu nasıl ele alıyordu? Burjuva ekonomistlerin devrimci bunalımı hafife alarak "huzursuzluk" diye tasvir etmesini eleştirdikten sonra öbür tarafa dönüyor ve şunu söylüyordu: *"... devrimciler bazen krizin tamamen çözümsüz olduğunu kanıtlamaya çalışıyorlar."*[94] Oysa Lenin devrimci dalganın inişe geçtiğinin farkındaydı ve bunu kabullenmeyenlerin uluslararası işçi hareketini uçuruma sürükleyeceklerini, dahası Sovyet Rusya'yı savunmasız bırakacaklarını düşünüyordu.

Dünya devrimi gerçekleşmeyebilirdi ama Sovyet Rusya ayakta kalabilirdi. Askeri açıdan Kızıl Ordu darbeye darbeyle yanıt vereceğini kanıtlamıştı ve ilerleyen yıllarda ve her geçen yıl onlarca kez daha güçlü olacaktı.[95] 1917'de yani bunları yazdığı 1920'den

93 V. I. Lenin; *Collected Works*, Clint 31, s. 399.

94 age, s. 226.

95 age, s. 327.

Levent Şahverdi Arşivi

üç yıl önce Petrograd işçileri beklenmedik ölçüde Bolşeviklerin yanında saf tuttuğunda herkesin, iktidarın ancak ve ancak bir dünya devrimine bağlı olarak ayakta kalabileceğine inandığını özellikle vurguluyordu Lenin: *"... davamız için çalışmaya başladığımızda sadece dünya devrimine bel bağlıyorduk".*[96]

Ancak sonra beklenmedik bir gelişme yaşanıyor ve Sovyet Rusya, başka ülkelerde devrim gerçekleşmeksizin ayakta kalıyor: *"Elbette hiçbirimiz Rusya'nın tüm kapitalist dünyaya karşı verdiği böylesine eşitsiz bir mücadelenin üç yıl boyunca devam etmesini beklememiştik. Taraflardan – Rus Sovyet Cumhuriyeti ya da kapitalist dünya – herhangi biri zafere ulaşabilmiş ya da yenilgiye uğramış değil; aynı zamanda öngörülerimiz basitçe, hızlı bir biçimde ve doğrudan somutlanmamış olsa da ana noktaya, yani dünya sosyalist devrimi gecikse bile proleter iktidarı ve Sovyet Cumhuriyeti'nin var olmaya devam etme olasılığına ulaşabildiğimiz ölçüde öngörülerimiz yerine gelmiş olacak. Bu açıdan Cumhuriyet'in bugünkü uluslararası konumunun, tüm plan ve politikalarımızın en iyi ve en kesin doğrulaması olduğu belirtilmelidir."*[97]

Devrim batıya doğru yayılamadı, ama karşı devrim de Rusya'yı düşüremedi. Lenin bunu söylüyor. Peki Lenin'in çıkardığı sonuç nedir? Başarıyı kesinleştirecek tek gelişme olan uluslararası zaferin yokluğunda kapitalist ülkelerle yan yana yaşanacak ve ticari ilişkilere girilecek, bu süreçte bağımsız bir var oluş hakkı elde edilecek.[98] Bu bir hava deliğinden de öte bir gelişmedir.[99]

Lenin 1921 yılına gelindiğinde daha açık konuşmaktadır. Batı Avrupa ülkelerinde işçi ve köylüler devrimci bir darbeyi hızlıca vurma konusunda başarısız olmuşlardır.[100] Dünya devrimi gelişmektedir ve Avrupa'da ekonomik kriz sürmektedir. Ancak ne olursa olsun *"Avrupa'dan kısa sürede güçlü bir proleter devrim biçiminde bir yardımın geleceğini beklemek bizim açımızdan delilik olacaktır. (...) Son üç yılda, kendimizi dünya devrimine göre hazırlamanın kesin bir tarihe bel bağlamak anlamına gelmediğini*

96 age, s. 397.

97 age, s. 411.

98 age, s. 412.

99 age, s. 412.

100 V. I. Lenin; *Collected Works*, Cilt 32, s. 116.

Levent Şahverdi Arşivi

ve baharda gelişmelerin ivmelenmesinin bir devrimle sonuçlanıp sonuçlanmayacağının belli olmadığını öğrenmiş durumdayız."[101]

Bu belirsizlikte Lenin İngiltere ve onunla beraber ABD ile ticari ilişkilerin kurulmasına büyük önem veriyor. *"Rus toprak sahiplerini ve kapitalistlerini kovduktan sonra, Sovyet hükümetinin yabancı kapitalistleri davet etmeye hakkı var mı"* diye soruyor.[102] *"Evet"* diye yanıtlıyor, çünkü diğer ülkelerde devrim gecikmektedir ve işçilerin-köylülerin durumunda hızlı bir iyileşme için Sovyet hükümetinin bazı fedakarlıklarda bulunması gerekmektedir. Demek ki, dünya devriminin gecikmesi, Rusya'da işçi sınıfının açlık sorunu ile yakından ilişkilidir ve dünya devrimi gecikecekse, Rusya'daki Sovyet düzeni kendi işini kendisi görmek durumundadır. Bunun için Yeni Ekonomik Politika (NEP) seçeneksizdir, hem yabancı sermayeye hem de zengin köylülere bazı tavizler verilmelidir.

Bir kısım Bolşevik bu geri adımı, dünya devrimi gerçekleşinceye kadar zorunlu bir politika olarak gördü; Lenin ve Stalin ise *aynı zamanda* Sovyet Rusya'nın ileriye, sosyalizme doğru atılımı için gerekli enerjinin toplanmasına dönük bir evre...

Ekim Devrimi büyük bir sınav veriyordu. Lenin alabildiğine dürüst ve açık konuşmaktaydı:

"Uluslararası devrimi başlattığımızda, bunu, devrimin gelişiminin önüne geçebileceğimizi düşündüğümüz için değil, bazı şartlar bizi devrimi başlatmak zorunda bıraktığı için yaptık. Ya uluslararası devrimin yardımımıza geleceğini ve böylece zaferi tam anlamıyla garanti altına almış olacağımızı ya da yenilgi durumunda bile devrim davasına hizmet etmiş olma ve deneyimimizin başka devrimlerin işine yarayacağına olan inancımızla mütevazı bir devrimci çalışma yapmış olacağımızı düşündük. Bizim açımızdan enternasyonal dünya devriminin desteği olmaksızın proleter devrimin zafere ulaşmasının imkansız olduğu açıktı. Devrimden önce, hatta devrimden sonra bile, ya devrimin başka ülkelerde, kapitalizmin daha gelişmiş olduğu ülkelerde de patlak vereceğini ya da yok olup gideceğimizi düşünüyorduk. Bu inancımıza rağmen her koşulda, ne olursa olsun Sovyet sistemini korumak için elimizden

[101] age, s. 180.

[102] age, s.368.

Levent Şahverdi Arşivi

gelen her şeyi yaptık, çünkü yalnızca kendimiz için değil, uluslararası devrim için de mücadele ettiğimizi biliyorduk. Bunu biliyorduk; bunu Ekim Devrimi'nden önce, devrimden hemen sonra ve Brest-Litovsk Barış Antlaşmasını imzaladığımız zaman defalarca ifade ettik. Ve genel olarak söylemek gerekirse bu doğruydu.

Ancak gerçekte gelişmeler beklediğimiz gibi düz bir hatta ilerlemedi. Diğer büyük, kapitalizmin daha gelişmiş olduğu ülkelerde devrim bugüne değin patlak vermedi. Doğru, devrimin tüm dünyada gelişmekte olduğunu memnuniyetle söyleyebiliriz ve bu, uluslararası burjuvazinin, askeri ve iktisadi açıdan bizden yüz kat güçlü olmasına karşın bizi boğamaması sayesinde böyle."[103]

Sovyet Rusya'nın bir süre kendi başına kalacağı fikrini en erken kabullenen Lenin'in yoldaşı Stalin de 1921 yılının sonunda şu düşüncedeydi: *"Mücadele bizlerin (işçilerin) henüz emperyalizme hemen son verecek kadar güçlü olmadığımızı gösterdi. Ancak mücadele onların (burjuvazi) da artık Sovyet Rusya'yı boğacak kadar güçlü olmadıklarını ortaya koydu. Sonuçta örneğin Kızıl Ordu Varşova'ya doğru ilerlerken proleter devrimin dünyada uyandırdığı 'korku' ya da 'dehşet' ortadan kalktı, buharlaşıp gitti. Aynı zamanda Avrupa'daki işçilerin neredeyse tamamının Sovyet Rusya'yla ilgili en küçük bir haberi bile sınırsız bir coşkuyla karşılamasının da sonuna geliniyor. Güçlerin sarih bir şekilde tartıldığı, geleceğin kavgaları için eğitim ve güç biriktirmeye yönelik moleküler çalışmanın ön plana çıktığı bir dönem başladı."*[104] Kimileri Stalin'in dünya devrimini sattığını düşünebilir, oysa buradaki yaklaşım tamı tamına Leninisttir ve partiyi, işçi sınıfını ve ülkeyi zorlu bir sürece gerçekçi değerlendirmelerle hazırlamaktadır. Stalin Avrupa'ya yavaş yavaş istikrar geldikçe emekçi kitlelerin Rusya'daki devrime ilgilerinin azalacağı konusunda uyarmaktadır. İnsanlar uzağa değil yakına bakarlar!

Lenin ve Stalin'den aktardıklarım yeterli olmalı, 1920'den itibaren dünya devriminin gelişiminin öngörülenden yavaş olacağı, devrimin gecikeceği düşüncesi Moskova'ya hakim oluyor ancak

[103] age, s. 480.

[104] J. V. Stalin; *Collected Works*, Cilt 5, Foreign Languages Publishing House, 1953, s. 119.

Levent Şahverdi Arşivi

bu düşünceden önde gelen Bolşeviklerin her biri farklı sonuçlar çıkarıyordu.

Ya batılı ülkelerde mücadele eden komünistler? Onlar ne yapmalıydı? Lenin onları sürekli uyarıyor. Daha sonra da göreceğiz, devrimci krizin sürekliliği tezini mahkûm ediyor, bunda ısrar edenleri aşağılıyor ve zaman zaman *"on fırın ekmek yemeniz gerek devrim için"* demek zorunda kalıyor. Oysa birkaç yıl önce Komintern, bir somun ekmekle yola çıkan küçük komünist gruplara "iktidar"ı işaret ediyordu.

Olmadı ve Lenin komünist partilerin önüne uzun, sancılı bir mücadele ve hazırlık dönemi koyarken, Sovyet Rusya'nın savunulması görevini ihmal etmeyin demekteydi. Sovyet Rusya'nın savunulması, batılı hükümetlerin Sovyetlerle "iyi" ilişkiler kurmasını gerektiriyordu. "İyi" ilişkilerin bir koşulu, batılı ülkelerde Sovyetlerin devrime benzin dökmesinin sonlandırılmasıydı.

Lenin *"ama siz de küçük bir partiydiniz 1917'de"* diye itiraz eden batılı yoldaşlarına yanıt verirken zorlanıyor ama eşsiz dehasıyla son derece ikna edici şeyler söylüyordu:

"Devrim yeterince hazırlık yaptığında 'kitleler' kavramı farklılaşır: artık birkaç bin işçi kitleleri teşkil etmez. Bu sözcük başka bir şey ifade etmeye başlar. 'Kitleler' kavramı çoğunluğu, üstelik de yalnızca işçilerin çoğunluğunu değil, tüm sömürülenlerin çoğunluğunu ifade edecek şekilde değişir. Bir devrimci bundan başka bir yorumu kabul edemez ve bu sözcükten başka herhangi bir anlam çıkaramaz. Küçük bir partinin bile, örneğin İngiliz ya da Amerikan partisinin bile, siyasi gelişmelerin seyrini derinlemesine inceledikten, partili olmayan kitlelerin hayatını ve adetlerini tanıdıktan sonra elverişli bir anda devrimci bir harekete yol açması olanaklıdır (Radek Yoldaş bunun iyi bir örneği olarak madenci grevine işaret etmişti). Böyle bir parti, böyle bir anda sloganlarıyla öne çıktığında ve milyonlarca işçinin bunların izinden gitmesini sağlamayı başardığında bir kitle hareketine ulaşırsınız. Devrimin çok küçük bir parti tarafından başlatılabileceğini ve zafere ulaştırılabileceğini yadsıyamam. Ancak bunun için kitlelerin kazanılmasına ilişkin yöntemlerin bilgisine ihtiyaç vardır. Çünkü devrimin bu eksiksiz hazırlığı yaşamsaldır. Ancak bu noktada 'büyük' kitlelerin [desteğini] talep etmekten derhal vazgeçmemiz iddiasıyla karşımıza

Levent Şahverdi Arşivi

çıkan yoldaşları görüyoruz. Bu yoldaşlara meydan okunması gerekiyor. Eksiksiz bir hazırlık yapmaksızın hiçbir ülkede zafere ulaşamazsınız. Kitlelere önderlik etmek için hayli küçük bir parti yeterlidir. Belirli dönemlerde büyük örgütlenmelere gerek bulunmaz.

Ama kazanmak için kitlelerin sempatisini elde etmek zorundayız. Mutlak çoğunluk her zaman zorunlu değildir; ama kazanmak ve iktidarı elde tutmak için yalnızca işçi sınıfının – 'işçi sınıfı' ifadesini Batı Avrupa'daki anlamıyla, yani sanayi proletaryası anlamında kullanıyorum – çoğunluğu değil, emekçi ve sömürülen kırsal nüfusun çoğunluğu da yaşamsal önemdedir."[105]

Lenin sonuna kadar ilkelidir ama asla mekanik, şabloncu bir ihtilalci değil. Kimsenin kuşkusu olmasın, bunları 1919'da asla söylemezdi, bunlar Avrupa'da her yerden "devrim"in ayak sesleri duyulurken seslendirilecek "doğru"lar değildi.[106] Ancak artık devrimci dalga iniştedir ve Lenin dik kafalılara karşı gerektiğinde hoyratlığı da göze almaktadır:

"'Dinamik eğilimler', 'pasiflikten eylemliliğe geçiş' -bunların hepsi Sol Sosyalist Devrimcilerin bize karşı kullandığı sözlerdi. Şimdi hepsi cezaevinde, orada 'komünizmin hedefleri'ni savunuyor ve 'pasiflikten eylemliliğe geçiş' hakkında düşünüyorlar."[107]

Avrupa'da devrimin gerilemekte olduğu gerçeğini göremeyenlere karşı kullandığı bu dil Lenin'in ne kadar sıkıştığını, ne kadar kaygılandığını göstermektedir. Kaygılanmakta haklıdır çünkü Avrupa'da, en başta Almanya'da komünistler çok fazla yanlış yapmakta, bir sağa bir sola savrulmakta, dahası Komintern'deki etkili isimler süreci beceriksizce yönetmektedirler. Yetmezmiş gibi, Sovyetlerin savunulması söz konusu olduğunda bir başka gerçek daha su üzerine çıkmaktadır yıllar geçtikçe. Sovyetlere karşı düşmanca tutuma tavır alan, kendi hükümetlerinin militarist girişimlerine karşı koyan işçilerin önemli bir bölümü sosyal demokrat partilerin etkisindedir. Devrimci bir atılım için kararsız ya da isteksizdirler ama Sovyet Rusya'nın boğulmasına razı değildirler. Moskova'nın

105 V. I. Lenin; *Collected Works*, Cilt 32, s. 476.

106 Lenin'in aktardığım pasajda "kitle" kavramına ilişkin felsefi değer taşıyan vurgular yaptığı herhalde fark edilmiştir. Devrimci mücadelede sayılar her daim görelidir ve bu nedenle hiçbir zaman belirleyici olamaz.

107 age, s. 472.

Levent Şahverdi Arşivi

ayakta kalabilmek için özellikle İngiltere'de gözlenen bu "dost" toplumsal tabanı hesaba katması gerekmektedir.

Lenin de Stalin de iki farklı toplumsal sistemin birlikte ancak geçici süre var olacağının farkındadır. Savaş kaçınılmazdır ama şimdi hem zaman kazanmak hem de o zamanı en iyi şekilde değerlendirmek gerekmektedir.

Sovyetlerde belirginleşmekte olan stratejiyi "düşman" elbette fark etmiştir ama onun da eli kolu bağlıdır. Bolşeviklerin 1917'de alaşağı ettiği burjuva hükümetin en kurnaz unsurlarından Milyukov *"Komünizm bir sonraki aşama için, dünya devrimi ve daha gelişkin ülkeler için ayrılmıştı. Rusya'da, ikinci aşama gelinceye ve Rusya'nın muazzam kaynaklarını ve devlet makinesini Dünya Devrimi'nin hizmetine sununcaya kadar iktidarda tutunmak üzere Bolşevik olarak kalmak onları tatmin ediyordu."*[108] diye yazıyordu. Sovyetlerin bir süre sonra tek başına sosyalizmi kurmak için yapacağı büyük atağı öngöremiyordu ama Bolşeviklerin ricadının geçiciliğini kavramıştı.

Lenin bu geçiş evresinin en kritik noktasında siyasi yaşamdan çekildi (1923). Stalin için ise, hem dünya devriminin yeni atılımı hem de kaçınılmaz olan savaşı kazanmak için Sovyet Rusya'nın güçlenmesi elzemdi. Trotskiy dahil, diğerleri de buraya kadarını kabul edebilirdi. Ancak Stalin, Sovyetlerin sosyalizm yolunda güçlenmesi gerektiği inancındaydı; diğer türlü zayıflık sürecek ve yenilgi kaçınılmaz hale gelecekti.

Burada iki farklı strateji vardı. Rusya'daki iktidara dünya devrimi açısından özel bir önem verenlerle, vermeyenler.

1920'de gündeme gelen NEP hiç tartışmasız tek ülkede sosyalizmin kuruluşu stratejisinin tohumlarının atılmasıdır. Batı'daki komünist partilerin itidale daveti de "tek ülkede sosyalizm" stratejisi olmadan hiçbir biçimde anlaşılamaz. O dönem Gramsci tarafından bu geri adımların teorikleştirilmesi, sonrasında Avrupa solunun neredeyse bir kural olarak *"Rusya'da gerçekleşen batıda geçersizdir"* demesi 1917-1924 arasının anlaşılamaması ya da gerçeklerin bilerek çarpıtılmasının sonucudur:

[108] Paul N. Miliukov; *Russia Today and Tomorrow*, The MacMillan Company, 1922, s. 46.

Levent Şahverdi Arşivi

"Söz konusu olan, Gramsci'nin 'uygarlık bakımından' gelişmiş batılı ülkelerde komünist devrimin özgül koşullarını irdelediği ve yukarıda göndermede bulunmuş olduğumuz metinlerdir. Bu ülkelerde 'hükümet-devlet'e temel hizmeti gören yoğun bir 'sivil toplum'un varoluşu, siyasal sanatta, askerlik sanatında hareket savaşından mevzi savaşına geçmeye karşılık düşen yeni bir devrimci strateji önermesine yol açar, Gramsci'nin. Hükümet aygıtını devirmeyi amaçlayan devrimci bir saldırı, başarısızlığa uğrama ve sivil toplumun 'siper' ve 'top yuvaları'na çırpıp kırılma olasılığıyla karşı karşıya bulunduğuna göre, işçi sınıfının saldırıdan önce bu ‹sivil toplum'un yönetimini sağlaması ve orada hegemonyasını kurması gerekir: Bir toplumsal grup, hükümet erkliğini fethetmeden önce yönetici grup olabilir ve hatta olmalıdır da (ve erkliğin fethi için başlıca koşullardan biri de budur); sonra erkliği kullandığı zaman, ve hatta onu elinde iyice tutuyorsa, egemen grup durumuna gelir, ama 'yönetici` grup olmayı da sürdürmelidir."[109] Gramsci büyük bir kuramcıdır, çok değerli bir Marksisttir ama ona atfedilen bu stratejinin ne batıda ne doğuda ne kuzeyde ne güneyde bir karşılığı bulunmaktadır.

Son olarak 1921 yılında Bolşevik Parti'nin içinde hiziplerin yasaklanması da, "tek ülkede sosyalizm" sürecine geçişle bağlantılandırılmalıdır. Her kafadan bir ses çıkan, dünya devrimiyle ilişkilenmede değişik yönlere kayan ama en önemlisi içeride ne yapılacağı konusunda 180 derece farklı görüşlere sahip olan bir partiye derhal çeki düzen verilmesi gerekiyordu. Lenin *"bizi zayıf görüyorlar"* diye uyarıyordu. *"Görevimiz, geçmişte kendimize bu lüksü, yanlış ya da doğru, ne kadar kullandırmış olsak da bu durumdan derhal çıkmaktır..."*[110] derken, düşman nezdinde partinin parçalanmış bir görüntü verdiğine işaret etmekteydi.

Lenin, Sovyet Rusya'yı ne olursa olsun ayakta tutmakta kararlıydı. 28 Ağustos 1922'de Stalin ve Kamenev'e yolladığı mektupta Almanya'ya karşı gereksiz tek bir sözcük istemediğini, Fransa ve İngiltere'yi rahatsız etmemek gerektiğini yazıyordu. Bu ülkeler tehdit edilmemeliydi.

[109] Bobbio, Texier; *Gramsci ve Sivil Toplum*, Savaş Yayınları, 1982, çeviren: Arda İpek, Kenan Somer, s. 79.

[110] V. I. Lenin; *Collected Works*, Cilt 32, s. 168.

Levent Şahverdi Arşivi

Artık Komintern'de de Sovyet Rusya'nın savunulması dünya devriminin temel görevi olarak gösterilmeye başlanmıştı. *"Sovyet Rusya'nın var olmak ve devrimin kazanımları için çalışması ve mücadelesi, bütün dünyanın proleterlerinin, ezilenlerin ve sömürülenlerin kölelik ve uşaklıktan kurtuluş mücadelesidir. Rus proleterleri dünya proletaryasının devrimci öncüleri olarak üzerlerine düşenden daha fazlasını yapmışlardır."*[111]

Son cümle *"bizden bu kadar"* anlamına gelmiyordu, Sovyet yönetimi nihai hesaplaşmaya hazırlanıyordu. Lenin'in Sovyet ekonomisinin altyapısını kurmak için masaya koyduğu elektrifikasyon (Goelro) planı, gelecekteki savaş için maddi zemin sağlayacak adımlardan biriydi. Ülkeyi nasıl da zorlu yılların beklediğini kavrayan Stalin bu planla ilgili Lenin'e şunları yazıyordu:

"Son üç günde Rusya'nın Elektrifikasyonuna Yönelik Plan başlıklı sempozyum [kitabını] okuma fırsatı buldum. Bunu hastalığım olanaklı kıldı (her işte bir hayır vardır!). Mükemmel, çok iyi hazırlanmış bir kitap. Bu ustaca hazırlanmış taslak, tırnak işareti içinde olmayan, gerçek anlamda tek ve devlet çapında bir ekonomik plan. İktisadi açıdan geri Rusya'nın Sovyet üstyapısını hakiki anlamda pratik bir teknik ve üretim zemininde, mevcut koşullarda mümkün olan tek zemin üzerinde yükseltmeyi hedefleyen, zamanımızın yegane Marksist girişimi. Trotskiy'nin geçen yıl Rusya'nın "iktisadi olarak yeniden canlanması" için hazırladığı, savaş öncesi sanayinin kalıntıları üzerinde üç kuruşa çalışacak beceriksiz işçi kitlelerinin yığınsal olarak kullanılmasına dayanan "planı" (tezlerini) hatırlarsınız. Bu, Rusya'nın elektrifikasyonuna yönelik Goelro planıyla kıyaslandığında ne kadar da acınası, ne kadar da geri..."[112]

Barış olsa da *"savaş geri gelecek"* demekteydi Lenin. Kapitalizm ve sosyalizm yan yana var olsa da barış içinde yaşayamazlardı: Biri ya da diğeri kazanacaktı.[113]

Sovyet Rusya ve sonraki adıyla Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, ayakta kalmayı dünya devriminin çıkarları açısından

111 Communist International (4th Congress-1922), *Resolutions & theses of the fourth congress of the Communist International.*

112 J. V. Stalin; *Collected Works*, Cilt 5, s. 70.

113 V. I. Lenin; *Collected Works*, Cilt 31, s. 457.

Levent Şahverdi Arşivi

değerlendiriyor ve kendi varlığını bir süre o çıkarların merkezine yerleştiriyordu. Trotskiy'le girdiği sayısız polemikten sonra onun yerine Savaş Bakanı olan ancak çok erken yaşta yaşamını yitiren Mihayil Frunze, Kızıl Ordu'yu bu savaşa hazırlarken açık bir biçimde uyarıyordu:

"Değişen şartlara ve mücadelenin seyrine bağlı olan bu içsel ilişkilerin dışsal biçimi değişime uğrayabilir; açık savaş hali yerini, belirli bir ölçüye kadar sözleşmeye dayalı ilişkilere, savaşan tarafların barışçıl bir şekilde bir arada var olmalarına izin veren bir duruma bırakabilir. Ancak bu akdi biçimler, söz konusu içsel ilişkilerin temel karakterinin konumunu değiştirmez. Ve proleter Sovyet devletimizin burjuva-kapitalist devletlerle uzun bir dönem boyunca bir arada, yan yana var olamayacağını tam anlamıyla kavramak ve bunu açıkça kabul etmek zorunludur."[114]

Ona göre yaklaşmakta olan savaşta sınıfsal bir boyut illa ki olacaktı ve birbirine zıt iki dünya ölümüne mücadeleye tutuşacaktı. Sovyetlerin Lenin sonrası tarihi, bu öngörüye göre gelişti. Stalin hem güçlü hem de sosyalist karakterde bir ülke için üzerine düşen liderlik görevini layıkıyla yerine getirirken tutarsız ya da inançsız yol arkadaşları bir bir mücadeleden kopuyordu. Dünya devriminin başarısızlığı ile boşluğa düşenler ve Sovyetleri dünya devriminin bir sonraki sınavı için güçlendirmek isteyenlerin yolu ayrılıyordu.

114 Walter Darnell Jacobs; *Frunze (The Soviet Clausewitz 1885–1925)*, Martinus Nijhoff, 1969, s. 101.

Levent Şahverdi Arşivi

13

Diplomatlar: Sovyet Savunmasının Günahkar Kahramanları

Bolşeviklerin ilk diplomatik sınavı kuşkusuz Brest-Litovsk'tu. 1918'de savaştan bir an önce kurtulmak için masaya oturulmuş, açgözlü Alman militaristlerinin talepleri yumuşatılmaya çalışılıyordu. İktidara gelirken "hemen barış" diyen Bolşeviklerin sıkı bir pazarlıktan sonra anlaşmayı imzalamaları doğal, mantıklı ve "devrimci" olandı. Ancak parti yönetiminde Almanya'ya "devrimci savaş" ilan edilerek Alman devrimine hizmet edileceğine inananların sayısı hiç az değildi. Lenin'se tam tersini düşünüyor ve bir an önce anlaşmanın imzalanmasını istiyordu ama kendisini destekleyenler azdı. Bir de ne barış ne savaş gibi "yaratıcı" bir formülün yandaşları vardı ki, onlardan biri Brest'teki heyetin de başıydı. Trotskiy, Dışişleri Komiseri olarak Almanya ve müttefiklerinin temsilcilerine propaganda yapıp, Alman proletaryası nezdinde psikolojik üstünlük elde edeceğini ve dünya devrimine ivme kazandıracağını sanıyordu. *"Anlaşmıyoruz ve savaşmıyoruz"* tuhaflığını deklare ettikten sonra *"tartışma bitmiştir"* diyerek ayağa kalktığında muhataplarının şaşkınlıkla *"peki bundan sonra nasıl görüşeceğiz"* sorusuna *"görüşmelerden önce telsizle haberleşiyorduk ya"* yanıtını veriyordu. Zeki, atak ve sorumsuzdu her zamanki gibi.

Levent Şahverdi Arşivi

Peşinden bütün Sovyet delegasyonunu sürükleyen Trotskiy'nin şovu Sovyet Rusya'ya yüz binlerce kilometre kareye mal oldu. Almanların ilk talepleri de çok acımasızdı ama anlaşmanın geciktirilmesi her şey bir yana neredeyse Petrograd'ın düşmesiyle sonuçlanıyordu ve nihayetinde Sovyet hükümeti çok daha ağır bir anlaşmayı kabul etti.

Kuşkusuz burada Trotskiy'nin kişisel sorumluluğu sınırlıydı. Sovyet iktidarı henüz oturmamış, parti ve hükümet yönetme becerisi kazanamamıştı. Brest-Litovsk görüşmelerine ilişkin oylamalarda Lenin azınlıktaydı. Ancak Trotskiy'nin özellikle *Hayatım*'da kendi tuhaflıklarını örtmeye çalışarak "neredeyse" Lenin'le aynı şeyleri savunduğunu ileri sürdüğü pasajların gerçekle pek örtüşmediğini söylemek gerekiyor.[115] "Ne barış ne savaş" formülü, bir dış politika pratiği olarak bazı durumlarda anlamlı olabilirdi ancak daha avantajlı bir düşmanla masaya oturulduğunda biraz ciddiyet gerektiği ortadaydı. Almanlar *"ne barış ne savaş"*ı, *"barış yapmıyorsanız, o halde savaş"* diye düzeltip Sovyet topraklarından daha fazla parça koparmayı becerdilerse bunda Trotskiy başta olmak üzere epeyce Bolşevik'in günahı vardı.

Brest'te Sovyet diplomasisi kötü bir sınav dahi veremedi çünkü ortada bir "diplomasi" yoktu. Zaten Trotskiy'nin görüşmelere gelişinden önce, orada bulunan Sovyet heyeti tecrübeli Almanların "dostluk" gösterileriyle kendinden geçmiş, bir rivayete göre özellikle Adolph Joffe içki sofrasında Sovyet yönetiminin bütün zayıf noktalarını "düşman"la paylaşmıştı. Trotskiy bu laubaliliğe son verdi ama bu kez herkese tepeden bakan bir komutan edasıyla davranan birisi çıkmış oluyordu Alman ve Avusturyalı delegasyonun huzuruna. Bir de üstüne, karşılaştığı Alman subay ve erlere propaganda materyali dağıtmak gibi bir huy geliştirmişti.

Oysa Lenin barış görüşmelerinin devrimci propaganda amacıyla kullanılmaması için çırpınıp durmaktaydı. Propaganda dış politikanın içeriğiyle, doğrultusuyla yapılırdı, jestlerle, şovlarla değil.

Sonunda Brest'te anlaşma imzalandı, Trotskiy'nin bakanlığı sona erdi, Bolşevikleri destekleyen sol SR'lar da mutsuz oldular, Almanya ile anlaşma imzalamak devrime ihanetti. Onların da

115 Lev Troçki; *Hayatım 2*, s. 447-464.

Levent Şahverdi Arşivi

akılları bir karış havadaydı, kısa süre içinde Almanya ile Sovyetleri savaştırmak için çılgınca işler yapacaklardı.

SR'ları, onların aklını başına getiren Çeka'yı bir kenara koyalım ve Sovyet diplomasisine dönelim.

Daha devrimden önce ilhaklara ve emperyalist anlaşmalara hayır sloganıyla hareket eden Bolşeviklerin ilk işlerinden biri Çarlık Rusyası'nın Birinci Dünya Savaşı sırasındaki gizli diplomatik yazışma ve anlaşmalarını halka açıklamak oldu. 130 belgeyi ifşa ettiler; devrimci bir tavırdı bu ve emperyalist savaşın gerçek nedenleri konusunda yalnızca Rusya'daki değil bütün ülkelerdeki ezilenleri aydınlatma amacını da taşıyordu. Gizli diplomasinin yadsınması, dünya devrimine güvenin ürünüydü kuşkusuz. Bolşevikler kısa bir süre sonra Sovyet Rusya'nın savunulmasında "gizli diplomasi"ye başvurmak gerekeceğini öngöremiyorlardı.[116] Tek ülkede sosyalizm döneminin gerekleri ile dünya devriminin güçlü olasılık olarak hissedildiği dönemin tercihleri farklıydı. Ancak bir konu hiç değişmedi, Sovyet dış politikası halkların çıkarlarını masaya koymadı, mümkün olduğunca ilkeli davrandı, yayılmacı değildi ve son tahlilde dünya devriminin ihtiyaçlarına göre şekillendi.

Peki ya Sovyet diplomasisinin önde gelen isimleri? Onları nasıl değerlendirmek gerekiyor? İlk Dışişleri Komiseri Trotskiy için daha fazla konuşmak yersiz, kendisi de zaten bu göreve neden getirildiğini pek anlamamıştı.

Avrupa'da devrimin hızla yayılacağı fikrinin genel kabul gördüğü sırada Trotskiy'nin bakan koltuğuna hiç alışamamasında bir tuhaflık yok. Zaten genel olarak Sovyet yönetiminin "diplomasi" geleneklerine uymaya pek niyeti yoktu başlangıçta. Orduda yaptıklarını (ve sonra vazgeçmek zorunda kaldıklarını) Dışişlerinde de denediler başlangıçta. Bütün diplomatik hiyerarşiyi ve sıfatları kaldırdılar. Elçi, ateşe, konsolos, katip vb. tarihe karışıyordu ya da öyle varsayılıyordu. Dahası Sovyet yönetimi, yabancı diplomatlarda da hiyerarşiyi tanımadığını ilan etmişti. Avrupa'da devrim geciktikçe emperyalist ülkelerle diplomatik ilişki kurmanın yollarını arayan bir ülke için hızla ayak bağına dönüşen bu uygulama

116 Alastair Kocho-Williams; *Russian and Soviet Diplomacy, 1900–39*, Palgrave, 2012, s. 47.

Levent Şahverdi Arşivi

1924'de kaldırıldı.[117] Sovyet Rusya diplomasiye "karşı" konumlanışını tek ülkede sosyalizmin kuruluşu hedefi doğrultusunda gözden geçiriyor, önce "diplomasi"nin bir parçası haline gelmek için hamle yapıyordu. Sonra sıra o dünyanın ilkeli ustalarını yetiştirmeye gelecekti.

Sıfatlar gibi kıyafetler de Sovyet diplomasisinin evrimini pek güzel anlatıyordu. İlk dönem, Sovyet diplomatlar "proleter düzeni"nin neferleri olduklarını kanıtlarcasına son derece sıradan giysilerle geliyorlardı toplantılara. Emperyalist bayların küçümseyen bakışlarına onlar da sömürgenleri aşağılayan bakışlarla karşılık veriyor, lakin bu zıtlaşma Sovyetlerin uluslararası alanda kabul görmesine pek hizmet etmiyordu.

Ve sonra Kollontay... Az önce emperyalist baylar demem cinsiyetçi bir dil alışkanlığının ürünü değil. Diplomasi dünyası o ana kadar tamamen erkeklerin elinde. Neredeyse tamamen... 1918-1919 arasında Macaristan'ın İsviçre'deki temsilcisi Rosika Schwimmer'i saymazsak -ki bütün kaynaklar Schwimmer'in oldukça düşük profilli bir diplomat olduğunu yazıyor, dünyanın ilk kadın elçisi (henüz Sovyetlerde bu sıfat kullanılmasa da) 1923'te Norveç'in başkentinde görevlendirilen Aleksandra Kollontay'dı. İşin gerçeği Bolşeviklerin Kollontay'ı diplomasi dünyasına sokma nedenlerinden biri, Sovyet diplomasisinin "kaba" görüntüsünü değiştirme arzusuydu. Kollontay aristokrat bir aileden geliyor, oturup kalkmayı biliyor ve buna karşılık bütün yaşamını devrimci mücadeleye adamış güvenilir, yaratıcı bir komünist olarak tanınıyordu. Tam kendisine yakışan şekilde sürdürdü görevini; kafası dik, kişisel yaşamına dokundurtmayan, özgür, alımlı ve sorumluluklarının bilincinde öncü bir kadın.

Oslo, Sovyetlerin öncelik verdiği bir kent olmamakla birlikte, hareketli bir başkentti ve bugünkünün tersine Norveç, Avrupa'nın en çok üyeye sahip komünist partilerinden birine sahipti. Orasını deneyimli bir devrimci ile çözmüşlerdi ancak ya geri kalan misyonlar?

Devrim öncesinde bir biçimde Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmış pek az Bolşevik vardı. Devrimden hemen sonra Sovyet diplomatı

[117] age, s. 52.

Levent Şahverdi Arşivi

dendiğinde ilk akla gelenlerden biri ülkenin acil para sorununu çözmek için altın satışı dahil, olmadık işler yapan Krasin'di. Herkes onun inanılmaz becerikli olduğunda birleşiyor. Görevini iyi yapıyordu, dünya devrimine ya da onunla bağlantılı sorunlarla pek ilgili olmadığı, Sovyet Rusya'nın her ne olursa olsun ayakta kalması, bu anlamda emperyalist dünya ile iyi ilişkiler kurması için çaba harcadığı biliniyor. Zaman zaman batılı başkentlerde "kızıllar geliyor" hezeyanına neden olan yoldaşlarına *"bizi güç duruma düşürmeyin"* diye kızdığı da oluyordu. İngilizlere karşı *"bizde sertlik yanlılarıyla güvercinler arasında mücadele var"* diye fısıldamayı bir diplomatik taktik olarak ilk kullanan da oydu denebilir. Bir anlamda Sovyetlerin "tek ülkede sosyalizm" politikasının öncülü bir devrimci olarak görebiliriz onu. Diplomat demek de oldukça zor, çünkü çoğu kez faaliyetlerini herhangi bir sıfatı olmaksızın, hatta yasadışı koşullarda sürdürmek zorundaydı.

Sovyet Rusya'nın hemen hiçbir alanda uzmanı yoktu. Bilim insanlarının önemli bölümü ülkeyi terk etmişti, kalanlar Sovyet rejimine soğuktu. Subayların çoğunluğunun karşı devrimci saflarda olmasında şaşacak bir şey yoktu; Bolşevikler düşük rütbeliler ve erler söz konusu olduğunda büyük bir orduya sahipti ama askerlik bilimiyle donanmış komutan kıtlığı çekmekteydiler. Dışişleri Bakanlığı ise gerçek bir çöle dönüşmüştü.

Avrupa devrimi geciktikçe ve Sovyetlerin savunulmasında diplomasinin önemi ortaya çıktıkça deneyimli personel gereksinimi de artıyordu. Bu gereksinimin bir bölümünün Menşevik kökenlilerden karşılandığı iddialarının doğru olduğunu düşünmek için çok neden var. Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Menşevik kanadının 1917 öncesinde uzunca bir dönem Bolşeviklerden sayıca daha güçlü olduğu ve bürokraside daha fazla taraftara sahip olduğu biliniyor. Ayrıca Marksist ama daha "az devrimci" karakterlerin Sovyetlerin diplomatik manevraları için daha uygun olduğu tezini hiç de yabana atmamak gerekiyor.[118]

Ancak "dünya devrimi ha geldi ha gelecek" döneminin hemen ardından hızla öne çıkan Sovyet Dışişleri Komiserliği'nin iki önemli ismi Çiçerin (Sovyet Rusya'nın ikinci Dışişleri Bakanı) ve

[118] age, s. 78.

Levent Şahverdi Arşivi

Litvinov (önce Çiçerin'in yardımcılarından, sonra Dışişleri Bakanı) bu değerlendirmeden çok daha fazlasını hak ediyor.

Bu iki Hariciye Komiseri, Sovyetler Birliği'ne benzersiz hizmetlerde bulundu. Çiçerin parti üyeleri içinde Çarlık döneminde Dışişleri deneyimi olan çok az kişiden biriydi. Daha sonra geleceğiz, Kemalist hareketle ilişkilerde zorluk çıkaranlardan olsa da, özellikle 1923'le birlikte diplomasinin devrimi yayma ve propaganda aracı olarak kullanımına itiraz edenlerden biriydi. Dış politikada maceracılığın devrim davasına hiçbir yararı olmayacağını 12. Parti Kongresi'nde dillendiren sert bir konuşma yapmıştı. Dışişleri Bakanı olmasına karşın parti içinde siyasi bir ağırlığı yoktu. 1925 yılında Merkez Komite'ye girmiş ancak hiçbir zaman Politbüro üyesi olmamıştı.

Çiçerin ve halefi Litvinov 1920'ler boyunca Sovyetler Birliği'nin savunulması, onun uluslararası alandaki kuşatılmışlığının kırılması ve etkisinin artması için olağanüstü gayret göstermiş, uzun bir süre birlikte çalışmış, buna karşın birbirlerine oldukça mesafeli durmuşlardı. Kişisel husumetten söz etmiyorum, Sovyet Rusya'nın dünyaya açılması gereken yön konusunda bayağı zıt düşüncelere sahiptiler. Çok büyük haksızlık olacak ama birçok tarihçi böyle kodladığı için ve durumu iyi anlattığı için söylememiz gerekiyor ki, Çiçerin ne kadar Almancıysa, Maksim Litvinov ondan daha baskın bir biçimde İngilizciydi. Ve her ikisinin de gözlerini diktikleri ülkelerde dostları vardı. Örnek olsun Çiçerin'in Alman Büyükelçisi Brockdorff-Rantzau ile ilişkisi herkesin malumuydu.[119]

Sovyetlerin ilk büyük diplomatik zaferi olan Rapallo Anlaşması bu anlamda iki diplomatın farklı kanallardan yürüttükleri mücadelenin ürünü olmuştu. Daha sonra geleceğiz, Rapallo, Cenova Konferansı'nda Sovyet heyetine yüz vermeyen İngiliz ve Fransızların kibrine tarihsel bir yanıt olarak Moskova ile Berlin arasında varılan sürpriz anlaşmaydı. İngilizci Litvinov, ortaya çıkan bu kaçınılmaz sonucu kabulleniyordu ama Sovyet-Alman yakınlaşmasını içine sindirecek biri değildi. Çiçerin ise birçok Bolşevik gibi İngiliz emperyalizmine ölçüsüz bir nefret duymaktaydı. Böylece Çiçerin'in bakanlığı, Litvinov'un yardımcılığı döneminde ilginç bir

[119] age, s. 99.

Levent Şahverdi Arşivi

denklik söz konusuydu. Sovyetlerin 1920'ler boyunca Almanya'yla ilişkisi çok özeldi ama başından itibaren Lenin ve sonrasında Stalin, hiç güvenmeseler de İngiltere ve ABD ile ilişkilerin Sovyetlerin yaşaması için zorunlu olduğunu biliyorlardı. Çiçerin Almanya'ya, Litvinov İngiltere'ye odaklanmıştı. İkisi de gerçekten yetkin diplomatlardı ve yaşamsal birer görev üstlenmişlerdi.

Ancak konu Sovyetler Birliği'nin ve dünya komünist hareketinin genel, bütünsel çıkarları olduğunda özelikle Litvinov için iyi şeyler söylemek olanaklı değil. Asla ve asla ülkesine, partiye ihanet eden bir tutum almamasına ve başında beri RSDİP'in Bolşevik kanadında yer almasına karşın Litvinov'un Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kuruluşuna özel bir inancı olmadığı, dünya komünist hareketinin gelişimiyle pek ilgilenmediği, Trotskiy ile Stalin arasındaki tartışmada, Stalin'in ve partinin çizgisini haklı bulduğu için değil, Trotskiy'i maceracı olarak gördüğü için doğru yerde durduğunu itiraf etmemiz gerekiyor. Bu özelliği, işini iyi yapmasına bir engel değildi, tersine o dünya koşullarında, Litvinov'un Bolşevik kültürden uzaklaşması bariz bir avantaja dönüşüyordu. Komünizme inancını koruyan ama güncel politikada bu inancı gözetmek yerine batıyla yakınlaşmış ve Sovyetler için mücadele eden bir diplomat...

Stalin'in *"Litvinov siyasetin devrimci yönünü görmediği gibi onunla ilgilenmiyor da"* dediğine inanmamamız için bir neden yok.[120] Daha ağır değerlendirmeler için de bir zemin olduğu muhakkak. Nitekim Litvinov, dışişleri bakanıyken de bakanlıktan 1939'da alındıktan sonra da "farklı düşünceleri"ni yabancı gazeteci ve diplomatlarla paylaşmış biri. Hakkında batıda çıkan biyografik çalışmalarda yer alan *"batı yanlısıydı ama ülkesine hiç ihanet etmedi"* saptaması, Sovyet tarihinin artık komünistlerin de kabullenmesi gereken bir özelliğini öne çıkarması açısından önem taşıyor: Sovyetler Birliği, muazzam genişlikteki bir alanda, kadroları iktidarı almaya şartlanmış ve bu göreve uygun olarak şekillenen bir partinin son derece kısıtlı insan kaynaklarıyla sosyalizmi kurma görevine soyunduğu, bunda ciddi başarılar elde ettiği bir ülkedir ve bu ülke parti üyesi olsalar bile, gerçek anlamıyla komünist

[120] Hugh Phillips; *Maxim M. Litvinov and Soviet-American Relations, 1918-1946*, s. 1.

Levent Şahverdi Arşivi

sayamayacağımız çok sayıda "uzman"ın yardımını alırken aynı zamanda onların (bilerek ya da bilmeyerek) yarattığı büyük tehditlerle boğuşmak durumunda kalmıştır. Sanıldığının tersine, Stalin bütün bu süreci büyük bir sabır ve incelikle yönetmiş ve yeri geldiğinde biriken sorunlara neşter atma zorunluluğunu kabul ederek hareket etmiştir.

Maksim Litvinov bunun en güzel kanıtıdır. Bir İngilizle evlenmiş, hatta devrimden hemen önce İngiliz vatandaşı olmasına karşın Sovyet Dışişleri'nde 20 yıl boyunca birinci dereceden sorumluluklar almıştır. Yoğun tasfiyelerin ve yol ayrılıklarının yaşandığı bir dönemde Litvinov'un bir tür dokunulmazlık kazanmasının nedeni, görevine bağlılığı ve tek ülkede sosyalizm mücadelesine yaptığı diplomatik katkılardır. Burada kuşkusuz dünya devrimine inançsızlığının da payı vardır. Arkadaşı olan gazeteci Louis Fischer'e *"dünya devrimine dair beklentimi 11 Kasım 1918'de yitirdim"* demekte bir sakınca görmemiştir.[121] Bu tarih, Almanya'daki devrime denk düşmektedir ve eğer birçok kaynakta yer verilen bu ifade doğruysa, Litvinov, Alman Devrimi'nin nereye evrilmekte olduğunu ilk kavrayanlardan biridir.

Ancak bazen bir sürecin nereye evrileceğini öngörmek, devrimci, haklı ve meşru bir tutum olmayabilir. Söylediğim gibi Litvinov, Sovyetler Birliği'ne devrimci iddialarını yitirdiği için başarıyla hizmet etmiştir; onun görevi emperyalist bir dünyada Sovyetlerin kuşatılmasını engellemekti, bunu çoğu kez bir Sovyet vatandaşına yakışır bir üslup ve disiplinle yerine getirdi. 1939 yılında, çok istediği ittifak, yani faşist Almanya'ya karşı Sovyet-İngiliz ittifakı gerçekleşmeyince misyonunu tamamladı. Litvinov yerini Molotov'a bıraktığında Sovyetler Birliği, İngiltere'nin kendisine atmaya çalıştığı ölümcül kazığı tersine çevirip Almanya'yla geçici olduğunu herkesin bildiği bir anlaşmaya yöneldi. Bu anlaşma Litvinov'a hiçbir biçimde uygun değildi.

Bütün bunlara karşın, Litvinov'un sicilinde oldukça parlak başarılar var. Ülkede bir sürü dostu olmasına rağmen, İngiliz hükümeti tarafından sınır dışı edildiği sırada yerine Krasin tarafından

[121] Hugh D. Phillips; *Between the Revolution and the West (A Political Biography of Maxim M. Litvinov)*, Westview Press, 1992, s. 34.

Levent Şahverdi Arşivi

bağlanan 16 Mart 1921 Sovyet-İngiliz anlaşması büyük ölçüde onun eseridir. Sovyetlerin dünya yeni bir savaşa doğru adım adım giderken silahsızlanma alanında yaptığı çıkışlarda da onun kişisel rolü oldukça büyük. Zaman zaman gereksiz ve onaysız tavizler verdiği olmuş, parti yönetimini kızdırmış ama uzun bir süre vazgeçilmez biri olmayı becermiştir. Bunun bir nedeni de, Litvinov'un batılılar nezdinde *"Sovyetlerin bize yakın ve dost adamı"* olarak görülmesidir.

Batılılar derken kastettiğim Almanya değildir. Almanya ile ilişkiler yıllarca Çiçerin ve Kızıl Ordu generalleri tarafından yürütülmüştür. Ve orada da yine "göz yumulan" bir dizi sorun vardır. Dedim ya, sırayla geleceğiz...

Sovyet Rusya'yı Almanya'ya öncelikle "devrim" yaklaştırmıştır. Sonra Versay'ın yakınlaştırıcı etkisi gelmiştir. Biri ilişkiyi dünya devrimi ekseninde, diğeri tek ülkede sosyalizm yönünde kurmuştur. Sovyetler Birliği 1919'dan itibaren ikisi arasında gidip gelmiş, kesin bir tercih yapmamıştır. Ancak her iki nedenle de Sovyetlerin dışarıya açılan penceresi ağırlıklı olarak Almanya'dır. Rapallo sanıldığı gibi (1922) bunun başlangıcı değil, su üstündeki halidir.

Rapallo Anlaşması, Cenova Konferansı içinden çıktı. Cenova Konferansı Sovyet diplomatlarının bu çapta ve çok taraflı bir uluslararası toplantıya ilk katılımıydı. Onun öncesinde İngiliz ve Fransız marifetiyle Rusya'yı "eski Rusya"nın diplomatları temsil ediyordu. Ekim Devrimi'nden sonra devrik Çar'ın devrik bürokrasisi Avrupa'nın başkentlerinde ülkelerinin kızıllardan kurtarılması için gün sayıyor, bu arada makam ve koltuk sahibi oluyorlardı. Cenova Konferansı'nda emperyalistler bu sefil tipleri bir kenara fırlatıverdi. Gerçek şuydu ki, Lenin'in dediği gibi komünizm emperyalizmi yenememiş ama emperyalizm de Sovyet Rusya'yı yok edememişti. Herkes Cenova'ya bu gerçeği kavramış olarak geldi gelmesine ama İngilizlerin kibri Sovyetleri Almanya'ya yöneltti -ki zaten bir dizi alanda iki ülke örtülü bir işbirliği yapmaktaydı.

Cenova'ya gidecek heyetin başında Lenin olacaktı ilk karara göre. Buna parti içinden itiraz geldi, bazıları Konferansa katılmayı bile uygunsuz bulmaktaydı. Nisan 1922'de Çiçerin başkanlığındaki heyet Cenova'ya yollanırken Yoffe her zamanki gibi propaganda peşinde, Krasin ise sadece ve sadece İngilizlerle anlaşma

Levent Şahverdi Arşivi

derdindeydi. Öyle ki, Sovyet Rusya'nın emperyalistlerin devrimden doğan kayıpları için tazminat ödemesi gerektiğini bile düşünüyordu.[122]

Ancak Sovyet delegasyonunun tamamı, bu ilk büyük sınavda oyunun kurallarını kabul eden bir görüntüdeydi. Kıyafetler diplomasi geleneğine uygundu, tartışmalarda saldırgan bir üslup tercih edilmiyor, tersine uzlaşmacı bir izlenim veriliyordu. Sovyet Rusya'da iktidardılar, o iktidar tehdit edilmediği sürece, emperyalistlerle olur olmaz didişmekten vazgeçmişlerdi. Öyle ki, Papa 11. Pius'un, merakla beklenen Sovyet delegasyonunun hal ve davranışlarını pek beğendiği bile tarihe not düşülmüştü.[123]

Sovyet diplomasisi uluslararası alanda kabul görmeye başlıyordu ama bir sorun vardı: Komintern! Narkomindel giderek Sovyetlerin savunulmasına odaklanırken, Komintern doğal olarak devrimci fırsatlara ve bağlı komünist partilerin güçlenmesine adıyordu kendini. Sovyet diplomatlar Papa'nın gözüne girdikçe Komünist Enternasyonal yönetiminin gözünden düşüyordu anlayacağınız!

Tersi de geçerliydi, Sovyet diplomatlar için Komintern sürekli sorun yaratan bir kurumdu. Çünkü Komintern haklı olarak bazı kadrolarının diplomatik dokunulmazlık zırhıyla hareket etmesini istiyor, yani kendisine Sovyet temsilciliklerinde kadro açılmasını talep ediyor, hatta diplomatlara "tehlikeli" görevler verilmesi için parti yönetimini devreye sokuyordu. Propaganda materyallerinin diplomatik kuryelerle taşınması, bazı partilere para aktarılması gibi son derece "normal" faaliyetler, Dışişleri'nin korkulu rüyasıydı. Sonuçta Politbüro bu gerilimi çözebiliyordu ama sorun şuydu ki gün geçtikçe bu gerilim şiddetleniyor ve Sovyetlerin savunulması için atılan adımlar bazı ülkelerdeki devrimci mücadelenin çıkarlarıyla örtüşmüyordu. En büyük karmaşa Almanya'daydı ama İngiltere ile ilişkilerde de III. Enternasyonal ile Dışişleri Bakanlığı sık sık karşı karşıya geliyordu. Öyle boyutlanmıştı ki bu kavga, 1930 yılında Çiçerin bakanlığının son günlerinde yazdığı bir mektupta Komintern'in, Dışişleri Bakanlığı'nın birincil iç düşmanı

[122] age, s. 51.

[123] Alastair Kocho-Williams; *Soviet Diplomacy and Foreign Propaganda in the 1920s*, University of the West of England yayını, s. 8.

Levent Şahverdi Arşivi

olduğunu ilan ediyor ve örgütü Sovyet diplomasisine sürekli zarar vermekle itham ediyordu.

Herkes kendi cephesinden haklıydı! Sovyetler Birliği, dünya devrimi ile tek ülkede sosyalizm stratejisi arasında bir karşıtlık görmüyordu, bir süreliğine ayakta kalıp güçlenmeye karar vermişti ama öte yandan dünya devrimi enerji biriktirmeye devam etmeliydi. İşte bu noktada Komintern aparatı kendi işine, Dışişleri kendi işine bakıyor ve birbirlerine çelme takmaları kaçınılmaz hale geliyordu. Bu karşıtlık öyle bir noktadaydı ki, Litvinov gibi üst düzey bir diplomat, Sovyetlerin Stalin dönemindeki resmi ve kesinlikle tutarlı tezi olan savaşın kaçınılmazlığı ve iki sistemin eninde sonunda birbirini yok etmek için harekete geçeceği düşüncesini benimsemiyordu bile...

Ve biraz da bu ilgisizliği nedeniyle işini iyi yapıyordu!

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

14

Alman İşçi Sınıfı "Ben Buradayım" Demeye Devam Ediyor

Almanya'da 1919 yılında işçi sınıfının Berlin, Münih, Bremen ve başka kentlerde karşılaştığı yenilgiler dizisi 1918 Devrimi'nin temellerini zayıflatmıştı. En azından Alman militarizmi bu düşüncedeydi ve Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgi kadar utanç verici olduğunu düşündükleri başıbozuk düzenden bir an önce kurtulmak istiyordu. Sonuçta bazısı kağıt üzerinde kalsa da devrimin işçi sınıfına kazandırdıklarının bir bölümü hâlâ yürürlükteydi, emekçiler 1918 Kasımı öncesiyle kıyaslanamayacak kadar örgütlüydü ve en fenası "Devrim" fikri fazlasıyla meşruydu. Portekiz'de 1974 Karanfil Devrimi'nden sonra nasıl "sağ"cılık utanç vesilesi haline gelmiş ve ülkede siyasal yelpaze sosyal demokratlar, sosyalistler, komünistler şeklinde dizilmişse, Almanya'da da benzer bir durum yaşanıyordu. Karşı devrimciler, sağcılar ortalıkta cirit atıyordu belki ama ülkede Devrim ve Cumhuriyet kavramlarının dokunulmazlığı sürmekteydi.

Generaller ve Alman tekellerinin bir bölümü 1919'u kazandıktan sonra bu duruma daha fazla katlanmak durumunda olmadıklarını düşünmekteydi. Sonuçta sosyal demokrasiye hâlâ ihtiyaçları vardı ama onların ihanetinde sınır olmadığını da fark etmişlerdi. Dolayısıyla Ebert'in, Scheidemann'ın, Noske'nin ve diğerlerinin monarşiyi yeniden tesis etmek için gerçekleşecek bir hamleye direnmeyeceklerini, hatta işbirliğine bile gidebileceklerini seziyorlardı.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu liderler itiraz etmedikçe halk da başına geleni ister istemez kabullenecekti.

Alman "devlet aklı" için çok şey söylenebilir; rasyonel, sistematik, gelenekçi, militer... Ama tarih boyunca bu akıl birçok kez yanıldı. Mülk sahibi sınıfların, tekelci patronların, emperyalizmin aklını alan bütün güdüler Alman İmparatorluğu ve onun ardılları için de geçerliydi. 1920'de o aklı temsil edenler kendilerini çok güçlü ve uyanık sanıyorlardı, yanıldılar. Hem de çok fena...

Devrim'den geriye kalan ne varsa işte onun işini bitirmek için ırkçı gazeteci Wolfgang Kapp'ı darbenin lideri olarak belirlediler. Askeri açıdan her şey mükemmeldi. Sosyal demokrat cellat Noske'nin hazırladığı birlikler Noske'nin de içinde bulunduğu hükümeti devirecekti!

Cumhuriyeti sonlandıracak ve monarşiyi diriltecek bu darbenin önünde duracak ne bir ordu ne polis teşkilatı ne de politik irade vardı. 13 Mart'ta Kapp Darbesi başladı, Ebert ve şürekası Reichstag'ı savunmasız bırakıp Berlin'den kaçtığında darbe başarıyla tamamlanmış gibiydi. Ancak birkaç saat sonra kimsenin öngöremeyeceği bir gelişme yaşandı. Sosyal Demokrat Parti'nin sağ kanat sendika lideri Carl Legien, parti liderlerini ve parlamento grubunu dinlemeksizin, öğlen saatlerinde Alman işçi sınıfını darbeye karşı genel greve çağırdı. *"Erkek ve kadınlar"* diye başlıyordu çağrı, *"Askeri gericilik kafasını yeniden kaldırdı... Mutlakiyeti hem devlette hem de fabrikalarda restore etme niyetindeler... Bu nedenle bütün işçileri, büro çalışanlarını ve memurları derhal greve çağırıyoruz. Bütün fabrikalar durmalıdır... Zafer işçi sınıfınındır."*

Legien, bütün muhafazakarlığına rağmen, işçi sınıfının vicdanının sesi olmuş, Alman proletaryasının bitmediğini kanıtlamak için ilk çığlığı atmıştı. Bu çığlık ülkenin dört bir yanında işçi yığınlarına ulaştı, 1919 yılında olup bitenlerin şokunu atlatamayan ve yoğurdu üfleyerek yemeği tercih eden KPD'nin ise kulakları çınlamaktaydı. Darbe günü *"bu burjuvazinin iki karşı devrimci hizbi arasındaki çatışmadır"* saptamasıyla "artık macera yok" der gibiydi Almanya Komünist Partisi.

KPD sırtını dönmüştü ama işçi sınıfı 13 Mart akşamından itibaren Almanya'da bütün yaşamı durdurdu. Ertesi gün sular ve elektrikler kesikti, tramvaylar çalışmıyordu. Darbeciler tehditlerinin

Levent Şahverdi Arşivi

sıralandığı duvar ilanlarını basacak matbaa bulamadılar, bankalardan para bile çekemediler.

Zora başvurmaya kalktıklarında işçi milislerinin tokadını yediler. Bazı eyaletlerde işçi ve devrimci askerlerin katılımıyla Kızıl Ordu birlikleri kuruldu, darbeci subaylar silahlı işçiler tarafından tutuklanıyordu.

İşçiler bir yandan örgütlüydü ama bir yandan da öncüsüzdü. Grevin büyük başarısını gören KPD derhal tutum değiştiriyordu ancak bu çapta bir harekete önderlik edecek gücü yoktu, ayrıca geç kalmıştı.

Tarihte bu kadar etkili ve hızlı sonuç alan bir başka genel grev var mıdır ya da karşı devrimci bir darbe işçi sınıfı tarafından hiç bu kadar zavallı hale düşürülmüş müdür sorusuna evet yanıtı vermek gerçekten imkansız.

Kapp darbesini ilk önce yabancılar terk ediyor, İngiliz hükümeti 16 Mart'ta yeni hükümeti tanımayacağını açıklıyordu. Ertesi gün ise Kapp ülkeyi terk ediverdi! İki yıl sonra bu hayattan göçmek üzere İsveç'e kaçtı.

Darbeyi tamamen, evet tamamen kendi öz gücüyle ezen Alman işçi sınıfı bu kez ülkenin tek otoritesidir, darbeyi tabanları yağlayıp başkenti terk ederek karşılayan hükümetle devam etmek istememektedir ama geleneksel sosyal demokrat partilerden kopmakta da gönülsüzdür. 1919'da kendini hissettiren *"işçi partilerinin birliği"* talebi bir kez daha sokağın sesi haline gelir. Sendikalar, grevin başını çeken Legien, işçi sınıfının kendi önderliklerini silip süpürebilecek güce ulaşmasından dehşete düşen SPD liderliği, USPD'nin bir kanadı (Bağımsız Sosyal Demokrat Parti) bir işçi hükümetinin (KPD'nin de katılımıyla) kurulmasından yanadır. Zaten darbeyi püskürten işçiler greve devam etmekte, artık güvenecekleri bir hükümetin yönetime gelmesini istemektedirler.

Bazen tarih, çok sıkışık zaman dilimindeki kararlarla yazılır. 1920 Martı'nda benzersiz bir güç gösterisi yapan proletaryanın siyasal bir çıkış bulamamasının Almanya'nın tarihinde en kritik dönemeçlerden biri olduğuna kimse itiraz edemez.

KPD "işçi hükümeti" talebine, tartışmalı ama makul görülebilecek bir biçimde yaklaşmayı tercih etti. Hükümete katılınmayacak ama işçi hükümeti dışarıdan desteklenecekti. Chris Harman,

Levent Şahverdi Arşivi

bu taktiği Lenin'in 1917 yılında kendi dışlarında kurulacak bir Menşevik-SR hükümetine yaklaşımına benzetirken, kimi açılardan haklı olsa da, abartmaktadır.[124] Koşullar farklı olduğu gibi, Kapp Darbesi sırasında işçi sınıfının 1917 Rusyası'nın bazı aylarında gözlenen göreli durgun ruh halinin çok ötesine geçtiği ve kimsenin karşı duramayacağı bir enerjiyle hareket ettiği açıktı. Üç partili işçi hükümeti talebine koşut olarak proletarya diktatörlüğü de yaygın bir özlem olarak kendini hissettiriyor, bu doğrultuda imza toplanıyordu.

Bu noktada KPD'nin bir değil iki sorun ya da görev ile karşı karşıya olduğunu söyleyebiliriz. İlk görev açıktı: Ülkeye fiilen hakim olan işçi sınıfına somut bir hedef gösterilmeli, geç kalınmış olsa da inisiyatif ele geçirilmeliydi. Ancak ilk görevi zorlaştıran bir başka acil mesele daha vardı: İşçi kitleleri SPD'nin etkisinden en hızlı şekilde nasıl koparılacaktı?

KPD yönetiminin kararsız bir biçimde işçi hükümeti formülünü desteklemesi bir inisiyatif alma anlamına gelmedi. SPD fena sıkışmıştı, işçi kitleleri Alman burjuvazisi ve militarizminden kopmuş Devrim'e sahip çıkan yeni bir hükümet arayışındayken, işçi hükümeti için "neden olmasın ki" tavrı yeterli değildi; bunun üstüne USPD'nin sol kanadının "biz yokuz" açıklaması gelince Mart 1920'nin darbecilerle birlikte kaybedeni gözüken SPD, yeniden toparlanma imkanı elde etti.

Darbeci başı Kapp kaçmıştı ama darbecilerin neredeyse tamamı özgürdü, SPD'nin de eli serbest kalınca proletaryanın işçi hükümeti talebi berhava oldu ve tam tersine evrildi, sokaklar proleter kabine beklerken sağcı bir hükümet kuruluverdi. Sosyal demokratlara sürmekte olan grevin düzene tehdit anlamına geldiğini ilan etme görevi verilmişti. İşçiler bir kez daha silahsızlandırıldı, *Freikorps*'a dokunulmadı, düzen sağlanmıştı.

KPD kuruluşundan bu yana kendisine musallat olan stratejik belirsizliğin bedelini ödüyordu. Kendi içinde bütünlüğü yoktu. Cezaevindeki liderlerden Levi partinin grev patladığındaki tutumunu aşağılayıcı buluyordu. Geç de olsa greve destek kararı verildiğinde işçi sınıfına somut bir hedef gösterilmiyordu. Wilhelm

124 Chris Harman; age, s. 226.

Levent Şahverdi Arşivi

Pieck gibilerinin devrimci bir sağduyu ile yaptığı *"silahlı çatışmadan kaçınalım ama silah bırakmayalım"* önerisi de partideki kaotik ortamda kaynayıp gitti.

Takınılacak her net tutum (hangi doğrultuda olursa olsun) daha iyi sonuç verirdi. SPD köşeye sıkışmıştı; *"evet bir işçi hükümeti kurulsun, Freikorps ve bütün halk düşmanı birlikler dağıtılsın, ülkede güvenlik işçi örgütlerine bırakılsın, darbecilerin tamamı yargılansın, hükümetin temelleri İşçi Konseylerine dayansın"* denebilseydi gür sesle, bu SPD'nin sonu olmazdı belki ama onun bir işçi partisiymişçesine rol yapmasını engellerdi.

Komünist partilerin burjuva partileriyle işbirliğine girmesine, sermaye düzeninde hükümetlere katılmasına kategorik olarak karşı çıkan biri olarak söylüyorum bunu. Söylüyorum, söyleyebiliyorum çünkü Mart 1920'de birkaç günlüğüne Alman işçi sınıfı "darbe" kimliğine bürünmüş sermayeyi devirmiş, "sosyal demokrasi" kimliğindeki sermayeyiyse köşeye sıkıştırmıştı. Çok nadir görülen bir durumdan söz ediyoruz. Üstelik Almanya'da 1919'da, 1921'de ve 1923'te hiç becerilemeyeni işçi kitleleri başarmış, toplu bir kalkışma gerçekleştirmişti. Ezilen sınıf aynı anda birçok yerde meseleye el koymuştu. Ruhr havzasında, Saksonya'da, Berlin'de, hatta Frankfurt'ta...

Böylesi bir kesitte net hedefin yoksa boşluğu başkası doldurur. Nitekim işçi hükümetinin kurulmamasının suçunu "aşırı"lara atan SPD birkaç gün içinde sağ ile işbirliği yapma özgürlüğünü elde etti. İşçi örgütlerinin üzerine 1919'daki gibi bir beyaz terör dalgasıyla gidilmedi belki ama emekçi halk hızla edilgenleştirildi ve siyaset alanında ikincil rollere itilmiş oldu.

Almanya Komünist Partisi, Kapp darbesi sırasında bir fırsat kaçırdı. Ancak bu dahi, artık Almanya Devrimi'nden ümit kesmeye başlayan Lenin'i heyecanlandırmaya yetti. Komintern'in iletişim kanalları yine Moskova'yı yanıltmaktaydı. Öyle ki, Almanya'da burjuvazi bu büyük badireyi atlattıktan günler sonra, Lenin Rusya Komünist Partisi (Bolşevik) 9. Kongresi'nin kısa açış konuşmasında neredeyse sadece Almanya'daki devrimin yeniden yükselişine değiniyordu. Hem de büyük bir heyecanla...[125]

[125] V. I. Lenin; *Collected Works*, Cilt 30, Progress Publishers, 1974, s. 441.

Levent Şahverdi Arşivi

Oysa 29 Mart 1920 tarihinde Almanya'da *"proleter Sovyet iktidarının engellenemeyen yayılışı"*ndan söz etmek ne yazık ki olanaksızdı.

İlginçtir, Lenin o sırada Avrupa Devrimi'nin gecikeceğinden hareketle kendisi için en zor yapıtı, Avrupalı komünistleri, sakinliğe, uyanıklığa, sabıra, gerektiğinde uzlaşmalara ve geri adımlara ikna etmeye çalışacağı *Sol Komünizm Bir Çocukluk Hastalığı* üzerine kafa yormaya başlıyordu. Belli ki, Almanya'daki durum hakkında daha gerçek veriler önüne kondu ve 9. Kongre'de bir daha bu coşkuyu yansıtmadı. Yine de en küçük fırsatları bile değerlendirmeye alışkın olan bir büyük ihtilalci olarak Lenin'i 1920 yılında Dünya devrimi-tek ülkede sosyalizm ikileminde tereddüde düşüren gelişmelerden birinin Kapp darbesine işçi sınıfının verdiği mükemmel yanıt olduğunu söyleyebiliriz. Diğeri ise kısa süre içinde Polonya ile girişilecek zorlu savaş olacaktı.

Ne ki bunlar *Sol Komünizm* broşürünün yazılmasını engellemedi.

Levent Şahverdi Arşivi

15

Komünizmin Solu ve Sağı: Çocukluk ve Olgunluk

Lenin baştan sona tutarlı, ne yaptığını bilen bir komünistti. Ancak Lenin, yanlışlardan korkup vasata sığınan, risk almayan, denemelerden kaçınan, "steril" bir Marksist hiç olmadı. Özellikle 1917 Martı'ndan hastalığının onu siyasetin uzağına düşürdüğü 1923 yılına kadar her gün onlarca, hatta yüzlerce karara imza attı, görüş belirtti, bazen çok kısa süre içinde aynı konuda farklı eğilimler sergilemek durumunda kaldı. Çünkü ona yeni veriler ulaşıyordu, bazı meseleleri yeniden ve yeniden düşünmek zorunda kalıyor, bazen aklına çok daha farklı ve etkili bir çözüm gelebiliyordu. Bütün bunlar doğaldı. Lenin'i Lenin yapan bütün bu hengame içinde ne istediğini, önceliklerini, ilkelerini bilen, amaç disiplini açısından kimsenin eline su dökemeyeceği bir devrimci önder olmasıydı.

Yoksa Lenin yanılmaz, mükemmel değildi; böyle bir şey kimse için söz konusu olamaz, bu türden bir beklenti ya da iddiayla zaten siyaset yapılmaz, tarikat kurulur.

Lenin çok yazmış, çok konuşmuştur. Kitaplar, broşürler, söyleşiler, makaleler, genelgeler, kısa talimatlar, iki cümlelik telgraf metinleri, kürsü konuşmaları... Ciltler dolusu materyal.

Marksizmi Avrupa soluna talim ederek öğrenmeye kalkanlar için bu materyalin anlaşılması imkansız. Çünkü hemen hemen bütün varyantlarını içine katarak ve öncesini bir kenara koyarak söylüyorum, Avrupa solu 1960'lardan bu yana teoriyi murdar etmekle meşguldür. Sınıf mücadelesinde düşünce ve eylem

Levent Şahverdi Arşivi

arasındaki etkileşimden teorik sonuçlar çıkarmak elbette mümkün ve gereklidir. Bununla birlikte, somuttan ve nesnel gerçekliği değiştirme iradesinden arındırılmış bir soyutlama silsilesi üzerine kurulu bir Marksizm yoktur.

Bu çalışmayı hazırlarken Lenin'in Ekim Devrimi sonrasında yazıp çizdiği her şeyi, yaptığı her konuşmayı çoğu tekrar olmak üzere okudum; bunların nasıl çarpıtıldığını, bağlamından nasıl koparıldığını dehşetle gördüm. Faillerin önemli bölümü Sovyet sosyalizmini özellikle de Stalin'i Marksizmi kabalaştırmakla, mekanikleştirmekle itham eden "renkli" şahıslardı. Ve Lenin'i istedikleri gibi kullanıyorlardı. Anladım ki, mesleğine ve kendine dürüst bazı tarihçiler dışında Lenin'le ancak ve ancak bizzat sosyalizm mücadelesi içinde olanların sağlıklı bir ilişki kurması mümkün. Diğerleri okumasalar da olur, murdar ediyorlar!

Çünkü Lenin mücadele için yazmıyor, mücadele ederken ve mücadele ederek yazıyor ve konuşuyordu. Bazen onu iyi anlamak için aya, güne değil saate bile bakmak gerekiyordu. Biliyorduk ki çok hızlı düşünen, hızlı hareket eden, bu anlamda sabırsız biriydi.

Lakin 1920 yılında Avrupa'daki komünistleri sabırlı olmaya çağırıyordu. Lenin'in bütün çalışmaları içerisinde en ilginçlerinden biri olan *Sol Komünizm* broşürü, Komünist Enternasyonal'in İkinci Kongresi için hazırlanmıştı. Lenin 1919 yılının Mart ayında kurulan, o kuruluşun coşkulu ve alabildiğine keskin felsefesine, o felsefenin hazırlanması 1920'yi bulan (ve kendisinin de birinci dereceden sorumlu olduğu) temel metinlerine *karşı* yazıyordu.

Komünist Enternasyonal'e Katılmanın 21 Koşulu çok özel ve köşeli bir metindir. Her şeyden önce devrime önderlik edecek bir partinin nasıl bir parti olması gerektiğini en anlaşılır şekilde ifade etmektedir: Reformizmden, parlamenter sapkınlıklardan mutlak kopuş. Ayrıca III. Enternasyonal'in ve Sovyet Rusya'nın kısa sürede sağladığı prestije doğru yönelenlere *"hooop, komünistim demek komünist olmaya yetmez"* diyen temel bir belge.

Sol Komünizm Bir Çocukluk Hastalığı ile söz gelimi *21 Koşulu* aynı anda okuyan birisinin kafasının karışmaması olanaksızdır. *Sol Komünizm* Avrupa'daki bazı partilere *"devrim uzak, çalışın, hazırlanın"* demekte, dahası *"kendinizi sekterliğe, tecride mahkûm etmeyin"* uyarısında bulunmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Burada Lenin elbette bu partiler için, onların hata yapmaması için, onların geleceği için kaygı duymaktadır. Ancak asıl dert ettiği başkadır. 1920 dünya devrimi perspektifi ile tek ülkede sosyalizmin kuruluşu hedefi arasındaki gerilimin zirve yaptığı ve bu iki stratejinin deyim yerindeyse birbirine çarptığı yıldır. Birbirlerine çarparlar ama birbirlerinden uzaklaşamazlar, bazen de iç içe geçerler. Komünist Enternasyonal doğası ve kuruluş mantığı gereği "dünya devrimi"ne vurgu yapmakta, Ekim Devrimi'nin ileriye doğru atılımını yaymak için bütün olanakları değerlendirmekte, Lenin ise yeni Ekimlerin sadece ve sadece iradi kararla yapılamayacağını, işçi sınıfı içinde ağırlığı olmayan partilerin sırf "bolşevik" karakter taşıdıkları için iktidarı alamayacağını söylemektedir

Burada çelişki yok, çelişki 1920 yılındadır çünkü kah dünya devriminin yayılacağı, kah belli süre Sovyetlere sıkışacağını hissettirmektedir ve Lenin her şeyi hesaba katmak zorundadır.

Bu hesaplar içinde, Rusya'daki işçi iktidarının ayakta kalması ve sosyalizmin kuruluşuna geçilmesi için ille batıda bir devrimin gerçekleşmesi gerekmediği de vardır. Nasıl mı? 1920 yılında Lenin, Avrupa'daki işçi hareketinin iktidarı alamayacak ama kendi burjuvalarının Sovyetlere saldırmasına izin vermeyecek bir konumlanış ve ruh halinde olduğunu anlamış, bunun birkaç ülkede zafere ulaşacak devrim kadar olmasa bile Sovyetlerin ihtiyaç duyduğu hava deliği için yeterli olduğunu fark etmiştir.

Doğuda yükselen milliyetçi-devrimci hareketlerin yarattığı antiemperyalist kuvvet ile Sovyet Rusya arasında hızla oluşan ittifak da bu dönemin bir başka artısıdır.

Evet bu iki olgu, 1918 yılında kabustan beter bir seçenek olarak duran dünya devriminin başarısızlığını kısmen telafi edecekti. Lafı hiç dolandırmadan söylemem gerekiyor ki Lenin eğer bu olanağı hissetmeseydi asla ve kat'a *Sol Komünizmi* yazmazdı. Döneme dair bir tanıklığa başvurmakla yetineyim. O sıralar Moskova'da Lenin'le görüşen Hollandalı "sol komünist" Herman Gorter Lenin'in fazlasıyla Rusya'yı düşündüğünü belirtiyor. Rus çıkarlarını öne çıkarma anlamında değil, Rusya'nın bakış açısıyla değerlendirmek anlamında...[126]

[126] Jane Degras (editör); *Communist International Documents*, Cilt 1, s. 66.

Levent Şahverdi Arşivi

Lenin'in daha 1919'da Avrupa'daki kimi "solcu" eğilimleri uyarmaya karar verdiğini biliyoruz. Örneğin parlamento seçimlerine dönük ilgisizliğin bir "ilke" gibi savunulmaya başlanması Lenin'i gerçekten kızdırıyordu. Üç-beş bin üyesi olan partiler, yüz binlerce militan işçiyi kontrol eden sosyal demokrat partilerin karşısına geçip *"parlamento burjuvazinin ahırıdır, seçim de neymiş"* nutukları atarak devrimcilik oynuyordu. Bu kestirmeci eğilimlerle mücadelenin izlerini Komintern'in kurulduğu yılda dahi görebiliyoruz. Örneğin Komünist Enternasyonal'in 1 Eylül 1919'da yayınladığı genelge boykotçu eğilimleri açıkça mahkûm ediyordu.

Ancak yine de Komintern'de hemen hemen kimse *Sol Komünizm* broşüründeki sertlikte bir müdahaleyi öngöremezdi. Lenin bir yılda büyük bir gelişme gösteren Komünist Enternasyonal'in birçok ülkede karikatür partiler tarafından temsiliyetine izin vermek istemiyordu. Çünkü bu partiler çok ama çok karmaşık görevlerle karşı karşıya kalmak üzereydi ve bu görevler arasında doğrudan Sovyet Rusya'yı ilgilendirenler de vardı.

Lenin "mütevazı" sıfatıyla nitelendirdiği broşürü yazma nedenini şöyle açıklıyordu: *"Rusya deneyimini uluslararası komünist taktiklerin belli konulardaki sorunlarıyla bağlantılı olarak incelemek..."*[127]

Bir okur olarak bunu baş aşağıya çevirmenin de mümkün olduğunu söyleyebilirim: *Sol Komünizm* Rusya deneyiminin ışığı ve daha çok da otoritesiyle, uluslararası komünist hareketin yakıcı sorunlarına hiç de mütevazı olmayan bir müdahaledir.

1920 yılında Lenin dahil olmak üzere, çok sayıda Bolşevik, *"komünizm moda oldu, komünist olmayanlar komünist partilere, komünist olmayan partiler Komintern'e başvuruyor"* diye dertleniyordu zaman zaman. Az önce vurguladığım gibi *21 Koşul "siz nasıl bir örgüte üye olduğunuzun farkında mısınız"* uyarısıydı bir bakıma.

Bir akış, bir yönelim var Komintern'e, bu açık. Ne var ki, bu yeterli değil çünkü başta Almanya ve İngiltere gibi iki kritik ülkede olmak üzere, sosyal demokrat partiler bu akış ve yönelime rağmen işçi sınıfı içinde açık ara üstünler ve bu üstünlük yalnızca

127 V. I. Lenin, *Collected Works*, Cilt 31, s. 62.

Levent Şahverdi Arşivi

seçimlerde belli etmiyor kendini. Öyle olsa, Lenin fazla umursamazdı. Ancak sorun şuydu ki, Avrupa'nın birçok ülkesinde sosyal demokrasiden kopamayan işçi kitleleri aynı zamanda devrimci bir ruh halindeydi, greve çıkıyor, barikat kuruyor, bazen silah elde nöbet tutuyordu.

Görev gerçekten de karmaşıktı. Komünist partiler, sosyal demokrasinin etkisini kıracak, oradan devrimci işçileri koparacak ama aynı anda kendi saflarını temiz tutacaklardı. Bu kadarında büyük bir çelişki yoktu ama sosyal demokrasinin etkisini kırmak için onu teşhir etmek ve onunla aradaki sınırları kalınca çizmek ile tabanı liderlikten koparmak için gerçekleştirilecek taktik yakınlaşmalar arasında ciddi farklılıklar olduğu açıktı. Bu farklılıkların yarattığı teorik ve pratik sorunlar 1920 ile sınırlı kalmayacaktı. 1924 sonrasında sosyal demokrasiye "sosyal faşist" damgasını vurarak "sınıfa karşı sınıf" sloganıyla işçi sınıfını sosyal demokrasinin de dahil olduğu sermaye cephesine karşı konsolide etmeye çalışan Komintern, 1933'te Almanya'da Naziler iktidara geldikten bir süre sonra sosyal demokrasiyle beraber faşizme karşı birleşik cephe taktiğini (ki bu birçok örnekte geri dönüşü olmayan bir strateji olarak kabullenildi) benimseyecekti.

Sol Komünizm ve temel bazı Komintern belgelerini hesaba katacak olursak, 1920 yılında uluslararası komünist hareket aynı anda iki ters yönden gelen baskıyla karşı karşıyaydı.

Bu karmaşık görevlerin yönetilmesi gerekecekti. Kimileri bu zorluktan kaçmaya karar verdi. Avrupa devriminin geciktiği, sermayenin devrimin önüne sağlam engeller çıkardığı ama aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin emperyalizme direnebilme yeteneğini de kanıtladığı koşullarda Komünist Enternasyonal'de kaçınılmaz olarak reformcu eğilimlerin güçleneceğini söyleyen Pannakoek bunlardan biriydi. Tabloyu doğru okuyor ancak yanlış sonuçlar çıkarıyordu.[128]

Yanlış derken, reformizmin Avrupa komünist hareketinde tarihsel ve kalıcı bir olgu haline gelmekte olduğu gerçeğini inkar etmiyorum elbette. Ortaya çıkan bu sonucun kaçınılmaz olduğu fikrine katılmıyorum, bu süreç daha iyi yönetilebilirdi. Ayrıca

[128] Anton Pannekoek; age içinde.

Levent Şahverdi Arşivi

"solcu" tezlerle komünist hareketten kopup sonra savrulan ya da örgütsüzlüğe yelken açan birikimi de küçümsememek gerektiğini, onları kolay harcayanların ve küçük burjuva benmerkezciliği aşamayan, kaprisli "sol kanat" unsurların dünya komünist hareketindeki reformist günahlarda hep birlikte payı olduğunu da eklemek durumundayım.

Peki yıllar boyunca Lenin'in adını ve Bolşevizmin son derece değerli mirasını reformcu bir çizgiyi meşrulaştırmak için kullananların eline *Sol Komünizm* epey bir malzeme vermedi mi?

Verdi!

Verdi ama bu Lenin'in sorunu değil ki! Şurası muhakkak; kitabın tek ülkede sosyalizmin savunulmasının artık temel bir stratejiye dönüştüğü sırada yazıldığı gerçeğinin üzerinin örtülmesine izin veren, onun hangi bağlamda, hangi amaçla yazıldığını su üstüne çıkarmayan herkesin bu sonuçta sorumluluğu var. Başa, Stalin sonrasında Sovyet tarihini donuk, tartışmasız, tarafları olmayan bir tekdüzeliğe indirgerken, araya "Komünist Enternasyonal"in bir dönemini sekterlikle mahkûm eden notlar düşen Sovyetler Birliği Komünist Partisi teorisyenlerini yazmak gerekiyor. Komünist Enternasyonal'de maceracılık, sekterlik, düşüncesizlik, çocukluk, ne ararsanız vardı elbette, bundan daha doğal ne olabilirdi. Tamam. Ancak bu kitabın ilgi alanına girmeyen dönemlerde ortaya çıkan reformist, sınıf uzlaşmacısı eğilimlerin yarattığı tahribatla kıyaslandığında insanın "sol" sapmayı mumla arayası gelmiyor mu?

Lenin böyle olacağını bilemezdi. O an gördüğü ihtiyaçlar üzerine yazıyordu; çünkü, evet Bolşevizm aşısının her bünyede kolay tutmayacağını fark etmişti usta ihtilalci. Dahası, işçi kitlelerinin ayağa kalktığı bir sırada sınıftan uzak, genç, deneyimsiz ve aydın kökenli "kızıl partiler"le başarının imkansızlığını görüyor, kaygı duyuyordu. Koyun bunların hepsinin üstüne Sovyet Rusya'nın savunulmasında ortaya çıkan gereksinimleri...

İşte ancak o zaman anlayabiliriz aşağıda yazılanların değerini ve amacını:

"(1) Sovyet devriminin, işçi ve köylüleri helak eden emperyalist savaşın sonlanmasıyla, savaşın devrim nedeniyle sona ermesiyle, bağlantılandırılması olanağı; (2) Sovyet düşmanlarına karşı

Levent Şahverdi Arşivi

birleşmeyi başaramayan dünyanın en güçlü iki emperyalist soyguncusu arasındaki amansız çelişkiden geçici olarak faydalanma olanağı; (3) kısmen ülkenin devasa boyutu, kısmen de iletişim araçlarının zayıflığı nedeniyle nispeten uzun bir iç savaşa dayanma olanağı; (4) proletarya partisinin, köylü partisinin (üyelerinin çoğunluğu kesinlikle Bolşevizme düşman olan Sosyalist Devrimci Parti) devrimci taleplerini kabul etmesini ve siyasal iktidarın proletarya tarafından ele geçirilmesi sayesinde bu talepleri derhal hayata geçirmesini sağlayacak denli derin bir burjuva demokratik devrimci hareketin varlığı; tüm bu özgün koşullar hali hazırda Batı Avrupa'da mevcut değildir ve bu koşullar ya da benzerlerinin yeniden ortaya çıkması pek de kolay olmayacaktır."[129]

Bütün bunlara itiraz etmek mümkün mü? Değil. Ama Avrupa'da başka avantajlar olmadığını kim söyleyebilir? Ki o avantajlara bizzat Lenin de defalarca işaret etmişti. Üstelik birçok Bolşevik, Avrupa'nın temel sorununun öncü partinin yokluğu olduğunu her fırsatta dile getirmiş *"ah bizdeki gibi bir örgüt olsa"* diye hayıflanmıştı. Oysa burada Lenin arka arkaya nesnel kısıtlardan söz ediyor ve *"devrimci bir parti olsa dahi, çoook zor"* demeye getiriyordu.

Birikimiyle dövüyordu Lenin. Eşit olmayan bir tartışmaydı bu. Lenin'le polemik herkesin harcı değildi, o dönem kimse onun kadar kararlı duramıyordu söylediklerinin arkasında. Sovyet Rusya'yı batıda devrim olmadan yaşatabileceklerini, üstelik onu sosyalizme yöneltebileceklerini düşünmeye başlamıştı. Aslında bu yalnızca bir düşünce değil, bir iddia, bir stratejik yönelimdi. Bu yönelimin karşısında durmaya kalkanların hiçbiri devrimci siyasette ayakta kalamadı.

Lenin yaratıcı olun, somut durumun somut analizini yapın, kafanızı kullanın diyordu Avrupa'daki yoldaşlara:

"'Ödün verilmez'i her duruma uygun bir reçete veya genel kural olarak formüle etmek saçma olurdu. Herkes kendi beynini kullanmalı ve her özel örnekte kendi yönünü bulabilmelidir. Aslında, bir parti örgütünün ve adına layık olan parti liderlerinin işlevlerinden biri, belirli bir sınıfın tüm düşünen temsilcilerinin uzun süreli, kalıcı, çeşitli ve kapsamlı çabaları, bilgi, deneyim ve - bilgi ve

[129] V. I. Lenin, *Collected Works*, Cilt 31, s. 64.

Levent Şahverdi Arşivi

deneyime ek olarak - karmaşık siyasi sorunların hızlı ve doğru çözümü için gerekli olan siyasi yeteneğe sahip olmaktır."[130]

Yıllar içinde *"gerektiğinde elbette, uzlaşılır, hatta taviz verilir"*, dünya komünist hareketinde reformizmin mottosu haline geldi. Halbuki Lenin Sovyet Rusya'nın emperyalist dünyada ayakta kalmak için verdiği tavizlerden, dünya devriminin iniş çıkışlarında komünistlerin sınıf mücadelesindeki güç dengelerini her gün yeniden değerlendirmesi gerektiğinden söz ediyordu, siyasal iktidar hedefinden sonsuza dek vazgeçilmesinden değil!

Sol Komünizm broşürü, üç yıl sonra, 1923 yılında Lenin'in son siyasi değerlendirmelerinde ulaştığı sonuçlara bağlanan bir köprüdür. 1917 Kasımı'nda Sovyet iktidarının yaşaması ve sosyalizmin kurulması için koşul dünya devriminin ileri kapitalist ülkelerde de muzaffer olmasıdır. 1918 ve 1919'da dünya devriminin gecikmesi koşullarında *"Sovyet iktidarını ancak köylülükle yapılacak olan bir anlaşma kurtarır"* eki yapıldı. Yeni Ekonomik Politika'nın bir boyutu (kimilerinin iddia ettiği gibi tek değil) buydu. 1920'deyse Lenin, üzerinde durduğumuz çalışmasında, yalıtılmış sosyalist iktidarın ayakta kalmasını *"düşmanlar arasındaki en küçük çatlağın, değişik ülkelerin burjuvazileri arasındaki her tür çıkar çatışmasının dikkatle, özenle, ustalıkla ve zorunlu biçimde kullanılması"*na bağlıyordu. Ve geçici, güvenilmez, dengesiz olsa bile, kitleler içinde yeni müttefikler bulmak için doğacak en küçük bir fırsatın bile değerlendirilmesinin öneminden söz ediyordu.[131]

Dünya devrimi imdada yetişmiyorsa emperyalistler arasında çıkar çatışmaları vardı, Sovyetler Birliği'ne değişik nedenlerle sempati besleyen toplumsal kesimler vardı. *Sol Komünizm*, dünya komünist partileri, özellikle Avrupa'dakiler için yazılıyordu ve Lenin maharetle "tek ülkede sosyalizm" döneminin özgünlüklerine değiniyordu.

Ve belki de en çok İngiltere'de henüz birleşip partilerini oluşturmaya çalışan komünistlere, *"kendi bağımsızlığınızı koruyun ama size bu hakkı, bu özgürlüğü veren İşçi Partisi'ne katılın, seçimlerde onu destekleyin"* derken zorlanıyordu. *"Kendi adaylarımızı İşçi*

[130] age, s. 68.

[131] age, s. 70.

Levent Şahverdi Arşivi

Partisi'ne karşı Liberal adayların kazanma riski olmayan az sayıda yerde çıkarmalıyız" da Lenin'in öğütlerindendi.[132] Buyrun, "oyları bölmeyin" diye yıllarca kafamızı ütüleyenlere Lenin'den yardım. Yine de uyaralım, Lenin sosyal demokratlar için tekin değildir, her durumda çarpar!

Peki Lenin'e bunları ne söyletiyor? Şöyle ki; İngiltere Sovyetler için çok ama çok önemli. Sovyetlerin soluk alması için ilk kapı Almanya ise, daha uzun süreli bir "tek başına"lıkta İngilizlerle ticari ve diplomatik ilişki mutlak zorunluluk. İngiliz Devrimi ise bir türlü istenen güce ulaşamıyor. Komünistler küçük gruplar halinde kümeleniyor ve birbirleriyle tartışıyor. Zaman zaman devrimci çıkışlar yapan, Sovyet Rusya'ya sempati besleyen kitlelerse İşçi Partisi'ne kayıtlı. Bu partinin özelliği sendikalı işçilerin neredeyse tamamını üye olarak kapsaması ve kendi içinde gruplara, ayrı örgütlenmelere izin vermesi.

Komünist Enternasyonal'in kuruluşunda, ve de *21 Koşul*'da, *"sosyal demokrasiden kopun"* deniyor ama İngiltere'de bu kopuşun pek karşılığı olmuyor. Lenin hem İngiliz komünistlerinin ezilmesinin ya da siyaseten tamamen etkisizleşmesinin önüne geçmek hem de Sovyetler ile iyi ilişki kurulması için sermaye sınıfına baskı yapacak milyonlarca işçiyi kaybetmemek için başka bir yol öneriyor.

Burada bir devrim için yeni ve aşamacı bir strateji değil, batıda devrimin olmadığı koşullarda Sovyetlerin savunulması için bir yol öneriyor.

İngiliz komünistleri şiddetle itiraz ediyor Lenin'e çünkü onlar kısa süre önce II. Enternasyonal denen bataklıktan kurtularak komünizme yönelmişler. Bu itirazlar için Lenin'in dedikleri yeterince açıklayıcı değil mi: *"Bu öfke son derece memnuniyet verici ve değerlidir; onsuz proleter devrimin Büyük Britanya'da ya da herhangi bir başka ülkede zafer kazanmasını beklemek umutsuz olacağı için, ona saygı duymayı ve desteklemeyi öğrenmeliyiz."*[133]

Zor dönem, zor işler...

Sol Komünizm broşürünü anlamak için dönemin ruhunu anlamak gerekiyor; Sovyet Rusya'nın Avrupa devriminin gecikmesine rağmen ayakta kalma mücadelesinin öne çıkışını...

[132] age, s. 88.

[133] age, s. 79.

Levent Şahverdi Arşivi

Yoksa, göz attığım kitaplarında okurla eğlendiğini, alay ettiğini düşündüğüm için hiç ısınamadığım ama zeki biri olduğu her halinden belli Žižek olsanız dahi hiçbir şey anlamaz, uydurursunuz:

"Lenin'in 'Sol Komünizm: Bir Çocukluk Hastalığı' eleştirisi, son on yıllarda sık sık terörist dürtülere boyun eğen Sol'un konumundan dolayı bugün daha da gerçeklere yakındır."[134]

[134] Slavoj Žižek; *Lenin Üzerine*, Encore, 2004, çeviren: Nilgün Aras, s. 59. (Lenin'in *Sol Komünizm*'i teröristlere karşı yazdığı iddiasına lisedeyken kantin tartışmalarında rastlardım, belki o tartışmalarda ben de böyle saçmalamışımdır. Ne terörizmi, ne dürtüsü kardeşim, azıcık kurtuluver şu Lacan'dan!)

Levent Şahverdi Arşivi

16

Kafalar Karışıyor: Polonya Umudu

"Yoldaşlar, İtilaf Devletlerinin kışkırtmasıyla Polonyalı toprak sahiplerinin ve kapitalistlerin, bizi yeni bir savaşa zorladıklarını biliyorsunuz. Yoldaşlar, Polonyalı köylüler ve işçilerle kavgamız olmadığını unutmayın; Polonya'nın bağımsızlığını ve Polonya Halk Cumhuriyeti'ni tanıdık ve bunu yapmaya devam edeceğiz. Bu sınırlar sadece Polonyalı nüfusun yaşadığı bölgelerin ötesine uzansa da, Polonya'ya sınırlarının bütünlüğü temelinde barış önerdik. Tüm tavizleri vermeyi kabul ettik, bu her birinizin cephede hatırlamanız gereken bir şeydir. Polonyalılara karşı tavrınız, bir işçi ve köylü cumhuriyetinin askerleri olduğunuzu, onlara saldırgan olarak değil, kurtarıcı olarak geldiğinizi kanıtlasın."[135]

5 Mayıs 1920'de Lenin *"Yaşasın İşçilerin ve Köylülerin Kızıl Ordusu"* diye bitirdiği ve *"Hurrah"* sloganları ile karşılanan konuşmasında bunları söylüyor. Polonyalıların saldırısı konuşmadan on gün kadar önce, 25 Nisan'da başlamıştı. Gerçekte, Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminden kısa süre sonra Polonya ile Sovyet Rusya arasında süreklileşmiş bir savaş durumuna geçiliyordu. Öncelikle, Ekim Devrimi'nin ardından, Sovyet Rusya'nın sınırlarının kah genişleyip kah daraldığını, onlarca farklı güce karşı egemenliğini ve otoritesini savunan işçi iktidarının bazı bölgelerde kontrolü kaybedebildiğini hesaba katmak gerekiyor. Sonuçta çok uluslu Rus İmparatorluğu'ndan çok uluslu Sovyet iktidarına geçilmiş ve

135 V. I. Lenin; *Collected Works*, Cilt 31, s. 127.

Levent Şahverdi Arşivi

büyük bir coğrafyada hangi sınıfın egemen olacağını belirleyecek karmaşık bir mücadele başlamıştı.

Polonya bu mücadelenin konusu değildi. Bolşevikler Lenin'in dediği gibi Polonya'nın bağımsızlığını zaten tanımıştı. Ancak Sovyet iktidarının yayılma alanı olan Ukrayna, Belarusya ve Baltık Cumhuriyetleri Polonyalı milliyetçilerin de ilgisini çekiyordu. Özellikle Ukrayna, Polonya ve Rusya arasında sıkışmıştı ve iç savaş sırasında Polonya ile ittifak yapan anti-Sovyetik Ukraynalı güçler Bolşeviklere büyük sorun çıkarmaktaydı. Antikomünizmin Rus düşmanlığı ile beslenen, onunla harmanlanan versiyonu ve güçlü milliyetçi duygulara sahip Polonyalılar, İtilaf Devletleri açısından Rus işçi sınıfını dize getirmek için oldukça önemli kozlardı. İngiltere ve Fransa'nın Rusya'daki iç savaşa doğrudan müdahil olabilme imkanları sınırlıydı. Askerler savaşmak istemiyordu, dahası bu ülkelerde işçi sınıfı Sovyetlere karşı gelişen her hamleyi sabote edecek güce sahipti. Oysa "genç" Polonya yayılmacı bir enerjiye sahipti, milliyetçilik sosyal demokrasiyi de teslim almış, enternasyonalist komünistler küçük bir azınlık olarak kalmıştı. Dahası Polonya kökenli komünistlerin en iyi kadroları Almanya ve Rusya'daki partilerde faaliyet gösteriyordu (Rosa Luxemburg, Karl Radek, Feliks Dzerjinski bunlar arasındaydı).

Dolayısıyla Polonya, hem devrimin batıya doğru gelişmesi için bir engel hem de bizzat Sovyet iktidarı için bir tehditti. Bu anlamda Polonya ordusu iç savaşı kazanmakta olan Kızıl Ordu'ya karşı saldırıya geçtiğinde bu kimseyi şaşırtmadı. Batılı kimi tarihçiler, Polonya'nın, yaklaşmakta olan bir Sovyet saldırısını önleme amacıyla taarruza geçtiğini iddia etse de, bunun çok da temeli bulunmuyor. Sovyet Rusya, 1920 yılında egemenliğinde bulunan geniş bir coğrafyada iktidarını korumak ve bir an önce ekonomiyi barışçı bir iklimde toparlama derdindeydi. Lenin, *Sol Komünizm* kitabını yazmakta, Komintern'in yaz aylarında yapılacak İkinci Kongresi'ne hazırlanmaktaydı. Sovyetlerin uzun süre emperyalist dünyada tek başına kalabileceği gerçeği artık kabullenilmişti.

İngiltere ile ticari ve siyasi ilişki arayışındaki bir ülkenin Polonya'ya saldırmasının intihar olacağı açıktı. Kızıl Ordu'nun Polonya'ya karşı herhangi bir operasyonunun tek hedefi Ukrayna ve Belarusya'daki kışkırtmalara ya da ihlallere son vermek olabilirdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Halbuki Polonya şimdi düpedüz istila amacıyla saldırıyordu. Belarusya ve Ukrayna'daki karşı devrimci unsurlarla federasyon kurma hayallerinin yanı sıra, Rusya'nın kalbine yönelme ve Moskova'yı düşürme gibi uç fikirler de tartışılıyordu Varşova'nın militarist çevrelerinde. Bu maceranın emperyalist ülkeleri heyecanlandırdığı, Polonya'ya örtülü ya da açık destek verileceği belliydi.

Yine de bu macerada Polonya açısından Kızıl Ordu dışında da büyük engeller söz konusuydu. Öncelikle, Polonya bütün dünya kamuoyunda saldırgan durumuna düşmüş, Sovyet Rusya'nın mağduriyeti tartışılmaz bir gerçek olarak belirginleşmişti. Polonya'ya yardım etmekte olan ve Varşova'daki milliyetçilerin daha fazla destek beklediği Fransa ve İngiltere arasındaki çıkar çatışmaları şiddetlenmişti. Üstüne, İngilizler, "Rus düşmanlığı" nedeniyle Bolşeviklere karşı Beyaz Ordularla ittifak yapmaya istekli olmayan Polonyalı milliyetçilerin Rusya'daki iç savaştaki dengeleri bozacağından kaygı duymaktaydı. Bütün bunların ötesinde bağımsız Polonya'dan hiç haz etmeyen ve Versay Anlaşması'yla kendine ait olduğunu düşündüğü toprakları bu ülkeye kaptıran Almanya ile Sovyetlerin yakınlaşma olasılığı da Birinci Dünya Savaşı'nın galiplerini korkutuyordu.

Ancak ne olursa olsun, 25 Nisan 1920'de başlayan Polonya saldırısının arkasında uluslararası gericiliğin, bir karşı devrimci enternasyonalin bulunduğu ortadaydı. Kızıl Ordu saldırıya özel bir direnç göstermedi. 7 Mayıs'ta Ukrayna'nın başkenti Kiyev ciddi bir çatışma gerçekleşmeden düştü. Polonyalılar hızlı bir başarı elde ediyor ama gerçekte ilerledikçe Kızıl Ordu'nun karşı saldırısına daha açık hale geliyorlardı.

Nitekim Sovyetlerin karşı hamlesi fazla gecikmedi. 5 Haziran'da Semyon Budyonniy komutasındaki Kızıl Süvariler İkinci Polonya Ordusu'nu süratle geriletmeye başladı. Kaybedilen yerleşimler ve Kiyev (11 Haziran) bir bir geri alındı. Büyük oynayan Piłsudski'nin işgalci orduları, ağırlıklı olarak, Bolşeviklerin safına geçen savaşçı Kazaklardan oluşan Budyonniy birlikleri karşısında tutunamıyordu.

İşler tersine dönmüştü. Polonyalılar merhametsizlikleriyle ünlü Kızıl Süvarilerden kaçıyor, bu kez Kızıl Ordu şaşırtıcı bir hızla ilerliyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Ancak Kızıl Ordu'nun tek savaştığı Polonya Ordusu değildi. Kırım'da tutunmayı başarmış Wrangel komutasındaki Beyaz Ordu'nun oradan sökülüp atılması gerekiyordu. Kolay değildi, İngiliz donanması Karadeniz'de karşı devrimin son şansının heba olmaması için her tür yardımı yapmak üzere bekliyordu. Stalin bu bölgede sorumluluk üstlenmişti.

Kızıl Ordu'nun başında Savaş Komiseri olarak Trotskiy vardı. Ordunun başkomutanı Sergey Kamenev'di (partinin önemli yöneticilerinden Lev Kamenev ile karıştırılmamalı). Kızıl Süvariler güneyden gelip Ukrayna'yı Polonyalılardan temizlerken, kuzeyde konuşlanan Kızıl Ordu birlikleri 5 Temmuz'da Litvanya ve Belarusya'da aynı amaçla harekete geçiyordu. Bu birliklerin başında Çarlık Ordusu'nda eski bir subay olan ve yıldızı İç Savaş'ta parlayan Mihayil Tuhaçevskiy vardı.

İnanılmaz bir hızla hareket etti Sovyet birlikleri. 12 Temmuz'da Minsk alınmıştı ve bir süre sonra Polonya sınırına gelindi. Bolşevikler için karar anıydı; ya ilerlemeye devam edilecek ya orada beklenecekti. Ancak askeri açıdan, durup Polonya Ordusu'nun toparlanmasına izin vermek intihar olurdu. Polonya büyük bir ülkeydi ve ordunun yalnızca bir bölümü Kızıl Ordu'nun darbesini yemişti.

Lakin Lenin ve arkadaşları sadece askeri değil, siyasi bir karar da vereceklerdi. Polonya'nın içlerine doğru ilerlemek, hatta Varşova'yı almak devrimin batıya doğru yayılması demekti. Bolşevikler, Kızıl Ordu marifetiyle devrim yapma niyetinde hiç değillerdi. Ama burjuva Polonya onlara saldırmıştı, o düşman sınıfın ordusuydu ve bozguna uğratılırsa, işçilerin Polonyası iktidara el koyardı. Yani Polonya devrimi için koşulları uygun hale getirebilirdi Kızıl Ordu. Üstüne, Polonya, Almanya ile Sovyet Rusya arasındaydı. Dönemin ünlü formülü Kızıl Ordu + Alman proletaryası = Dünya Devrimi'ydi. Polonya aradan çekildiğinde bu formül de hayata geçebilirdi.

Büyük bir heyecanla bunlar tartışılıyordu. Oysa Polonya saldırısından hemen önce Lenin, *"Rusya'nın iç dertlerine dönme"*ye kesin olarak karar vermişti. Şimdi ise acaba Polonyalı milliyetçilerin yanlış hesabı Avrupa Devrimi'ni canlandırabilir mi sorusuna yanıt arıyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Soru zordu, bu soruya Bolşeviklerin verdiği yanıt da tam olarak anlaşılamıyordu. Polonya topraklarına girip Varşova'ya yöneldiler. Temel amaç Sovyet Rusya'nın güvenliği miydi, Alman Devrimi'ne yardım mıydı, Polonya'da bir işçi iktidarı mıydı, İngilizleri masaya oturtmak mıydı... Bunların her biri için bol bol kanıt var. Demek ki kafalar karışıktı. Önde gelen Bolşeviklerin zaten farklı stratejileri vardı ama Polonya seferinde tek tek hepsinin de kafasının karışık olduğu anlaşılıyordu.

Kolay değil. Bir fırsattı Polonya Savaşı. Öte yandan başkaları için de geçerliydi o fırsat. Karşı devrim enternasyonali için!

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

17

Karşı Devrim Enternasyonali Yığınak Yaparken

Sovyet Rusya ile Polonya arasında 1920 savaşına dair kaynakların büyük bölümü antikomünistlere ait. Kızıl Ordu'yu Varşova önlerinde durdurup "batı medeniyetini Bolşevizm belası"ndan kurtardıkları için övünen Polonyalıların yazdıkları zaten epey bir hacim tutuyor. Öteden beri ABD'de önemli bir güç, önemli bir lobi olagelen Polonya·asıllıların kitap ve makalelerini ve diğer burjuva tarihçilerini de buna ekleyebiliriz.

"Sol"da ise Polonya seferi bir tabu olmayı sürdürüyor. Özellikle Stalin sonrasında başka konularda da susKunluğa gömülen Sovyet resmi tarihi, Varşova seferine ilişkin olarak hemen baştan, 1920'den itibaren unutkanlığı tercih ediyor. Yenilginin "utanç verici" bir yanı var doğal olarak. Ama suskunluğun tek kaynağını burada aramamak gerek. Rusya Komünist Partisi'nde ağırlığı olan isimlerin her biri daha sonra kendini aklamaya çalışsa da, Polonya meselesinde Lenin dahil bütün partiyi saran bir stratejik karmaşanın yaşandığı açık. "Suçlu" aranmaya kalkılsa herkesin söyleyeceği bir şeyler var ve tersinden kimsenin söyleyebileceği bir şey yok!

Sonrasında komünist partilerin üretimsizliğini fırsat bilip uluslararası işçi hareketi tarihindeki hemen her konuda yalan yanlış yazmayı alışkanlık haline getiren yeni solcu ve troçkist kalemlerin de pek girmediği bir alan Sovyet-Polonya savaşı. Neyse ki dönemin parti toplantılarının belgeleri, Lenin'in, Stalin'in, Trotskiy'nin, Zinovyev'in, Radek'in, Tuhaçevskiy'nin söyledikleri

Levent Şahverdi Arşivi

var ve bunlarla burjuva tarihçilerin yazdıkları ve öne koydukları belgeleri karşılaştırarak yol almak mümkün.

İşte o burjuva tarihçilerin çoğunun ortak yargısı, Sovyet yönetiminin *"Polonya'nın Fransa ve İngiltere tarafından kışkırtıldığı, Sovyet Rusya'ya talimatla saldırdığı"* düşüncesiyle baştan önemli bir yanlış yaptığı. Böylece Polonya'nın iç dinamiklerini, milliyetçiliğin bütün ulusu kapsayan etkisini hafife almış oluyorlardı.

Her şeyden önce Bolşeviklerin Polonya'da Piłsudski ve diğer burjuva siyasetçilerinin emir kulu olmadıklarını, tam tersine, kendilerine özgü bir strateji ve motivasyonla hareket ettiklerini iyi kavradıklarını söyleyebilirim. Zaten Polonya'yı Sovyet Rusya'ya karşı kullanışlı bir aktör yapan biraz da buydu. Ancak, herkes parasına, gücüne, emperyalist hiyerarşideki yerine uyumlu bir özgürlükle hareket edebilir. Fransa, İngiltere ve hatta ABD'nin onayı, cesaretlendirmesi olmasaydı, Polonya Sovyetlere saldırmaya asla cüret edemezdi.

Sovyet yönetimini paranoya ile eleştirenlerin gerçek amacı Polonya'ya verilen desteği önemsizleştirmek, bu şekilde başat emperyalist ülkelerin kuralsız ve yıkıcı politikalarını gizlemek ve de Kızıl Ordu'nun yenilgisini bütünüyle Polonya yurtseverliğine bağlayarak antikomünizmin kazanç hanesine bir şeyler daha eklemektir.

Oysa, 1920 Sovyet-Polonya savaşında başrollerden birini karşı devrimci enternasyonal üstlenmişti.

Polonya'nın Bolşeviklere karşı Belarusya ve Litvanya'da 1918 başından itibaren aktif olarak savaşa sokulduğundan daha önce söz etmiştim. Zaten karşı devrimci Belarusya Halk Cumhuriyeti'nin 25 Mart 1918'deki kuruluşunda Polonya parmağı olduğunu kimse inkar etmeye gerek duymuyor.

Bu cumhuriyet fazla yaşamayacaktı ama Belarusya'da 1 Ocak 1919'da Sovyet iktidarı kurulmasına karşın BHC'den arta kalan kuvvetler Sovyetlere karşı Polonya saflarında dövüşecekti.

Bu noktada Polonya'nın Almanya ile ilişkisine de değinmekte yarar bulunuyor. Savaşın galipleri açısından Polonya hem Bolşevizmin Almanya'ya bulaşmasını engelleyen bir set hem de Alman militarizminin yeniden kıpırdanmasına imkan tanımayacak bir

Levent Şahverdi Arşivi

güvence olarak işlevliydi. Milliyetçilikler yarıştırılacaksa, Ruslar Polonyalılardan, Polonyalılar hem Ruslardan hem Almanlardan, Almanlar Polonyalılardan nefrete koşullandırılmışlardı.

Dolayısıyla Bolşeviklere karşı hem askeri hem siyasi ve ideolojik bir kuvvet olarak Polonyalıların kullanılması İngiliz, Fransız ve Amerikalı emperyalistlerin ortak gündemiydi. Her ne kadar Baltık ülkelerinde anti-Sovyet kampanyalara zaman zaman Almanya katılsa da, Versay anlaşmasının ardından Almanya'nın Polonya ile işbirliği halinde Bolşevizme karşı kendi toprakları dışında mücadeleye soyunması söz konusu değildi.

Savaş sonrasında Polonya'nın Sovyet Rusya'ya karşı kullanışlı bir aktöre dönüşebilmesi için öncelikle yeni bir devletin ve özellikle de yeni bir ordunun kurulması gerekiyordu. Polonyalılar Birinci Dünya Savaşı'nda her iki tarafta da savaşmış, savaş sonrasındaysa farklı ülke ordularına dağılmıştı. Onları bir araya getirmek ve modern bir ordu hazırlamak için devreye Fransızlar girdi. 1500 Fransız subayı kendi ülkelerindekini model alan bir Polonya ordusu yaratmak için 1919 Baharında faaliyete geçti. Bu subaylar arasında Charles De Gaulle de vardı.[136]

Polonya ordusu, kuruluş aşamasındayken dahi Sovyet Rusya'ya karşı kullanılıyor, sürekli sınır ihlalleriyle iç savaşı sonlandırmak için uğraşan Kızıl Ordu'yu taciz ediyordu. Fransızların Polonya'nın askeri meselelerindeki ağırlığı giderek artacaktı. Yalnızca bu kadarı bile yeterli olmalı; Polonya'nın Sovyetlere saldırmasında Fransa'nın birinci dereceden sorumluluğu vardı. Bu bir Bolşevik paranoyası değildi.

İngiltere'de ise Sovyet Rusya'ya karşı geliştirilecek politikalar konusunda görüş ayrılıkları her geçen gün daha fazla derinleşmekteydi. 1919 yılında "Bolşevizm derhal yıkılmalıdır"cıların sesi her şeyi bastırırken, bunun mümkün olmadığı ortaya çıktıkça Churchill'in başını çektiği bu tayfanın hezeyanları etkisini yitirir oldu. Kızıl Ordu'nun Polonya saldırısını püskürtüp, Varşova'ya doğru yürüyüşe geçmesi İngiltere'nin Sovyetlerle bir an önce masaya oturma çabalarını hızlandırırken, savaş isteyen ekibin varlığı Sovyetleri kötü polis ile korkutmaya

[136] Adam Zamoyski; Warsaw 1920: Lenin's Failed Conquest of Europe, Harper Press, 2008, s. 18.

Levent Şahverdi Arşivi

yarıyordu. Yoksa İngiliz sermaye sınıfının bir yıl öncesine göre Rusya'ya asker yollama isteği azalmıştı.

Gözü de korkmuştu İngiliz emperyalistlerinin. 1920 yılı boyunca liman işçileri Polonya ordusuna gönderilmek istenen cephaneyi gemilere yüklememek konusunda inanılmaz bir kararlılık gösterdi. Grev ve gösteriler sıradan bir olgu haline gelmişti. Cephe gerisi sağlam değilse uzun süre savaşamazsın. İngiliz burjuvalar bunu bilecek kadar deneyimliydi. Sovyet Rusya'yı askeri müdahaleyle yıkamayacaklarını gördüklerinde ticaretten kazanmayı, onunla ekonomik ilişkileri rakip emperyalistlere terk etmemeyi daha fazla önemser hale geldiler.

Ancak bu Polonya'nın Sovyetlere saldırmasında İngilizlerin rolünü asla hafifletmiyor. Nitekim Haziran 1920'de Kızıl Süvariler Kiyev'e girdiklerinde vagonlar dolusu İngiliz yapımı silah ele geçirdiler. O zamanlar TIR'la taşımacılık yapılmıyordu!

Sınıf mücadelesiydi bu ve her şey apaçık ortadaydı. Ama öte yandan emperyalistlerin de kafası karışıktı. Yalnızca kendi aralarındaki çıkar çatışmaları değildi sorun yaratan. Sorun aynı zamanda Polonya milliyetçiliğinin kendisiydi. Bolşevizme karşı etkili bir silahtı Lehler. Lakin Bolşeviklere karşı o sırada savaşan Beyaz Orduların da temel sermayelerinden biri Rus milliyetçiliğiydi. Polonyalılarla Beyaz Orduları ortak bir stratejinin parçası haline getirmek çok güçtü, milliyetçi Polonya, Ukrayna'dan başlayarak kendi etnik temellerinin ötesine yayılmak niyetindeydi. Kızıl Ordu tarafından tek tek saf dışı edilmeye başlanan karşı devrimci generallerin hedefi ise Rus İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmaktı. Onlara kalsa bir "kızıl" icadı olarak gördükleri Polonya'nın bağımsız bir devlet olarak var olma hakkını da hemen yok edeceklerdi.

İşte bu koşullarda Fransızlar ve İngilizler bir yandan Polonya'yı cesaretlendiriyor bir yandan da dizginlemek zorunda kalıyorlardı. Sonradan göreceğimiz gibi emperyalistlerin bu gelgitleri Sovyet yönetiminin de karar süreçlerini çok etkiledi, kafa karışıklığını özel olarak derinleştirdi.

1920'nin başlarında askeri açıdan İngilizlerin Beyaz Ordular-Polonya denkleminde ağırlığı Varşova'ya kaydırma niyeti belirgin bir biçimde ortaya çıkıyordu. Kızıl Ordu'nun ardı ardına gelen başarısı, işçi sınıfının Rusyası'nın burjuva ve toprak sahiplerinin

Levent Şahverdi Arşivi

Rusyası'na üstünlük kurmakta olduğunu gösteriyordu. O halde savaşa "milliyetçi" bir enerji katmak her açıdan yararlı olacaktı. Polonyalıların Beyaz Ordulardan daha motive oldukları görülüyordu. Ayrıca Polonya'nın Sovyet Rusya'ya açacağı bir cephe, karşı devrimci Rus kuvvetlerinin üzerindeki baskıyı hafifletecek, Kızıl Ordu birden fazla yönde savaşmak zorunda kalacaktı.

27 Mart 1920'de, henüz Polonya ile Sovyetler arasında barış görüşmeleri sürerken, Kızıl Ordu, Denikin'in karşı devrimci ordusunun son savunma hattını dağıttığında iç savaşta Bolşevikler için tehdit olarak sadece Baron P. N. Wrangel kalıyordu. Kırım'a yerleşmişti, İngiliz donanmasının desteği ile tutunabiliyordu. Ancak Londra'dakiler Rusya'nın merkezlerinden periferiye ittirilmiş bir aktörün Rusya'da merkezi kontrolü ele geçiremeyeceğini bildiklerinden, Wrangel'i Bolşevik yayılmasını durduracak ve Kafkaslarda kullanılabilecek bir güç olarak muhafaza etmeye çalışıyorlardı. Moskova ile ateşkes görüşmelerine başlaması için Wrangel'e baskı yapmalarının nedeni buydu. Tersi bir durumda Kızıl Ordu'nun Beyaz Ordulardan geriye kalanları er geç imha edeceğinden eminlerdi.

Görüldüğü gibi, Piłsudski'nin İngiltere ve özellikle Fransa'dan olur alarak Sovyetlere saldırmak için gün saydığı sırada Kızıl Ordu iç savaşa nokta koymak üzereydi. Beyaz Orduların Bolşevikleri alaşağı etmekteki başarısızlığı, iki emperyalist ülkenin Polonya ile pazarlık gücü azalan karşı devrimci Rus generaller arasındaki sıkışmasını hafifletiyordu. Üstelik Polonya'nın Sovyetlere saldırması, Kırım'da tecrit edilmiş Wrangel üzerindeki baskının hafiflemesine de yol açacaktı.

Bütün bu dönem boyunca gerek Fransa, gerekse İngiltere hem güçlü, hem karşı devrimci, hem burjuva Rusya'nın yaratılmasının olumsuz sonuçları ile geniş bir coğrafyanın kaosa sürüklenmesi arasında tercih yapmakta zorlandı durdu. Güçlü Rusya'nın kendi etrafında Polonya gibi bağımsız devletlere asla izin vermeyeceğinden eminlerdi, bu hiç işlerine gelmiyordu.[137]

Ancak henüz Bolşeviklere karşı son kozlarını oynamamışlardı,

137 Michael Jabara Carley; "The Politics of Anti-Bolshevism: The French Government and the Russo-Polish War, December 1919 to May 1920", *The Historical Journal*, Volume: 19, no: 1 (1976), s. 165.

Levent Şahverdi Arşivi

bir deneme daha yapacaklardı. Sovyet Dışişleri Komiseri Çiçerin, Wrangel ile ateşkes konusunda İngilizleri tatmin etmeyen bir tavır sergileyince, Dışişleri Bakanı Curzon bunu donanmayı Wrangel'e yardım için harekete geçirme fırsatı olarak değerlendiriverdi. Aynı anda Fransız hükümeti de Wrangel'e yardıma karar veriyordu.[138]

Polonya hükümeti bu ortamın harekete geçmek için en elverişli an olduğundan emindi. Sovyetlerin kabul etmesi mümkün olmayan teklifler ileri süren Varşova, Fransa'nın desteğine güveniyordu. Barış görüşmeleri sürerken ne Paris'ten ne Londra'dan, Polonya saldırısına açık bir destek gelebilirdi ama her noktasında Fransız subayların danışman olarak görev yaptığı, tüfek ve toplarının yarıdan fazlası Fransız üretimi olan bir ordunun arkasındaki temel destek bariz biçimde ortadaydı. Bolşeviklerle girişilecek bir kavgada ihtiyaç duyulacak maddi yardımın nereden akacağı belliydi.

Polonya Nisan sonunda saldırdığında batılı başkentlerden *"gerilimi tırmandırmayın"* türünden açıklamalar geldi. Polonyalıların bunları hiç takmadığı, önemsemediği ortadaydı.

Fransızlar, Polonya'yı arkadan ittiriyor, aynı esnada Wrangel'e silah yolluyor, dahası Kırım'a sıkışmış bu gücü *de facto* hükümet olarak tanıyacak kadar ileri gidiyorlardı. Ancak Polonya'nın Kiyev ve Minsk'i işgalinde tedirgin edici bir yan vardı. Aşırı politize durumdaki uluslararası kamuoyu Bolşeviklerin mağdur edildiğini düşünmeye, dahası Polonya'yı kendisiyle etnik bağı zayıf topraklara göz diken yayılmacı güç olarak görmeye başlamıştı. Kızıl Ordu'nun karşı saldırısı, Kiyev'in kurtarılması ve sonrasında Sovyet birliklerinin Polonya topraklarına girmesi bu derdi ortadan kaldırdı. Şimdi Polonya "batı uygarlığını barbarlara karşı koruyordu"!

Savaş Ağustos'ta Varşova önlerinde bir kez daha yön değiştirip Polonya yeniden üstünlüğü aldığında Fransızlar, Polonyalılar ve Romenlerle Wrangel'in işbirliğini sağlamak için yoğun bir çabanın içine girdi. Ancak bu çabalar Sovyet Rusya'nın ortadan kaldırılmasına yetmeyecekti. Varşova-Moskova arasında görüşmeler yeniden başladığında Kızıl Ordu, Wrangel'in işini

[138] age, s. 183.

Levent Şahverdi Arşivi

bitirdi. Artık Fransa'nın da Sovyet Rusya'yı kabullenme zamanı gelmişti.[139]

Bolşeviklerin Ekim Devrimi ile devirdiği Geçici Hükümet'te Dışişleri Bakanlığı yapan Pavel Milyukov, Fransızların Wrangel'e desteğinin Kızıl Ordu'nun Polonya cephesine odaklanmasını engelleme amaçlı olduğunu ve bu ihtiyaç ortadan kalktığında Wrangel'i yüz üstü bıraktıklarını söylerken fazla tek yönlü düşünmekte.[140] *"Sovyetler için Wrangel mi Polonyalılar mı daha büyük tehditti"* sorusuna sonraki bölümlerde geri döneceğiz ancak Wrangel'in emperyalistler nezdinde Polonyalı milliyetçilere feda edilecek bir piyonun çok ötesinde olduğunu hemen not etmek gerekiyor.

Sonuçta, tıpkı *"Sovyet yönetimi iç savaş sırasında yabancı müdahalenin çapını ve bunun yarattığı tehdidi abarttı"* tezi gibi, *"Bolşeviklerin Polonya'nın saldırısının arkasında Fransa ve İngiltere'nin olduğunu düşünmelerinde paranoyakça bir yan var"* denmesi de karşı devrimci enternasyonali gizlemeye dönük çabaların bir parçası. Evet Sovyet yönetimi olayların sıcaklığı içinde zaman zaman gelişmeleri yanlış okudu ancak bütün bu karmaşık süreçte Polonya'nın bağımsız hareket etmediğini, emperyalist ülkeler arasındaki ve tek tek ülkelerde egemen sınıf içindeki çelişkileri kendi çıkarları için kullandığını söylemek durumundayız.

Bu anlamda 1920 Sovyet-Polonya Savaşı, uluslararası devrimle uluslararası karşı devrim arasında bir savaştır. Fransız ve İngiliz yönetici çevreleri 1920 başında Polonya ile Sovyetler arasında bir barış anlaşması imzalanmaması için ellerinden geleni yaptı. Mart ayında Piłsudski'nin anlaşma için kabul edilmez şartlar ileri sürmesinin iki etkili başkentin yönlendirmesinin ürünü olduğu açıktı. Dönemin Fransız Başbakanı Alexandre Millerand, Polonya hükümetine, *"Sovyetlere güvenmeyin, her an saldırmak üzereler, böyle bir durumda Fransa size bütün gücüyle yardım edecektir"*[141] derken sorumsuzlukla değil, emperyalist bir ülkenin uyanık temsilcisi olarak konuşuyordu.

Az önce belirttiğim gibi, bir yandan da emperyalizm içi çelişkiler

139 s. 189.

140 Paul N. Miliukov; *Russia Today and Tomorrow*, The MacMillan Company, 1922 s. 177.

141 Michael Jabara Carley; age, s. 172.

Levent Şahverdi Arşivi

birikiyor, aynı ülkede devlet kurumları birbirine karşı konumlanış içine giriyordu. Bu kesitte Fransa'nın Polonya milliyetçiliğini destekleme politikasına direnç gösteren, göstermeye çalışan Fransız Genelkurmayı'ydı. Sovyetlerin "tek ülkede sosyalizm" politikasına yöneldiğini ve bütün dertlerinin komşularıyla barış yaparak iç sorunlara odaklanmak olduğunu istihbarat raporlarına dayandırarak iddia eden askerler Sovyet Ordusu'nun büyük bir hızla ekonomik restorasyon için seferber edilmekte olduğunu da fark etmişti. Onlara göre Sovyetlerin, Polonya'ya veya Romanya'ya saldıracağı düşüncesi dedikodudan ibaretti.[142] Fransız Genelkurmayı, sınırdaki hareketliliğin Polonya'nın kışkırtmalarından kaynaklandığını da haklı olarak ekliyordu.

Peki Fransız Genelkurmayı'nı aniden barış, dostluk, kardeşlik, dürüstlük kelebekleri mi sarmıştı?

Dünyanın en acımasız, eli kanlı ordularından birinden söz ediyoruz. Hayır, onların arasına ne kelebekler ne güvercinler karışmıştı sadece ve sadece Almanya'nın yeniden başa bela olmaması için Bolşeviklerin elinde de olsa istikrara kavuşmuş ve güçlü bir Rusya'ya ihtiyaç olduğu sonucuna varmışlardı. İngiltere bir ada devleti olarak Almanya'dan daha az çekinebilirdi ama Fransız sermayesi fırsat eline geçmişken Almanya'yı dizleri üzerine çökük tutmak için her şeyi yapmalıydı.

Fransız Genelkurmayı'nın hiç yabana atılamayacak bir argümanı daha vardı: Polonya'nın Sovyetlere saldırması ve Kızıl Ordu'nun buna yanıt vermesi durumunda Almanya'nın da Polonya'ya saldırabileceğine dikkat çekiyordu generaller.

Bu mümkün müydü? Daha sonra göreceğiz, Berlin'de bunu planlayanlar, hatta bu düşünceyi Sovyetlerin temsilcilerine açan etkili isimler vardı. Dolayısıyla Fransız askeri istihbaratı uydurmuyordu, Almanya'nın rövanşist generalleri arasında, Versay Anlaşması'na ilk darbeyi Polonya'yı ortadan kaldırarak vurmanın akıllıca bir fikir olarak değerlendirenler olduğu açıktı. Bu aynı zamanda içerideki Bolşevik tehdidini bertaraf etmek için birden fazla nedenle yararlı olacaktı. Alman generallerinin ve egemenlerinin bir bölümüyse, Polonya'nın çöküşüyle birlikte Sovyetlerle

142 Michael Jabara Carley; age, s. 172-173.

Levent Şahverdi Arşivi

Almanya'nın komşu olacağını ve bunun Almanya'nın da komünizmin "pençesi"ne düşmesine yol açacağı korkusunu yaşıyordu.

Fransız Genelkurmayı kendisi açısından en kötü senaryoyu öne çıkarmaktaydı doğal olarak. Ancak 1920'de Fransız dış politikasına askerler değil Dışişleri kadroları yön vermekteydi. Savaşı seçtiler. Polonya saldırısından hemen önce Romanya ve Polonya hükümetlerine Wrangel'in başlatacağı bir genel saldırıya ortak olmalarını söyleyen Fransa'nın sorumluluktan kaçma şansı olabilir mi?

Kışkırttılar, desteklediler.

Savaş sırasında Avrupalı işçilerin bütün sabotaj ve direncine rağmen Polonya'ya trenler dolusu cephane ulaştı. Bir kaynağa göre yalnızca tek bir trende 20 bin Fransız, 40 bin İngiliz tüfeği ve bunlara ait 13 milyon mermi taşınıyordu. Her bir Kızıl Ordu askerinin payına 100 mermi![143]

İngilizler ise Sovyetler üzerinde diplomatik baskı kurulması görevini başarıyla uyguladı Polonya-Sovyet savaşı boyunca. Bir yandan Polonyalıları, bir yandan Wrangel'i silahlandıran İngiltere, Sovyetlerin bu iki cephenin baskısına dayanıp dayanmayacağını test ederek politika belirledi. Kızıl Ordu'nun başarısına tanık olduğunda "barış"ı, tersini gördüğünde "savaş"ı körükledi ve her durumda Moskova'yı tehdit etti.

Sovyet Ordusu'nun Polonya içlerine ilerleyişi sırasında Lloyd George, Kamenev ve Krasin'e açıkça *"müdahale edeceğiz"* diyor ve barış görüşmelerinin ilerlememesinden Sovyetleri sorumlu tutuyordu. Aslında Lloyd George İngiliz emperyalizminin Sovyetlerle ilişki kurmak gerektiğini düşünen kanadındandı. Ancak kendi hükümetindeki Lord Curzon ve Winston Churchill gibi Bolşevizmi yeryüzünden silmek gerektiğini düşünen etkili isimlerin baskısından kurtulamıyordu. O baskıyı Kızıl Ordu'nun ve Sovyet işçilerinin direnci ile İngiliz proletaryasının savaş karşıtı tavrı püskürttü.

Emperyalizmi konuşuyoruz; peki ya ABD? Bu dertlere bulaşmıyor gözüküyordu, Avrupa'dan uzak durmak istiyordu ama Birinci Dünya Savaşı'ndan en kârlı çıkan ülkelerden biri olarak ABD,

143 Norman Davies; *White Eagle, Red Star: The Polish-Soviet War 1919-20*, Random House, Kindle Edition, l. 3150.

Levent Şahverdi Arşivi

Polonya-Sovyet savaşına ilgisiz mi kalmıştı?

Ülkede çok fazla Polonyalı göçmen yaşıyordu. Bunların bir ağırlığı vardı. Bütün bir 1919 boyunca Kızıllara karşı mücadelesinde Polonya'ya yardım için kampanyalar düzenlendi. Bu kampanyalarda en fazla öne çıkan, komünizme dönük nefretini hiç gizlememiş piyanist Ignacy Jan Paderewski'ydi. Büyük paralar toplandı. Ülkede silah altında 200 binin üzerinde Polonya asıllı vardı. Bunların bir bölümü gönüllü olarak Polonya saflarına geçti. General Haller'in 20 bin kişilik ordusu bu şekilde kuruldu.

Polonya asıllı olmayan bazı Amerikalı subaylar da Polonya'da göreve gidiyordu. Özellikle topçu birliklerinde rütbeli ABD askerlerine rastlanıyordu. Lakin en ilginç Polonya'ya yollanan pilotlardı.

Birinci Dünya Savaşı'nda uçakların rolünde hızlı bir değişim yaşanmıştı. İlk etapta sadece gözetleme amacıyla kullanılan uçakların kısa süre içinde bombardımanda kullanılabileceği ortaya çıkmış, nihayet taraflar gökyüzüne hükmetmenin önemini kavrayınca havadaki çarpışmalar için manevra kabiliyeti yüksek, hızlı avcı uçakları geliştirilmeye başlanmıştı. Ancak ne olursa olsun hava kuvvetleri henüz oluşum aşamasındaydı, bütün ülkeler eğitilmiş personel açığı çekiyordu.

Kızıl Ordu'nun elindeki uçakların sayısı azdı, bakım ve yedek parça sorunları vardı, ayrıca pilot sıkıntısı had safhadaydı. Polonya ordusuna yeni uçaklar geliyordu ama onların da uçucu sınıftan askeri sınırlıydı.

Bu nedenle ağırlıklı olarak ABD'li pilotlar tarafından kurulan Kociusko Filosu'nun Kızıl Ordu'nun canını fazlasıyla yaktığını söyleyebiliriz.

Adını 18. yüzyılda Amerikan Ordusu'nda görev yapan ve 1794'te Rusya karşıtı ayaklanmaya liderlik yapan Tadeusz Kociusko'dan alan Kociusko Filosu'nda toplam 21 ABD vatandaşı savaşın bütün safhalarında görev yapmıştı.[144]

Görünüşe ve kayıtlara göre, her biri çok iyi yetişmiş bu subaylar kendi istekleriyle Polonya ordusuna yardım etmeye gitmişti. Ağız birliği etmişçesine *"Bolşevizmden nefret ettikleri"*ni

144 Janusz Cisek; *Kosciuszko, We Are Here!: American Pilots of the Kosciuszko Squadron in Defense of Poland, 1919–1921*, McFarland & Company, Inc., Publishers, Kindle Edition. l.1071.

Levent Şahverdi Arşivi

ve *"uygar dünyayı Kızıl tehlikeden korumak istedikleri"*ni söylüyorlardı. Antikomünizmlerinden kuşkulanmak için bir neden bulunmamakla birlikte, onları Polonya'ya gönderenin bu "ulvi duygular" değil, o duyguları beslemekte emperyalist çıkarları olan ABD devleti olduğu açıktı.

Kociusko Filosu'nun Kızıl Ordu'ya nasıl bela olduğunu Sovyet tarafının kayıtlarından öğrenebiliyoruz. Hem İç Savaş'ta hem Polonya savaşında Kızıl Ordu'nun en büyük güvencesi Budyonniy komutasındaki süvari birlikleriydi. Stalin ile Budyonniy'nin kurduğu bu birlikler geleneksel savaş yöntemleriyle gerilla taktiklerini sentezleyerek karşı devrimci çetelerin kabusu haline gelmişti. Kızıl Süvariler büyük bir hız ve acımasızlık üzerine kurulan yarma harekatı ve bu harekatın bir noktasında devreye sokulan taçankalarla (atlı arabaların arkasına yerleştirilmiş makineli tüfekler) iç savaşın kaderini değiştirmişti, şimdi Polonya ordusunu tehdit ediyorlardı.[145]

Ancak bu herkese korku salan birliklerin altyapısını oluşturan atları da korkutan bir şey vardı: Uçak motorunun sesi! Ne top gürültüsü ne mermi vızıltısının yapamadığını gökyüzündeki uçan canavarlar beceriyordu. Binicilikte usta Kazaklar uçak sesinden çılgına dönen atları zapt edemiyordu. Budyonniy savaşın dönüm noktalarından birisi olan 17 Ağustos'ta bazı saldırıların yalnızca uçaklar tarafından gerçekleştirildiğini ve çok kayıp verdiklerini belirtiyor ve acil olarak uçak savar bataryası talebinde bulunuyordu.

Ünlü eseri *Kızıl Süvarileri* bu savaş sırasında Budyonniy birlikleriyle beraberken yazan İsaak Babel sık sık bu filodan söz eder:

"Öğlen vakti, bu sabah düşman uçakları tarafından öldürülen Tabur komutanımız Trunov'un delik deşik olmuş cesedini Sokol'a getirdik."[146]

"Ve Tabur komutanı gökyüzünde dört lekeyi gösterdi bize. Dört bombardıman uçağı, kuğuları andıran bulutların içine girip

145 Taçankayı ilk kullanan, iç savaşta bir süre Bolşeviklerle müttefik olduktan sonra Sovyet iktidarına karşı savaşmaya başlayan Mahno'nun anarşist birlikleriydi.

146 İsak Babel; *Kızıl Süvariler*, Gün Yayınları, 1968, çeviren: Zeyyat Özalpsan, s. 109.

Levent Şahverdi Arşivi

geliyordu. Bunlar Binbaşı Faunt Le Roy'un savaş filosuna ait uçaklardı. Büyük, silahlı uçaklar."[147]

"Bu arada, biz dördüncü tabur ormana girmiştik. Ve hepimiz ormanın içinde, Paul Trunov ile Amerikalı Binbaşı Faunt Le Roy arasındaki bu eşit olmayan kavganın bitmesini bekliyorduk. Binbaşı ve uçağı son derece büyük ustalık gösterdiler çarpışmada. Yüz metreye kadar indiler ve makinelileri ile evvela Andie'yi sonra Trunov'u vurdular. Bizimkilerin attığı kurşunların en ufak bir zararı bile olmamıştı Amerikalılara."[148]

Fransızlar, İngilizler, Amerikalılar... Polonya ordusunun arkasındaki gücü tarif etmek için daha fazla kanıta gereksinim var mı? Bu güç karşı devrimci bir enternasyonaldi. Romenleri ekleyelim, Ukraynalı Simon Petliura liderliğindeki anti-Sovyet birlikleri ekleyelim, Belarus karşı devrimcilerini ekleyelim. Ha bir de Ruslar vardı... Bir zamanların devrimcisi SR Boris Savinkov, eski Duma milletvekili Rodiçev, Dimitr Merejkovskiy gibi popüler isimler Varşova'ya gelmiş, uluslararası sınıf kavgasında övüneşişine burjuvaziyle saf tutuyorlardı.

Evet bu bir sınıf kavgasıydı ama Polonya ulusu ile Ruslar arasındaki milliyetçi saflaşmanın gölgesini taşıyordu. Ve ne yazık ki Sovyet Rusya, biraz da kendi hataları yüzünden emperyalist koalisyonu yenmek üzereyken Polonya milliyetçiliğinin duvarına çarpıverdi. Hem de ne çarpma...

147 age, s. 115.

148 age, s. 117.

Levent Şahverdi Arşivi

18

Milliyetçilik İşçi Sınıfına Bulaşınca

"Eski Çarlık generalleri bile Polonya'nın taleplerinin haksız olduğunu düşünüyor ve bize yardım ediyorlar."[149]

Sovyet Rusya ile Polonya arasındaki savaş bir sınıf savaşıydı ve o sınıf savaşının üzerine milliyetçilik gölgesi düşmekteydi! Polonya tarafının en büyük silahıydı milliyetçilik. Sovyetler açısındansa, kendi topraklarını savundukları sürece bunu aynı zamanda bir ulusal mesele olarak değerlendirmeleri elbette anlaşılırdı.

Ancak 1920 savaşında hatlar fena karıştı, bunun bir savunma savaşı mı yoksa devrimi batıya doğru yayma savaşı mı olduğu giderek belirsizleşti ve Kızıl Ordu, Polonya sınırından içeri girdiği andan itibaren onun "enternasyonalist" karakteri ile "Rus" karakteri arasındaki uyuşmazlıktan en fazla Polonyalı milliyetçiler yararlandı.

Yukarıdaki cümle Lenin'e ait. "Bile" vurgusuna dikkat çekmek istiyorum. Titiz ve uyanık ihtilalci Lenin, Mayıs ayında, henüz Sovyet Rusya savunmadayken, söylediklerinin daha sonra belki de Polonya'da bir işçi iktidarına mal olan büyük bir stratejik yanlışın ürünü olduğunu elbette tahmin edemezdi.

Çarlık subayları "bile" değil, "elbette" Polonya'nın haksız olduğunu düşünüyorlardı. Çünkü onlar Rus İmparatorluğu'nda yetişmiş, görev yapmışlardı. Rus milliyetçiliği belki Polonya milliyetçiliği kadar nam salmamıştı ama milliyetçilik milliyetçilikti!

[149] V. I Lenin; *Collected Works*, Cilt 31, s. 137.

Levent Şahverdi Arşivi

Başında Kızıllar olsa da Rusya tehdit altındaydı, devlet yönetiminden anlamayan Bolşeviklere el uzatmak, akıl vermek, ve belki de çizmeleri giyip sahaya çıkmak gerekiyordu...

Almanlar girdiğinde ilgilenmediler, İngilizler Murmansk'a geldiğinde "Bolşevik düzen yıkılıyor" diye heyecanlandılar, Japonlar doğuda işgale kalkıştığında kıllarını kıpırdatmadılar ama Polonyalılar söz konusu olduğunda işin rengi değişiverdi.[150] Çünkü Polonya uzaktaki bir güç değildi, henüz Rus mülk sahibi sınıflar Sovyet düzeninin çökeceğinden ümidi kesmemişti, Polonyalı toprak sahipleriyle rekabet halindeydiler. İşte bu koşullarda Bolşeviklerle birlikte Polonya'yı tepelemek hiç fena olmazdı. O Polonyalılar ki, 17. yüzyılda Rusya'nın krizinden yararlanıp Moskova'yı işgal bile etmişlerdi. Zaten Polonyalılara yüz veren Devrim'di. 1917 Şubat Devrimi'nde Çar devrildikten sonra kurulan Geçici Hükümet, Polonya'nın bağımsızlığını kabullenmişti. Şimdi bağımsız Polonya, Rusya'nın egemenliğini tehdit etmekteydi.

Kafaları böyle çalışıyordu...

Yani, Çarlık generalleri *bile* Polonya'nın taleplerini haksız bulmuyordu; Çarlık generallerinin bir bölümü Polonya'ya karşı Bolşeviklere *bile* yardım edecek kadar milliyetçiydi!

Dediğim gibi, bu Rus toprakları savunulurken çok da sakıncalı değildi ama konu Varşova'nın kapısına dayanmak olduğunda işin rengi değişiyordu.

Gelelim Polonya milliyetçiliğine... Polonya 1918'de bağımsızlık elde etmesini kendisine hükmeden üç imparatorluğun devrimlerle sarsılmasına borçluydu. Almanya, Avusturya ve Rusya'da sosyal demokrasi iktidara gelmişti ve her üçünde de Polonya'nın bağımsızlığına (en azından başlangıçta) saygı gösterilmesine rağmen Polonyalı egemenler (ki orada da sosyal demokratların ciddi bir gücü vardı), savaştan galip çıkan İngiltere, Fransa, İtalya ve ABD'ye yönelmişlerdi. Bunun tarihsel, ideolojik, kültürel nedenleri vardı elbette ama bu tercih aynı zamanda dönemin ruhuyla da ilgiliydi: Galip devletler Polonya milliyetçiliğine gereksinimleri olduğunun farkındaydı, Polonyalı milliyetçiler ise o kadar da milliyetçi

[150] Anadolu'da Milli Mücadele'nin İngilizler, İtalyanlar, Fransızların işgaliyle değil, Yunan ordusunun varlığıyla istim almasına ne kadar benziyor!

Levent Şahverdi Arşivi

değillerdi! İçlerine, karşı devrim enternasyonalinin gönüllü militanı olacak kadar, kozmopolitlik kaçmıştı.

Birinci Dünya Savaşı boyunca Polonyalılar üç imparatorluk ordusunda da silah altına alındılar: Avusturya-Macaristan, Rusya ve Almanya... Rus ordusunda 500 ila 600 bin Polonyalı olduğu varsayılıyordu. Almanya için ise 200 bin Polonyalı ölmeye ya da öldürmeye yollanmıştı. Polonyalılar savaş boyunca birbirlerini kırdılar.[151]

Ancak bu Polonya milliyetçiliğini zayıflatmadı. İşin gerçeği çoğunluk Polonyalı için Almanya ve Rusya arasında bir fark yoktu. Savaş bittiğinde Rus ordusundaki Polonyalıları kazanmak için Polonyalı milliyetçilerle Bolşevikler arasında zorlu bir yarış başladı. Rus ordusu içinde özerk Polonyalı birlikler kurulması için çaba harcayan milliyetçiler bir yandan da Polonyalıları yeni kurulan Polonya ordusuna katmak için uğraşıyordu. Sonuçta Kızıl Ordu saflarında hatırı sayılır sayıda Polonyalı kaldı ama onların bir bölümü ulusal kimliklerine sıkı sıkıya sarılan unsurlardı.

Sovyet iktidarı Polonya milliyetçiliğiyle baş etmekte zorlanıyordu. 1920 savaşı sırasında da bu zorluklar aşılamadı. Savaş boyunca esir alınan 24 bin Polonyalı askerden sadece 239'u Kızıl Ordu saflarına geçiyor ve yine onlardan sadece 123'ü Polonya Komünist İşçi Partisi'ne üye oluyordu.[152]

Oysa Kızıl Ordu'nun Alman savaş esirlerine dönük propagandası çok iyi sonuç vermiş, serbest kalan birçok asker ülkelerine döndüklerinde Alman Devrimi'nin militanı haline gelmişti.

Polonyalı milliyetçilerin lideri Piłsudski, köken itibariyle sosyalistti. Rivayete göre Çar III. Aleksandr'ı, babasının suikastla öldürülüşünün altıncı yılı olan 1887 Martı'nda öldürme girişiminde bulunan Lenin'in abisi Aleksandr Ulyanov'a kullanılacak bombayı temin eden Piłsudski idi.[153]

Ancak daha sonra görüldü ki, Piłsudski'nin Çarlık'tan nefretinde sınıfsal hiçbir şey yoktu, (haklı olarak) Polonyalıların

151 Major Harold H. Worrell, Jr.; *The Battle Of Warsaw*, 1920, School of Advanced Military Studies, Kansas, s.16.

152 Adam Miodowski; *Polish Revolutionary Formations in the Red Army Structures*, Wydawnictwo PRYMAT, 2017, s. 81.

153 Adam Zamoyski; age, s. 10.

Levent Şahverdi Arşivi

kurtulmasını istiyordu ama bu isteği milliyetçilikle kirlenmişti, bağımsızlıktan sonra bu kez Sovyet olsun olmasın Rusya'nın topraklarına göz dikecekti. Kendi iddiasına göre Kızıl Ordu, iç savaşı bitirdiği anda Polonya'ya saldıracak ve devrimi batıya doğru yaymaya çalışacaktı.[154] Oysa 1919'da Sovyet liderlerinde böyle bir düşüncenin olgunlaştığına dair bir ipucu yoktu.

Pilsudski'nin niyeti savaştı. Barış görüşmeleri sürerken, Polonya Kızılhaç temsilcisi olarak görüşmelere katılan Kossakowski'ye Bolşeviklerle *"diplomatik ilişki veya müzakerenin hiçbir biçimde söz konusu olmayacağı"*nı söylüyordu. Polonyalı rehineler, tutsaklar, göçmenler ve Polonya'ya ait hazineler Rusya'dan çıkarıldığında Sovyet yönetimiyle görüşecek hiçbir şey kalmayacağını açık yüreklilikle belirtiyordu.[155]

Yine de Kızıl Ordu'nun Polonya işçi sınıfına yardım için Varşova'ya yönelmesiyle ilgili iddianın bütünüyle uydurma olmadığını söylememiz gerekiyor. Aralık 1918'de kurulan Polonya Komünist İşçi Partisi'nin ilk kararlarından biri Rus proletaryasının silahlı yardımını talep etmek oluyor. Kararda devrimin sınır tanımayacağı belirtilirken, Kızıl Ordu'nun Polonya'ya olası girişinin ne bir işgal ne de emperyalist bir politikayla damgalanabileceği, böylesi bir gelişmenin uluslararası proletarya ile dayanışmaktan başka bir anlam ifade etmeyeceği vurgulanıyordu.[156]

Yaklaşık bir yıl sonra Polonyalı komünistlerden Edward Kowalsky *"köylüleri silahlandırabilsek gelecek yıl Varşova'da iktidarız"* diyordu. Bu Kızıl Ordu'ya bir davet değil, Moskova'dan silah talebiydi.[157] Ancak her durumda Polonyalı komünistlerin 1919 sonlarında abartılı değerlendirmeler yapmaya başladığı açıktı. Polonya kökenli Radek, gerek Polonya gerekse Almanya'daki devrimci olanaklara dair aşırı iyimser görüşlere prim verilmemesi için bu değerlendirmeleri dengelemeye çalışıyordu.[158] Daha önce

154 Kirsteen Davina Croll; *Soviet-Polish Relations 1919-1921*, University of Glasgow, doktora tezi, 2008, s.121.

155 Jerzy Borzecki; *The Soviet-Polish Peace of 1921*, Yale University Press, 2008, s. 42.

156 Thomas C. Fiddick; age, s. 57.

157 age, s. 58.

158 Klara Zetkin anılarında Lenin'in *"Radek haklı çıktı"* dediğini yazıyor. Radek

Levent Şahverdi Arşivi

de vurguladığım gibi, Lenin 1919'un sonlarından itibaren Avrupa devrimine ilişkin iyimserliği bir kenara bırakan bir çizgiye zaten gelmişti.

Üstelik Polonyalı komünistler arasında da daha az heyecanlananlar vardı. Bunların başında partinin en etkili isimlerinden Julian Marchlewski geliyordu. Marchlewski devrimin Polonya'da ekonominin gelişmesi ve proletaryanın güçlenmesi ile geleceğini, özellikle Silezya bölgesinin Alman proletaryası ile Polonyalı işçileri birleştireceğini söylüyordu. Bir dış müdahale ile Polonya'da Sovyet düzeninin kurulamayacağı uyarısını yapmakla yetinmiyor, Kızıl Ordu'nun Polonya'ya girmesinin komünizm açısından yıkıcı sonuçları olacağını ileri sürüyordu.[159] Marchlewski biraz da bu nedenle Piłsudski'nin sabote etmeye kararlı olduğu Polonya-Sovyet Rusya barışına odaklanmıştı.

Lenin'in de 1919 yılında aynı kaygıyı taşıdığını ve Kızıl Ordu'nun Polonya'da hiç hoş karşılanmayacağı düşüncesini Marchlewski ile paylaştığını biliyoruz.

Bununla birlikte 1920 yılının yazında Bolşeviklerin bu kaygıyı bir kenara atarak "neden olmasın" havasına girdiği görülüyor. İyimserlik ve devrimci coşku Marchlewski'yi bile etkilemişti. Komintern'in İkinci Kongresi sırasında delegelere Polonya işçi sınıfının uyandığını, Kızıl Ordu'nun ilerleyişinin Polonya'da devrimi hızlandıracağını söyleyecek kadar heyecanlanmıştı.[160]

Polonya işçi sınıfının hareketlendiği ve devrimci bir enerji biriktirdiği açıktı. Ancak unutulan, milliyetçiliğin daha büyük bir hızla güç kazandığıydı. Ve Polonya milliyetçiliğinin gıdası, yalnızca Rusya değil aynı zamanda Almanya karşıtlığıydı. Almanya'ya bunu tetikleyen bir atmosfer hakimdi, hemen bütün partilerin ve halkın büyük çoğunluğunun *"Poloniam esse delendam"* (Polonya yok edilmeli) arzusunda ortaklaştığı söylenebilirdi.[161]

Kızıl Ordu'nun Polonya içlerine hızla sokulduğu günlerde

---

yalnız öncesinde değil bizzat savaş sırasında da uyarılarına devam etmiş, Lenin tarafından "bozgunculuk"la suçlanmıştı. Clara Zetkin; *Lenin'den Anılar*, Modern Books Limited, Londra 1929 s. 20

159 W. Najdus'dan aktaran Adam Miodowski, age, s. 181.

160 Thomas C. Fiddick; age, s.120.

161 Cecil F. Melville; *The Russian Face of Germany*, MW Books, 1932, s. 41.

Levent Şahverdi Arşivi

Almanya'da Rusların başarı haberlerini sokaklarda açık bir neşe ve coşku ile yalnızca komünistler karşılamıyordu. Hemen her sınıf ve ideolojiden Alman, Polonya'nın yıkım olasılığından heyecanlanıyordu. Ayrıca Alman milliyetçileri, *"Polonya'nın işi bitsin, işte o zaman sıra İngilizlere gelecek"* duygusunu gizlemiyordu bile.

Milliyetçilik, milliyetçilik doğurur. Nefret karşılıklıydı, Polonyalı işçi ve yoksul köylüler arasında Rusya ve Almanya'ya karşı kin duymak için yeterince tarihsel ve güncel neden mevcuttu.

Almanya'nın bu dönem Sovyetlerle ilişkisine daha sonra değinecek olsak da, hemen bu noktada hükümetin Polonya'ya mühimmat sevkiyatına izin vermediğini hatırlatalım. Zaten işçiler, kuşkulandıkları trenleri durduruyor, gemilere yükleme yapmıyordu. Ve ilginçtir Alman generalleri bir yandan Polonya'nın Kızıl Ordu tarafından bozguna uğratılmasını isterken bir yandan da İngilizlere *"Bolşevikleri ancak biz durdurabiliriz"* diye kendilerini pazarlamaktan geri durmuyorlardı. Yeter ki İngilizler, Alman ulusunun üzerine çöken Fransa'nın açgözlülüğünü biraz dizginlesin!

İşte bu milliyetçilikler çatışmasının sıcaklığında Polonya Sosyalist Partisi, milletvekili Tomasz Arciszewski liderliğinde kendi askeri örgütünü kurmuştu. Bunun işçi sınıfını Polonya milliyetçiliğinin arkasına yığmak açısından büyük önemi vardı. *Başkentin Korunması İçin İşçi Alayı*, Moskova'daki beklentilerin aksine Polonya işçi sınıfının çoğunluğunun karşı devrimci enternasyonalde saf tutacağının kanıtlarından biriydi. Bu alay aynı zamanda Sovyet yanlısı iç kuvvetlere karşı fabrikaların korunması için bir "milis" görevi de üstlenecekti.

Polonya burjuvazisi emekçi halkı kendi safına çekmek için her olanağı değerlendiriyordu. Polonyalı toprak sahiplerinin zorbalığından bıkmış topraksız köylülerin Sovyetik eğilimlerini azaltmak için 15 Temmuz'da Polonya Parlamentosu Sejm'de toprak reformu yasası, oybirliği ile kabul edildi. Köylüye toprak dağıtılacaktı.

Lakin topraktan önce dağıtılacak olan silahtı! Polonya ordusu Kızıl Ordu'nun Polonya sınırından içeri girdiği andan itibaren sürekli gönüllü kaydetti. Sovyet idaresinin (Polonya Devrimci Komitesi) ilan edildiği Bialystok'ta Polonya Kızıl Ordusu'na asker kaydetmek için başlatılan kampanya ise aynı sonucu elde edemiyordu. Savaşın yeniden Polonya lehine dönmeye başladığı Ağustos

Levent Şahverdi Arşivi

ortasında Polonya Ordusu 737 bin askerden oluşan bir güç haline gelmişti.

Polonya milliyetçiliğinin savaşta Kızıl Ordu'nun karşılaşacağı en büyük dert olacağını Bolşevikler de biliyordu. Henüz savaş Rus topraklarında yeni patlamışken, 5 Mayıs 1920'de Lenin şöyle konuşuyordu: *"Polonyalılara karşı davranışlarınız işçilerin ve köylülerin cumhuriyetinin askerleri olduğunuzu, onlara saldırgan olarak değil kurtarıcı olarak geldiğinizi kanıtlasın."*[162]

Savaş Polonya topraklarına yıkıldıkça Lenin'in işaret ettiği sorun kendisini iyiden iyiye hissettirdi. 1 Ağustos'ta "Yoldaş Kızıl Ordu Askerleri" başlığıyla bir bildiri dağıtıldı cephede. Bildiride *"Polonya topraklarına, Polonyalı işçilerin kanıyla kaplı topraklara giriyorsunuz... Polonyalı toprak sahiplerinin ve kapitalistlerin günahlarının hesabını talihsiz Polonya halkına kesmeyeceksiniz."*[163]

Bu noktada Polonyalı işçi ve köylülerin tavrının belirleyici olacağı açıktı. Çünkü beklenti, Kızıl Ordu'nun başarısıyla birlikte Polonyalı emekçilerin ayaklanacağı ve burjuva iktidarı devirerek Sovyet iktidarını kuracağı doğrultusundaydı. Eğer Polonya halkı böyle bir tutum sergilemezse, Kızıl Ordu, Polonya'da işgalci duruma düşecekti.

Lenin bir yandan Kızıl Ordu askerlerini devrimci ve enternasyonalist bir ruh haline çekmeye çalışırken bir yandan da Polonyalı işçi ve köylülere yönelik propagandayı daha etkili hale getirmenin yollarını arıyordu. Sovyetlerin savaşta pek işe yaramayan hava kuvvetleri, bombadan çok bildiri attı Polonya kent ve köylerinin üzerine. Yeni kurulan Polrevkom (Polonya Devrimci Komitesi) imzasını taşıyan *Kent ve Kırlardaki Polonya Emekçi Halklarına Manifesto* Ağustos başında yaygın bir biçimde ulaştı Polonyalı emekçilere.

Ancak sorun şuydu ki, askeri açıdan Kızıl Ordu zamanla yarışıyordu. Sovyet birlikleri güneyden ve kuzeyden o dönemin olanaklarını çok aşan şaşırtıcı bir süratle girmişti Polonya'ya ve düşman toparlanamadan, Fransa ve İngiltere'den daha fazla destek gelmeden Varşova'nın alınması gerekiyordu. Ayrıca Sovyet birlikleri

162 V. I. Lenin; *Collected Works*, Cilt 31, s. 127.

163 Suslov'dan aktaran Kirsteen Davina Croll; age, s. 154

Levent Şahverdi Arşivi

uzun sürecek bir kampanya için lojistik destekten yoksundu, savaşçı birliklere cephane ve yiyecek ulaştırmak giderek zorlaşıyordu. Siyaseten ise Polonyalı işçilerin örgütlenmesi ve devrimci bir pozisyon alması için zamana gereksinim vardı. Uçaktan atılan Polrevkom bildirileri anlamlıydı ama bunun meyvelerini toplayacak süre kalmamıştı.[164]

Kısa bir dönem için geçici hükümet rolünü üstlenen Polrevkom'un başındaki Çeka sorumlusu Feliks Dzerjinski, Kızıl Ordu'daki Polonyalı birliklerin sayısını artırmak için büyük bir gayret içindeydi çünkü savaşın "Rusya'nın savunulması" döneminde pek hissedilmeyen bir sorun bu noktada başa büyük bela olmuştu: Kızıl Ordu saflarında binlerce Çar Ordusu subayı görev yapıyordu! Dahası Varşova'ya yaklaşan birliklerin başında onlardan biri, Tuhaçevskiy vardı. Polonya halkının Çar'ın ordusundan nefret etmesi için yüzlerce neden sayılabilirdi ve şimdi o ordunun subayları, Kızıl Sancak altında, ülkelerini bir kez daha işgal etmeye kalkıyordu.

15 Temmuz'da Polonya Sosyalist Partisi, *Dünya Sosyalistlerine Manifesto* başlıklı açıklamada Rus Ordusu'nun Çarın Generalleri tarafından yönetildiğini belirterek yaklaşmakta olanın bir toplumsal devrim değil, emperyalist militarizm olduğunu ileri sürüyordu. Manifesto'da en çarpıcı bölüm, Polonyalı işçi ve köylüler adına *"bu ülkenin sahibi biziz ve Çarın Generallerinin Polonya'ya sahte sosyalizm dayatmasına izin vermeyeceğiz, ülkemizin sosyalist yapılanması bizim kendi eserimiz olacaktır"* dendiği kısımdı.[165]

Kabul etmek gerekiyordu ki, karşı devrimci Beyaz Ordular karşısında halkçı-emekçi bir korku salan Kızıl Süvariler'in yabancı topraklarda ters tepen barbarlığının üzerine "Yeni Çar Ordusu" izlenimi hiç iyi gelmemişti Kızıl Ordu'ya.

Peki bu izlenim ne kadar gerçekti ya da suçlamaya kaynaklık eden ne tür gelişmeler yaşanmıştı Kızıl Ordu'da?

Bir sonraki bölümde ayrıca ele alınmayı gerektiren bir konu Kızıl Ordu'nun kuruluşu ve bu kuruluş sürecinde yaşanan tartışmalar.

Ancak Polonya'da asıl infial yaratan, savaş başladığında Çarlık

164 Neil Harvey Croll; *Mikhail Tukhachevsky in the Russian Civil War*, University of Glasgow, s. 311.

165 Kirsteen Davina Croll; *Soviet-Polish Relations 1919-1921*, s. 158.

Levent Şahverdi Arşivi

subaylarının sistematik bir kampanyayla "vatan savunması"na çağrılmasıdır. Bir tarafı doğaldır, yeni düzen uzman yetiştirecek zaman bulamamıştır, askerlik belli bir eğitim ve deney gerektirmektedir, Sovyet iktidarına hizmet etmeyi kabullenmiş eski subayların Kızıl Ordu'ya alınması kaçınılmazdır.

Lakin bu iyi yönetilmesi gereken bir süreçti, sorumsuzca ve kontrolsüzce yürütüldüğünde Kızıl Ordu'nun yalnızca güvenliği ve itibarı değil, sınıf karakteri ve hatta Sovyet düzeninin temelleri zarar görecekti.

Gördü de...

İşaret fişeğini Birinci Dünya Savaşı'nda Almanlara karşı tarihe geçen kimi başarılara imza atan ünlü general Aleksey Alekseyeviç Brusilov fırlattı. Sovyet Genelkurmayı'na çağrıda bulunarak halk kitlelerinde yurtseverliği yükseltmek gerektiğini söyleyen Brusilov, aynı zamanda Çar döneminden kalma subayları da Kızıl Ordu'ya katılmaya davet etti.

Süreci yöneten Kızıl Ordu'nun başındaki, Savaş Komiseri Trotskiy'di. Brusilov'un başkanlığında bir askeri Danışma Kurulu oluşturuldu. Kurula Polivanov, Klembovskiy, Baluyev, Gutor, Verhovskiy, Zayançovskiy, Akimov gibi Çarlık döneminden kalma subaylar alındı. Aslında Sovyet yönetiminde kızgın itirazlarla karşılaşılmasaydı, Brusilov'a danışmanlığın ötesinde bir sıfat bulunacaktı. Ne olursa olsun, daha önce "seçilerek" Kızıl Ordu'ya alınan Çar döneminden subaylar için kapılar ardında kadar açılmıştı.

Trotskiy'nin ayarı yoktu: *"Bizim toplumsal programımızı ve eylemsel yöntemlerimizi benimsemese de, ülkedeki onurlu, düşünceli ve saygın herkes Rus halkının ve Rusya'nın geleceğinin bağımsızlığını savunan tek gücün Rus işçi sınıfı, o sınıfın hükümeti Sovyet Komünist iktidarı olduğunu anlamalıdır"* diyordu. Buraya kadar söylediği doğruydu, ancak girdiği mayınlı arazide yürümeyi beceremiyordu: *"Ve bu, yoldaşlar, dün düşmanımız ve bugün toplumsal, dinsel ve diğer ülkesel temeldeki sorunlar söz konusu olduğunda hâlâ karşıtımız olanların ülkemizin bel bağladığı ve onsuz uçuruma yuvarlanacağı işçi sınıfının pivot olarak oynadığı o büyük rolü kabullenme zorunluluğu hissetmelerinin nedenidir."*[166]

166 Leon Trotsky; *The Military Writings 3* (1920), The War With Poland, 5 Mayıs 1920 içinde.

Levent Şahverdi Arşivi

Trotskiy'nin, *"ayrıcalıkları ellerinden alınmış toplumsal sınıfların temsilcilerinin işçi sınıfına yardım etme talebine bir itirazımız olamaz"* dediği sırada Rusya'da devrim ve karşı devrim güçleri arasında amansız bir iç savaş sürüyordu. Bu bir çelişkiydi ve devamı geliyordu. Kızıl Ordu'nun saflarını Çar'ın generallerine abartılı bir konukseverlikle açtıklarını ilan eden Trotskiy hemen ardından Polonya savaşının bir sınıf savaşı olduğunu vurguluyor ve amaçlarının özgür, bağımsız işçilerin ve köylülerin Polonyasını yaratmak olduğunu ileri sürüyordu.

Böylece Rusya'nın savunulması için göreve çağırılan Çarlık kadrolarıyla kol kola Dünya Devrimi'nin yolu temizlenecekti!

Trotskiy güvence de veriyordu 7 Mayıs tarihinde: *"Brusilov, bağımsız Polonya Cumhuriyeti'nin Sovyetler tarafından tanınmasını mutlak olarak doğru buluyor".*[167]

Polonya savaşı Sovyet yönetimine tek ülkede sosyalizmin savunulması ile bir an önce dünya devrimini gerçekleştirme hedefi arasındaki gerilimin sanıldığından daha şiddetli olduğunu göstermekteydi ama Trotskiy bunu anlayacak halde değildi. Rusya'yı sosyalizmle, sosyalist kuruluşla bağdaştıramıyordu. Kızıl Ordu saflarındaki cahil köylü kitleleriyle enternasyonalist bir işçi sınıfı ordusu kurmaya kalkıldıysa, o silahlı güce Çarlık subaylarını monte etmenin de bir sakıncası olmasa gerekti!

Kapak açılmıştı, Polonya hükümeti "Yeni Çarlar geliyor" diyerek orduya gönüllü kaydederken, Kızıl Ordu "Rusya için" savaşmaya can atan (subayların Sovyet ordusuna katılırkenki tek motivasyonu bu değildi elbette) unsurları, saflarına çekiyordu.

İş öyle bir noktaya geldi ki, İngiltere'yle görüşmeler sırasında Sovyet diplomat Krasin *"hata yapıyorsunuz, Çar'ın subayları, milliyetçiler de bugün Sovyet iktidarını destekliyor"* diyebildi. Doğruydu, yabancı müdahale karşısındaki dirençli tutumu Sovyet iktidarının meşruiyetini artırıyordu, buna bir şey denemezdi. Ne ki konu savunma değil de Varşova'nın Polonya işçi sınıfı adına alınması olunca bu tablo pek işe yaramıyor, tersine Sovyet davasına büyük zarar veriyordu.

Ayrıca Kızıl Ordu'nun yoksul erleri savaş yorgunuydu, kendi

167 age, The Polish Front (7 Mayıs 1920) içinde.

Levent Şahverdi Arşivi

ülkelerini, topraklarını kurtarmak için ölesiye dövüşüyorlardı ama Polonya'ya girdiklerinde mücadeleye yabancılaşmaya başlamışlardı. Silahlarını bırakıp ortadan kaybolan binlerce asker vardı.

Nitekim bu çelişki Fransız askeri istihbaratının savaşın hemen başındaki *"Rusya her zaman kendi topraklarına dönük işgal hareketlerine büyük tepki vermiştir, Kızıl Ordu'nun çok güçlü bir karşılığının olması beklenmelidir"* saptamasını doğruluyordu.[168]

Belirtmek gerekiyor ki özellikle Yahudi köylülerin yaşadığı sınıra yakın bazı yoksul bölgelerde halk, Kızıl Ordu'ya kucak açıyordu. Bu Sovyet yönetiminin iyimserliğini artırdı ve 28 Temmuz'da ele geçirilen Bialystok'ta bir devrimci iktidarın ilk adımı olarak *Polrevkom*'u ilan etti.

Ancak Varşova'ya yaklaşıldığında tamamen farklı bir tablo ortaya çıktı. Dzerjinski *"içimde tuhaf bir his vardı"* diye yazacaktı. Başkentin alınması gecikmişti ve Çeka'nın şefi deneyimli devrimci, *"sanki Varşova bizi umduğumuz gibi karşılamayacaktı"* diye not düşüyordu.[169]

Milliyetçi duygularla oynanan oyunun kazananı Polonyalılardı. Lenin daha sonra şöyle yazacaktı: *"Birliklerimiz Varşova'ya eriştiğinde zafer için bastıramayacak kadar tükenmişti, buna karşılık Varşova'daki yurtsever dalgayla ve kendi yurtlarında olma duygusuyla desteklenen Polonyalı birlikler ilerlemek için cesaret ve yeni olanaklar buldular."* [170] Lenin'e göre Polonyalılar Kızıl Ordu'da kardeşlerini ya da kurtarıcılarını değil düşmanı görmüşlerdi ve devrimci gibi değil milliyetçi gibi hissediyor, öyle hareket ediyorlardı.

İç Savaş'ta düşmanı yene yene kurulan Kızıl Ordu, sınıf kavgasıyla "ulusal" kavganın iç içe girdiği Polonya savaşını kaybediyordu.

Şahi, Kızıl Ordu'da neler oluyordu?

168 Michale Jabara Carley; age, s. 179.

169 Thomas C. Fiddick; age, s. 181.

170 V. I. Lenin; *Collected Works*, Cilt 31, s. 302.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

19

Kızıl Ordu'da Neler Oluyor?

Devrimler, bir eğilim olarak, egemenlerin örgütlü şiddet ve baskı aygıtı olan ordularının karşısına ezilenlerin asimetrik mücadeleye uygun silahlı güçler çıkardığı toplumsal altüst oluşlardır. Eski ve çökmekte olan düzenin bütün kurumlarında olduğu gibi ordularında da bir çözülme devrimlerin tipik özelliklerindendir. Ateş gücü, organizasyon ve toplam asker sayısı itibariyle daha avantajlı olan "egemen sınıf"ın bu üstünlüğüne karşı, devrim cephesi, hızlı hareket eden, vur-kaç taktiğini iyi uygulayabilen, yerel halkın desteğine ve korumasına sahip kuvvetlere bel bağlar ve moral gücü elinde tutarak, egemenler için dövüşen askerleri kendi saflarına çekmeye çalışır.

Her devrim, eskisine karşı yeni bir iktidar odağının şekillenmesidir de. Birçok devrim sürecinde aynı anda iki iktidar bir arada var olmuş, kararlar almış, bir ötekinin otoritesini gayrimeşru ilan etmiştir. Devrimlerin en kritik anı, eski iktidarın tasfiyesi, yeni siyasi iktidarın kurulma anıdır.

O aşamada devrimler yeni kurumlar yaratır, yeni bir düzenin inşasına başlanır. Adı üzerinde, bu bir "düzen"dir. Devrim cephesi "örgütlü düzensizlik"ten, "düzenin örgütlenmesi"ne geçtiği andan itibaren silahlı güçlerini de yeniden yapılandırır. Her şeyden önce kendi egemenlik sınırları içinde silah tekelini ilan eder ve bu andan itibaren o sınırlar içinde bu tekeli tehdit edecek hiçbir unsura izin vermeyecek kadar "güçlü" olmak durumundadır. Hayat boşluk tanımaz.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu anlamda bütün devrimci iktidarların ilk gündem maddelerinden birinin düzenli orduya geçiş olması rastlantı değildir.

1918 Kasımı'nda gerçekleşen Alman Devrimi, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e geçişi sağlamıştı. Ama Devrim bu kez onu sosyalizme taşımak isteyen işçilerle yıkılan imparatorluk güçlerinin desteğini alan burjuvazi arasında sıkışmış, sermaye hızla düzen arayışına girdiğinde ilk önce devrimin en önemli özelliklerinden biri olan silahlı işçi milislerini dağıtmayı gündemine almıştı. Bunun için devreye sokulan karşı devrimci milis kuvveti *(Freikorps)* görevini tamamladığında artık düzenli Alman ordusunun bir parçası haline gelmişti.

Anadolu'daysa Milli Mücadele, 23 Nisan 1920'de kendi iktidar aygıtını açık bir biçimde yarattığı sırada, işgale karşı mücadelenin asıl yükünü Kuvayı Milliye birlikleri, Çerkes Ethem'in Kuvayı Seyyaresi, dahası birçok yerellikte ortaya çıkan bağımsızlıkçı çeteler üstleniyordu. 1921'de bu dağınıklıktan düzenli orduya geçiş çabası ne Mustafa Kemal'in kaprisleriyle ne de tek başına askeri gerekliliklerle açıklanabilir. Misak-i Milli sınırları içinde yeni bir düzen ve yeni bir otoriteyi bir an önce tesis etmek, uluslararası alanda tanınmayı da kolaylaştıracaktı. Doğası gereği ortak bir hiyerarşinin ve komuta heyetinin altında konumlandırılmasında belli zorluklar olan milis güçlerinin, Ankara'nın gereksindiği siyasal ağırlığa zarar verdiği açıktı. Hatta denebilir ki, Mustafa Kemal, geçici askeri başarısızlıkları ya da zorlukları göze alarak düzenli orduya geçişi dayattı.

Ona mücadelesinde para ve silah yardımında bulunan ve siyasi destek veren Sovyet Rusya'da ise devrimci iktidar düzenli orduya geçişi 1918'in hemen başlarında gündemine almıştı.

Ekim Devrimi, Rus ordusunu altüst etmiş, Bolşevikler ordunun tabanında, özellikle erler arasında milyonlarca destekçiye sahip olmuş, Almanya ile Brest anlaşmasına kadar süren savaş, komutası darmadağınık hale gelen ama devrimci bir enerjiye sahip olan büyükçe bir silahlı güçle yürütülmüştü. Hacim itibariyle bir orduydu bu ancak birçok açıdan bir ordu olmaktan çıkmıştı. Bolşeviklerin askeri milis kuvveti olarak örgütlenen Kızıl Muhafızlar bu kocaman silahlı yığının tutkalı olmaya çalışıyordu.

Daha 1917 Şubat Devrimi'nde Rus ordusunda demokratikleşme

Levent Şahverdi Arşivi

adımları atılmış, işçi ve asker sovyetlerinin baskısıyla subaylar aleyhine kararnameler yayınlanmıştı. Ekim Devrimi bunlara yenilerini ekledi. O kaotik dönemde Sovyet Rusya'nın elindeki orduda bildiğimiz anlamda bir hiyerarşi kalmamıştı, rütbe filan da yoktu.

Almanya ile 3 Mart tarihinde Brest Litovsk barış anlaşması imzalandığı sırada Sovyet ordusunun hali içler acısıydı. Yeni düzenin yeni bir orduya gereksindiği açıktı. Aslında bu doğrultuda adımlar Ocak ayından itibaren atılmaya başlanmıştı. Kızıl Ordu, 28 Ocak 1918'de, İşçilerin ve Köylülerin Kızıl Ordusu adıyla (*Raboçe-Krestyanskaya Krasnaya Armiya*-RKKA) kurulmuş, onu Kızıl Donanma'nın kuruluşu takip etmişti (11 Şubat 1918).

13 Mart 1918'de Hariciye Komiserliği'ni bırakan Trotskiy'nin yeni misyonu Sovyet iktidarının düzenli ordusunun kuruluşunu hızlandırmaktı. Ordu ve Donanma İşleri Halk Komiseri sıfatıyla (Savaş Bakanlığı) göreve başlayan Trotskiy, örgütçülüğü ile Kızıl Ordu'yu hızla gerçek bir orduya dönüştürme başarısını gösterirken, Sovyet iktidarının kendi başına taşıdığı değeri ve tek ülkede sosyalizmi kurma yükümlülüğü ile karşı karşıya kalma olasılığını hiç önemsemediği için Kızıl Ordu'nun proleter devrimci karakterini tehdit eden bir sürü uygulamaya imza attı.

Düzenli orduya geçiş bütün Bolşeviklerin ortaklaştığı bir ihtiyaçtı. Parti karar verdi, bu yönde ilerlendi. Ancak Trotskiy'nin Savaş Komiseri olarak görev yaptığı yedi yıl boyunca Kızıl Ordu'da gerçekleştirdiği reformlar büyük taraflaşmalar yarattı, Parti zaman zaman bu nedenle kilitlendi ve bu reformların artçı sarsıntıları 1937-38 yıllarına, İkinci Dünya Savaşı'na beş kalmışken Kızıl Ordu'da büyük tasfiyelerin yaşandığı ana kadar sürdü.

Trotskiy'nin Kızıl Ordu'nun kurucusu olduğu tezi, bir açıdan doğru olsa da, onun Kızıl karakterini büyük ölçüde ortadan kaldıran dönüşümleri savunduğu oranda, yanlıştır da...

21 Mart'ta subayların birliklerindeki askerler tarafından seçilmesi uygulamasına son verildi. Aynı dönemde Çarlık Ordusu subaylarına Kızıl Ordu'ya katılım çağrısı yapıldı. 22 Nisan'da 18 ila 40 yaş arasındaki herkese zorunlu askerlik getiren kararname çıkarıldı. Bu kararnamede, *"yakın gelecekte askerlik yalnızca başkasının emeğini sömürmeyen işçi ve köylülere zorunlu olacaktır"* diye bir ek de vardı. Kızıl Ordu'nun sınıf karakterinin korunmasına

Levent Şahverdi Arşivi

çalışılıyordu ama erlerin proleter, subayların monarşi döneminden kalma askeri elitler olmasının göze alınması tuhaf bir çelişki yaratıyordu.

Bütün bu adımların mecburiyetten kaynaklandığı ortada. Ancak Trotskiy'nin sorunu, bu adımları kontrolsüz, önlem almadan ve Kızıl Ordu'yu ideolojisizleştirerek atmasıydı. 1920'de komuta kademeleri denetimsiz bir biçimde Çarlık subaylarına terk edilmiş bir orduyla Polonya Devrimi'ne yardıma gidildiğinde, Kızıl Ordu'nun güçlü ve zayıf yanları ortaya çıkmış, ancak başarısızlığın nedenleri doğru dürüst tartışılamamıştı.

Zaten 1920 yılına gelindiğinde Trotskiy, dünya devriminin gecikeceğine ikna olmuştu. Zorunlu geri adım NEP'e sığınarak, dünya devriminin yeniden yükselişine kadar durumu idare edecek bir "Sovyet düzeni"ni veri alıyordu. Söylem düzeyinde "sosyalist", pratikteyse dünya devrimine kadar ayakta kalması başarı sayılacak, dünya devriminin makul sürede yetişmemesi durumunda, yıkılışı kaçınılmaz ve önemsiz sayılacak bir düzendi bu.

Askeri konularda herkes Trotskiy gibi düşünmüyordu. Savaş Komiserliği'ne getirilmesi, parti kökenli askeri çevrelerde ve bizzat partinin içinde homurdanmalara yol açmıştı. İtirazların bir bölümü tutucu reflekslerin ürünüydü. 1917 yılına kadar Bolşevizme mesafeli Trotskiy'nin kritik pozisyonlara atanması, partide her tür değişime ve yeni isimlere kuşku ile bakan bazı kadroları rahatsız ediyordu. Öte yandan Trotskiy'nin düzenli orduya geçiş gereksinimini istismar edercesine, Kızıl Ordu'yu proleter karakterinden uzaklaştıran uç davranışlarına dönük sağlıklı tepkiler de ortaya çıkmaya başlamıştı.

Bunları yazmak zorundayım. Çünkü troçkizm daha sonra tarihi öylesine çarpıttı ki, Sovyet ordusunun bürokratikleşmesi ve devrimci değerlerden uzaklaşmasının sorumlusu olarak Stalin gösterilmeye başlandı. Dahası Kızıl Ordu içinde "demokratik" olmayan uygulamalar, baskılar, tasfiyeler, tek adam yönetimi gibi olgular da Stalin'in marifeti gibi gösterildi. Batılı tarihçiler bu yaklaşımı pek sevdi, önemli olan Sovyetlerin itibarsızlaşmasıydı.

Oysa, 1925'ten sonra Sovyet yönetimi Kızıl Ordu'nun ideolojik referanslarını ve sınıfsal karakterini güçlendirmek, onun stratejik dünyasını devrimci bir perspektifle yeniden kurmak ve

Levent Şahverdi Arşivi

nihayetinde Çarlık döneminden gelen subayların mutlak ağırlığını kırmak için inanılmaz bir çaba harcadı. Bu çabalar 1937-38'de bir çılgınlık noktasına varan kanlı tasfiyelere kadar uzandı ve hemen ardından Kızıl Ordu, 1941 yılında Sovyetler Birliği'nin ölüm kalım savaşında teste tabi tutuldu.

Trotskiy, darmadağınık bir toplamdan gerçek bir ordu yaratılmasına büyük katkı koymuştu ama bunun için zorunlu olanların yanı sıra, gereksiz ve hatta zararlı bazı düzenlemeler de yapmıştı. Dediğim gibi, Sovyet Rusya'nın, Sovyetler Birliği'nin kendi başına komünizme giden yolda önemi olduğunu düşünmediği için, sorumsuzca hareket ediyordu.

1918'de göreve geldiği andan itibaren Trotskiy'nin Kızıl Ordu'yu yapılandırma ve yönetme şeklinden rahatsız olan çok sayıda Bolşevik'in eleştirileri arasında, insan onuruna yakışmayan kuralların konması, ordunun iç yaşantısının baskı ve tehdit belirlenimli hale getirilmesi, hoşa gitmeyenlerin sorgusuz sualsiz kurşuna dizilmesi sayılabilirdi. Bu yetkileri hem kendisi hem de Çarlık Ordusu'ndan devşirilme subaylar kullanmaya başlamıştı ve mağdurlar arasında bu subayların otoritesini sorgulayan komünistler olması tepkileri artırıyordu.

Kızıl Ordu'ya bir tür Bonapartizmin hakim olmaya başladığı dillendirilmeye başlanmıştı. Partinin ideolojik hegemonyasını tehdit eden yurtsever-milliyetçi subayların hakimiyeti giderek güçleniyordu. Trotskiy'nin modernleşme adına giriştiği hamlelerin Sovyet iktidarını tehdit edecek boyutlara ulaştığı düşüncesi yaygın bir kabul görmekteydi.

Trotskiy ise hiçbir kısıtlama istemiyor, popülaritesini ve Lenin'le kişisel ilişkisini kullanarak her tür direnci kırmaya çalışıyordu. Daha 28 Mart 1918'de Pravda'da yayınlanan bir söyleşide Çarlık ordusundan gelen uzmanların önündeki bütün engelleri bertaraf edeceğini söylüyordu.[171]

Ve Trotskiy'nin ilginç bir askerlik anlayışı vardı, ona göre militer konular "teknik" sorunlar sınıfına girmekteydi. Politik irade partide ve Sovyet iktidarında olduğu sürece kaygılanmak için bir neden bulunmuyordu.

[171] Francesco Benvenuti; *The Bolsheviks and the Red Army 1918-1922*, Cambridge University Press, 1988, s. 29.

Levent Şahverdi Arşivi

Proletarya diktatörlüğünün en temel kurumlarından biri olan silahlı kuvvetlere bakış açısı buydu Trotskiy'nin!

Düzenli orduya geçilmesi zorunluluğu bir yanda, diğer yanda Trotskiy'nin zorlamaları ve buna dönük tepkiler, partinin kongre ve konferanslarında ve hükümette askeri konuların uzun uzun tartışılmasına yol açıyordu. Bu kongre ve konferanslar, Lenin'in kişisel çabasının da yardımıyla, bir bölünmeye varacak taraflaşmayı engelleyecek dengeci kararlarla sonlanıyordu.

Ancak uygulamaya dönük rezervlerden bağımsız biçimde, Bolşevikler arasında düzenli ordudan ne anlaşılması gerektiği konusunda da farklı düşünceler vardı. Ekim Devrimi, son tahlilde, silahlı işçi sınıfının eseriydi ve programına silahlı milis örgütlenmesini koymuştu. Bu geleneksel ordulardan farklı olacak, emekçi halk ile onun silahlı gücü arasında bir yabancılaşmaya izin verilmeyecekti. Dolayısıyla Kızıl Ordu'nun bir düzenli ordu olarak varlığının bir milis yapılanmasını da içermesi gerektiği düşüncesinde olan geniş bir kesim vardı. Küçük bir kesimse düzenli orduya tamamen karşıydı. Sözünü ettiğim parti kongrelerinde sorun, *"bugün düzenli ordu zorunlu ama gelecekte milis örgütlenmesine geçilecektir"* formülü ile çözülüyordu. Ancak Kızıl Ordu'nun ezen sınıflardan uzak tutulması ve proleter-komünist karakterinin güçlendirilmesi gibi önlemlerin düzenli ordunun olumsuz etkilerinden korunmak için en büyük güvenceler olduğunun da altı çiziliyordu.

Kızıl Ordu'nun kuruluş sürecine iç savaş ve yabancı müdahale eşlik etmekteydi. Buna Polonya ile 1920'de yapılan geniş kapsamlı savaşı eklediğimizde, Kızıl Ordu'nun kuruluşunun savaş meydanında gerçekleştiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Sorun şuydu ki, Kızıl Ordu'nun bütün bu çatışmalarda elde ettiği başarıların bir bölümünde "düzensiz birlikler"in büyük rolü vardı. Birçok bölgede gerilla savaşı uygulanıyordu. Trotskiy dahil herkesin gururla bahsettiği Kızıl Süvariler'in alışılmış anlamda düzenli bir orduyu çağrıştırmadığı ortadaydı. Polonya ordusundaki süvari kıtalarıyla karşı karşı kaldıklarında Kızıl Süvari komutanları zaman zaman karşı tarafla teke tek düelloya tutuşuyor, iki tarafın çoklukla Kazaklardan oluşan askerleri, komutanları birbirlerinin bedenini kılıçla

Levent Şahverdi Arşivi

ikiye biçtikten sonra topluca saldırıyorlardı.[172]

Ayrıca Kızıl Ordu ile birlikte, gerilla savaşı sürdüren, güvenilir partililerin komuta ettiği birlikler de savaşta kendini gösteriyor, İç Savaş sırasında birçok kritik zafer onlar sayesinde kazanılıyordu. Daha sonra Stalingrad adını alacak olan Çaritsin'de Stalin liderliğindeki bir ekip, Sovyet iktidarının ilk kızıl komutanlarının yetişmeye başladığını kanıtlıyordu. Kliment Varoşilov bu ekibin kısa sürede ünlenecek isimlerindendi. 15 bin kişilik partizan kuvvetiyle hareket eden bu grup, sivillerle askerler, parti ile ordu arasındaki ilişkinin farklı bir formatta kurulabileceğini gösteriyordu. Askeri uzmanlardan yardım almaksızın bu partizanları düzenli ordu kalıbına sokan ekipte Semyon Budyonniy de yer alıyordu. 29 Temmuz'da, Çaritsin yakınlarındaki Martinovka'da karşı devrimciler tarafından kuşatılan 5 bin askerin kurtarılması operasyonunda süvariler ilk kez bağımsız kuvvetler olarak kullanılıyor ve çarlık ordusunda önemsiz ve en düşük rütbeden subayken Bolşeviklere katılan Budyonniy komutasında Birinci Sosyalist Süvari Bölüğü kuruluyordu.

Demek ki, Kızıl Ordu'nun kuruluşuna, partizan ya da milis kuvvetlerinin kendi rengini çalması engellenemiyordu. Sonraki yıllarda bu ruhun öldürülmemesi için partide büyük direnç gösterenler, 1925'ten itibaren Kızıl Ordu'ya milis gerçekliğini yeniden soktular.

Bu hamle, artık düzene muhalefet etme noktasına gelen Trotskiy için dünya devriminden vazgeçildiğinin kanıtıydı. Milis kuvvetiyle ciddi bir savaşın yürütülemeyeceğine inanıyordu!

Oysa tartışma düzenli ordu yanlılarıyla milis yanlıları arasında değildi. Trotskiy'e itiraz edenlerin önemli bölümü Kızıl Ordu'nun bir düzenli ordu olarak diğer düzenli ordulardan farklı olması gerektiğini vurgulüyorlardı.[173]

Haklılardı, 1941-1945 savaşını bu fark sayesinde kazandılar. Yalnızca, o dönemde dünyanın başka hiçbir devletinin hayata geçiremediği partizan savaşından söz etmiyorum. Kızıl Ordu, zaman

[172] Adam Zamoyski; age, s. 119.

[173] Bolşevikler arasında Kızıl Ordu'nun "milis" kavramından bütünüyle vazgeçmemesi gerektiğini savunanları en fazla güç duruma düşüren, sol SR'ların anarşistçe düzenli orduya karşı çıkması ve halk milisilerine dayalı silahlı güçlerden yana tavır koymasıydı.

Levent Şahverdi Arşivi

zaman stratejik hatalar yapan komuta kademesinden, en küçük birliklerine varıncaya kadar farklı bir yapı, farklı bir motivasyon ve tamamen farklı işlevler üstlenen bir cephe gerisiyle savaşı kazandı.

Kuruluş sırasındaysa Trotskiy, askerliğin bütün sınıf egemenlikleri için değişmez özellikleri olduğu düşüncesinde ısrarlıydı. Askerlik tamamen baskıcı, hiyerarşik bir yapı gerektiriyordu, parti ise ideal demokrasinin hayata geçtiği bir örgütlenmeydi. Partide gönüllülük, askerlikte zorunluluk geçerliydi. Dokuzuncu Parti Kongresi'nde "devrimci disiplin"le değiştirilen "demir disiplin" askerliğe özgüydü.[174]

Gariptir aynı dönemde karşı devrimci generaller de Bolşeviklere karşı mücadele eden kuvvetleri tek bir düzenli orduya dönüştürmenin peşindeydi.[175]

Ancak Trotskiy'nin bir "karşıtlık" ilişkisi kurduğu Parti-Ordu birliği, karşı devrim karşısında Sovyet iktidarının en büyük kozlarındandı. Stalin'le birlikte birçok Bolşevik, Kızıl Ordu komutanlarının ilgili parti örgütüyle birlikte hareket etmesinin bir ilke sorunu olduğunu ileri sürüyor ve Trotskiy'nin partiyi askeri meselelerden uzak tutma çabasına direniyordu. Zaman zaman uçlara savrulan kadrolar marifetiyle *"Askeri Muhalefet"* adını alan bu direniş sayesinde birçok parti belgesinde ordu içindeki parti hücrelerinin ve parti örgütlerinin askeri işlerdeki önemine vurgu yapılmıştı.

Yeri gelmişken, Trotskiy'nin partide Lenin'den sonraki en popüler isim olduğu efsanesine değinmem gerekiyor. Trotskiy yetenekli, çok yönlü birisiydi, bulunduğu her platformda öne çıkıyor, sivriliyordu. Petrograd Sovyeti'ne liderlik etmişti, kısa süre Hariciye Komiseri sonra da Savaş Komiseri oldu. Bu üçü sıradan görevler değildi. Ancak yine de parti içinde Trotskiy'nin itibarsızlaşmasını Stalin'in entrikalarına bağlayanlar bütünüyle yanılıyor. Trotskiy, yalnızca partiye sonradan ve tepeden katıldığı için değil, aşırı kibiri, tutarsız davranışları ve kolektif çalışmaya olan uzaklığı nedeniyle pek sevilmiyordu. Parti emekçilerinin çoğu kendini ona

174 Francesco Benvenuti; age, s. 176.

175 Anton İvanoviç Denikin; *The Russian Turmoil; Memoirs*, Hutchinson & Co., 1922, s. 345.

Levent Şahverdi Arşivi

uzak hissetmekteydi. Bu sevgisizlikte Trotskiy'nin Kızıl Ordu'yu yönetme tarzına olan tepkilerin muhakkak ki payı vardı.

Örnek mi? 1919 yılında Merkez Komite için yapılan oylamada 301 delegeden yalnızca 51'i Trotskiy'i bu kurula uygun görüyordu.

Parti, kendisine değer vermeyeni değersizleştiriyordu.

Düzenli orduyla ilgili tartışmalarda en fazla gündeme gelen başlık hiç kuşkusuz "askeri uzman" sıfatıyla Kızıl Ordu saflarına katılan Çarlık subaylarıydı. Daha önce belirttiğim gibi, henüz Polonya Savaşı'nın başlarında, 2 Mayıs 1920'de, bunlardan en ünlüsü Aleksey Brusilov, Kızıl Ordu'daki Danışma Kurulu'nun başına geçti ve 1918'dekini çok aşan bir katılımın önünü açtı. 1919 yılında yaklaşık 30 bin eski subay Kızıl Ordu'da görev yaparken, Brusilov'un çağrısıyla birlikte bu rakam 314 bine çıkıyordu.

Gerçek sayılar şaşırtıcı geliyorsa, oranlara bakarak dehşete düşülebilir. İç Savaş bittiğinde Kızıl Ordu subaylarının üçte biri Çarlık Ordusu'ndan devşirmeydi. Hiyerarşinin tepesinde ise onların borusu ötmekteydi: Piyade alay komutanlarının yüzde 82'si, askeri bölge komutanlarının yüzde 54'ü, kolordu komutanlarının yüzde 83'ü![176]

Onlara askeri uzman, *vayenni spetsialist* ya da kısaca *Vayenspets* deniyordu ama ordunun bütün kritik noktalarında, komuta ellerindeydi.

Brusilov kendi ruh halini ve Kızıl Ordu'nun girdiği süreci şöyle açıklıyordu:

"Her şeyin üstünde, Savaş Komiseri olarak Yoldaş Trotskiy'nin muazzam enerjisinin ve üstlendiği devasa görevin altını çizmeliyiz. Kişisel olarak, siyasal rejimi ne olursa olsun, Rusya'nın güçlü bir orduya sahip olmaksızın ayakta kalamayacağı kanaatindeyim ve bu nedenle Kızıl Ordu'nun gelişmesi ve güçlendirilmesinin Rus davası için bayağı istenir bir şey olduğu düşüncesindeyim. Bana göre Bolşevikler, bilinçli ya da bilinçsiz olduğunu bilemeyeceğim bir biçimde, bu doğrultuda büyük yol aldılar: örnek olarak mağdur Rusyamızın tamamen parçalanmasına izin vermediler ve birkaç sınır bölgesi dışında, dağılmaya başlayan parçaları bir arada tuttular.

[176] Jacop W. Kipp; *Mass, Mobility and The Red Army's Road To Operational Art 1918-1936*, Forign Military Studies Office, 1988.

Levent Şahverdi Arşivi

Bunun büyük bir devlet başarısı olduğuna inanıyorum. Ancak ordunun yardımı olmadan, bu elbette elde edilemezdi. Bana göre Enternasyonal düşüncesini yaygınlaştırmak için sürdürülen propaganda kampanyası sonucunda, Sovyet hükümeti Rusların ulusal bilincini güçlendirmeyi başardı ve -bizim utancımıza- kendilerinde az miktarda bulunan yurtseverlik ruhunu güçlendirdiler."[177]

Brusilov kötü bir şey söylemiyor, bu Sovyet iktidarının göze aldığı bir olgu. Askeri uzmanları Kızıl Ordu'ya Dünya Devrimi'nin çıkarları için çağıramayacağınıza göre...

Buradaki sorun, "milliyetçi" subayları dengeleyecek unsurların Trotskiy tarafından bastırılmasıydı. Trotskiy, askeri meselelerle siyasi meseleleri birbirinden tamamen ayırdıktan sonra, Şubat Devrimi'nin ardından devreye sokulan komiserlik kurumunu da etkisizleştirmeye kalktı. Ona göre, her askeri birlikte yan yana çalışmak zorunda olan komutan ve komiserin sorumlulukları net bir biçimde ayrıştırılmalıydı. Askeri meselelerde komutanın mutlak otoritesi olmalı, komiser ise sadece siyasi işlere bakmalıydı. Böylece Kızıl Ordu'da bütün ipler önemli bölümü Çarlık ordusundan gelen subayların eline geçiyordu.

Trotskiy'nin askeri yazılarına bakarsanız, bu tasarrufları nedeniyle nasıl eleştirildiğini ve kendisini savunmak için bütün entelektüel birikimini nasıl kullandığını hemen fark edersiniz. Trotskiy *voyenspets'ları* aslanlar gibi savunuyor ve sıra neferlerine *"eski ordunun son günlerindeki serbesiyetçi demokrasiyi Kızıl Ordu'da uygulamaya kalkmamaları"*nı tavsiye ediyordu.[178]

Modern zamanların en acımasız savaşı olan İkinci Dünya Savaşı'nın en zor anlarında sırf Kutuzov, Suvarov gibi eski Rus komutanlarının adını zikretti diye *"milliyetçilikle flört etmek"*le itham edilen Stalin'e ne büyük haksızlık yapıldığı herhalde anlaşılmıştır.

Ha bir de, "teslim olmak vatana ihanettir" buyruğu vardı despotizme örnek gösterilen...

Trotskiy, 1920'de *"kaçanı anında vurun"* diyordu. Sırf bunun için "engelleme taburları" oluşturuldu. Kaçaklara evini açan sivillerin ise, mahkemeye çıkarılıp çıkarılmadıklarından bağımsız

177 Francesco Benvenuti; age, s. 210.

178 Earl F. Zimke; *The Red Army 1918-1941*, Frank Cass Books, 2004, s. 35.

Levent Şahverdi Arşivi

bir biçimde bütün varlıklarına en konulması da Trotskiy'nin fikriydi.[179]

Asker yığınları yorgundu, cahildi, çoğu kez bencildi. Evet kaçıyorlardı ve orduda disiplini sağlamak için sert tedbirler gerekiyordu. Ancak pek de cahil olmayan subayların ideolojik nedenlerle düşman saflarına katılması, yetkilerini kötüye kullanması, komutası altındaki komünistleri çeşitli gerekçelerle kurşuna dizmesi ne olacaktı?

Bunlarla karşılaşıldıkça tartışmalar da yoğunlaştı. Öyle ki Lenin subayların mutlak olarak güvenilmez olduğunu söyler hale geldi. *"Kendi komutanlarımıza bir an önce sahip olmalıyız"* diyen Lenin, Fransız Devrimi'nin bir uygulamasını hayata geçirmeyi bile aklına getirebiliyordu: *"Başarısız operasyonların bedelini üst düzey komutanlar yaşamlarıyla ödemeli."* Bunun hayata geçirilmesinin koşulu yoktu, Lenin'in bir ara dillendirdiği "bütün genelkurmay komünistlerden oluşmalı" önerisi için de kaynak...

Trotskiy *"demiryollarında da sabotaj oluyor ama orada bütün lokomotif mühendislerinin yerine komünistleri atamayı düşünmüyoruz"* diyerek yanıtlıyordu Lenin'i. Ona göre savaş meydanında ve toplama kamplarında kimin güvenilir kimin güvenilmez olduğu anlaşılacaktı.[180]

Trotskiy askeri uzmanların yarattığı tehdidi küçümsüyordu küçümsemesine ama örnekler de giderek artıyordu. Sürecin başlarında, Haziran 1918'de, karşı devrimci faaliyetlerde bulunduğu ortaya çıkan Baltık Filo Komutanı Şastniy'nin yargılanması ile bizzat ilgilenip, onun idama mahkûm edilmesini *"bakın işleri sıkı tutuyoruz"* demek için bir fırsat olarak kullanan Trotskiy, ihanet içindeki subayların sayısı arttıkça daha fazla eleştirilmeye başlanıyordu.

İç savaş sırasında bir ara Petrograd karşı devrimcilerin eline geçmek üzereyken kente yollanan Stalin, komutanların Sovyet rejimine komplo kurduklarını ileri sürüyor, kentin savunulmasını bizzat üstleniyor ve askeri uzmanları devre dışı bırakarak tehlikeyi bertaraf ediyordu. Sonrasında Petrograd'daki bazı komutanların gerçekten de karşı devrimcilere çalıştığı ortaya çıkıyordu.

[179] Leon Trotsky; *The Military Writings 3* (1920), 215 numaralı emir, 10 Mayıs 1920.

[180] Earl F. Zimke; age, s. 58.

Levent Şahverdi Arşivi

Tersi mümkün müydü?

300 binin üzerinde subaydan söz ediyoruz. Evet onların yardıma çağrılması bir zorunluluktu ama Trotskiy, Sovyet devletinin bütün sigortalarını sökmüştü. Bu subayların bir bölümü gerçekten Sovyet düzenine entegre olmuş, dürüst kişilerdi. Lakin aralarında samimiyetle komünist olanların sayısı azdı. Bazısı için fark etmiyordu, bazısıysa "devlet görevi"ni her durumda yapmaya hazır profesyonel zihniyetli tiplerdi. Ancak bunların dışında kalanlar arasında inanmış karşı devrimciler, gününü bekleyen fırsatçı kariyeristler, Sovyet iktidarını kendi hayallerini gerçekleştirmek için manivela olarak gören maceracılar da vardı. Ve her geçen gün onları ayırt etmek zorlaşıyor, Kızıl Ordu'nun devasa aparatında izlerini kaybettiriyorlardı.

Stalin, 1937 yılında, bu büyük tortuya olanca şiddetiyle darbe indirdiğinde ortaya çıkan kan gölünün ve hukuksuzluğun asıl sorumlusu, Kızıl Ordu'nun sonraki yıllarına ve komuta kademesine şekil vermede belirleyici kararlar alıp 1918-1925 arası dönemde sosyalist ülkenin güvenliğini hesaba katmayan uygulamaları partiye dayatan Trotskiy'di.

1925'te yerini Mihayil Frunze'ye bıraktı. Aynı yıl askeri uzmanlarla kızıl komutanlar arasındaki ayrım kalktı. Uzmanlar, Kızıl Ordu'nun normal unsuru haline geliyor, buna karşılık kızıl komutanlar da "bu işlerden anlamayan cahil alaylılar" muamelesinden kurtuluyordu.

Bununla birlikte Trotskiy'nin halefi Frunze'nin askerlikle ilgili bambaşka düşünceleri vardı. Ve bu düşünceleri, Trotskiy'nin bakanlığı sırasında birçok platformda dile getirmiş, hemen her defasında Trotskiy ile karşı karşıya gelmişti.

Frunze, Birleşik Askeri Doktrin adı altında, Sovyetlerin tüm silahlı güçleri için ve her dönem geçerli bir teorik çerçevenin oluşturulması gerektiği düşüncesindeydi. Bu düşüncelerin temel taşlarını yazılı halde ortaya koymuştu. Teknik ayrıntılar bir yana, Frunze sosyalist bir ülkenin kapitalist bir ülke gibi savaşamayacağını, ordusunun da farklı organize edilmesi gerektiğini söylüyordu. Trotskiy kuşkusuz aptal değildi, bu ihtiyacı reddetmiyor ama "zaman var" diyordu. 15-20 yıl sonrasının meselesiydi bu!

Frunze, iç savaşta Sovyet askeri doktrini için yeterli deney biriktl

Levent Şahverdi Arşivi

diyordu, Trotskiy, *"büyük ordular karşı karşıya geldiği savaşlar farklı olur"* diyerek yanıtlıyordu.

Frunze askerliğin bir bilim olduğunu vurguluyordu, Trotskiy, askerlik bilim filan değildir noktasındaydı.

Frunze, Sovyet ordusunun sınıf karakterli ve saldırı odaklı yapılanması gerektiğini ileri sürüyor, Trotskiy, *"her zaman saldıramazsınız"* diyordu ve diplomatik tecriti kırmak için uğraş verilen bir anda saldırıdan söz etmenin anlamsızlığına işaret ediyordu. Ayrıca dünya komünist hareketi devrimci saldırı döneminde değildi, yığınları kazanmak için göbek çatlatılırken saldırı üzerine kurulu askeri bir doktrin geliştirmek sakıncalıydı.

Ne demiştik, Trotskiy'nin dünya devriminin yılmaz savunucusu olduğu tezi bir şehir efsanesidir. Trotskiy, 1920'den sonra dünya devriminden ümidi kesmişti, Sovyet iktidarının korunmasına odaklanmıştı ama Rusya'da sosyalizmin tek başına kurulabileceğine de inanmıyordu. Trotskiy'nin Stalin liderliğindeki partiyi *"dünya devrimine ihanet etmekle"* suçlaması partide etkisizleşmesiyle başlayan bir kampanyadır, bu suçlama Sovyet Rusya'da sosyalist kuruluş yönünde atılan muazzam adımlarla beraber Trotskiy'nin elindeki tek koz, tek argüman haline gelmiştir.

Frunze'nin 1925 öncesindeki tartışmalarda kimi noktalarda yeterince hazırlıklı olmadığı ortadaydı ancak bir siyaset kanalı olarak savaşın sınıflar üstü bir karakteri olduğunu söyleyen ve bir askerlik biliminden söz edilemeyeceğini ileri süren Trotskiy'den çok daha tutarlı ve devrimci bir perspektife sahip olduğu açıktı.

Frunze, 1922'den itibaren ısrarla savaşları uluslararası alanda sürmekte olan sınıf mücadeleleri açısından ele alıyor ve gelecekte devletler arası savaşa iç savaşların eşlik edeceğini öngörüyordu. Bu çerçevede Sovyetlerin savaşa yalnızca askeri değil aynı zamanda siyasi ve moral açıdan da hazırlanması gerektiğini söylüyor, askeri eğitimin "konum" değil manevra odaklı bir biçimde "saldırı"yı temel almasını salık veriyordu.

Bütün bir 1918-1938 döneminin en tartışmalı askeri Tuhaçevskiy bu başlıkların bazılarında Frunze, bazılarında Trotskiy gibi düşünüyordu. Ancak ona göre de "proleter savaş konsepti" diye bir şey olamazdı. Frunze ise proletaryanın savaş alanına kendi izini bırakması gerektiği inancındaydı. 1922 Martı'nda gerçekleşen 11.

Levent Şahverdi Arşivi

Parti Kongresi'nde Engels'in askerliğe dair söyledikleri ile yükleniyordu Trotskiy'e. *"Proletaryanın kurtuluşu, askeri konularda ifadesini bulacak ve kendisine has yeni askeri yöntem yaratacak"* diyordu Engels. Bay General lakaplı Engels'in bakış açısı netti: *"Napolyon'un savaş biliminde yaptığı harika buluşlar bir mucize ile ortadan kalkmayacak. Yeni askerlik bilimi tıpkı devrim tarafından yaratılan askerlik bilimi gibi yeni toplumsal ilişkilerin ürünü olmalıdır."*[181]

Frunze'nin 1925'te Savaş Komiseri olmasıyla birlikte bu söylenenler Sovyetler Birliği'nin yıkılıncaya kadar askerlikle ilgili "resmi tezi" olarak iktidara geliyordu. Lenin'in birkaç yıl önceki uyarılarını da dikkate alan Ukraynalı devrimci "topyekûn savaş" yaklaşımının Sovyetler Birliği'nin temel askerlik prensibi olarak yerleşmesini de sağlamış oluyordu.

Bunlar önemli çünkü, Frunze iki farklı toplumsal sistemin yan yana yaşamasının sınırları olduğunu, dolayısıyla Sovyet Rusya'nın emperyalistlerle eninde sonunda savaşmak zorunda kalacağını hatırlatarak Kızıl Ordu'nun taraflardan birinin öldürücü hamlelerle kısa sürede kazanamayacağı, uzun soluklu bir savaşa hazırlanması gerektiğinden hareket ediyordu.[182]

Dolayısıyla Sovyetler Birliği'nin savunulması ile özünde bir sınıf mücadelesi olarak gelişecek yeni bir savaşa hazırlanmak arasındaki boşluğu, Sovyetler Birliği'nin ve Kızıl Ordu'nun sosyalist karakterinin güçlendirilmesi dolduruyordu.

Uluslararası alanda 1920'lerin ikinci yarısından İkinci Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede yaşananların bütün karmaşıklığına ve savaşın hem emperyalist ülkelerin arasında hem de bir emperyalist blokun (diğer emperyalist blokun cesaretlendirmesiyle) Sovyetlere karşı saldırısı biçiminde gelişmesine karşın, Frunze'nin bu yaklaşımından Sovyet liderliği hiç vazgeçmedi.

Özet geçecek olursak, Sovyet politikası şu evrimi geçirmiştir:

Enternasyonalist bir görev olarak Rusya'da işçi sınıfının iktidarı alması... İktidarı alan işçi sınıfının dünya devriminin diğer ülkelere sıçraması için arayışa girmesi... Avrupa'da devrimin

181 Marx-Engels, *Collected Works*, Cilt 10, Progress Publishers, 1975, s. 554.
182 Jacop W. Kipp; age.

Levent Şahverdi Arşivi

başarısızlığa uğrama olasılığı güçlendikçe Sovyet Rusya'nın ayakta kalması ve korunması için iç ve dış koşulların zorlanması... Sovyet iktidarının konsolidasyonu ile birlikte, bir yandan dünya devrim sürecinde yükselişe geçebilecek noktaları kollamak ve yardımcı olmak bir yandan da uluslararası ilişkilerde uzun süreli bir yalıtılmışlığın baskısını hafifletecek boşluklar yaratmak... Büyük bir sabırla Devrim'in ekonomik ve toplumsal meyvelerini gözleyen Sovyet halklarının beklentilerini karşılayacak ve ülkenin bağımsızlığını, egemenliğini ve güvenliğini sağlayacak bir kalkınma hamlesini eşitlikçi bir temelde gerçekleştirmek... Güçlü bir sosyalist ülke yaratarak uluslararası alanda devrim ve karşı devrim arasındaki nihai hesaplaşmaya hazırlanmak.

Stalin liderliğinde partinin hayata geçirdiği strateji budur ve bu stratejiye inanmayanlar yolda dökülmüştür.

Kızıl Ordu'da yürüyen tartışmaların hepsinin özünde bu stratejik tercihler yatmaktadır.

Frunze'nin Savaş Komiserliği'ni Trotskiy'den devralmasından önce genel kanı, Kızıl Ordu'nun içinin tamamen boşaldığıdır. Tepesi ile tabanı arasında muazzam bir psikolojik kopuş yaşandığı, merkezi organlarda radikal bir kadro yenilenmesi gerçekleşmediği takdirde çöküşün kaçınılmaz hale geleceği, partinin orduya yeniden hakim olması gerektiği söyleniyordu. MK'daki tartışmalarda Stalin *"savaşa girersek bozguna uğrarız"* diye kestirip atmıştı.

Bu ağır ve abartılı değerlendirmelerin Trotskiy'nin gidişini hızlandırmak için dillendirildiği açık olsa da, mevcut durumu savunabilecek kimse yoktu çünkü orduda kritik noktaları tutanların önemli bir bölümü partili değildi!

Trotskiy'nin keşfettiği ve kısa sürede Kızıl Ordu'nun en önemli komutanlarından biri olan Mihayil Tuhaçevskiy ise Çarlık ordusundan gelmesine karşın 1918'de üye olarak kaydolduğu Bolşevik Parti içinde yaşanan saflaşmada, geride kalan yıllarda sürekli didiştiği Stalin'den yana ağırlık koyuyor, Trotskiy'i yalnız bırakıyordu. Onun Rusya'ya dair iddiası olan birinin peşinden gideceği açıktı, Trotskiy bu anlamda fazlasıyla umutsuzdu.

Peki kimdi bu Tuhaçevskiy? Kimdi ve 1938 yılında ordunun en ünlü mareşali iken neden aniden "vatana ihanet" suçlamasıyla kurşuna dizilmişti?

Levent Şahverdi Arşivi

Bu sorulara kesin yanıtlar verilebileceğini sanmıyorum. Kimilerinin iddia ettiği gibi meselenin Alman istihbaratının düzmece belgelerle savaş öncesinde Sovyet ordusunu bir anlamda "altın vuruş"la karmaşa içine sokmak istemesinden ibaret olmadığı açık.[183]

Birazdan görüleceği gibi, Tuhaçevskiy'nin kariyerine bakıldığında asıl ilginç olan onun tasfiyesi için bu kadar uzun süre beklenmesidir.[184]

Daha önce Sovyet diplomatlarından söz ederken, onların mesleki deformasyonlarına işaret etmiş, bir bölümünün Bolşevik Parti'nin program ve gelenekleriyle ilgisinin olmadığını, bir bölümününse iyi görev insanı ama kötü devrimci olduklarını ima etmiştim. Kaçınılmazdı bu, Sovyetler Birliği sınırlı insan kaynağıyla yola çıkmış, zamanla kendi kadrolarını yaratmış, ancak gerçekte komünizm idealine uygun olmayan "uzman" ve "aydın"ların yükünden 1991'de yıkıldığı ana kadar kurtulamamıştır.

Sovyetler Birliği'nde zaman içinde devrimci hedeflere yabancılaşan kadroların yol açtığı çürümeden sıklıkla söz edilir ve partinin bunların yönetiminde öncülük vasfını yitirdiği iddia edilir. Böylece bu öykünün biraz farklı bir versiyonunu önermiş oluyorum: Sovyetler Birliği, dünya devriminin gecikeceğinin ve SSCB'nin uluslararası alanda uzun bir süre dünya devriminin merkez ve belirleyici unsuru olmaya devam edeceğinin anlaşıldığı 1920 yılından sonra, elde ne varsa onunla konsolide olmaya çalıştı. Ekonomi, bilim, dış politika, silahlı kuvvetler gibi alanlarda komünist, hatta devrimci olmayan kaynakları Sovyet iktidarı için seferber etti.[185]

183 Alman istihbaratının Tuhaçevskiy'nin Almanya hesabına çalıştığını gösteren sahte belgeler üretip bunların birkaç kanaldan Stalin'e ulaşmasını sağladığı sık dile getirilen bir iddiadır.

184 Bu cümleden Sovyetler Birliği'nde 30'lu yıllarda yaşanan tasfiyelerin boyutu ve aldığı biçimi onayladığım sonucu çıkmamalı. Siyasi mücadelede, hele hele olağanüstü koşullarda, ortak amaca zarar verenlerin etkisizleştirilmesi olağandır. Ancak bunun illa kan dökmeyi gerektirdiğini düşünmüyorum. Tarihimizde gurur duyduğumuz atılımların gerçekleştiği ve faşizme karşı görkemli bir zafer elde edilen bir döneme bu tasfiyelerde yaşanan çılgınlık yüzünden gölge düşmüştür.

185 Bir tek sanat alanında "eski"ye karşı muazzam bir direnç oluştu, bu direncin kimi zaman trajikomik kimi zamansa olağanüstü ilerletici sonuçlar verdiği görüldü. Sonuçta burada oluşan birikim 1930'ların başında eski ile yeni arasında yapılan ateşkesin (sosyalist gerçekçilik) yarattığı senteze devrolduğu

Levent Şahverdi Arşivi

Stalin bu kaynaklar olmaksızın Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kuruluşunun mümkün olmadığının farkındaydı ancak bu "profesyonellerin" işçi sınıfı iktidarı için sınıfsal, ideolojik, siyasal bir tehdit yarattığından da emindi. Tehdit yalnızca potansiyel değil aynı zamanda günceldi ve tek çözüm onların hareket alanının kısıtlanmasıydı. Bu da dinamik, devrimci, hedefe kilitlenmiş bir partinin yapacağı işti. Uzmanlar kontrol altında tutulacak, bir yandan da işçi sınıfının evlatları içinden yeni uzmanlar yetiştirilerek Sovyetler Birliği'nin geleceği sağlama alınacaktı. 1930'larda bu zorlu süreç büyük bedeller ödense de başarıyla yönetildi. Ancak araya giren İkinci Dünya Savaşı, Sovyetler Birliği'nin insan kaynaklarını büyük ölçüde yok etti. 25 milyon (ve daha fazlası), herhangi bir nitel değerlendirmeye izin veremeyecek ölçüde çıldırtıcı bir büyüklük. Ancak onca yıl sonra açıklıkla söylememiz gerekiyor ki, Sovyetler Birliği'nin kendi yetiştirdiği "uzman"ların önemli bölümü faşizme karşı mücadelede insanlık için görevlerini yaparken yaşamlarını yitirdi. Burada çölleşmeye eşlik eden bir başka olgu, hayatta kalan kaynakların büyük ölçüde kaynaşıp düzlenmesi, ayrımların tamamen silinmesi ve "uzman"ların ortalamacı bir SSCB vatandaşlığı ideolojisinin arkasında gizlenebilmesiydi. Savaş yorgunu ülkede liderlik de yorgundu, Stalin bu sorunun üzerine gidecek araçları geliştiremedi.

Demem odur ki, yabancılaşma hep vardı, Sovyetler Birliği'nde kritik kurumlarda görev yapan herkes komünist değildi. İdeolojik kodlar kullanacaksak, milliyetçilik ve liberalizm ihtiyaçları sürekli artan devasa ülkede, yerleşecek ve kendilerini Sovyetler Birliği'nin himayesinde kamufle edecek bir nokta illa ki buluyordu.

Lenin'in dediği gibi, 1917 yılında iktidarı aldıklarında, tek başlarına sosyalizmi kurma görevi ile karşı karşıya kalacaklarını öngöremezlerdi. Kendi tercihleri değildi bu, onlar ileri çıkmış, diğerleri takip etmemişti. Bu yükü taşımayı göze alanlar, ısrar ettiler. İyi ki ısrar ettiler, insanlık eşitlikçi bir düzen kurulabileceğini görmüş oldu.

Şimdi Tuhaçevskiy'e dönebiliriz. Askeri okullardaki sicili çok parlak. Savaş sırasında Almanlara esir düşüyor, De Gaulle ile esir kampında tanışıyor. Birkaç yabancı dil biliyor, keman çalıyor. Ekim Devrimi'nden kısa süre önce serbest kalıyor, Rusya'ya

Levent Şahverdi Arşivi

dönüyor. 1918 başlarında Moskova'da Trotskiy ile tanışıyor, Sovyet Rusya'ya hizmet etmek istediğini söylüyor. Muhafız kıtalarında görev yapmış olması, aristokrat bir aileden gelmesi Sovyet düzeninde makbul özellikler olmasa da, Sovyet yöneticilerden Kuybişev'in küçük kardeşi ile sınıf arkadaşı olması ve 5 Nisan 1918'de Komünist Parti'ye katılması işini kolaylaştırıyor. Trotskiy tarafından Moskova Savunma Bölgesi'ne Askeri Komiser olarak atanıyor.[186]

25 yaşındadır.

İnsanların ideolojik tercihlerinin, siyasal konumlanışlarının çok hızlı değiştiği özel bir dönemdir bu. Dolayısıyla Tuhaçevskiy'nin öyküsünde tuhaf bir taraf yok.

Ancak bu öyküyü geriye sardığımızda işin rengi değişiyor. Bolşeviklerin arasına karışmadan kısa bir süre önce, 1917'de, Tuhaçevskiy'nin ilginç fikirleri olduğunu anlıyoruz. Ingolstadt'daki Alman esir kampında Tuhaçevskiy ile birlikte kalan Fransız arkadaşı Remy Roure, daha sonra Pierre Fervacque takma adıyla hazırladığı Tuhaçevskiy kitabında onun 1917'de fanatik derecede Rus milliyetçisi olduğunu, Yahudilerden nefret ettiğini ve hiçbir biçimde sosyalist düşünceleri savunmadığını ileri sürüyor. Polonya'nın Rusya'ya ait olduğunu, İstanbul'un Çarlık ordusuyla mı devrimci bir orduyla mı alınmış olmasının onun için fark etmediğini söyleyen bir genç subay Tuhaçevskiy. Remy Roure bunları yazdığında Tuhaçevskiy hayatta, hatta arkadaşını ziyaret bile ediyor ve bir kez olsun, konuyla ilgili kalem oynatan her yazarın referans gösterdiği bu iddiaları yalanlamıyor.[187] Belli ki, milliyetçilik, ırkçılık, Yahudi düşmanlığı onu rahatsız etmiyor.

Şimdi öykünün devamına dönebiliriz. Kızıl Ordu'ya katıldığında Tuhaçevskiy kendisini bir anda İç Savaş ortamında buluyor. Ve yıldızı hızla parlıyor, yalnızca savaşırken değil, savaşa dair, Kızıl Ordu'ya dair söyledikleriyle, önerdikleriyle, ihtiraslı davranışlarıyla...

"Askerler illa bir şeye inanmalı" düşüncesinde. Bu açıdan Marksizmi çok büyük bir silah olarak değerlendiriyor; Çar'dan, dinsel

186 Earl F. Zimke; age, s. 36.

187 P. Fervacque'dan aktaran Neil Harvey Croll; *Mikhail Tukhachevsky in the Russian Civil War*, s. 53.

Levent Şahverdi Arşivi

referanslardan çok daha etkili. Çünkü Rus ordusu, kendi deyimiyle bir "sürü"den oluşuyor, burada kalabalıklar ve bu kalabalığın harekete geçmesini sağlayacak bir tutkal elbette belirleyici olacak. Sonra "dünya devrimi" hedefi var. *"Kızıl Ordumuz dünya proleter ordusunun çekirdeği olmalı, başka ülkelerin isyancı kitlelerinin ve burjuvazinin dağılmakta olan ordularının dahil olacağı bir çekirdek."*[188]

Komünist Enternasyonal'in bir genelkurmaya sahip olması gerektiğini önerecek kadar ileri gidiyor.

Görülüyor ki Tuhaçevskiy, ırkçılığa çıkan Yahudi düşmanlığını ve "bütün dünya Rus olsun"a varan milliyetçiliğini ve de her genç subayın aklından illa ki geçen yenilmez bir ordu yaratıp ona komuta etme fantezisini realize edecek bir zemin ve kendisinin yerleşebileceği büyük boşluklar görüyor Sovyet Rusya'da. Rusya'nın dünya devrim sürecinde öne çıkması milliyetçi duygularını okşuyor, Hıristiyanlığın Yahudi icadı olduğunu düşündüğünden Bolşeviklerin seküler Rusyasını çok benimsiyor, Marksizmin kitleleri harekete geçirmede muazzam bir enerjisi olduğunu fark ediyor, Komünist Enternasyonal'in Rusya'nın stratejik hesaplarında mükemmel bir kaldıraç olacağına inanıyor.

Sonrasında Stalin ve Trotskiy *"Sovyet Rusya ne olacak"* sorusu etrafındaki tartışmada karşı karşıya geldiklerinde somut bir şey önermeyen Trotskiy'nin değil, 1918'den sonra hemen her gün ters düştüğü Stalin'in, daha doğrusu Sovyetler Birliği'ni büyük güç haline getirme iradesinin yanında duruyor. Onun ilgisini çeken komünizme ilerleyen bir Sovyetler Birliği değil, komünizmin itici enerjisinden yararlanarak ayağa kalkan büyük Rusya.

Kuşkusuz yukarıdaki özet, bir yerden sonra "niyet okuma"ya dönüşüyor. Ancak Tuhaçevskiy'nin davranışlarını, yazdıklarını, söylediklerini bir bütün olarak ele aldığımızda başka bir yere varamıyoruz.

Kızıl Ordu'nun kapılarını ona ardına kadar açan ve 1925'e kadar sistematik bir biçimde yükselmesini sağlayan Trotskiy, daha sonraları Tuhaçevskiy'nin Muhafız birliklerinin safından Bolşeviklerin tarafına aşırı hızlı bir sıçramayla geçtiğini ve aceleyle

[188] Francesco Benvenuti; age, s. 199.

Levent Şahverdi Arşivi

uyarlanmış Marksist formüller kullanarak yeni bir askeri doktrin yaratmaya çalıştığını söyleyecekti.[189]

Burada karşılaşılan özgün bir durumdur. Tuhaçevskiy, kendisini saklayan bir karşı devrimci değildir, Kızıl Ordu'ya sadakatle hizmet etmiştir. Çünkü kendi dünyasına orada yer bulabilmiş, hatta o yeri genişletme imkanı elde etmiştir. Sovyetlerin başarısı onun da başarısıdır.

Peki 1925'te Kızıl Ordu'da Trotskiy dönemi sona erdikten sonra Tuhaçevskiy neden yükselmeye devam etti?

Çünkü bütün ilginçliklerine rağmen başarılı bir subaydı, güvenilir komünistlerin yetişmesi zaman alıyordu. Zaten Kızıl Ordu'da kritik noktalara gelen subayların büyük bölümü Çarlık Ordusu'ndan devşirmeydi. Eldeki en parlak "komünist subay" Mihayil Frunze ise Sovyet Ordusu'na kalıcı bir yön verdikten sadece aylar sonra, 1925 sonunda 40 yaşında ölüverdi. Dokuz ay sonra Sovyetler Birliği'nin güvenliğinden sorumlu bir başka kurumun, Çeka'nın başındaki Feliks Dzerjinski de hayatını kaybettiğinde güvenilir ve eğitilmiş komünist sıkıntısı çeken Sovyet yönetimi iyice zor duruma düşecekti.

Frunze'nin adını taşıyan Harp Akademisi'nde "kızıl komutanlar" yetiştirmek için yoğun bir program uygulanıyordu ama zamana gereksinim vardı. "Askeri uzman"ların yeri kolay doldurulamıyordu, Tuhaçevskiy ise yalnızca bir komutan olarak değil, askerlik teorisindeki birikimi ve özgün yaklaşımıyla öne çıkıyordu.

Bir bölümü kendisi gibi Çarlık Ordusu'ndan gelme başka subaylarla birlikte (İsserson, Triandafillov, Sveçin başta olmak üzere) Frunze'nin çizdiği doğrultuda "Derin Operasyon" (Glubakaya Operatsiya; batıda bilinen adıyla Deep Battle-Derin Savaş) teorisini geliştiren Tuhaçevskiy, Sovyet düzeninin sınıfsal, ideolojik ve ekonomik yapısıyla uyumlu bir savaş üslubu oluşturmaya çalışıyordu. Birçok batılı tarihçi Derin Savaş teorisinin Tuhaçevskiy tarafından geliştirildiğini iddia etse de, bütün bir Sovyet Genelkurmayı'nın bu teori üzerine çalıştığını ve zaman zaman modifiye edilse bile, bu teorinin kesintisiz bir biçimde çözülüşe

189 Thomas C. Fiddick; age, s. 73.

Levent Şahverdi Arşivi

kadar yürürlükte kaldığını söylemek gerekir.[190]

Yeri gelmişken Tuhaçevskiy için bir not daha düşmek gerekiyor. Onun kişisel kariyer öyküsü birçok Çarlık subayının Kızıl Ordu saflarına katılmasını cesaretlendirdiği gibi, bu katılım birçok örnekte onun açtığı kanallardan gerçekleşiyordu. Bu anlamda Tuhaçevskiy, askeri uzmanların hem rol modeli hem de hamisiydi.

Bütün bunlardan sonra, tutuklanıp öldürüldüğünde Sovyetler Birliği'nin beş mareşalinden en ünlüsü olan Tuhaçevskiy'nin tasfiyesi için Alman istihbaratının sahte belge üretmesine ihtiyaç olmayacağını, Stalin'in İkinci Dünya Savaşı'na Çar'a hizmetten gelen subayların elindeki bir orduyla girmekten kaçınacağını rahatlıkla söyleyebiliriz. Kaldı ki, Hitler'e verilen brifinglerde Tuhaçevskiy'nin Stalin'in yerini alabilecek tek aktör olduğuna ilişkin değerlendirmeler olduğunu, ve Hitlercilerin 1920'lerin ikinci yarısından 1933'e kadar Alman-Sovyet askeri işbirliğinde özel rol oynayan Tuhaçevskiy'i *"kaleyi içeriden fethetmede işe yarayabilecek bir aktör"* olarak gördüklerini biliyoruz. Bunlar da belgelenmiş durumda.

Sonuçta 1937-1938 yılında Sovyet ordusunda büyük bir tasfiye gerçekleşti. Tutuklanan subayların bir bölümü (bunlardan en ünlüsü daha sonra Mareşal ünvanı alan Rokossoski'dir) serbest bırakıldı ve Savaş'ta Kızıl Ordu'da komutanlık yaptı. Tuhaçevskiy'nin de aralarında olduğu birçok kişi kurşuna dizildi, bunların çoğunluğu Çarlık Ordusu'ndan devşirilen subaylardı. Birçok kişiye göre Sovyet ordusu bu tasfiyeler nedeniyle ağır yara almıştı. Yeminli Sovyet düşmanı Churchill ise tersini düşünenlerdendi. Ona göre Sovyetler Birliği, Almanya kendisine saldırdığında Beşinci Kol faaliyetleri açısından en steril ülkeydi. O ülke 1945 Mayısı'nda Hitlercileri bozguna uğrattığında ordunun öne çıkan komutanları ya Çarlık Ordusu'nda önemsiz rütbelerde olanlar ya da Bolşevik Parti

[190] Birçok dilde muharebe ile harp arasındaki ayrım net bir biçimde korunurken, Türkçe'de bugün her iki "silahlı çatışma" düzeyi için "savaş" sözcüğü kullanılıyor. Oysa savaş, muharebeler toplamıdır. "Derin savaş" teorisinin Rusça adında yer alan operasyon "muharebe" düzlemine daha yakın. Ancak operasyon sözcüğünün Sovyet askeri terminolojisinde bir başka anlamı daha vardır. Taktik düzeyle stratejik düzey arasındaki bağlantıyı operasyonel düzey kurmaktadır. Bu nedenle geliştirilen teoriye aynı zamanda *operasyon sanatı* da denmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

saflarından gelen "Kızıl Komutanlar"dı: Budyonniy, Varoşilov, Jukov, Timoşenko, Rokossoski, Konev, Malinovskiy, Çuykov, Vatutin...

Ve bu zaferden 25 yıl önce Kızıl Ordu Varşova önlerinde absürd denebilecek bir yenilgi alıyordu. Polonya savaşında Kızıl Ordu'nun komutanı Mihayil Tuhaçevskiy'di. Fransız gazeteci arkadaşının tanıklığına güvenecek olursak, bu savaşta ek bir motivasyonu da vardı Tuhaçevskiy'nin. Gerçekten de Tuhaçevskiy, 1920 boyunca Polonya'ya devrimin Kızıl Ordu süngüsüyle taşınmasını savundu durdu. Polonyalı emekçilerin Kızıl Ordu'yu destekleyeceği düşüncesinin önde gelen savunucularındandı. *"Süngülerimiz ezilen insanlığa mutluluk ve barış getirecek. Vilnius'a, Minsk'e ve Varşova'ya! İleri"* diye sesleniyordu askerlerine.[191]

Savaş sırasında kör topal sürmekte olan barış görüşmelerinin başarısızlığını arzuladığını hiç gizlemeyen Tuhaçevskiy'nin komiser Smilga ile birlikte hazırlayıp imzaladıkları emirde aynen şunlar yazılıydı: *"Barışın ancak Beyaz Polonya'nın enkazı üzerinde elde edilebileceği ortadadır... Zaferlerle başlayan bir saldırı zaferle sonuçlanmalıdır. Barış düşünenler utanmalıdır. Varşova'ya!... Batı Cephesi, Dünya Devrimi'nin Cephesi'dir... Geriye tek bir adım yok. Zafer ya da ölüm!"*[192] İlginç olan, bu emrin Varşova yenilgisinden sonra, Minsk görüşmeleri sürerken hazırlanmasıydı. Tuhaçevskiy savaşın gidişatının tersine döndüğünü kabullenmiyor ya da gizliyordu, masadaki tarafların ise Kızıl Ordu'nun Varşova önlerindeki başarısızlığından haberi yoktu! Polonya tarafı askeri durumu yaklaşık bir hafta sonra öğrendi ve görüşmelerin seyri tamamen değişti.

Tuhaçevskiy ise bir adım değil yüzlerce kilometre geriye çekilmek zorunda kalacaktı!

Kiyev'in Kızıl Süvariler tarafından kurtarılmasından sonra kuzeyden harekata başlayan Tuhaçevskiy komutasındaki birlikler çok büyük bir hızla Polonya içlerine doğru ilerledikçe Kızıl Ordu'nun ikmal zincirinde kopmalar meydana geldi, birlikler arasında iletişim kesildi. Sovyet istihbaratı da henüz emekleme döneminde olduğundan Tuhaçevskiy'nin süratli ilerleyişinin riskleri sürekli artıyordu.

191 Thomas C. Fiddick; age, s. 72.

192 Jerzy Borzecki; *The Soviet-Polish Peace of 1921*, s. 101.

Levent Şahverdi Arşivi

Varşova önlerinde son savaşa hazırlanan Tuhaçevskiy, Polonya ordusunun savunmasını nerede kurduğunu bilmiyordu. Tahmini yanlış çıktı.[193] Tuhaflık şuradaydı ki, Piłsudski de Tuhaçevskiy'nin saldıracağı noktayı kestirememişti.[194] İki yanlışlıktan yararlanan Polonyalılar oldu. Birçok askeri otorite, ki buna çatışmalara katılan Polonyalı subaylar dahildir, Varşova önlerindeki savaşın dönüm noktası olan 17 Ağustos ve onu takip eden günlerde Tuhaçevski'nin anlaşılmaz hareketler yaptığında birleşiyor. Büyük olasılık Kızıl Ordu'nun komutanı, sahada yaşanan gelişmelere hakim değildi. Nitekim Kızıl Ordu'nun Varşova önlerinde yenildiği kesinleştiği anda dahi Tuhaçevskiy tersini düşünüyor ve Varşova'ya saldırı planları yapıyordu. Gerçeği günler sonra kabullendi.[195]

Tuhaflıklar bu kadarla kalmıyordu. Kızıl Ordu'nun bazı birlikleri kuşatıldı ve binlerce asker esir alındı. Ancak Varşova önlerinde ciddi bir çatışma hiç olmadı. Muzaffer tarafın komutanı Piłsudski daha sonraları hayalkırıklığını *"günlerce Kızıl Ordu'yu aradık durduk"* diyerek anlatacaktı.

Polonya seferi fiyaskoyla bitti. Askeri açıdan Polonya savaşı Trotskiy ve Kamenev'e bağlı iki komutan tarafından yönetildi; Tuhaçevskiy ve Yegorov. İkisi de Çar'ın ordusunda yükselmiş, sonrasında Kızıl Ordu'ya ve partiye katılmışlardı. Savaş sırasında Genelkurmay'daki ekip de tamamen Çar'ın generalleriydi: Kork, Sollogub, Sergeyev ve Lazareviç!

Siyasi sorumluluk partinin Siyasi Bürosu'ndaydı. Stalin ise Wrangel'in komutasındaki son Beyaz Ordu tehlikesini püskürtmek için görev üstlendiği sırada Polonya savaşına da bulaşmak zorunda kaldı. Kızıl Süvariler Kiyev ve ardından Polonya'nın

193 Aslında Tuhaçevskiy, öldürülen bir Polonyalı subayın üzerinden çıkan bir belge sayesinde Piłsudski'nin bütün savunma ve karşı saldırı planlarını görmüştü. Ancak bu planların bir kandırmaca olduğu düşüncesiyle hareket ederek büyük bir fırsatı kaçırdı.

194 Norman Davies; age, l. 3224.

195 Bu arada Sovyet birlikleri arasındaki koordinasyon ve iletişim o kadar zayıflamıştı ki, Varşova'da savaşın kaybedildiğinden güneyde ölümüne çarpışan Budyonniy'nin ve askerlerinin haberi yoktu. Günler sonra Polonya topraklarında yapayalnız dövüştüklerini anladılar ve büyük kayıplar vererek geri çekildiler.

Levent Şahverdi Arşivi

güneyine yöneltildi ancak bu sefer Wrangel'in yarattığı tehdit büyüyordu.

Trotskiy açıkça, Tuhaçevskiy örtülü olarak, batılı tarihçiler ise zevkle Sovyetlerin Polonya savaşını Stalin'in Tuhaçevskiy'e yardım etmekteki isteksizliği yüzünden kaybettiğini ileri sürdüler. Oysa, Polonya Savaşı'nda en şiddetli çatışmalar Tuhaçevskiy'nin kuzeydoğu yönünden gelen ilerleyişi sırasında değil Kızıl Süvarilerin güneydeki akınları sırasında gerçekleşti. Budyonniy'nin birlikleri 43 gün aralıksız bir biçimde ve hiç destek almaksızın savaştı, birkaç kez kuşatılıp yok olma tehlikesi atlattı; Tuhaçevskiy'ye Varşova önlerinde yardıma gitmeyi reddettikleri iddia edilen anda, bunun için ne zamanları ne halleri vardı.

'Dayoş Varşavu!', Tuhaçevskiy komutasındaki birliklerin mottosu olmuştu, *Bize Varşova'yı Verin!* diyorlardı. Varşova direndi, Kızıl Ordu geldiği hızla geri çekildi.

Askeri yenilgi elbette kaçınılmaz değildi. Hatta Kızıl Ordu'nun her şeye karşın kağıt üzerinde üstünlüğü vardı. Ancak sorun, daha çok siyasiydi. Siyasi iradenin amacındaki belirsizlik askeri harekatı da etkiliyordu.

Polonya seferinin gerçek amacının ne olduğu konusu bugün dahi belirsizliğini koruyor. Anlaşılıyor ki, dünya devriminin gecikmesi nedeniyle her açıdan sıkıntı yaşayan Bolşeviklerin en ihtiyatlılarının bile kendisini kaybettiği bir iyimserlik dalgası siyasi stratejide hızlı değişikliklere yol açmıştı.

Yenilginin de siyasi etkisi aynı oranda benzersiz olacaktı.

Levent Şahverdi Arşivi

20

Varşova Engeline Takılan Dünya Devrimi

"Rus öncü birlikleri Varşova'ya 20 kilometreden az bir mesafedeydi, Kazak Devriyelerinin banliyölerde görüldüğü dedikodusu yayılıyordu. Komünist sempatizanlar ve işçiler umutla toplanmış ve birkaç sabotaj eylemi gerçekleşmişti. Haller ve Rozwadowski (Polonyalı generaller -KO) o kadar kaygılıydı ki, Piłsudski'ye telgraf çekerek bir an önce harekete geçmesi için ona baskı yapıyor ve o da 24 saat içinde karşı saldırıya başlama sözü veriyordu."[196]

Polonyalıların hesabı tuttu, Sovyet ordusu Varşova önlerinde yenildi, devrimin batıya doğru ilerleyişi durdu. O halde soralım, Kızıl Ordu neden başarısız oldu?

1. Kızıl Ordu iyi yönetilmedi, ordunun tepesindeki Sergey Kamenev koordinasyonu sağlamakta, otorite kurmakta başarılı değildi.

2. Tuhaçevskiy'nin hızlı ilerlemek dışında şansı yoktu, bunu denedi, ancak planlananın birkaç gün gerisinde kaldı, Polonyalılara toparlanma imkanı tanıdı.

3. Tuhaçevskiy'nin lojistik desteği ve yedek birlikleri tükenmişti.

4. Stalin güneyden yardım yollamak konusunda isteksizdi, Wrangel karşısında zayıf düşmekten çekiniyordu.

5. Polonya işçi sınıfı, Kızıl Ordu'nun ilerleyişi sırasında inisiyatif alacak kadar örgütlü değildi ve milliyetçi ideolojinin etkisinden kurtulamamıştı.

196 Adam Zamoyski; age, s. 88.

Levent Şahverdi Arşivi

6. Kızıl Ordu generalleri arasında rekabet vardı, hiçbiri zaferin bir ötekinin hanesine yazmasını istemiyordu. Aynı rekabet hali Stalin ile Trotskiy için de geçerliydi.

7. Kızıl Ordu istihbaratı dökülürken Polonya, Sovyet haberleşmesine büyük ölçüde hakimdi.

8. Hava üstünlüğü Polonya'daydı.

Bu sayılanlar ve ekleyebileceklerimizin hepsinde gerçeklikten biraz pay vardır, zaten bunları dile getirenler masaya epeycene kanıt da koyuyor. Şurası muhakkak ki, Kızıl Ordu'nun Varşova'yı düşürmesine ramak kalmıştı, bazı hatalar yapılmasa, biraz talih gülse 16 ya da 17 Ağustos'ta Polonya'da hükümet yıkılmış ve Geçici Polonya Devrimci Hükümeti kurulmuş olacaktı. Dolayısıyla konunun salt askeri boyutu elbette var ve eğer olaylar yaşandığı gibi değil de "olasılıktı" dediğim şekilde gelişseydi birazdan yazacaklarımın pek kıymeti harbiyesi olmayacaktı.

Yazacağım şudur: Askeri bakış açısıyla Kızıl Ordu'nun Polonya Savaşı'nı kazanması mümkündü. Ancak bu yenilginin temel kaynağının askeri olması anlamına gelmez. 1920'deki savaşta Sovyetlerin asıl büyük sorunu stratejik düzlemdeydi. Polonya saldırısı başladığında Lenin içe dönmek niyetindeydi ve dünya devrimine en fazla bel bağlayan Bolşevik lider Zinovyev bile pes etmeye, yüzünü doğuya çevirmeye başlamıştı. Kızıl Ordu'nun karşı saldırısının ilk evresinde askeri hedef, saldırganı Ukrayna ve Belarusya topraklarından atmaktı, kimi yöneticilerin İşçilerin Polonyası vurgusu, Polonya ordusu geriletildikçe işçi sınıfının daha fazla inisiyatif alacağı ve burjuva hükümetini devireceği beklentisinden kaynaklanıyordu.

Kızıl Ordu'nun ilerleyişi çok hızlı, elde ettiği başarılar öngörülenden parlak olunca Sovyet yönetiminde bir karmaşa yaşandı, herkes devrimin batıya giden yolunun önünü açmanın mümkün olup olmadığını düşünmeye başladı. Ancak yine de Lenin dahil Sovyet yönetiminin asıl hesabının Polonya hükümetini barış görüşmelerine zorlamak olduğuna dair çok sayıda kanıt var. İşte tam o sırada Tuhaçevskiy'nin barış görüşmelerini boşlayan ve sonuna kadar gidilmesini savunan iradesi devreye giriyor. Daha önce de belirttiğim gibi Sovyet haberleşmesi o dönemin kısıtlarının da ötesinde sorunlarla malul olduğundan söz ve karar yetkisi olan

Levent Şahverdi Arşivi

aktörlerin olağanın ötesinde özerk davranabilmesi için koşullar uygundu.[197]

Bu noktada Sovyet yönetiminin bir bütün olarak heyecana kapılması olağan karşılanmalı. Sonuçta "tıkandı" denen bir anda devrim hiç değilse bir ülkede daha zafere kavuşma fırsatı yakalıyordu.[198] Yine de baskın eğilim haline gelse bile, dünya devrimi yararına Varşova'yı almak tek opsiyon haline gelmiyor. Nasıl gelebilir ki? İngiltere'de Sovyet heyeti var, Lloyd George savaşla tehdit ediyor, Polonya üzerinden yardım edilecek Alman Devrimi'nin karşısına dikilen Prusyalı generaller ile Sovyet temsilcileri sürekli görüşme halinde.

Burada çok açık ki bir stratejik karmaşa var. Çok ata birden oynama diyemiyoruz buna çünkü her bir seçenek diğerini zayıflatıyor. Dolayısıyla Kızıl Ordu'nun arkasında istekli ve kararlı bir siyasi irade olmadığını kabul etmek durumundayız. Bir de buna içeride Wrangel'in karşı devrim tehdidini eklersek, Sovyetlerin ciddi bir stratejik dağılma hali içinde olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bu dağınıklığa bakarak Lenin'in hiçbir zaman Varşova'ya yönelmeyi istemediğini ve hatta Kızıl Ordu'nun Varşova önlerinde durdurulmasından hoşnut olduğu sonucunu çıkaranlara

197 Tuhaçevskiy'nin ayağını frenden çekerek Kızıl Ordu'yu Varşova'ya yönlendirdiği sırada Alman basınında, siyasetçilerin generallere söz geçiremediği haberleri çıkıyor. Belli ki Sovyet yönetimindeki stratejik dağınıklık başkalarının da dikkatini çekiyor.

198 Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra açılan arşivlerde Lenin'in daha önce hiç gün ışığına çıkmayan bazı mektup ve mesajlarının bulunduğu ileri sürüldü. Bunların bir bölümü daha sonra Bilinmeyen Lenin adıyla Richard Pipes tarafından kitaplaştırıldı. Sansasyonel bir biçimde tanıtılan kitaptaki belgelerde çarpıcı ya da çok şaşırtıcı hiçbir şey yer almadığı gibi, birçoğu bildiğimiz belge ve metinlerle tutarlılık arz ediyor. Dolayısıyla bunların orijinal olup olmadığının pek de önemi bulunmuyor. İşte bu yeni belgeler arasında Lenin'in Polonya seferi konusunda oldukça istekli olduğunu gösteren yazışmalar da mevcut. Özellikle Stalin'e 23 Temmuz'da yolladığı ve Polonya Savaşı'nın yalnızca Alman değil aynı zamanda Macar, Romen ve Çek devrimlerinin de önünü açacağına inancını belirttiği mesaj önemsenebilir. Yine de o sıralarda toplanan Komünist Enternasyonal Kongresi'nde yalnızca konuşmalarında değil, delegelerle yaptığı sohbetlerde de Lenin'in Avrupa'daki devrime dair iyimser olduğuna ilişkin hiç veri bulunmadığını not etmekte yarar var. Richard Pipes; *The Unknown Lenin*, Yale University Press, 1996, s. 90.

Levent Şahverdi Arşivi

katılmamakla birlikte,[199] Lenin'in savaşa başından sonuna "dünya devrimi" penceresinden baktığına hiçbir biçimde ikna olamam. Kaldı ki, neredeyse bütün Bolşevikler, Polonyalı milliyetçilerin Kızıl Ordu'yu Varşova'ya çekerek Sovyetleri tuzağa düşürüp, emperyalist ülkelerin saldırısı için gerekçe yaratmak istediğinden kuşku duyuyordu. Kızıl Ordu'nun hızlı ilerleyişini ve Polonyalıların o kadar güç durumdayken barış görüşmelerini sürekli sabote etmeleri bu hesapla açıklanıyordu. Varşova alınsaydı böyle bir gelişmenin yaşanıp yaşanmayacağı bir sürü parametreye bağlıydı ama sonuçta askeri ve siyasal açıdan her olasılığı hesaplamak zorunda olan Sovyet iktidarının böyle bir tuzağı hiç ciddiye almaması mümkün değildi.

Burada okuru askeri detaylara boğmak istemiyorum. Bunun hiç de verimli bir şey olmadığını, kıt teknik bilgimle 1920 savaşına ilişkin onlarca askeri belge, tanıklık ve analizi okuyarak kendi üzerimde test etmiş durumdayım. Ancak bazen şeytan ayrıntılarda gizlidir.

Trotskiy, Polonya yenilgisinin suçunu Tuhaçevskiy'e yardım yollamayan Stalin'e atmış, zamanla batılı tarihçilerin çoğu bu tezi "tarihsel gerçek" olarak kabul etmişti. Stalin'in Trotskiy ve Tuhaçevskiy'e soğukluğunun gizlisi saklısı yok; zaten her şey karşılıklı. Lakin, Polonya Savaşı'nın kaybını Stalin'in kaprisleri ile açıklamak fazlasıyla öznel bir yaklaşım.

Şeytan ayrıntıda gizlidir. Çünkü neyin ayrıntı, önemsiz ya da ikincil olduğu da büyük ölçüde tarih yazımının kararına bırakılmıştır.

Polonya Savaşı "dünya devrimini yaymak" için başlatılmamıştır. Polonya Savaşı, Sovyet topraklarına dönük saldırıyla açılmış ve Kızıl Ordu düşmanı geriletmek için harekete geçmiştir. O tarihlerde Kızıl Ordu, İngilizlerin ve de Fransızların desteğini alan Wrangel belası ile uğraşmaktaydı. Polonya ve Wrangel ile aynı anda savaşmak için yeterli gücü yoktu Kızıl Ordu'nun, en azından "iki cephe" büyük riskler barındırıyordu.

Sovyet yönetimi ile İngilizler arasında her iki cepheyi doğrudan ilgilendiren pazarlıklar sürüyordu. İngilizler Kırım'ı Sovyetlerden

199 Thomas C. Fiddick bu görüşü savunan tarihçilerden.

Levent Şahverdi Arşivi

ayırmak dahil olmak üzere, Wrangel kozunu en etkili şekilde kullanma derdindeydi. Bu doğrultuda, Varşova hükümeti üzerindeki nüfuzlarından yararlanarak sözüm ona barışa ikna etmenin karşılığında Sovyet Rusya'dan Wrangel konusunda taviz koparmaya çalıştılar. Polonyalıların bazı görüşmeleri terk etmesi, bazılarına gecikerek gelmesi, Sovyet yönetiminin askeri açıdan mümkün olduğunca ileri gidip el kuvvetlendirmesine imkan tanısa da Çiçerin'in dediği gibi Sovyetler açısından bu "fırsatçılık" aynı zamanda ateşle oynamaktı.

12 Temmuz'da İngiliz Curzon'un barış görüşmeleriyle ilgili önerileri içeren notu geldiğinde Lenin, Stalin'e *"benim görüşüme göre bu Kırım'ı ilhak etmeye dönük bir hamle"*[200] diye yazıyor ve Stalin'in fikrini soruyordu. Aynı telgrafta Wrangel'e karşı saldırının yoğunlaştırılması da isteniyordu. Ancak durum iç açıcı değildi, Polonya Savaşı Sovyet güçlerini zayıf düşürmüştü.

Bu telgraf Lenin'in (en azından o günlerde) Sovyetlerin güvenliğini daha fazla düşündüğünü gösteriyor. Stalin de bu görüşte ve sürekli olarak Wrangel cephesine takviye birlik talebinde bulunuyor.

Sovyet yönetimi hangi cephenin daha önemli olduğuna ilişkin tartışmanın içinde kilitlenmiş gözüküyordu.

Üzgünüm, yine Trotskiy'e geliyorum. 1920 yılında dünya devrimine inancını yitirmeye başladığını yazmıştım ama ısrarla söylediğim başka bir şey, Trotskiy'nin hemen her konuda fazlasıyla tutarsız olduğudur. Birçok batılı yazar Polonya Savaşı sırasında Trotskiy'nin, tam da kendisini göstermek istediği gibi en itidalli Sovyet yöneticilerinden biri olduğuna, sürekli Lenin'i uyarmaya çalıştığına ikna olmuş durumdadır. Oysa Tuhaçevskiy'i dizginlemesi gereken kişi Savaş Komiseri olarak öncelikle Trotskiy'di ve ayrıca itidal filan ne kelime, Trotskiy resmen kendinden geçmişti:

Sırayla gidelim ve hem tutarsızlığa hem de kendinden geçme haline yakından bakalım:

"Polonya'nın bağımsızlığını en başından beri, açık ve dürüst bir biçimde tanıdık." (29 Nisan 1920)

"Polonya burjuvazisine ölüm. Onun cesedinin üstünde işçiler ve

[200] V. I. Lenin; *Collected Works*, Cilt 31, s. 203.

Levent Şahverdi Arşivi

köylülerin Polonyası ile kardeşçe bir ittifak kuracağız." (29 Nisan 1920)

"Ama biz onlarla ancak Beyaz-Muhafız Polonya'nın cesedini çiğneyerek, özgür ve bağımsız işçilerin-köylülerin Polonyası'nda buluşabileceğimizi bilen Avrupalı işçilerle bir araya gelmek üzere Batı'ya doğru ilerlemeye çalışıyoruz." (5 Mayıs 1920)

"Polonya'ya dedik ki: 'Ne istiyorsunuz? Polonya'nın bağımsızlığı? Bunu tanıyoruz. Varşova'daki burjuva hükümeti devireceğimizden mi korkuyorsunuz? Hayır, iç işlerinize karışmayacağız. Polonya işçi sınıfı gerekli gördüğü zaman sizi devirecek." (10 Mayıs 1920)

"Polonyalı hükümet çevrelerinin bizi Varşova'yı almaya zorlama politikası olduğu anlaşılıyor, çünkü Polonya Hükümeti ve onun arkasında duran herkesin düşüncesine göre, böylece Antant'ın askeri müdahalesine elverişli koşullar sağlanmış olacak. Polonya Hükümeti tarafından yürütülen provokasyon tamamen açıktır." (11 Ağustos 1920)

"Savaşın ilk günü olduğu gibi, şimdi de barış istiyoruz. Fakat tam olarak bu nedenle Polonyalı müflis hükümeti bizimle saklambaç oynamaktan vazgeçirmemiz gerekiyor. Kızıl kuvvetler ileri! Kahramanlar Varşova'ya!" (14 Ağustos 1920)

"Sadece aptallar Wrangel'in herhangi bir bağımsız öneme sahip olabileceğini ve Rusya'da gerçekten iktidarı alabileceğini varsayabilir." (17 Ağustos 1920)

"Wrangel cephesinde başarıyla övünemeyiz. Bu tali, ikincil bir cephedir." (17 Ağustos 1920)

"Hangi cephe daha önemlidir? Sormakta olduğumuz budur ve Polonya cephesinin Sovyet Cumhuriyeti için yaşam ve ölüm cephesi olduğuna karar vermekteyiz." (17 Ağustos 1920)

"Polonya cephesi, kelimenin tam anlamıyla, Cumhuriyetin kaderine, Devrimin kaderine karar verecek." (17 Ağustos 1920)[201]

Trotskiy böyle... Stalin ise 24 Haziran 1920'de şu değerlendirmeyi yapıyor:

"Ancak cephemizdeki Polonyalıların işinin bittiğini düşünmek yanlış olur.

Ne de olsa, yalnızca Polonyalılara karşı değil, Almanya,

[201] Tamamı, Trotskiy'nin *Askeri Yazıları*'nın Üçüncü Cildi'nden alınmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Avusturya, Macaristan ve Romanya'nın tüm karanlık güçlerini harekete geçiren ve Polonyalılara her türlü malzemeyi sağlayan bütün bir İtilafa karşı mücadele ediyoruz.

Dahası, Polonyalıların daha şimdiden Novograd Volinsk'te yoğunlaşan yedek güçleri olduğu ve onların etkisinin önümüzdeki birkaç gün içinde kesin olarak hissedileceği unutulmamalı.

Polonya ordusunda henüz kitlesel bir moral çöküşünün olmadığı da akılda tutulmalı. Daha fazla çatışmanın, sert çatışmaların yaklaşmakta olduğuna kuşku yok.

Bu nedenle, bazı yoldaşlarımızın böbürlenmelerinin ve kendilerine zarar veren kendini beğenmişliklerinin yersiz olduğunu düşünüyorum; bazıları cephedeki başarılardan tatmin olmaksızın 'Varşova'ya yürüme' çağrısı yapıyor, bazıları Cumhuriyetimizi düşman saldırılarına karşı savunmadan tatmin olmaksızın mağrurca sadece bir 'Kızıl Sovyet Varşova'dan mutlu olacaklarını ilan ediyor.

Bu böbürlenme ve kendini beğenmişliğin hem Sovyet Hükümetinin politikalarıyla hem de cephedeki düşman güçlerinin kuvvetiyle bütünüyle uyumsuz olduğunu göstermeyeceğim."[202]

Trotskiy'nin *"ben ihtiyatlıydım, Lenin, onu destekleyen Stalin ve diğerleri beni dinlemediler"* yaklaşımının bir karşılığı yok. Sonuçta genel strateji partide belirleniyordu, bunun Polonya savaşındaki somutluğu birkaç MK ve Politbüro toplantısıydı. Burada alınan kararlar belirleyiciydi ancak yine de Sovyetlerin "güvenlik kaygıları" ile "dünya devrimi" arasında gidip geldiği, bu gerilim sırasında kritik pozisyondaki bazı kişilerin şu ya da bu yönde inisiyatif aldığı, hatta yoldaşlarını yanılttığı görülüyor.

Belli ki Tuhaçevskiy, Varşova seferini sonuna kadar sürdürmekten yanaydı, kendisini frenlemeye dönük girişimleri Sergey Kamenev ve Lev Trotskiy'nin yardımıyla bertaraf etti. Ağustos başlarında Sovyetler, İngiliz tehdidi ile bunalmış durumdayken geri dönüşsüz bir biçimde orduyu Varşova'ya doğru harekete geçirdi. O noktadan sonra Lenin ve diğerlerinin "zafer"i ummak dışında bir seçenekleri yoktu, bunu istiyorlardı. Ancak kaygılılardı.

[202] J. V. Stalin; *Collected Works*, Cilt 4, Foreign Languages Publishing House, 1953, s. 345.

Levent Şahverdi Arşivi

Çünkü barışı da istiyorlardı. 1920 yılında gerçekçi bir değerlendirmeyle dünya devriminin sanıldığı kadar erken gerçekleşmeyeceği düşüncesindelerdi ve bir anda Polonya Savaşı'nın zorlukları ve yarattığı olanakla karşı karşıya kaldılar.

Zorluklar ve olanaklar... Güvenlik kaygıları ve Polonya'da bir Sovyet iktidarının kurulma olasılığı...

Karar almak çok güç.

1 Ağustos'ta artan Wrangel tehdidini bertaraf edebilmek için iç cepheye birlik kaydırma kararı alınıyor ve Tuhaçevskiy'e bildiriliyor. Tuhaçevskiy'nin bu karara olumsuz tepki verdiği ve "imkansız" dediğini biliyoruz. Tuhaçevskiy'nin işini kolaylaştıran gelişme 3 Ağustos'ta yaşanmış, Polonya delegasyonu barış görüşmelerini askıda bırakarak Varşova'ya dönmüştü. Ancak aynı sırada İngiltere'de Sovyet heyetinin üzerindeki *"saldırıyı kesin, müdahale edeceğiz"* baskısı dayanılmaz noktaya gelmişti.

4 Ağustos'ta Stalin ve Yegorov'un, Tuhaçevskiy'ye alınan kararı hatırlatması da bir işe yaramayacaktı, Tuhaçevskiy birlik kaydırmanın söz konusu olamayacağında ısrarlıydı.

Görüldüğü gibi iç cephe (Wrangel) ile dış cephe (Polonya) sınırlı askeri kaynağı kullanma konusunda büyük bir çekişme içindeler ve bu teknik değil stratejik bir sorun.

Bu kilitlenme üzerine 5 Ağustos'ta Polonya cephesi ile Güney cephesi (Wrangel) birbirinden tamamen ayrılıyor. Lenin bu kararı üç gün önce Stalin'e telgrafla şöyle bildiriyordu:

"Az önce Politbüro'da, Ordu Gruplarının ayrılmasına, böylece senin özel olarak Wrangel'le ilgilenmene karar verdik. Özellikle Kuban ve Sibirya'daki ayaklanmalarla beraber, Wrangel tehlikesi çok büyüdü ve Merkez Komite'de burjuva Polonya'yla barışın derhal sonuçlandırılması görüşü ağırlık kazanıyor. Lütfen Wrangel meselesini dikkatle ele alıp, çıkardığın sonuçlardan bizi haberdar et."[203]

Demek ki, 2 Ağustos'ta Lenin'de güvenlik kaygıları ağır basıyor ve burjuva Polonya ile anlaşma güçlü bir olasılık haline geliyor.

Polonyalıların sudan sebeplerle görüşmelerden çekilmesi Tuhaçevskiy'nin elini güçlendirirken parti yönetiminde de belli ki "fırsat" olarak görülüyor ve güvenlik kaygılarıyla devrimi batıya

[203] V. I. Lenin, *Collected Works*, Cilt 31, s. 264.

Levent Şahverdi Arşivi

doğru yayma çabaları arasında yeni bir denge ortaya çıkıyor. Sahadaki gelişmeler Varşova'nın kesinlikle alınacağına işaret ettiğinden partideki ihtiyatlılığın pek hükmü kalmıyordu.

Böylece Ağustos'un ilk haftasında, bir kolu güneyden Lvov kentine, diğer kolu kuzeyden Varşova'ya yönelen Kızıl Ordu'nun yoluna devam etmesi doğrultusunda bir zoraki "mutabakat" ortaya çıkmıştı. Aynı esnada "Sovyetlere karşı çok taviz vermekle" itham edilen İngiliz Başbakan Lloyd George'un "askeri müdahaleye karar verdiği"ni anlayan şahinler, ellerini ovuşturuyor, İngilizleri müdahaleden vazgeçirmek için aralıksız görüşmeler sürdüren Sovyet heyetinin başındaki Kamenev (Lev) ise Lloyd George'u ikna edemeyeceğini anlayınca hem onu hem kendi yoldaşlarını kandırmaya karar veriyor!

Nasıl mı?

Tarih 11 Ağustos ve Lenin'den Stalin'e bir telgraf daha: *"Londra'daki Sovyet delegasyonunun başından az önce bir mesaj aldık. Büyük Britanya genel grevden korktu ve Lloyd George, Polonya'ya bizim silahsızlanma, işçilerin silahlandırılması, toprak dağıtımı vb. dahil olmak üzere, ateşkes koşullarımızı kabul etmesini tavsiye ettiğini açıkladı. Zaferimiz büyüktür ve eğer Wrangel'i ezersek tam olacaktır. (...) Polonyalılar kararsız ve zamanında varamadılar (görüşmelere - KO). Bu bizim için büyük avantaj."*[204]

Emperyalist İngiltere, Polonya'nın tamamen silahsızlandırılmasını ve de silahların Polonyalı işçilere dağıtılmasını kabul ediyor!

Kızıl Ordu, Polonya topraklarına girdiğinde, tam da bu iki argüman dile getiriliyordu, böylece Polonya'da Sovyet iktidarı kurulacaktı. Bu bir devrim ihracı değil, Polonya işçi sınıfına burjuvaziyi devirmek için yardımdı. Şimdi Londra'dan gelen haberlere göre bu başarılmış, İngilizler de sonucu kabullenmişti.

Oysa, bu yalandı. Kamenev'in 10 Ağustos'ta İngilizlere verdiği talepler listesinde işçilere silah dağıtımı yoktu. Formülasyon şuydu: Polonya tıpkı Versay Anlaşması'nın Almanya'ya dayattığı gibi silahsızlandırılacak ve güvenlik işleri için sivil milisler oluşturulacaktı. Arada çok büyük fark olduğu gibi, Lloyd George'un bu talepleri kabul ettiği de doğru değildi, İngiliz Başbakan teklifi

[204] V. I. Lenin, *Collected Works*, Cilt 32, s. 152.

Levent Şahverdi Arşivi

"üzerinde durmaya değer" buluyordu. Kamenev Sovyetlerin ateşkes için önkoşul olarak ileri sürdüğü "işçilerden oluşma sivil milis kuvveti"ni "sivil milis"e dönüştürerek Lloyd George'a jest yaparken, bundan yoldaşlarını haberdar etmek yerine onlara müjde veriyordu.

Gerçekte Kamenev Kızıl Ordu'nun ilerleyişini (dolayısıyla İngilizlerin askeri müdahalesini) durdurmak için yoldaşlarını aldatma yoluna gitmişti.

Sovyet yönetimi büyük bir heyecanla basın açıklamaları yapıyor, Sovyet Dışişleri Komiseri *"silahlı işçilerin barışın en büyük güvencesi olduğu"*nu dünyaya ilan ediyordu. Sonrasında bütün bunlar ortaya çıktığında Bakan Çiçerin'in Kamenev'e *"bizi rezil ettin"* diye çıkıştığı da biliniyor.[205]

Bilgi çok önemli. Doğru bilgi. Karar vermek için, kaynakları iyi kullanmak için. 1920 ve onun etrafındaki yıllarda Lenin'i o kadar yanılttılar ki...

Almanya'dan, İtalya'dan, Polonya'dan gelen veriler ama iyi niyetle, ama bencilce güdülerle çoğu örnekte Lenin'i hataya sürükledi.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: 1920 Polonya Savaşı, Sovyet iktidarının Avrupa'daki devrim için açıp kapattığı bir parantezdir. Daha sonraki parantez yine Almanya'da ortaya çıkacak ve bu kez bir daha açılmamak üzere kapanacaktı. Dönem tek ülkede sosyalizmin kuruluşu dönemiydi.

15 Ekim'de bir kez daha Belarusya'nın başkenti Minsk'i ele geçiren ve Moskova'yı tehdit etmeye başlayan Polonyalıları barış görüşmelerine ikna etmek ve savaş yorgunu ülkede ekonomik ve toplumsal meselelerle ilgilenmek gerekiyordu. 16 Ekim'de ateşkes ilan edildi, Sovyet birlikleri derhal güneye Wrangel'in hesabını görmeye yönlendirildiler.

O sıralar başarısızlığı kabul etse de *"haritaya bakarsanız, biz bu işten kazançlı çıktık"* diyen Lenin[206] 1921 Şubatı'nda Polonya muhasebesi yaparken *"fazla ileri gittik"* diye itiraf ediyordu.[207]

[205] Sonuçta Sovyetlerin istediği gibi Polonya'da işçilere silah dağıtıldı. Ama tam tersi istikamette. Gönüllü işçi taburları oluşturuldu ve bunlar Kızıl Ordu'nun ilerleyişini durdurmak için görev üstlendi.

[206] V. I. Lenin, *Collected Works*, Cilt 31, s. 321.

[207] V. I. Lenin, *Collected Works*, Cilt 32, s. 152

Levent Şahverdi Arşivi

18 Mart 1921'de Riga'da imzalanan anlaşmayla Sovyet-Polonya sınırı çiziliyor, kimi bölgeleri topraklarına katsa da Polonyalılar, Belarusya ve Ukrayna'yı Sovyetlere bırakıyor, karşı devrimci Petlura'yı da kaderine terk ediyorlardı.

Anlaşmayla esir değiş-tokuşu gerçekleşecek ve 130 bin Kızıl Ordu askerinden 60 bininin öldüğü ya da öldürüldüğü ortaya çıkacaktı.[208] Polonya milliyetçiliği düşmanlık üretmeye, kan davası gütmeye devam ediyordu.

Kızıl Ordu'nun Varşova'ya girmesi ise "şimdilik" gündemden düşmüştü, 25 yıl sonra bambaşka koşullarda, bu gerçekleşecekti. Ancak arada çok zorlu bir dönem vardı ve 1920'lerin başında Sovyetler Birliği'nin tek meselesi Polonya değildi.

208 Robin Higham; *The Military History of the Soviet Union*, Palgrave, 2002, s. 48.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

21

Alman Generallerin Sovyet Kartı

Sovyetler Birliği'nin burjuva ve milliyetçi Polonya'ya diz çöktürme girişimi Ağustos ortasında ters tepti, Ağustos sonunda yenilgiden kaçınılamayacağı ortaya çıktı, Polonyalılar bir süre ilerlediler, sonra görüşmeler ve Riga anlaşması geldi.

Kızıl Ordu'nun Varşova önlerine hangi saiklerle yollandığı sorusuna birden fazla yanıt verilebileceğini daha önce söylemiş olduk. Sıraladıklarımızdan biri elbette Alman Devrimi ile ilişkiliydi: Bolşeviklerin Polonya'yı düşürdükten sonra Almanya'da giderek umutsuzlaşan devrimin önünün açılacağını düşünmeleri için bir dizi neden vardı.

Peki, Almanlar bu konuda ne düşünüyordu? Devrim cephesi için Varşova'da bir işçi iktidarı muazzam bir olanaktı, bunun tartışılacak tarafı yok. İşçi sınıfının yalnızca komünist bölmesi değil, sosyal demokrat eğilimdekiler de böyle düşünüyordu. Ancak Almanya'da, hızla deney kazanarak sermayenin en gözde siyasi partisi haline gelen Sosyal Demokrat Parti yöneticilerinin, imparatorluk yıkıldıktan sonra güçlerini koruyan generallerin, daha sonra Hitlerciliğe dönüşecek olan karşı devrimci yapılanmaların egemenliği söz konusuydu. Onların ne dediği belirleyiciydi.

Normalde, bu kadar güçlü bir devrimci tehdit altındayken, üstelik bu tehdit Sovyetlerin, kuruluşuna önayak olduğu Komünist Enternasyonal'den ve onun Almanya'daki temsilcisi KPD'den geliyorken, Alman yönetici çevrelerinin Kızıl Ordu'nun Polonya'da hezimete uğramasını istemeleri gerekmez miydi?

Levent Şahverdi Arşivi

Normal! Emperyalist dünyada normal diye bir şey yok. Orada sınıf çıkarları var, kâr arayışı var, zaman zaman akılsızlığa varan bir yayılma-genişleme güdüsü var. Ve bunlar nedeniyle muazzam bir rekabet var.

1917 Ekim Devrimi'nden sonra Sovyet Rusya kendisini boğmak için yanıp tutuşan İngiltere, Fransa, ABD, Japonya, Almanya gibi güçlü emperyalist ülkelere rağmen ayakta kaldıysa, bu biraz da o emperyalistlerin arasında sürmekte olan çıkar çatışmaları ve Bolşeviklerin o çatışmalardan yararlanma becerisi sayesindeydi.

Birinci Dünya Savaşı 1918'de sonlandı ama emperyalistler arası çıkar çatışmaları sonlanmadı, tersine derinleşti. Galiplerin kurduğu yeni dünya düzeni daha hemen başlangıçta çatırdadı. Versay ve Sevr, "barış"ın değil yeni savaşların habercisiydi.

Alman tekelleri ve onlar adına siyaset yapanlar, Bolşevizmi yok etmek konusunda kararlıydı. Sosyal demokrasiden milliyetçilere hepsinin ortak görüşü buydu. Almanya iç siyasetinde bunun için ellerine geçen bütün fırsatları değerlendiriyor, devlet terörü, provokasyon, yalan-dolan her yöntemle saldırıyorlardı. Ancak dış politikada işler karışıktı. Fransa ve İngiltere "Almanya'ya karşı güçlü Polonya" formülüyle Berlin'i ekonomik, siyasi ve askeri olarak kuşatmaya karar vermişti. Oysa Almanya, doğuya doğru açılmadan var olamazdı. Dahası Almanya'ya o çaptaki bir emperyalist ülkenin kabullenmesi olanaksız koşullar dayatılmıştı. Ordusu neredeyse tamamen dağıtılıyor, silah endüstrisi yok ediliyor, ekonomisi ise on yıllarca İngiltere ve Fransa'ya tazminat ödeyecek bir sağmal ineğe dönüştürülüyordu. Alman tekelleri bunu kabul etmeyecekti.

Çıkardıkları sonuç şuydu: Bolşevizm tehdidi bertaraf edilmeli, Polonya Fransa ve İngiltere'nin enstrümanı olmaktan çıkarılmalı, Almanya'ya dayatılan hükümleri fiilen aşacak yollar bulmalı... Alman devleti bunları hedefliyordu. Mesele bu hedeflere nasıl ulaşılacağıydı. Farklı yönelimler vardı.

Örneğin bir kesim, Bolşevizm tehdidini bahane ederek İngiltere ve Fransa'yı ağır hükümlerden vazgeçmeye ikna etmeyi, ayrıca Sovyet Rusya'nın batıya doğru ilerleyişine karşı askeri rol üstlenerek kısıtlamaları aşmak ve İtilaf devletleriyle uzlaşmayı öneriyordu.[209]

[209] Aynı yıllarda Ankara'da da benzer tartışmaların sürüyor olması, Berlin-Varşova-Ankara hattını birbirine çok farklı dinamiklerle bağlandığının bir başka kanıtıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Bunun alternatifi, Sovyet Rusya kartını ustaca kullanmaktı! Ülke içinde Kızıllara en küçük bir taviz vermemek, buna karşılık dış politikada, Rus-Alman ilişkilerinin tarihsel birikiminden de yararlanarak, tecridi Bolşeviklerle askeri ve ekonomik alanda işbirliği yaparak kırmak. Nasılsa İngiltere ve Fransa, Bolşevizme karşı Almanya'ya gereksinim duyacaktı.

Her iki seçenek de, diğerinin varlığı olmadan gerçeklik kazanamazdı. Alman sermayesinin deneyimli aktörleri, ara varyantları da zaman zaman devreye sokarak, oyunu son derece iyi kurdu.

Aslında Alman devleti içinde farklı stratejileri savunan tarafların ötesinde, durum şu şekilde özetlenebilirdi: Almanya, elbette her durumda Bolşevik olmayan bir Rusya'yı tercih ederdi, bunun için denemeler yapıldı ancak Sovyet Rusya'nın ayakta kalacağı görüldükten sonra, mevcut statükonun bir avantaja dönüştürülmesi için harekete geçildi.[210]

Sovyet-Polonya Savaşı, her iki politika için uvertür nitelikteki girişimler sürerken başladı. Ancak Berlin'dekiler, en azından o aşamada, Fransa ve İngiltere'nin Almanya ile uzlaşmayacağını ve güçlü Polonya sevdasından vazgeçmeyeceğini bildiklerinden, savaş esnasında görünüşte tarafsız kaldılar ama içten içe Kızıl Ordu'nun başarısını istediler.

Ölçüsüz antikomünizmi ile ünlü Alman generali Hoffmann Almanya'nın, Bolşevik de olsa Rusya ile komşu olması gerektiğini, Sovyetler Polonya'yı yutarsa, Versay rejimiyle Almanya'dan Polonya'ya bırakılan bazı bölgelerin geri alınmasının mümkün olacağını söylüyordu.[211]

Lenin, Eylül 1920'de, Almanya'nın Kara Yüzleri (Lenin burada Rusya'daki milliyetçi karşı devrimci güçleri hatırlatıyor ve benzerlik kuruyor) ile Bolşevikler arasında doğal olmayan bir blok oluştuğuna boşuna işaret etmiyordu.[212]

Devamla, *"Almanya'nın köylü nüfusunun en geri bölmeleri bile Bolşeviklerin yanında olduklarını, Bolşeviklerin müttefiki olduklarını açıkladılar; bu, var olma mücadelesi veren Sovyet Cumhuriyeti*

---

210 Cecil F. Melville; *The Russian Face of Germany*, s. 30.

211 age, s. 36.

212 V. I. Lenin; *Collected Works*, Cilt 31, s. 276.

Levent Şahverdi Arşivi

emperyalizmle savaşan dünyadaki tek güç olduğu ve şu an emperyalizm Fransa, İngiltere, Amerika'nın ittifakı anlamına geldiği için son derece doğaldı."[213] diyen Lenin, Almanya'nın köleleştirildiğini de söylemekten geri durmuyordu.[214]

Cesur sözlerdi bunlar, hele hele muarızlarının başından beri Bolşevikleri Almanlara "hizmet etmek"le itham ettiği hesaba katılırsa... Örneğin Menşeviklerin en yetkin lideri Martov, henüz Brest görüşmeleri sürerken şöyle yükleniyordu eski dostu Lenin'e:

"Eğer bu antlaşma imzalanırsa, Rus proletaryası bunu imzalayan hükümetle savaşacaktır. Bu antlaşma Rusya'nın paylaşılmasında ilk adımdır; Japonya ikincisi için hazırlanıyor ve üçüncüsü de gelmekte gecikmeyecektir. Bu antlaşmayla Dörtlü ittifak hükümetlerine karşı propaganda yapmamayı yükümleniyoruz. Buna karşılık, bu hükümetler de Sovyet Hükümeti'ne karşı bir şey yapmama yükümlülüğünü kabul ediyorlar. Lenin'i tebrik ederim. Şimdiden sonra, yalnızca Kızıl Muhafızlar'ın değil, Kayzer Wilhelm'in de koruması altındadır."[215]

Martov sosyalizm mücadelesinde her şeyi yanlış anlamıştı, hızla anti-Sovyetik bir pozisyona kaymaktaydı. Sovyet Rusya'da işçi iktidarının dünya devrim süreci açısından ne anlama geldiğini kavramak istemiyor, İngiltere ve Fransa destekli "sosyal demokrat" bir pozisyon üzerinden saldırıyordu Moskova'daki yeni düzene.

Şimdiyse, Brest'in üzerinden iki yıldan fazla süre geçmişti ve Alman Devrimi Kayzer'i süpürmüş, galip emperyalist ülkeler Almanya'ya Versay'ı dayatmış, üç ay yaşamaz denen Bolşevik iktidar Polonya'nın kalbini fethetmeye ordusunu yollayacak duruma gelmişti.

Neredeyse bütün Almanya nefesini tutmuş, yanı başındaki savaşta kızıl bayrağın Varşova'ya dikilmesini bekliyordu. Sanki sınıf farklılıkları ortadan kalkmıştı. Ne ki, aynı anda Almanya'da proletarya ile burjuvazi arasında tarihsel ve kanlı bir hesaplaşma, Sovyet Rusya'nın Komintern aracılığıyla doğrudan taraf olduğu bir hesaplaşma sürüyordu. İdeolojik ya da moral olmanın

213 age, s. 306.

214 age, s. 326.

215 Abraham Ascher; *Rus Devriminde Menşevikler*, Metis, 1992, çeviren: Celal Kanat, s.126.

Levent Şahverdi Arşivi

ötesinde, düpedüz maddi boyutları olan bu taraf olma hali nedeniyle Moskova Berlin'e para, danışman, propaganda malzemesi yolluyor, kendi temsilciliklerini "proleter devrimin karargahı" olarak kullanıyordu.

Öyle laf olsun diye değil, inanarak-isteyerek, giderek umutlar azalsa da "eğer bir fırsat varsa" diye...

Ancak bir yandan da eldeki kazanımın korunması, Sovyet Rusya'nın ayakta kalma gereksinimi kendisini dayatmaktaydı. Ayakta kalmak için emperyalist tecridi delip hafifletmek, kapitalist güçlerle ekonomik ilişki kurmak gerekiyordu. Dört koldan denemelere giriştilerse de en derin ve getirisi olan ilişkinin Almanya ile kurulabileceğini gördüler.

Kuşkusuz Lenin, Almanya ile Sovyet Rusya arasındaki yakınlaşmanın bir müttefiklik ilişkisi düzeyine çıkmayacağını, bir blok kurma anlamına gelmediğini biliyor ve bunu açıkça yazıyordu. Yaşanmakta olan, adlı adınca emperyalist ülkeler arasındaki çelişkilerden yararlanma politikasıydı.[216]

"Almanya kapitalist ülkelerin en güçlülerinden ve en ilerilerinden biridir. Versay Anlaşması'nı sineye çekemez. Her ne kadar kendi de emperyalist olsa bile, Almanya ezildiğinden, dünya emperyalizmine karşı bir müttefik aramak zorunda. Kendimiz için avantaja çevirmemiz gereken işte bu durumdur."[217]

"Alman burjuva hükümeti, Bolşeviklere sınırsız bir nefret duymaktadır, fakat hükümetin uluslararası durumu onu kendi niyetlerine rağmen Sovyet Rusya ile barışa sürüklemektedir."[218]

Karşı devrimci Alman sermayesi ile devrimci Sovyet proletaryasının yolları kesişiyordu.

Yollar önce Karl Radek'in Almanya'daki hapishane hücresinde kesişti! Almanya'da "yıkıcı" faaliyetlerde bulunduğu için içeri atılan Bolşevik Radek'i 1919'da KPD temsilcileri ziyaret ediyor, onların görüşmesi bittiğinde, sıra Alman subaylara geliyordu. Radek daha sonra bu tuhaflığı biraz da dalga geçerek yazdı, görüşmelerden partinin haberi vardı ama ne olursa olsun bir taraftan Alman

216 V. I. Lenin; *Collected Works*, Cilt 31, s. 440.

217 age, s. 450.

218 age, s. 476.

Levent Şahverdi Arşivi

Devrimi'ne yardım etmek, diğer taraftan onu boğmak isteyenlerle diplomatik ilişki kurmak birbirinden oldukça farklı misyonlardı.

Kuşkusuz bu iki görevi aynı kişinin üstlenmesi ilkel bir iş bölümü anlayışına dayanıyordu ama Sovyet Rusya'nın karmaşık bir diplomasi ağına gereksineceğini kimse 1917'de, 18'de bilemiyordu ki. Berlin'deki temsilci Yoffe, diplomattan çok kimliği çoktan açığa çıkmış bir illegal örgüt lideri gibi davranıyor, Alman yetkililerle sürekli karşı karşıya geliyordu. Radek ise 1920'deki Kapp darbesi sırasında *"darbecilerle mücadele bizim değil, Alman işçi sınıfının işi"* diyecek kadar benimsemişti diplomatlığı!

Lenin, Alman militaristlerinin özellikle Polonya meselesinde Sovyetlere yakınlık hissetmelerinin Alman Devrimi'nin geleceğine ilişkin sorunları iyice karmaşıklaştırdığının farkındaydı. Söz konusu sorunları Almanya Komünist Partisi çözmeliydi, bunu bugün kesin bir dille söylüyoruz. Lakin Lenin'in Eylül 1920'de, gizli bir oturumda, Alman komünistleri için *"bu sorunları çözemezlerdi, çünkü en kritik anda bizimle birlikte Moskova'da en önemli konuyu, gerçek-devrimci bir komünist partisinin nasıl yaratılacağını tartışmakla meşgullerdi"* diyebileceğine de inanıyorum.[219] Çünkü, evet, Alman komünistleri, biraz da Komintern yöneticilerinin yanlışları nedeniyle, en zorlu kararları Moskova'ya danışmadan alamaz hale gelmişlerdi. Dahası kararsızlıkları ve iç tartışmaları, Bolşeviklerde açık bir güvensizliğe yol açmaktaydı.

Sovyet yönetimi, Alman devrimine samimi ama karamsar bir duyguyla yaklaşmaya ve Almanya ile ilişkileri profesyonelce yürütmenin önemini her geçen gün daha iyi kavramaya başlamıştı.

Kısa süre sonra Sovyet Dışişleri ile Komintern arasında iş bölümü kaçınılmaz hale geldi. Komintern'in bir uluslararası kuruluş olduğu, Sovyet Devleti'ni bağlamadığı tezi işlendi. Bunun elbette bir inandırıcılığı yoktu ama her iki kurumun ayrı tellerden çalmaya ve zaman içinde birbirinden şikayetçi olmaya başladığı da tarihsel bir gerçekti. Sovyet diplomatları burjuva hükümetleriyle ilişki kurmaya çalışıyor, Komintern ise o hükümetleri yıkmak için başka partilere hem akıl öğretiyor hem maddi yardımda bulunuyordu. İş öyle bir noktaya geldi ki, Komintern "macera" istemeyen

219 Richard Pipes; *The Unknown Lenin*, s. 102.

Levent Şahverdi Arşivi

Sovyet Dışişleri Bakanlığı'na çaktırmadan militan yerleştirmeye başladı. Dışişleri komiseri Çiçerin ise, Komintern'in Moskova'dan yayın yapan Almanca radyosunun susturulması için Lenin'e dilekçe vermekle meşguldü.[220]

Karşı tarafın durumu daha iyi değildi. Alman Dışişleri Bakanlığı'nın görevi ve hedefi öncelikle, İngiltere ve Fransa'yı, Almanya üzerindeki baskıyı hafifletmeye ve işbirliğine ikna etmekti. Bu nedenle Sovyet Rusya ile ilişkilerin motor gücü, Alman Genelkurmayı içinde örgütlenen etkili bir çevre oldu. Bu çevre, Bolşevizm dendiğinde "ezelim geçelim"den başka bir şey düşünmeyen faşizan generalleri (Ludendorff başta olmak üzere) devre dışı bırakabilecek kadar güçlüydü, aynı zamanda Alman tekellerinin önde gelenleri ile içli dışlı olmanın avantajlarına sahipti. Alman tekellerini Alman militarizminden, "sivil" endüstriyi silah sanayinden ayıramazdınız. İşte bu bağlamda, yeni pazarları geçtik, yeni yatırım-üretim alanlarına gereksinildiği ortadaydı.

Sovyetlere yakınlaşma politikasının en etkili kişisi, Alman ordusunun gözde isimlerinden Hans von Seeckt'ti. 7 Mayıs 1919'da imzalanan Versay Anlaşması, entelektüel yönleriyle de tanınan General'in elini güçlendirmiş, kısa erimde İngiltere ve özellikle Fransa'nın Almanya üzerindeki baskıyı hafifletmeyeceği ortaya çıkmıştı. Savunduğu formül çok basitti: İçeride Kızılları ez, dışarıda Kızıl Ordu ile işbirliğine git!

Bu politika hem İtilaf devletlerinden hem de onlarla hızlı yakınlaşmayı savunan Alman siyasetçilerden habersiz yürütülmeye çalışılıyordu. Ancak bu her zaman mümkün olmadı. Bazen KPD'yi sıkıştırmak isteyen sosyal demokratlar, bazen devlet içindeki farklı bir hizip *"bu nasıl iş, sağcı generaller ile Kızıl Rusya flört ediyor"* diye hesap sormaya kalktı, kimi generaller Parlamento'da özel oturumlarda bilgi vermeye çağrıldı ama Almanya'da her zaman ciddi bir özerkliğin keyfini çıkaran generaller pek oralı olmadılar.

Sovyet yönetimi bir yandan Alman Devrimi'ni kollarken bir yandan da Alman Devleti içindeki işbirliğinden yana generallerle neler yapabileceklerini anlamaya çalışıyordu. İç politikada

[220] Vasilis Vourkoutiotis; *Making Common Cause (German-Soviet Secret Relations, 1919–22)*, Palgrave, 2007, s.114.

Levent Şahverdi Arşivi

tavizsiz bir biçimde KPD'ye soluk aldırmama yanlısı olan generaller, Sovyet Rusya ile ilişki kurmanın içerideki Sovyet tehdidinden kurtulmaktan geçtiğine ikna olmuşlardı. Öyle ki temaslarında Sovyet muhataplarına Alman Devrimi'nin umutsuzluğunu, buna izin vermeyeceklerini ısrarla hissettiriyorlar ve *"olmayacak duaya amin demeyin"* diyorlardı.

KPD yönetimi ise bir ara, Moskova'ya Alman hükümeti ile ilişkilerde düzen partilerinin en solundaki Bağımsız Sosyal Demokratları (USPD) değil daha sağdan unsurları arabulucu olarak kullanmalarını rica edecekti. KPD ile rekabet halindeki sosyal demokratların Sovyetlerle dostluğu propaganda malzemesi haline getirmelerini istemiyorlardı.[221]

Yazarken bile sıkıntı basıyor, zor işler bunlar. Lenin, *"Alman karşı devrimcileriyle iş yapıyoruz ve dünya devrimine böyle yardım ediyoruz"* diyordu. Evet, dünya devrimi geri çekiliyorsa, Sovyet Rusya'nın ayakta kalması, güçlenmesi ve bir dahaki dalgada sosyalizmin emperyalizmin karşısında daha sağlam durması için zorunluydu bu. Ancak hayat devam ediyor, Almanya'da komünistler bazen akılsızca, bazen umutsuzca, bazen de ustaca denemeler yapıyor ve sönme eğilimine giren devrim ateşine odun taşıyorlardı.

Bolşevikler onların yanındaydı ama Sovyetlerin yaşaması ile Alman Devrimi arasındaki boşluk her geçen gün genişliyordu.

Aynı sorun Alman sermayesi için de geçerliydi. Kafaları karışıktı. Bir taraftan *"Kızıl Ordu Polonya'yı ezsin"* diye düşünüyor, öte taraftan bunun Almanya'nın iç dengelerinde yapacağı radikal değişikliğin boyutlarını hesaplamaya çalışıyorlardı. İçlerinde Sovyet-Alman ittifakını Fransa ve İngiltere'ye karşı askeri bir harekata, Versay sistemini yıkacak bir hesaplaşmaya taşıyabileceklerini düşünenler bile çıktı. Sosyalizm sosuna bulanmış Alman milliyetçiliği ile Bolşeviklerin Rusyasının Alman tekellerinin çıkarlarına hizmet edeceği fantezisi ciddi ciddi dillendiriliyordu. Öyle ki, Paris ve Londra'ya ulaşan istihbarat raporlarında bile bu olasılık gündeme gelmeye başlamıştı.

Söylentilerin önünü almak istemiyordu Alman "derin" aklı; Fransa ve İngiltere'nin Alman-Sovyet işbirliğinin alabileceği

[221] Paul Levi; age, s. 46.

Levent Şahverdi Arşivi

boyutlardan ürkmesi, onları anlaşmaya zorlardı. Ama bir şeyin ikna edici olmasının koşulu, birilerinin onu gerçekten istemesi, ona gerçekten inanmasıydı. Zaten her politika uçlarını yaratırdı. Milliyetçi Almanya ile Sosyalist Rusya'nın el ele Fransa ve İngiltere'ye cihadı uçuk-kaçık bir saçmalıktı ama ilişkiler gerçek!

Tutsak Radek, bir arabulucu gibiydi ve bir başka arabulucunun devreye sokulması da onun aslında bir makam odasına dönüşen "hücresi"nde kararlaştırıldı.[222] Galip devletler tarafından savaş suçlusu ilan edilerek aranmakta olan Enver Paşa, sahte kimliklerle Sovyetlere gidip-gelecek ve Moskova-Berlin arasındaki köprülerin kurulmasına yardımcı olacaktı. O köprünün bir ayağı da Anadolu'daydı.

Amerikan gizli belgelerine Enver'in arabuluculuk rolü şöyle geçmişti:

"Kayıtsız kalamayacağım çeşitli kaynaklar, bana Enver Paşa'nın Berlin'de olduğunu, ancak kısa sürede uçakla ayrılmaya hazırlandığını bildirdiler. İngiliz Maslahatgüzarı resmen Dışişleri Bakanı'nı protesto etti. Dışişleri Bakanlığı Enver'in Berlin'de bulunduğundan tamamen habersiz olduğunu, inceleyeceğini bildirdi. Denetleyemediğim bir kaynak, Enver'in buradaki Bolşeviklerle yakın ilişki içinde olduğunu, dün Kopp (Sovyetlerin Berlin'deki temsilcisi -KO) ile görüştüğünü belirtti. Gene de İngilizler Enver'in Hindistan, Afganistan ve özellikle Mısır'da karışıklıklar çıkarmak için Bolşeviklerle işbirliği yapabileceği görüşündeler. Talat da birkaç haftadır Berlin'de, şimdi İsviçre'ye gidiyor. Orada bir gizli servis bürosu yönettiği ve Bolşevik ajanlarıyla temasta olduğuna inanılıyor."[223]

Hans von Seeckt, Enver'i Birinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'de tanımıştı, onu ve Talat Paşa'yı Radek'i hapishanede ziyaret etmeye kendisi teşvik etmişti. Böylece Sovyetler, Almanya'ya komünistlere yardım etsin diye gizli yollarla komünist militanlar sokarken, Almanya'dan Sovyetlere, yine gizli yollardan, Alman komünistlerinin devirmek için uğraştığı düzenin silahlı güçlerini temsil edenler giriyordu.

[222] Vasilis Vourkoutiotis; age, s.36.

[223] Orhan Duru; *Amerikan Gizli Belgeleriyle Kurtuluş Yılları*, İş Bankası Yayınları, 2001, s. 77.

Levent Şahverdi Arşivi

Görüldüğü gibi 1922'de Rapallo'da Alman-Sovyet Anlaşması imzalanmadan önce iki ülke arasında ekonomik ve askeri ilişkiler gelişmeye başlamıştı. İlişkiler ilginç bir zeminde yürüyordu. Alman Dışişleri Bakanlığı'nın olayın boyutlarından pek haberi yoktu. Az önce söylediğim gibi Sovyet-Alman işbirliğinde ipler Genelkurmay'ın içinde bir ekibin elindeydi. Bu anlamda Rapallo Anlaşması, iki ülke arasındaki ilişkilerin kısmen legalleşmesi anlamına da geliyordu.

Rapallo'daki sürpriz sonuç emperyalist dünyada panik yaratmıştı, Almanya'yı Sovyetlere kaptırmamak için yeni bir strateji geliştirdiler, bunda kısmi bir başarı da elde ettiler. 1925 yılında galip devletlerin Almanya ile imzaladığı Locarno anlaşması, Rapallo'nun rövanşı gibi algılandı. Ancak bu Sovyet-Alman ilişkilerinde gerçek bir gerilemeye yol açmadı. Nitekim aynı yılın Ekim ayında Alman-Sovyet Ticaret Anlaşması da bağlandı. Alman emperyalizmi, küçük düşünmeyi bırakmış, büyük oynuyordu. Sovyetlerle ilişkinin getirilerini gözden çıkarmaya niyetleri yoktu.

Sonuç, oldukça kapsamlı bir işbirliğidir.

İç savaş sürerken, Kızıl Ordu'ya Almanya'dan tüfek ve mermi geldiğini biliyoruz. Polonya ordusuna karşı Varşova'da alınan yenilgiden sonra geri çekilen bazı Kızıl Ordu birliklerinin Almanya'ya geçtiğini ve bu şekilde esir düşmek ya da yok olmaktan kurtulduğunu biliyoruz. Krupp ve Junker başta olmak üzere Alman şirketlerinin Sovyet Rusya'da üretim yapma girişimlerinin olduğunu ve bu projelerden bazılarının hayata geçtiğini, hatta bir ara Krupp'un faaliyetlerinin ağırlık noktasının Sovyetlere kaydığını biliyoruz. Alman ordusunda bulunan ve Versay anlaşmasıyla teslim edilmesi gereken silahların bir bölümünün Sovyetlere yollandığını biliyoruz. Daha sonra Sovyetlerden Almanya'ya, önemli bölümü Almanya'nın ülkede kurduğu fabrikalarda üretilmiş silahların sevk edildiğini biliyoruz. Sovyetlerdeki havacılık okullarında Kızıl Ordu ve Alman subaylarının birlikte eğitim aldığını biliyoruz. Sovyet uçak ve tank teknolojisinin 1920'ler boyunca, hatta 1933'e kadar süren bu yakın işbirliğinden çok şey elde ettiğini biliyoruz. Sovyet donanmasının yenilenmesi için başlatılan çalışmalarda Alman desteğinin alındığını biliyoruz.

Birileri, *"işte Stalin'in dünya devrimine nasıl ihanet ettiğinin*

Levent Şahverdi Arşivi

belgesi" diyebilir. Hemen söyleyeyim, bu süreç Bolşevik Parti'nin yönetiminin onayıyla, Lenin'in cesaretlendirmesiyle yürüdü. 1919'da başladı, gelişerek devam etti. Siyasal sorumluluk kolektif olarak Parti'deydi. Ancak ilişkilerin yürütücüleri öncelikle iki bakan, yani iki komiserdi. Zaten her daim Almanya'yla ilişkileri güçlendirme yanlısı Dışişleri Komiseri Çiçerin ve Savaş Komiseri Trotskiy! Daha sonra *"dünya devrimini sattı"* diye Stalin'e yüklenen Trotskiy, görevi boyunca Alman generalleriyle özel ilişkisini de geliştirdi, bu ilişkilerde kişisel inisiyatif aldı; Alman muhataplarıyla "dünya devrimi"nin sorunlarını tartışmadığı kesindi.

Daha sonra Trotskiy'i aklamak, Stalin'i itibarsızlaştırmak için birbirleriyle adeta yarışan tarih yazıcılarına göre, mesele neredeyse ölmesi kaçınılmaz hastayı birkaç gün daha yaşatmak için acı ilaca başvurmaktan ibaretti:

"Alman Devrimi'nin başarısızlığının sonucu neydi? Sovyet Rusya için, bu kuşkusuz felaket demekti. Tek ülkede sosyalizm kurmak mümkün değildi, Almanya'daki yenilgi nihayetinde Rusya'daki devrimci projenin başarısızlığıyla sonuçlandı. Yine de kısa dönemde, bunun (Alman Devrimi -KO), Bolşevik Rusya'ya soluk alma şansı verdiğini hatırlamak gerek. Trotskiy'nin kabul ettiği gibi, tamamlanmamış haliyle bile, Alman Devrimi 'Ludendorff ve Hoffmann'ın pençelerini törpüleyecek kadar güçlüydü. Bu operasyonsuz Sovyet Cumhuriyeti'nin yıkılmayı engellemesi zordu.'"[224]

Yanlış! Sovyetler Birliği yalnız bir-iki ayı ya da birkaç yılı değil, çok uzun bir süreyi kurtardı, bu sayede ve Trotskiy ile diğerlerinin itirazlarına rağmen sosyalizmin kuruluşuna geçti, Alman Devrimi'ne her fırsatta el uzattı, 1945'te bu ülkenin yarısını kapitalistlerden arındırdı, Almanya Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulmasının önünü açtı.

Trotskiy ise, sosyalizmden umudu kesmiş, Çarlık subayları ve Alman generalleriyle tehlikeli bir oyuna soyunmuştu.

Stalin dünya devrimini sabote etmiş, Rusya'daki devrimci proje çökmüş... Gerçek zırvalık...

Sovyet-Alman ilişkilerinde "askeri" unsurun sürükleyici olduğu bu dönem, belli iniş çıkışlarla 1933'e kadar sürdü. Her iki ülke,

224 William A. Pelz; age, s.107.

Levent Şahverdi Arşivi

biraz da birbirleri sayesinde izolasyonu kırmalarına, İngiltere-Fransa-ABD üçlüsüyle ilişkilerde yol almalarına karşın birbirlerinden kopmadılar.

Hitler iktidara geldiğinde süreç aniden yönetilemez hale geldi. Uzun sayılabilecek bir süre boyunca Sovyetler Birliği'nde çalışan Alman askeri ve sivil uzmanlar bir anda Nazi iktidarının memuru haline gelmişlerdi. Kaldı ki, Alman devletinde faşizm dönemi ile öncesi arasında sürekliliği sağlayan kadroların sayısı hiç de az değildi. Uzmanlar kritik noktalarda görev yapan Sovyet yurttaşlarıyla dostluk kurmuş, kimileri sevgili edinmişti. Bunların bir bölümünün zaten istihbarat görevlisi olduğunu Sovyet yetkililer de biliyor, onları takip altında tutuyorlardı. Ancak faşist darbe oyunun kurallarını önemli ölçüde değiştirmişti. Dünya belli ki yeni bir savaşa gidiyordu ve savaşı en çok isteyen emperyalist ülke, *"komünizmi yeryüzünden silmek gerek"* diyen bir siyasi akımın iktidara geldiği Almanya'ydı.

Ve o Almanya 1933 yılında, ülkenin silah endüstrisinin artılarını-eksilerini, önde gelen generallerin kişilik özelliklerini, Kızıl Ordu'nun stratejik hazırlıklarını, parti-ordu ilişkilerini, bu ilişkilerde yaşanan gerilimleri ayrıntısıyla biliyordu.

Kuşkusuz Almanya ile askeri işbirliğinden Kızıl Ordu ciddi ölçülerde yararlanmıştı. Almanya'nın bütün ketumluğuna rağmen, Sovyet mühendisler ileri teknoloji gerektiren uçak ve tank üretimi konusunda Alman endüstrisinin birikimini hızla özümsemişlerdi. Sovyetlerin elinde ciddi bir makine parkı oluşmuştu, en önemlisi Sovyet istihbaratı da Alman Ordusu'na dair epey bilgi edinmişti.

Büyük sorunlardan biri, 1918 ve özellikle 1920'de Kızıl Ordu saflarına katılan Çarlık Ordusu'ndan devşirme subayların Alman devleti ile ilişkileriydi. Hatırlatmamız gerekiyor ki, Tuhaçevskiy başta olmak üzere, üst düzey Sovyet subaylarının Almanya ziyaretleri bir noktadan sonra denetimi olanaksız ve her tür istismara açık bir karakter taşıyordu.

1933'te Sovyet-Alman ilişkileri birkaç aylık bir bekleme evresinden sonra hızla geriledi ve Sovyetler Birliği, Almanya-İtalya-Japonya üçlüsüne karşı bir ortak güvenlik sistemi kurulması için büyük bir çaba göstermeye başladı. Bir yandan da Hitlercilerin ülke içindeki bağlarından kurtulmaya çalışılıyordu. 1934 yılından

Levent Şahverdi Arşivi

itibaren parti ve devlet kademelerinde yaşanan tasfiyelerde bu bağların da peşine düşülmüştü. En son darbe Kızıl Ordu'nun üst kademelerine vurulduğunda Almanya için Sovyet Rusya büyük ölçüde bir kara deliğe dönüşüyordu.

Öyle ki, faşist ordular 1941 Haziranı'nda Sovyetler Birliği'ne saldırdığında karşılarına çıkan T-34 ve KV-1 tankları karşısında dehşete düşüyor ve Alman askerleri, *"Sovyet tanklarının ilkel olduğu bilgisini vererek kendilerini rahatlatan"* Alman askeri istihbaratına lanet yağdırıyorlardı.

1919'da aynı güçler tarafından kuşatılmış iki ülkenin yakınlaşmasıyla başlayan askeri işbirliği, 1933'te bir anda bozulmuş, 1941'de düşmanlık Alman askerlerini Moskova önlerine kadar getirmiş, 1945 Mayısı'ndaysa Almanya'nın kalbinde orak çekiçli bayrağın dalgalanmasıyla Avrupa'da yeni bir dönem açılmıştı.

Bu anlatılanlar, iki ülke arasındaki ilişkinin tarihinden bir kesit değildir yalnızca. Dünya devriminin çıkış noktası ile en muhtemel yayılma noktası arasındaki etkileşimin çok yönlülüğüdür dikkatle ele alınması gereken. Moskova ve Berlin'i birbirine bağlayan bir ideoloji, bir sınıfsal bakış vardı kuşkusuz. Bu bağın özneleri iki ülkenin komünistleriydi. Ancak başka unsurlar da bindi söz konusu bağlantının üzerine. 1918 sonrası Avrupa sistemine damga vuran Versay'a karşıtlık bunlardan biriyse, diğeri milliyetçi Polonya'dan muzdariplikti...

Bu katmanların her biri ötekisiyle sürtünüyordu.

Bolşevikler, Almanya ile yakınlaşmalarını gizlemediler. Lenin açık açık yazıyordu. Ancak bu ilişkinin bazı yönleri gizli yürütülmek zorundaydı, her iki ülke, askeri alandaki işbirliğiyle, Versay Anlaşması'nı baypas etmekteydi. Ketumiyet için bu bile yeterliydi. Ayrıca Sovyet yönetimi Alman devletiyle iş yaparken bir yandan da KPD üzerinden Alman işçi sınıfının mücadelesinde en küçük olanağı bile değerlendirmenin yollarını aramaktaydı. Bütün bu faaliyetlerin davul zurnayla ilanı söz konusu olamazdı.

Tek bir ülkedeki iki farklı aktörle ilişkiyi aynı noktadan yönetmenin güçlükleri kısa sürede ortaya çıktı. Alman Devrimi'yle ilgili kararların son tahlilde Alman devrimcilerince alınması, bu kararlar yanlış da olsa, uzun vadede daha sağlıklı sonuç verecekti. Bir ellerinde Dışişleri Komiserliği'nin talep, öneri ve verilerini, diğer

Levent Şahverdi Arşivi

ellerinde Komintern'den gelen raporları tutan Bolşeviklerin hangi beceri ve derinliğe sahip olurlarsa olsun, başka bir ülkede ne yapılması gerektiği konusunda belirleyici olması büyük talihsizlikti. Yoldaşça yardımlaşma, gerektiğinde destek, eleştiri ve öneri... Bütün bunlar enternasyonalist yükümlülüklerdi ama iş karar almaya geldiğinde orada durmak ve son sözü ilgili ülkenin komünistlerine bırakmak gerekiyordu.

Bunlar bugüne ve yarına ışık tutan dersler. Sovyet komünistleri o kesitte, büyük bir iyi niyetle önlerindeki karmaşık sorunları çözmeye kalktılar. Belki de en ağır sorunlardan biriydi aynı anda hem Alman Devrimi'ni desteklemek hem de Alman militarizmiyle yarı örtülü bir ilişkiye girmek.

En fenası, işçi sınıfının eli kanlı düşmanı Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin Sovyetlerden Almanya'ya silah sevkiyatını deşifre ettiği broşürler basıp, *"işte KPD ve Sovyetler Birliği'nin gerçek yüzü"* diye kampanyalara başlamasıydı. Bunu öngördüğü için Sovyetler Birliği, Almanya'ya yollanan silahların envanterinin tutulup "savaş durumu"na kadar depolarda kalmasını ve işçilere karşı kullanılmamasını anlaşma maddesi haline getirmişti; Komintern'in konuyla ilgili kaygılarını Çiçerin bu şekilde gideriyordu.[225] Ancak bu tür önlemlerin ötesine geçen bir gerilim vardı tek ülkede sosyalizmin korunmasının gerektirdiği uluslararası ilişkiler ile bir başka ülkedeki komünist partisine yardım edilmesi arasında ve tek örnek Almanya değildi.

Enver Paşa'nın kurmak istediği Moskova-Berlin-Ankara üçgeninde, Anadolu'da ağırlık kazanmak isteyen bir diğer komünist partisi TKP de benzer bir gerilime doğacak ve hemen ilk yılında Almanya'daki trajedinin bir benzerini yaşayacaktı.

[225] Vasilis Vourkoutiotis; age, s. 125

Levent Şahverdi Arşivi

22

Steplerin Bozkırlarla İttifak Arayışı

1917 Ekim Devrimi Rusya'da eski düzenin devlet aygıtını yıktı, yerine şûralara (sovyetler) dayanan bambaşka bir devlet yarattı. Eski düzen ile yeni düzen arasında muazzam bir karşıtlık vardı, biri sömürüye diğeri eşitliğe dayanıyordu; biçim farklı, içerik farklıydı. Buna rağmen, Sovyet iktidarı kısa süre sonra bazı alanlarda geçmişin uzmanlarına gereksinim duymak zorunda kaldı. Üç-beş kişi değildi söz konusu olan, aralarında üst düzey sivil-asker bürokratlar olan yüz binlerce "devlet görevlisi", ortaya çıkan beşeri kaynak sorununu çözmek üzere "transfer" edildi.

İnsanlık tarihinin en radikal, en derin altüst oluşundan, bir sosyalist devrimden bahsettiğimizi hatırlayalım. Hatırlayalım ki, Anadolu'da birkaç yıl sonra kalkışılan kurtuluş-kuruluş sürecinde öne çıkan kadroların neredeyse tamamının Saray'dan gelmesine, İttihat ve Terakki ile bir biçimde ilişkilenmiş olmasına bakarak, bu dönemi değersizleştirme hatasına düşmeyelim. Burjuva devrimleri, eski düzenden kopuş anlamında sosyalist devrimlerin radikalliğine sahip olamazlar, sonuçta mülk sahibi sınıfların egemenliği sürmektedir, o sınıfların iç dengelerinde değişiklik ortaya çıkar ve kapitalizmin gelişmesinin önündeki engeller ortadan kaldırılır. Bu anlamda 1919-1923 arası, Türkiye'nin burjuva devrim sürecinin en kritik evresidir.

Genç Osmanlılar, Jöntürkler, İttihat ve Terakki ile Kemalistler, Türkiye'nin burjuva devriminin ideolojik ve siyasal referansları oldukça geniş bir marjda tanımlanabilecek öncü kadrolarıdır, bu bir

Levent Şahverdi Arşivi

zincir, bir siyasal hattır. Sınırların belirsizliğine ve geçişkenliklere karşın, Osmanlı'nın son dönemleri ve Cumhuriyet'in kuruluşu sırasında bu hattın karşısında konumlanan cepheye toptan "gerici" sıfatı yakıştırmakta bir sakınca bulunmamaktadır.

Dönemin bütün siyasi aktörleri, dar alanda sıkışıp kalan bu iki cepheden birinde şekillenmiş, kimileri bir oraya bir buraya yönelmiş ama herkes İttihatçılığa göre konum almıştır. 1917 Ekimi'nden sonra bu iki cephenin dışına çıkıp *"başka bir dünya mümkün"* diyenlerin yakın geçmişlerinde benzer ve çoklukla tutarsız bir öykünün yer almasında şaşırtıcı bir şey bulunmamaktadır. Türkiye'nin ilk komünistleri elbette uzaydan gelmeyecekti...

Bu "bulaşıklık" kuşkusuz bazı sorunlar yaratacaktı ancak işçi sınıfının örgütlü siyasal hareket geleneğine sahip olduğu ülkeler dışında, ötesi zaten mümkün değildi, kapitalizmin az geliştiği coğrafyalara doğru gidildikçe komünizme yönelen aydınların milliyetçi, dinci, bazen de liberal ideolojilerden Marksizme yeterince sindirilememiş geçişler yaptıkları tarihsel bir gerçekti.

Sovyet iktidarı 1920'de Varşova önlerinde "batıya doğru yolculuğu"nun sonuna geldiğini fark etmişti. Yenilginin öncesinde "doğu"ya önem vermeye başlamışlardı, sonrasında büyük ciddiyetle eğildiler meseleye. Komünist Enternasyonal'in İkinci Kongresi'nin başlıca gündem maddelerinden biriydi "Doğu Sorunu".

İşte oraya baktıklarında Petrograd ve Moskova'dakinden çok daha farklı bir problemle karşı karşıya kaldılar. Devrimin merkezlerinde uzman açığı vardı ama bunu dengeleyecek nicelik ve nitelikte Bolşevik militan da mevcuttu. İşçi sınıfı içinde kök salmış bir parti olarak, Komünist Partisi, kendini bu merkezlerde ev sahibi gibi görüyordu. Batıda başka ülkelerde komünist partilerin kurulmasında güçlüklerle karşılaşılsa da, oralarda da bir zemin olduğu açıktı, on yıllar boyu deney biriktirmiş kitlesel işçi hareketleri bu bağlamda yeterince kaynak sunmaktaydı.

Doğuda ise işçi sınıfı sayıca az, siyaseten etkisizdi. Köylülük birçok bölgede devrimcileşebiliyordu ama kalıcı ve sürükleyici bir öncü güç olma özelliğine sahip olamazdı. Türkiye'de nasıl İttihatçılık bir birikim sağlamıştıysa, geçmişte Rus İmparatorluğu'nun sınırları içinde kalan az gelişmiş bölgelerde modern anlamda

Levent Şahverdi Arşivi

siyaset, milliyetçi ya da İslamcı çevrelerin tekelindeydi. Sovyet düzeni, bu topraklara yöneldikçe ideolojik titizliği elden bırakmak zorunda kaldı, öyle ki bazı yerleşimlerde yeni iktidarı Menşevikler temsil eder hale geldi. Bolşevik Parti ise birçok bölgede neredeyse tamamen milliyetçilikten, münevver mollaların başını çektiği çevrelerden gelen kadrolarla kuruldu.

Daha sonra Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni oluşturan cumhuriyetlerin önemli bölümünde Bolşevizm bir devşirme operasyonu sonucu ete kemiğe bürünmüştür.

Ancak "Doğu", asıl Sovyet topraklarının dışındadır. Diğerleri bir yana, Türkiye, Afganistan, İran, Hindistan ve Çin, Sovyet iktidarı için bir büyük meseledir. Kendi Doğusu'nu konsolide ederken, buraya bakmış ve bir karar vermiştir.

1920 yılı bu karar açısından en kritik yıldır ve öncelik Sovyetler açısından yaşamsal önemde olan Türkiye'dedir.

Kurtuluş ve kuruluşta, Sovyet Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin karakterini belirleyen, gerilimlerle ve hatta çatışma riskleriyle dolu 1920'dir. Söz konusu yılın Kasım-Aralık aylarında Moskova ile Ankara düşmanlıkla dostluk arasında salınmış, hatta savaşın eşiğine gelmiş, 1921 yılının 16 Martı'nda Dostluk Anlaşması iki taraf açısından da deyim yerindeyse aslanın ağzından çıkarılarak bağlanmıştır.

Buralara bakacağız ancak önce Sovyetler ile Anadolu'daki hareket arasındaki ilişkinin ilk dönemlerine damga vuran "bilgisizliğin" boyutlarına işaret etmek zorundayız.

1908 sonrasında büyük bir imparatorluğun yönetilmesi sorununa odaklanan İttihat Terakki geleneğinden kadroların Avrupa'daki devrimci akımların ideolojik-siyasi pozisyonlarına, kendi aralarında sürdürdükleri tartışmalara ilişkin bir fikre sahip olmadıkları açık. Çözülmekte olan bir imparatorluğun, kurtların paylaşım sofrasında ayakta kalması, eğer halkçı bir kitle hareketine önderlik edilmeyecekse, fazlasıyla reel politiker bir tutumu zorunlu kılıyordu. Öğrenim ya da görev gereği Almanya ya da Fransa'da bulunanların zaman zaman sosyalist fikirlere heves etmesi de çoklukla geçici bir karakter taşıyordu. Kaldı ki, Birinci Dünya Savaşı bu iki ülkede de Marksizmi düzlemiş, işçi hareketi büyük bir krize girmişti. Türkiye'nin aydın birikimini kendine

Levent Şahverdi Arşivi

doğru çeken İttihatçılık daha "büyük" meselelerle ilgiliydi, onlar "iktidar"dı ve kendilerine fazlasıyla "iktidar" olan bir müttefik bulmuşlardı: Almanya.

Bu ortamda 1917 Ekim Devrimi'nde yönetime gelen Bolşeviklere ilişkin doğru düzgün bir bilgiye sahip olunmaması son derece doğal. Zaten Bolşevik Parti de o ana kadar Rusya'nın başat siyasi aktörü filan değildi, bugün bile hâlâ başarısı saçma sapan argümanlarla, rastlantılara ya da tarihin bir arızasına bağlanan bir siyasi hareketin, düşünsel zenginliği kısıtlı çöküş Osmanlısı'nda anlaşılması beklenmemeliydi. Bilgisizlik Milli Mücadeleye de devroldu doğal olarak.

Ve bu zaaf karşılıksız değildi! Sovyet yönetiminin Anadolu'da 1919'la birlikte ortaya çıkmaya başlayan ve her biri İttihatçılıkla bir şekilde bağı olan aktörlere ilişkin bilgisi de son derece sınırlıydı. Kuşkusuz 1908 Devrimi'ni ve Jöntürkleri takip etmiş, az çok tarihsel bir çerçevenin içine yerleştirmişlerdi.

Osmanlı ve Rus ordularının savaşında Bolşevikler taraf olmadılar, hatta Rus ordusunda bozgunculuk yaptıkları oranda İttihatçı paşaların sempatisini topladılar. Devrimin ardından asli olarak Almanya ile yürütülen Brest görüşmelerindeyse aynı paşaların nasıl fırsatçı olabileceklerini yakından gördüler: Onlar da tıpkı Almanlar gibi Bolşeviklerden koparabileceklerini elde etmenin peşindeydi.

Aynı yılın sonlarında, paşalar bu kez yenilen tarafın devrik yöneticileri durumuna düşmüş, İstanbul İngilizlerin ve onların Osmanlı'daki hizmetkarlarının elinde kalmıştı. Bolşevikler açısından tehlike büyüktü; Boğazlar Sovyetleri boğmak isteyen güçlerin eline geçtiği gibi, büyük stratejik önem taşıyan Kafkasların da İngiliz egemenliğine girme riski ortaya çıkmıştı:

"Kasım 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ardından Boğazlar İngiliz ve Fransız donanma kuvvetlerine açılmış, Karadeniz üzerinden iç savaşın güney cephesine, Kuban bölgesi ve Ukrayna'ya doğru Beyaz Ordu'ya silah ve birlik sevkiyatı başlamıştı. Bolşevikler İngiltere'nin burada durmayacağını; sömürgelerde kaybettiği gücünü toparlamak, nüfuzunu Çarlık Rusyasının zapt ettiği topraklara doğru yaymak ve Yakın Doğu'nun paylaşımını tamamlamak isteyeceğini düşünüyorlardı. Türkiye ise

Levent Şahverdi Arşivi

emperyalist istila planlarının hedefiydi ve Sovyet iktidarının yok edilmesi için bir atlama tahtası olabilirdi. Bolşevikler Türkiye'de bağımsızlık hareketinin başarısının Rusya'ya yönelik emperyalist saldırganlığa set çekebileceğini öngörüyorlardı."[226]

Dolayısıyla hem İstanbul'da hem Anadolu'da İngiltere'nin çıkarlarına çomak sokacak unsurları belirlemeye ve onlarla tefnas etmeye çalışmalarından daha doğal bir şey olamazdı. Komünistler, komünist olduğunu sananlar, komünisti oynayanlar, Almancılar, Türkçüler, İslamcılar, hatta İngilizci olup da sömürgeciliğe karşı olanlar... Böyle gidiyordu ve bunların birbirinden ayrıştırılıp tasnif edilmesi neredeyse imkansızdı. Rusya'dan Anadolu'ya geçenler için de aynı karmaşa geçerliydi, çeşitli nedenlerle o sırada Rusya'da bulunan ya da Kırım ve benzeri bölgelere yerleşik Sovyet iktidarı yanlısı Türk-Müslüman unsurların ideolojik ve siyasal yönelimleri netleşmiş olmaktan oldukça uzaktı.

Sovyet yönetimi açısındansa netlik şuydu: Osmanlı mevcut haliyle bitmişti. Sovyetler Anadolu'da muhatabını arıyordu.

Aranan bir Sovyet iktidarı mıydı? Bunun mümkün olup olmadığı sorusunu sordukları açıktı ancak dünya devriminden Sovyetler Birliği'nin savunulması ve tek ülkede sosyalizmin kuruluşu sürecine geçişle birlikte, hatta bunun ön günlerinde, 1919'da, Bolşeviklerin sosyalist bir Türkiye hedefiyle hareket etmedikleri açıktı. İstedikleri İngiliz emperyalizminin tekerine çomak sokacak bir direniş ve hükümetti. İttihatçılar, Karakolcular, sosyalist-komünist gruplar, Mustafa Kemal bu nedenle değer kazanıyor ve bu nedenle Sovyet iktidarı bunların her biriyle ilişkileniyordu. Ana hedef açısından kimin daha etkili, kimin daha samimi, kimin daha sonuç alıcı olduğu konusu, kimin hangi ideolojik saiklerle hareket ettiğinden daha önemliydi.

Devrimin yayılmasının batıdan doğuya yön değiştirmesi, batıda gerçekleşmeyen sosyalist devrimlerin doğuda gerçekleşeceği anlamına gelmiyordu. Diğerleri bir yana, Doğu sorununda belirleyici olan Lenin ve Stalin, Doğu'da ortaya çıkan antiemperyalist öfke ve Sovyet sempatizanlığının sınırlarını, sınıfsal temellerini,

226 Gözde Somel; "Kararsız Bir Dostluğun Başlangıcında", *Yüzüncü Yılında Büyük Ekim Devrimi* içinde, Yazılama Yayınevi, 2017, s. 92.

Levent Şahverdi Arşivi

ideolojik doğrultusunu kavrayacak kadar uyanık Marksistlerdi, temelsiz maceralara girmeye niyetleri yoktu.

Stratejilerinin özü, eski Rus İmparatorluğu sınırlarının içinde kalan "Doğu"yu Bolşevikleştirmek, gerisindeyse emperyalizmin Sovyet düzenine tehdit oluşturamayacağı ve Sovyetlerle mümkün olduğunca dost "milliyetçi" ülkeler yaratmaktı. Burada komünistlere düşen, bağımsız bir güç haline gelerek bu sürece destek olmak ve gelecekteki mücadelelere hazırlanmaktı. Lenin 1920'de şöyle diyordu:

"Komünist Enternasyonal sömürge ve geri ülkelerde burjuva demokrasisiyle geçici ittifaklara girmeli fakat onunla bütünleşmemelidir, ve her koşulda, en embriyonik halde olsa dahi proleter hareketin bağımsızlığını korumalıdır."[227]

Sovyet iktidarının batıdaki işçi hareketlerine yaptığına benzer bir yardımı doğu için gündemine alması birçok nedenle mümkün değildi. Proletarya zayıftı, hızla komünistleşen unsurların Marksizmle ilişkisi derin olmaktan uzaktı ve en önemlisi, Sovyet iktidarının kendi Doğusu aynı nedenlerle hiç sağlam gözükmüyordu. Kalabalık bir kırsal (ve de Müslüman ağırlıklı) bir nüfusla girişilecek devrimci bir ittifakın, maddi temellerini Petrograd'da bulan "yeni düzen"in ekseninin kaydırması olasıydı. Bu açıdan Lenin'in Komintern'in İkinci Kongresi'nde (1920) dillendirdiği ve sert tartışmaların ardından onaylanan tezlerin iki kez "tek ülkede sosyalizm" politikasının ruhuna uygun olduğu söylenebilir. Birincisi, Sovyetler emperyalist kuşatmaya karşı direnmek ve kendi işine bakmak için gerçekçi bir dış politikaya yönelmek, ikincisi, Sovyet Rusya komünizm gibi fazlasıyla modern bir toplumsal hedefin sulandırılmasına izin vermeyecek asgari gelişkinliğe yaslanmak zorundadır.

Bir hatırlatma daha: 1919'da Türkiye'de Bolşeviklerin muhatabı olacak bir "iktidar odağı" mevcut değildir. Moskova denemeler yapmakta, temas etmekte, anlamaya ve tanımaya çalışmaktadır. Bu sorun, 23 Nisan 1920'de Meclis'in açılmasıyla da tam olarak çözülmemiştir. Hatırlatma şudur ki, Türkiye'den bakınca karşı taraftaki muhatapların durumu da biraz belirsizdir.

[227] V. I. Lenin; Collected Works, Cilt 31, s. 150.

Levent Şahverdi Arşivi

Bolşevik Parti'nin içinde değişik eğilimler olduğunu herkes bilmekteydi, dahası farklı coğrafyalarda Sovyet düzenini farklı eğilimlerin temsil ettiği de ortadaydı. Örnek olsun, Türkiye'nin en ilgili olduğu Kafkaslarda Sovyet yönetimi adına konuşanlar çoğu kez Moskova'nın düşüncelerini değil "kendi" politikalarını dile getirmekteydi.

Öte yandan Türkiye'nin Sovyet Rusya'nın politik dengelerini değiştirme şansı pek bulunmuyordu ama tersine Moskova'nın Anadolu'da sınırlı da olsa, bir etkisi vardı. Bu nedenle Sovyetlerin desteği, Türkiye'de iktidar olmak için zorunluydu.

Başta Enver olmak üzere İttihatçıların ilk bakışta daha şanslı olduğu söylenebilirdi. Osmanlı artığı orduda hâlâ en etkili yerlerde onlar vardı, Talat ve Enver'in otoritesi sürüyordu ve en önemlisi, çok büyük bir ittifak projesi, Almanya-Rusya-Türkiye ittifakı için misyon üstlenmişlerdi.[228]

Ancak Bolşevikler için Enver'in sicili yeterince örselenmişti, kendileri Almanya'yla ilişkilenme yolları arıyorlardı ama Anadolu'da Alman devletinin yönlendirdiği birine fazla güvenemezlerdi, üstüne Enver Sovyet düzeninin doğusunu da içine alan bir büyük macera için yola çıkmıştı, bunun riskleri ortadaydı. Nitekim Lenin'in Enver'i çok da önemsemediğini biliyoruz.

Mustafa Kemal'i ise kısa sürede anladılar. Dikkatli bir gözle bakıldığında 1920 yılında Lenin ve Stalin'in Mustafa Kemal'e ilişkin şu sonuçlara ulaştığını görürüz:

Pragmatik...

Osmanlı'yı kafasında bitirmiş...

İngilizler Anadolu'da egemen bir devleti kabul edinceye kadar Sovyetlere yakın duracak...

Sovyetler ile işbirliği konusunda Ankara'daki kadrolar içinde en kararlısı...

Antikomünist...

Liderlik yeteneği çok gelişkin...

Seküler...

Özel bir beklenti yok, böyle bir liderlikle Türkiye'nin eninde

[228] Burada "Türkiye" derken özellikle bir yanlışı göze aldım. Enver, Mustafa Kemal'den farklı olarak, "çok büyük" düşünüyordu; onun kafasındakine denk düşen Türkiye değil Turan'laşmış bir Osmanlı'ydı.

Levent Şahverdi Arşivi

sonunda İngiltere'ye yanaşacağı açık ancak Sovyetlerin, "tek ülkede sosyalizm" mücadelesinde mümkün olduğunca uzun bir süre İngilizleri uğraştıran ve kendilerine dost bir harekete ihtiyaç duyduğu ortada.

Gördüğümüz, 1919'dan 1921'e, yani 16 Mart anlaşmasının imzalandığı tarihe kadar, Bolşeviklerin Anadolu'daki karmaşada adım adım Mustafa Kemal'e odaklandığıdır. Tersini düşünenler arasında Dışişleri Komiseri bulunmaktadır. Şaşırtıcı mı? Almanya ile yakınlaşmada aşırı istekli Çiçerin, anlaşma imzalandıktan sonra bile Kemalistlerin Sovyetlerle ilişkiyi tekellerine almasına itiraz etmekte, Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesi'ni uyarmaktadır. Tarih, 22 Nisan 1921'dir:

"Enver'in grubuna maddi yardım verilmesi, onun Moskova'da gazeteler yayımlaması konusu dışındadır. Yardımlar Kemalist olmayan Türk milliyetçilerinin örgütünün varlığını sürdürebilmesi için gereklidir. Eski Jöntürk yöneticiler grubunun kalıntısı olan bu unsurların tüm merkezi Avrupa'da geniş ilişkileri, yine Mısır, Cezayir, Fas vb. yerlerde etkin grupları ve ilişkileri vardır. Çeşitli ülkelerdeki girişimci gruplarını ayakta tutmak ve adamlarını Mısıra gönderebilmek vb. için onlara para lazım. Yıllık toplam 15 bin Lira gerekiyor ki, büyük bir miktar değildir. Sanıyorum bunu yapabiliriz. Onların Kemalistlerde görülmeyen ilişkileri ve faaliyet alanları bulunmaktadır. Ayrıca, Kemalistler dışında diğer bir alternatif Türk grubuyla da ilişkilerimizin olması yararlıdır.

Doğrudur, Enver'in kendisi daha emperyalist bir gruba mensuptur, fakat daha titiz bir politikacı olması nedeniyle günümüz gerçekliğini Kemalistlerden daha iyi değerlendirmekte ve bizim rolümüzü daha iyi anlamaktadır. Hiç kuşkusuz onun siyasal yardımına ve desteğine ileride de başvuracağız. Onunla dostluğumuzu sürdürmemiz ve kendimize bağlamamız gerekir."[229]

Enver'e bazı kapılar ihtiyatla açıldı, açılmadığında bacadan girmeyi denedi ama Sovyet yönetimi ona hiçbir zaman güvenmedi. Türkiye tarihinin bu özgün komitacısı ve burjuva devrimcisi, sonunda kendini Kızıl Ordu'ya karşı savaşırken buldu, bu aynı zamanda kendi sonuydu da...

[229] Rem Kazancyan; *Bolşevik-Kemalist-İttihatçı İlişkileri*, Kaynak Yayınları, 2000, çeviren: Arif Acaloğlu, s. 37.

Levent Şahverdi Arşivi

Ancak unutulmamalı, Milli Mücadele'nin güç toplamasında, örnek olsun Alman silahlarının Rusya üzerinden Anadolu'ya gelmesinde, İttihatçı bazı kadroların mücadeleye katılmasında, Mustafa Kemal için "bizimle irtibatlı" diyerek kefil olan Enver'in Berlin'den Moskova'ya, oradan Bakü'ye yolculuğunun payı da vardı.

Enver'in sorunu, Sovyet iktidarının acil ihtiyaçlarını hiç kavramadan hareket etmesi, Bolşevikleri hafife alması ve Osmanlı'nın çöküşünü bir türlü hazmetmemesiydi.

Mustafa Kemal ise Sovyetlerin ihtiyaçlarını fark etmiş, bu ihtiyaçların ötesinde arayışlara girmelerinin önünü almak için hem diğer aktörleri önemsizleştirmenin hem de Bolşevizmin Türkiye'de bağımsız ve sonuç alıcı bir güç haline gelmemesinin yollarını aramıştır.

Tam da bu noktada, Bolşevizmin Anadolu'daki popülerliğinin Bolşevizmi Milli Mücadele sırasında başat bir hareket haline getirmediğini, komünist hareketin sınıf temelinin son derece zayıf kaldığını, dahası dağınık ve bir bölümü ne olduğunu anlamadan Bolşevizme sempati duyan grupları sağlıklı bir zeminde toparlayacak bir öznenin bulunmadığını ısrarla vurgulamak gerek. Yaygın sempatide tutarsız ve hesapçı İttihatçı parmağını da hatırlamakta yarar var.[230]

Açıkçası, Yeşil Ordu'dan Meclis'teki Halk Zümresi'ne kadar, Mustafa Kemal'e rakip olarak görülebilecek oluşumların tamamı, eşitlikçi söylemleriyle dikkat çekseler de, siyasal yönelimlerini tarih önünde test edebileceğimiz bir ömre sahip olamamışlardır. Ancak her durumda bu oluşumların tasfiyesinin Cumhuriyet'in ideolojik koordinatlarında geriye düşüşe yol açtığı unutulmamalıdır.

Bütün bu olup bitenler, başta Mustafa Suphi'nin Türkiye Komünist Fırkası olmak üzere, komünizmle daha doğrudan bağ kuran grupları elbette ilgilendirmiştir. Onların da Anadolu'daki bu özgün ve savruk sosyalizan enerjiye fazlasıyla gereksinimi vardı. Ancak tarih ve talih, Türkiye'nin ilk komünist örgütlenmelerinden yana değildi. Geleceğiz...

[230] Bu konuda Emel Akal'ın *Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal İttihat Terakki ve Bolşevizm* kitabına bakılabilir. TÜSTAV yayınları, 2002.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal, ne sahada ne Meclis'te kendi solunda hiçbir harekete izin vermemeye kararlıydı. 1920'nin sonlarına gelirken "eklektik biçimde Pan-İslamist ve eşitlikçi popülizmin karışımı"nı[231] savunan Halk Zümresi'ni etkisizleştirmek için girişimlerde bulunmaya başlamıştı. Çerkez Ethem'in ve Yeşil Ordu'nun da akıbeti aynıydı.

Zaman son derece uygundur, Kızıl Ordu'nun Polonya'daki başarısızlığı Sovyetlerin güvenlik kaygılarını artırmıştır, dolayısıyla Ankara'da kim otoriteyse, onu kabullenmeleri güçlü olasılıktır. Ayrıca, batıda aradığını bulamayan Bolşevikler zorunlu olarak Doğu Sorunu'na odaklanacak, belki yeni muhataplar bulacak, olmadı yaratacaklardı. Bu nedenle de acele etmek ve alternatifsizleşmek gerekiyordu.

Sovyetler nezdinde Mustafa Kemal'in en büyük avantajı, Enver ve diğerleri gibi Türkçü ya da İslamcı bir programla hareket etmemesiydi:

"16 Mart 1920 günü, yani İstanbul'un işgal edildiği gün Mustafa Kemal, Kazım Karabekir'e derhal Gürcistan ve Azerbaycan'ın sovyetizasyonunun kolaylaştırılması için harekete geçme emri verdi. Ertesi gün Kazım Karabekir Bakü'de bulunan Halil Paşa'ya gönderdiği bir telgrafla Azerbaycan'da Bolşevik güçlerin Müsavat hükümetini devirmesi için yardımcı olmasını, bölgedeki diğer İttihatçıların Sovyet karşıtı faaliyetlerini engellemesini istiyordu. Bu talep yersiz değildi. Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa Dağıstan'da Yeşil Ordu adına Müslümanları Denikin'e karşı örgütlerken Bolşeviklerle ittifak halinde görünse de alttan alta bölgenin Türkiye'ye ilhakını sağlayarak "İslam Birliği"ni gerçekleştirmeyi amaçlıyordu."[232]

Artık yeri geldi, söyleyebiliriz; Ankara'nın Moskova'yı aldattığı, sol gözüküp sağ vurduğu, dostluğa ihanet ettiği düşüncesinin en küçük bir karşılığı dahi bulunmamaktadır. İki ülke, iki hareket arasındaki ittifakın geçici olduğu, baştan bellidir, Sovyetler açısından Anadolu'daki iktidarın sınıf karakterine ilişkin hiçbir

231 Bülent Gökay; *Soviet Eastern Policy and Turkey, 1920-1991,* Routledge, 2006, s. 20.

232 Gözde Somel; age, s. 99.

Levent Şahverdi Arşivi

tereddüt yoktur, bunun da ötesinde bu iktidarın uygun anda İngilizlerle anlaşacağı da ortadadır. Özgün bir tarihsel kesitte, biri sosyalist diğeri burjuva devrimcisi iki hareket çıkar ortaklığına girmiş, bu ortaklıktan her ikisi fazlasıyla yararlanmıştır. Sonuçta 1917 Ekimi'nin açtığı devrim cephesi Milli Mücadele'yi de kapsamıştır.

Her açıdan mantık evliliğidir bu.

Ve Mustafa Kemal'i Sovyetlere ittiren bizzat İngiltere'nin açgözlülüğü, kibiri ve kafasızlığıdır. Birden fazla kez...

Önce, İstanbul'da kendisine bağladığı Saray hükümetini iktidarsızlaştırarak, onun Anadolu'daki otoritesini sıfırlamış ve alternatif bir iktidar odağına alan açmıştır. (1918)

İki, İzmir'den başlayarak Batı Anadolu'nun işgali için Yunanistan'a yeşil ışık yakmış ve böylece İtalya, Fransa, İngiltere'ye karşı hiçbir zaman belli bir ölçüyü geçmeyen milliyetçi bir tepkinin oluşmasına yol açmıştır. (1919)

Üç, İngilizlerle erken anlaşma yollarını arayanları hayal kırıklığına uğratacak şekilde İstanbul'daki işgali yenilemiş, konsolide etmiştir. (1920)

Her üç adımın da İngiliz çıkarlarına zarar verdiği ortadadır. İlki sayesinde Mustafa Kemal bir süre Saray'ın otorite ve kadrolarını kullanarak güç toplamış, sonra aynı Saray'a meydan okumuştur.

İkinci adım, Anadolu'daki direnişi tetiklemiş, emperyalist işgalciler arasındaki çelişkileri derinleştirerek önce İtalyanları sonra Fransızları düşürmüştür. Ayrıca İzmir'in işgaliyle birlikte Sovyetlerin Anadolu'da müttefik arayışları da yoğunlaşmıştır. Moskova Yunanistan'ın Anadolu'daki askeri varlığını kendisi için doğrudan tehdit olarak değerlendirmiştir.

İstanbul'un ikinci kez işgaliyse İngilizlerle birlikte Sovyetlere tavır almak (özellikle Kafkasya'da) düşüncesindekileri boşa düşürmüş, Saray'ın yediği bu darbe Osmanlı İmparatorluğu'nun meşruiyetini tamamen sonlandırmıştı. *"Bugün İstanbul'u cebren işgal etmek suretiyle Devlet-i Osmaniye'nin yedi yüz yıllık hayat ve hakimiyetine son verildi. Yani bugün, Türk Milleti, kabiliyet-i medeniyesinin, hakk-ı hayat ve istiklalinin ve bütün istikbalinin müdafaasına davet edildi"* diyen Mustafa Kemal *Nutuk*'ta da, *"gerçekte, içinde bulunduğumuz o tarihte, Osmanlı Devleti'nin temelleri*

Levent Şahverdi Arşivi

çökmüş, ömrü tamamlanmıştı" diye yazacaktı.

Ayrıca İstanbul'un işgali, Meclis'in Anadolu'ya taşınmasına karşı yükselen itirazları da boşa düşürüyordu.

Lenin, İtilaf Devletleri, Türkiye ile normal bir ilişki kurmamak için ellerinden geleni yaptılar diye yorumluyordu İngiliz kafasızlığını...[233]

İngiltere ve Fransa Almanya'yı boğarak devrime davet çıkarmıştı, aynı İngiltere İstanbul'u boğarak Ankara'ya alan açmaktaydı.

Az önce belirttiğim gibi, Bolşevikler Ankara hükümetine dair herhangi bir yanılsama içinde değillerdi, Mustafa Kemal'in hangi saiklerle Bolşeviklerle işbirliğine yöneldiğinin farkındalardı.

Kazım Karabekir'e 23 Haziran 1919'da yolladığı mektupta dile getirilenler, zaman zaman Karabekir'i ikna etme çabasının yol açtığı vurgular dışında Mustafa Kemal'in stratejisini pekala yansıtıyordu ve 1920'ye gelindiğinde Sovyet yönetimi bu stratejiyi çözmüş, buna uygun politikalar geliştirmeye başlamıştı:

"... itilaf kuvvetlerini memleketimizden uzaklaşmaya icbar ve aksi takdirde vatanımızın bolşevik payi istilasında kalmak tehlikesine sebebiyet vereceklerini iddia etmek ve ona göre icabatı fiiliyesine kalkışmak muvafık olacaktır. Diğer taraftan ilk teklifin herhangi bir suretle Bolşevikler tarafından yapılmasına intizar etmeyerek derhal o havaliden dahile doğru mütenekkiren gönderilecek birkaç kıymettar zatın vasıtasile hemen müzakereye girişmek anlaşmak pek muvafık olur. Bu suretle Bolşeviklerin bizim memleketimiz dahiline kesretle ve kuvvetle girmesine lüzum olmaz. İşbu gaye için zaten bu memleketin kudreti milliyesi hazır olduğu beyanile yalnız şimdilik mütenekkiren mesela bazı murahhaslarının kabulü ve müstakbel vaziyetlerimiz, eslaha, mühimmat ve vesaiti fenniye ve para ve leddelhace insan vermek gibi işler üzerinde müzakerat, yapılabilir. Bu suretle anlaştıktan sonra kendilerini hudutta tutmak ve itilaf kuvvetlerinin memleketi terk etmeleri için bir islah makamında kullanmak tasavvuru, aileri veçhile pek musip olur."[234]

Bu telgraf, Mustafa Kemal'in Havza'da Sovyetlerden gelen bir heyetle (bu heyetin Sovyet temsilcilerinden mi yoksa Sovyetlerden

233 V. I. Lenin; *Collected Works*, Cilt 31, s. 491.

234 Kazım Karabekir; İstiklal Harbimiz, Türkiye Yayınevi, 1960, s. 58.

Levent Şahverdi Arşivi

gelen Türklerden mi oluştuğu belli değildir) görüşmesinin hemen ardından çekilmesi nedeniyle önemli. Bütün iniş çıkışlara karşın, Bolşeviklerle işgal sona erinceye kadar yakın ilişki kurmaya kararlı bir Mustafa Kemal görüyoruz o tarihten itibaren.

İngilizlerle anlaşarak Bolşeviklere karşı savaşma seçeneğini "gerçekçi" bulmadığı gibi, bu ahlaksız teklifi İtilaf devletlerinin asla ödeyemeyeceği bir fiyata bağlayan da Mustafa Kemal'dir:

"Bizim de iki şıktan birini seçmemiz gerektir ki Bağlaşık Devletlerin bizim Bolşeviklere silahla karşı çıkmamızı ümit edebilmeleri için birçok fedakarlıklarda ve en azından bir yıldan beri geçici olarak işgal altında bulundurdukları Arap olmayan bölgeleri bize geri vermeleri gerekir. İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan için esaslı bir fedakarlığı gerektiren böyle bir sonuca ancak tam bir zorunluluk altında karar verebileceklerdir. Ve bugün İtilaf Devletlerinin kendilerini böyle bir zorunluluğun içinde görmedikleri açıktır. Bizi tatmin etmek söz konusu olmazsa bizi yok etmeye ve onun için de ilk önce tüm direniş olanaklarımızı kırmaya karar vermeleri gerekir."[235]

"Plan (İngilizlerin Kafkasya politikası kastediliyor) büyük bir ciddiyet ve aşırı acele ile uygulanmaktadır. Eğer bu plan başarılır, Kafkas milletlerinin bize karşı kesin bir set durumu almalarıyla memleketimiz kuşatılmış kalırsa artık Türkiye için direniş nedenleri temelinden yıkılmış olur, ondan sonra siyasi varlıklarını tümüyle yitirecek olan Anadolu Türkleri İtilaf Devletleri subayları komutası altında sömürge askeri olarak ordular kuracak, hem Kafkasya milletlerinin İtilaf boyunduruğunda tutulmasını hem de Bolşevik yayılmasının durdurulmasını sağlamak için kan dökeceklerdir".[236]

Mustafa Kemal, Rauf Orbay'ın başını çektiği İngilizlerle anlaşma yanlısı ekibi sürekli baskı altında tutmaya çalışıyordu. İşin gerçeği İngiltere'de de Türkiye politikası konusunda görüş ayrılığı vardı. Başbakan Lloyd George parçalanmış ve Orta Anadolu'da küçük bir alana sıkıştırılmış bir ülke tasarlarken, kafayı Bolşevizme takmış olan Churchill, Türkiye'yi Kızıllara karşı kullanma fikrinde ısrar ediyordu.

235 Stefanos Yerasimos; age, s. 135.

236 Age, s. 136.

Levent Şahverdi Arşivi

Sovyetlerin soluk almasına yardımcı olan emperyalizm içi çatışma, görüş ayrılıkları ve rekabet Anadolu'da Milli Mücadele'ye de alan açıyordu.

Daha İzmir'i işgal kararı vermeden önce, 2 Kasım 1918'de Başbakan Eleftherios Venizelos *"Anadolu'da Yunanlıların genişlemesine başlıca engel İtalyan itirazıdır"*[237] diye yazıyordu İngiliz Başbakana. Hep birlikte bu itirazı pek ciddiye almamış olsalar ki, işgal gerçekleşti. Sonuçsa ABD İzmir Konsolosu tarafından anlatıldığı gibidir:

"Buradaki yabancı koloninin büyük bir bölümünü oluşturan yabancı tüccarlar ve imtiyaz sahipleri, öyle Yunan aleyhtarıdırlar ki, Türkleri Yunanlılara tercih ederler. Bir tek atla çekilen eski püskü arabalardan oluşan İzmir'in tramvay sistemini ya da ortaçağdan kalma ışıklandırma düzenini görenler, Türk Hükümetinin himayesinde kötü hizmetlerini pahalıya satarak zengin olan bu bayların niçin Yunan aleyhtarı olduğunu anlayabilir. Hemen hemen bütün firmalar, Türk ortaklarla ya da Türk memurlarla birlikte olarak, büyük kar sağladıkları ve özel ayrıcalıklardan yararlandıkları için, Doğu'da başlıca ticari rakipleri olan Yunanlıların gelişinden hiç hoşnut olmadılar."[238]

İşin ilginci, Anadolu'daki İtalyan ve Fransız varlığı, İngiltere'ye odaklanmış Sovyet yönetimini de pek rahatsız etmiyordu. Buna karşın, Yunanistan'ın İngiltere adına işgale soyunduğunu görüyor ve Anadolu'da geçici de olsa İngiliz çıkarlarına zarar verecek bir direniş umut ediyorlardı.

Direnişin kendini hissettirmeye başlamasıyla birlikte, Bolşevikler Kemalistleri İngilizlerle anlaşmaya zorlayacak adımlardan kaçınmaya daha fazla özen gösterir oldu. Bu olasılık en fazla 1920'de ilişkileri kopma noktasına getiren Ermenistan sorununda kendini hissettirdi. Sorunun çözümü Sovyetlerde tek ülkede sosyalizmin kuruluşu baskın bir stratejik hedef haline gelmekte olduğunu gösteriyordu. Ancak öncesinde, Temmuz ayında, Komünist Enternasyonal Yürütmesi, Zinovyev'in etkisi altında, Bakü'de toplanacak

237 İzzet Öztoprak; *Kurtuluş Savaşı ile ilgili Yunan belgeleri*, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2006, s. 26

238 Orhan Duru; age, s. 30.

Levent Şahverdi Arşivi

Doğu Halkları Kurultayı için bir Çağrı yayınlıyordu. Çağrı, Sovyet yönetiminin Ankara'daki iktidarın sınıfsal ve ideolojik karakterine ilişkin herhangi bir yanılsama içerisinde olmadığını göstermenin yanı sıra, Bolşeviklerin içinde Anadolu'daki hareketle işbirliğine pek de sıcak bakmayanların varlığını ortaya koyması bakımından oldukça önemli:

"Bazı efendi ve beyler kendilerini yabancı sermayedarlara sattılar, diğerleri sizi orduya çağırdı ve sizi yabancı işgalcilere karşı savaşmanız için örgütlüyorlar; ancak kendi ülkenizin yönetimini ellerinize almanıza, Sultan'ın asalaklarına sunduğu tarlalara el koymanıza, bu tarlalarda mısır yetiştirmenize ve buradan beslenmenize izin vermiyorlar. Ve yarın, yabancı sermayedarlar efendilerinize daha iyi barış şartları sunduğunda, şimdiki efendileriniz yabancıların yardımıyla, tıpkı büyük toprak sahiplerinin ve eski yetkililerin yabancı orduların komutu ettiği bölgelerde yaptıkları gibi sizi yine zincire vuracaklar.

Ermenistan'ın köylü ve işçileri! Yıllardır Kürtlerin Ermeni katliamlarını protesto etmiş, yalnızca mücadelenizden daha fazla kazanç elde etmek için sizi Sultan'a karşı savaşa kışkırtmış yabancı sermaye entrikalarının kurbanları oldunuz. Savaş boyunca size sadece bağımsızlık sözü vermediler; tüccarlarınızı, öğretmenlerinizi ve rahiplerinizi Türk köylülerin topraklarını talep etmeleri için kışkırttılar; böylece Ermeni ve Türk halkları arasında bitmeyen bir düşmanlık, sonsuz karlar elde edecekleri bir düşmanlık olacaktı. Sizin ve Türklerin arasında bir husumet oldukça, İngiliz, Fransız ve Amerikan kapitalistleri, Türkleri Ermeni isyanı tehlikesiyle tehdit ederek kontrol altında tutabilecek, Ermenileri de Kürt soykırımı tehlikesiyle korkutabilecekler.

Anadolu'nun köylüleri! Siz zaten yabancı işgalcilere karşı savaşmak için Kemal Paşa sancağına çağrıldınız; ama aynı zamanda biz, Paşalar yağmacı İtilaf devletleriyle barışsa da tek başına savaşmaya devam edebilecek, kendi halkınızın ve köylülerinizin partisini kurmaya çalıştığınızı biliyoruz."[239]

Sovyet yönetimi, Türkiye'nin eninde sonunda İngilizlerle

239 İran, Ermenistan ve Türkiye'nin Ezilen Halk Yığınlarına, Jane Degras (editör), *Communist International Documents*, Cilt 1, s. 106.

Levent Şahverdi Arşivi

anlaşacağını biliyordu. Bunu geciktirmek ve o sayede Kafkaslarda kendi iktidarını sağlama almak, ayrıca Türkiye'den Hindistan'a, İran'dan Afganistan'a antiemperyalist hareketleri destekleyerek İngilizleri geri adım atmaya zorlamak istiyorlardı. En azından Lenin ve Stalin'in kafasındaki buydu.

Levent Şahverdi Arşivi

23

Devrim Batıdan Doğuya Yönelirken

Komünist Enternasyonal'in İkinci Kongresi, ilkine göre daha ciddi bir hazırlıkla toplanmış, delegelerin temsil yeteneği güçlenmiş, daha da önemlisi üye partilerin bir bölümü ülkelerinde gerçek bir güce dönüşmüştü. Kongre 19 Temmuz 1920'de Petrograd'da açıldı, 7 Ağustos'ta Moskova'da çalışmalarını tamamladı.

İkinci Kongre, temel olarak, Lenin'in *Sol Komünizm* kitabıdır bir de onun Doğu Sorunu üzerine *Sol Komünizm* kitabıyla tamamen uyumlu ve tek ülkede sosyalizm politikasını merkeze koyan aşırı ihtiyatlı tezleridir. Bu ikisi birlikte ele alındığında, Sovyet Rusya'nın "dünya devriminden bir süreliğine umudu kestiği" açıkça ortadadır.

Ancak İkinci Kongre'nin salonuna asılan bir büyük harita başka telden çalmaktadır! Harita, Kızıl Ordu birliklerinin Varşova istikametindeki ilerleyişini göstermekte ve üzerindeki kızıl oklar sürekli güncellenmektedir. Lenin kürsüde bütün otoritesiyle sabır ve itidal tavsiye ederken, delegelerin aklı, sabırsız Tuhaçevskiy komutasındaki Sovyet ordusundan gelecek müjdededir. O noktada Lenin teoridir, Kızıl Ordu ise bir büyük pratik; herkes bilmektedir ki Varşova'da dalgalanacak kızıl bayrak, Dünya Devrimi'nin makus talihini değiştirecektir.

İlginçtir, Polonya seferi Komintern'in İkinci Kongresi'nde sadece bir haritadır, Lenin'in direktifiyle Sovyet-Polonya Savaşı'nın gündem olması engellenmiştir, bunun askeri-stratejik gizlilikle ilgili olduğunu düşünmek saçma olur. Lenin titizlikle hazırlandığı ve

Levent Şahverdi Arşivi

bütün yeteneklerini ortaya koyarak Kongre'de onaylanmasını sağladığı tezlerin güme gitmesini, toplantının ekseninin kaymasını elbette istemeyecekti.

Kızıl Ordu batıya doğru ilerliyor, Lenin ise Doğu'yu işaret ediyordu!

Bir sonraki Kongre'de *"dünya devriminin yaklaşmakta olan belirleyici çarpışmalarında, dünya nüfusunun çoğunluğunun başlangıç itibariyle ulusal kurtuluşa yönelik hareketinin, kapitalizm ve emperyalizm aleyhine döneceği ve belki de beklediğimizden çok daha devrimci bir rol oynayacağı açıkça bellidir"*[240] diyordu. Ancak kritik olan Lenin'in "devrimci rol"den ne kastettiğiydi. Lenin, sosyalist devrimin merkezinin batıdan doğuya kaydığı düşüncesini hiçbir şekilde paylaşmıyordu, onun işaret ettiği, doğuda biriken devrimci enerji ve bu enerjinin emperyalizme karşı kullanılabilecek olmasıydı. Kimileri, daha fazlasını istiyor, Asya'da ardı ardına sosyalist iktidarların kurulabileceğine inanıyor olabilirdi ama Lenin yalnızca "komünist" değil aynı zamanda iyi bir Marksistti ve doğuda biriken enerjiyi daha gerçekve bu anlamda biricik devrimci hedef için kullanmaya kararlıydı:

"Tezlerimizdeki ikinci temel fikir, emperyalist savaşı takip eden mevcut durumda, halklar ve dünya siyasal sistemi arasındaki karşılıklı ilişkilerin tümünün, Sovyet hareketine karşı küçük bir grup emperyalist ülke ile Sovyet Rusya başkanlığında Sovyet devletleri arasındaki mücadele tarafından belirlenmekte olduğudur. Bunu aklımızda tutmadıkça, dünyanın en ücra yeriyle ilgili olsa bile, tek bir ulusal veya sömürge sorununu doğru bir şekilde ortaya koyamayacağız. Hem uygar hem de geri kalmış ülkelerdeki komünist partiler, siyasal sorunları ancak bu önermeyi başlangıç noktası olarak aldıklarında doğru bir şekilde ortaya koyabilir ve çözebilirler."[241]

Tek ülkede sosyalizm stratejisi daha açık nasıl anlatılabilir? 1920'de demiş oluyor ki Lenin, hem doğuda hem batıda, herhangi bir sorunu ele alırken, merkeze Sovyet iktidarının savunulmasını koyacağız! Bu yaklaşım, doğudaki antiemperyalist

240 V. I. Lenin; *Collected Works*, Cilt 32, s. 482.

241 V. I. Lenin; *Collected Works*, Cilt 31, s. 241.

Levent Şahverdi Arşivi

hareketlenmenin, Komintern açısından batıdaki işçi hareketinden daha önemli ve daha devrimci olduğu saptamasından farklıdır; orada da durmayıp doğunun yoksullarının batının proletaryasına göre komünizm hedefi açısından daha sağlam bir temel oluşturduğu tezini geliştirenlere karşı sert bir uyarıdır.

Lenin böyle düşünüyorsa, 1920'de Komintern'in İkinci Kongresi'nden hemen sonra Bakü'de toplanan Birinci Doğu Halkları Kurultayı'nı nereye yerleştireceğiz?

1 Eylül'de Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu adına Nerimanov tarafından "Birinci" vurgusuyla açılan, her yıl yapılacağı müjdelenen ve lakin "birinci"yle sınırlı kalan Doğu Halkları Kurultayı, Komintern'in Asya'da hatırı sayılır bir gücü harekete geçirebileceğini, oldukça geniş bir skalada ittifaklar kurabileceğini kanıtlaması açısından elbette önemliydi. Kurultaya katılan Şevket Süreyya'nın hançer şıkırtıları ve duygu selinin eksik olmadığını belirttiği bu ilginç olay bir kurultaydan ziyade "miting" gibi kurgulanmıştı ve belli ki gösterinin asıl muhatabı İngiltere'ydi.

İngiltere elbette takip ediyor, izliyordu. Curzon henüz 1920'nin başında *"Bolşevikler Avrupa'yı altüst etmeyi başaramayınca Doğu'ya saldırmak için Müslümanlarla anlaşmaya vardılar"*[242] diyordu. Bakü'de, ortak bir strateji geliştirmesi aslında mümkün olmayan topluluğun Londra açısından korkutucu tarafı, İngiliz düşmanlığının ortak payda olmasıydı. Rusya Komünist Partisi adına yapılan konuşmalarda da düşman dört ülkeye daraltılmış, ancak Fransa, ABD ve Japonya'nın adı zikredilirken, İngiltere'ye başköşe ayrılmıştı.

Kurultayı ciddiye almayanlar vardı Komintern içinde, bugünse söylemek gerekiyor ki, Bakü Kurultayı önemsenmesi gereken bir olaydır. Değerli olan tartışılanlar değildir, zaten tutanaklara bakınca konuşmalardan bir doğrultu çıkmamaktadır. Kurultay İngiliz emperyalizmine yollanan etkili ve sert bir ültimatomdur. İşe yaramıştır.

Kimileri kurultayın ikincisinin toplanmamasını İngilizlerle 1921 yılında varılan anlaşma nedeniyle Doğu'da İngiliz aleyhtarı propaganda yapmama taahhüdüne giren Sovyet yönetiminin

[242] Stefanso Yerasimos; age, s. 112.

Levent Şahverdi Arşivi

geri adımı olarak değerlendirir. Böyle bir güvence verilmiştir verilmesine ama zaten ikinci bir kurultaya gereksinim yoktu, maksat hasıl olmuştu.

Lenin Kurultay'dan kısa süre sonra İngilizlerin şikayet etmeye hakkı olmadığını, Kurultayı Sovyet Rusya'da değil, Bağımsız Azerbaycan'da düzenlediklerini özellikle vurguluyordu.[243] İngilizlere hiçbir koz vermek istemiyordu Sovyet iktidarı. Ve bu, Kurultay'da hükümetten pek kimse olmamasının, toplantının Komintern yöneticilerine emanet edilmesinin bir başka nedeniydi.

Bakü Kurultayı, Komintern organizasyonuydu ama katılımcılar bir nevi *"kim olursan ol, yeter ki İngiliz emperyalizmine karşı ol"* çağrısı ile bir araya gelmişti. 3. Enternasyonal'in ağır topları komünist kanat olarak oradaydı, sonra milliyetçilik ya da İslamcılıktan büyük bir hızla komünizme varanlar, komünist taklidi yapanlar, taklide gerek duymayıp da milliyetçi oklarını İngiliz emperyalizmine karşı yöneltenler... Enver, Kemalistlerin temsilcileri...

Bakü Kurultayı'ndan ne bir uluslararası örgüt ne de bir strateji çıkabilirdi. Bolşevik Parti'nin böyle bir beklentiyle hareket ettiğine dair bir bulgu da yok elde. Belki Komintern'in başındaki Zinovyev'in zihninde, batıda tıkanan devrimin önünü doğuda açmak için fantastik planlar uçuşuyordu ancak 1920 yılında Sovyetlerin Doğu politikasında ne Zinovyev'in ne Radek'in ne de Bakü Kurultayı'nda öne çıkan Komintern ekibinden Bela Kun'un bir ağırlığı vardı.

Hatırlayalım, Sovyet düzeni, iç savaş ve yabancı müdahalesi karşısında kendisini savunurken Çarlık ordusundan subayları göreve çağırmış, Savaş Komiseri Trotskiy bu süreci hiçbir karşı önlem almaksızın uçlara taşımıştı. Bolşevikler kadro sıkıntısı çekiyordu. Her yerde...

Sovyet iktidarı doğuya doğru genişlemesinde insan kaynaklarıyla ilgili olarak asıl "siyasi" bir kısıtla karşı karşıyaydı. Bolşevik Parti, Kafkasya'dan yıllar boyu kalburüstü kadrolar çıkarmıştı, Stalin bunlardan başlıcasıydı ancak önemli bölümünü batıdaki kritik kentlerdeki sınıf mücadelelerinin ihtiyaçları kendine çekti, özellikle de Müslüman halkların yaşadığı geniş bölgelere doğru

243 V. I. Lenin; *Collected Works*, Cilt 31, s. 473.

Levent Şahverdi Arşivi

açıldıkça Bolşevizm kendisine oldukça yabancı bir ideolojik-kültürel iklimle karşılaştı.

Petrograd'da alaşağı edilen Geçici Hükümet'in Ural'ların doğusundaki çözülüşüyle ortaya çıkan boşlukları çoğunlukla yerel güçler dolduruyordu. Bu yerel güçlerin kimi örneklerde Sovyet otoritesini temsil etmesi sorunu çözmüyordu, Ekim Devrimi sonrasının kaos ortamında açığa düşen irili ufaklı birçok grup kendini sağlam bir kazığa bağlamanın derdine düşmüştü.

Çöken imparatorluğun sınırları içinde kendi otoritesini kurma kararlılığıyla hareket eden Sovyet iktidarının bu hedefe "partisiz" ulaşma şansı yoktu. Lakin birçok bölgede tek bir Marksist bile mevcut değildi. Stalin milliyetçi ve hatta İslamcı aydınların yüzünü devrim cephesine dönen kısmını partiye çekerek bu boşluğu doldurmaya soyundu. Bir bölümü kendi ajandasıyla katıldı Bolşeviklerin arasına ve Sovyet düzenine karşı örtülü bir mücadele içine girdi, bir bölümü hiçbir zaman komünist olmamalarına rağmen parti içinde uzun yıllar tutunmayı becerdi. Sovyet Cumhuriyetlerinin bir bölümü bunlar tarafından yönetildi, bazıları 1930'larda muhalefetin komplolarına dahil oldu ve 1936-38 sürecinde tasfiye edildi, aynı sonu yaşayanlar arasında suça bulaşmasa da komünist taklidi yapanlar da vardı.

Pan-Türkist ya da Pan-İslamistlerden Bolşevik imal etme 1918 yılında zorunluluklarla başlamıştı ve Trotskiy'nin Kızıl Ordu'daki kontrolsüzlüğünün tersine Stalin daha baştan bu kesimleri bir kalıba sokmaya ve onların hareket alanını kısıtlamaya karar vermişti.

Bolşevik liderler arasında Sovyet düzeninin egemenlik mücadelesi verdiği bölgelerdeki Müslüman nüfusun barındırdığı devrimci olanakları ve zorlukları anlayan, bu anlamda gerçekçi ve kapsayıcı politikalar geliştiren Stalin'di. Bu yönüyle Müslüman devrimciler arasında çok seviliyordu. Birçok devşirme Bolşevik'in hemen yolun başında tasfiye edilmesini engelleyip meseleye sabırla yaklaşan oydu. Hamiliğini yaptığı kişiler arasında Sultan Galiyev de vardı ve onun anti-Sovyetik faaliyetleri ortaya çıktığında, Stalin parti huzurunda *"bir süre tolerans göstermesek tek bir kadro bulamayacaktık"* diyecekti.

Sovyet düzeninin kendi doğusundaki politikalarını belirleyen Lenin ve Stalin'dir.

Levent Şahverdi Arşivi

Bakü Kurultay'ında bu ikili yok. Kurultay'ın en önemli konuşması, ilk gün İran, Türkiye, Hindistan ve Çin'de proleter devrimin kapıda olduğunu ileri süren Zinovyev tarafından yapılıyor. Daha sonraki aşamacı devrim stratejilerine kıyasla sağlıklı bir tutum gibi gelse de, 1920'de önemli bölümü komünist olmayan bir delegasyonun huzurunda dile getirildiğinde anlamsızlaşan bu tez, Lenin'in bir ay kadar önce Komintern Kongresi'nde kavga dövüş geçirdiği tezlere muhalefet anlamına geliyordu.

Aynı Zinovyev bir gün önce Kurultay'ın açılış seremonisinde, *"bakmayın Kızıl Ordu'nun Varşova önlerindeki yenilgisine, birkaç ay değil, birkaç hafta sonra Varşova'da kızıl bayrak dalgalanacak"* diye müjdeyi patlatıyordu.

Zinovyev, Komintern'in bir büyük talihsizliğidir.

Birçok varyantı var ancak Bakü Kurultayı'na katılan delegeler içinde -ki bunlar arasında Rusya Komünist Partisi'ne kayıtlı olanlar da yer alıyordu, bir tür Doğu Birliği arayışı içinde olanların sayısı oldukça fazlaydı. "Yoksul köylülerin, mazlum ulusların birliği" ilk bakışta çok heyecan vericiydi, üstelik bu Komünizm adına gerçekleştirilecekti.

Lakin Lenin ve Stalin'in Bakü'deki bu atmosferin parçası olmaları söz konusu değildi. Batıda gelişkin işçi sınıfı temelinde gerçekleşmeyenin, doğuda mümkün olamayacağını biliyorlardı. Sovyetlerin ve dünya devriminin, İngilizlerin etki ve egemenlik alanının sınırlandığı bir Doğu'ya gereksinimi vardı. İtirazın bir boyutu buydu.

Ancak daha önemli bir konu var, ister Turancı, ister Pan-İslamist olsun, Doğu Birliği'ni zorlayanların hemen hepsi buna Sovyetlerin doğusunu da katmak istiyordu. Bir miktar rasyonel düşünen bir Marksist böylesi bir birliğin Sovyet iktidarının genişlemesi değil, parçalanması anlamına geleceğini bilirdi. O günkü koşullarda, Sovyetlerin sınıf temelinde ve ideolojik referanslarında radikal bir değişim gerçekleşmeden Kafkasya'dan Türkmenistan'a, Kazakistan'dan Özbekistan'a geniş bir bölgenin İran'a, Türkiye'ye, Afganistan'a, Hindistan'a bağlanması olanaksızdı.

Ayrıca unutulmamalı, Sovyet iktidarı, 50'lerle birlikte kalıplaşıp gerçek değerini yitirme sürecine girse de, başından sonuna doktriner bir yapıya sahipti, stratejik hesaplar Marksist-Leninist bir

Levent Şahverdi Arşivi

perspektifin içinde vücut buluyordu. Doğu Birliği, devrimci romantizme hitap ediyor olsa bile ancak Marksizmin milliyetçilikle sentezlenmesi ile gerçekleşebilecek bir hedefti.

Oysa Stalin, bir yandan komünist olmayan unsurları Bolşevik Parti'ye çekerken bir yandan da Sovyet egemenliğindeki bölgelerde etnik ya da dinsel temelli birlikler kurulmasının önüne geçmeye çalışıyordu. Bu nedenle 1918'de dillendirilen otonom Müslüman Komünist Partisi'nin kurulmasını ve birçok etnik topluluğu bünyesinde toplayan tek ve geniş bir Türkistan'ın ilanını engelledi.

1918 yılında Birinci Müslüman Komünistler Kongresi düzenlenmişti. Stalin henüz bu noktadayken, dinsel temelli bir özerkliğin önüne geçmek için müdahalelerine başladı. Ancak dediğim gibi bir yandan da komünizmin temellerinin oldukça zayıf olduğu bir ortamda kendisini hissettiren devrimci enerjiyi sağlıklı kanallara taşımak için sabırlı ve sistematik bir çaba içindeydi. Önce Rusya Komünist Partisi Müslüman Örgütleri Merkez Bürosu'nu oluşturdu. İdari açıdansa, Sultan Galiyev'in başında olduğu Muskom Merkezi faaliyete geçti. 1919'da bu merkez yerini Tatar-Başkırt Komiserliği'ne bırakırken Rusya Komünist Partisi Müslüman Örgütleri Merkez Bürosu'nun adı Doğu Halkları Komünist Örgütleri Merkez Bürosu olarak değiştirildi.

İşte bu karmaşık tabloda Enver'in kafasındaki iddialı projenin Sovyet yöneticileri nezdinde teorik olarak bir şansı bulunmuyordu ama Bakü Kurultayı'na sunduğu eklektik ve küçük hilelerle dolu tebliğin delegelerde heyecan uyandırmamasının asıl kaynağında Paşa'nın geçmişi yatıyordu. Yoksa şu ya da bu biçimde Sovyet Rusya'yı gölgede bırakacak bir Doğu Sovyeti fantezisi Kurultay'da ciddi bir ağrılığa sahipti.

Bakü Kurultayı Sovyet yönetiminin gerçekçi kanadında yeterince uyarıcı olmuştu. Dahası, Lenin ve Stalin, gerek Pan-İslamist gerekse Pan-Türkist ideolojilerin komünist ideoloji karşısındaki direncini görüyor ve buralardan kadro devşirmenin risklerini daha fazla hissetmeye başlıyorlardı.[244]

En şanslı oldukları, kökleri 1905 Devrimi'ne uzanan Hümmet

244 Sovyetler Birliği'nin çözülmesi sırasında kendisini uykuya yatırmış olan milliyetçi eğilimlerin tamamının harekete geçmesi söz konusu direncin boyutlarını gösteriyor.

Levent Şahverdi Arşivi

(Emek) Partisi'nin Komünist Parti'nin temellerini oluşturduğu Azerbaycan'dı. Kuşkusuz burada Neriman Nerimanov'un kişisel çabasının da büyük rolü oldu, tartışmalı kimi yanlarına rağmen, Nerimanov ölümüne kadar (1925) Sovyet iktidarının Müslüman coğrafyasındaki en değerli kadrolarından biriydi.

Burada, yeni düzenin çektiği kadro sıkıntısının her tür tahminin ötesinde boyutları olduğunu bir kez daha vurgulamak durumundayım. Nerimanov, Sovyet Azerbaycanında hükümet başkanlığı dahil olmak üzere birinci dereceden sorumluluklar üstlendi ve kabul etmek gerekiyor ki, bütün bunlar çok ama çok hızlı oldu. Sovyet düzeninin doğusunda siyasetçi olarak göze çarpan sınırlı sayıdaki herkes için geçerliydi bu durum. Örnek olsun, Türkiye'de neredeyse "çığır açan" devrimci olarak lanse edilmeye başlanan Mirsaid Sultan Galiyev'in tarihsel önemini, üstlendiği görevlerle ölçmeye kalkar, Milliyetler Komiserliği'nde Stalin'in yardımcılığını yapmış olmasına özel bir değer atfedersek yanlış sonuçlara ulaşırız. Kazan'da sivrilmiş Galiyev ve Mollanur Vahidov gibi isimler, tıpkı diğerleri gibi, 1917 öncesinde Bolşevizmin pek değmediği bölgelerde Sovyet düzeninin kuruluşunda ortaya çıkan boşluklara yönelen devrimcilerdi. Kuşkusuz büyük faydaları oldu, ancak diyalektik bazen çok acımasız işler, Sovyet iktidarına pseudo Marksist kılığa sokulmuş bir milliyetçilikle şekil vermenin olanaksızlığını göremeyecek kadar bulanmıştı kafaları.

Ancak elde avuçta bu vardı. Üstelik sorun sadece Sovyet düzeninin kendi doğusuna yerleşmesinden ibaret değildi, 1918'den itibaren Kızıl Ordu'nun artan asker ihtiyacının karşılanmasında Müslüman yerleşimler ciddi bir kaynak haline gelmişti ve bu kaynağın açık tutulması için yerel önderlerle işbirliği zorunluydu.

Ya Kızıl ya Beyaz olacaktınız. Oysa milliyetçi ya da İslamcı çevreler için karşı devrimci beyaz Orduların hiçbir çekiciliği yoktu, onlar üstün Rus ırkını temsil eden generallerdi ve mazlumları insan yerine dahi koymuyorlardı. Beyazların yerel güçlere karşı tahammülsüzlüğü, Kızıl Ordu'nun saflarına daha fazla Müslümanı çekiyor, Kızıl Ordu saflarına girenler, kendilerince Bolşevizmin siyasal temsiliyetini de üstleniyorlardı. Kırım Tatarlarının 1919 Haziranı'nda Denikin'e tepki olarak saf değiştirmesi buna tipik

Levent Şahverdi Arşivi

bir örnekti.[245] Kazakistan'da da benzer kopuşlar gerçekleşmişti.

Bolşevikler içinde bu karmaşık ve zahmetli süreci yöneten, kafa yoran, yerel liderler içinde samimi bir biçimde komünizm davasına kazanılabilecek olanları ikbal peşinde koşanlardan ve Bolşevizmi milliyetçi ajandaları için ara istasyon olarak gören hainlerden ayırabilmek için uğraşan Stalin'di.

Bu uğraş, önemli Müslüman toplulukların en kritik dönem olan 1919-1920 yıllarında en azından tarafsızlaşmasını sağlamıştı, sonrasında yeni düzen daha titiz bir biçim verme işlemini başlatırken, bu sürecin parçası olamayacaklar adım adım elendi.

İlginç örnekler de çıktı ortaya, bunların başında 1917 sonuna kadar Menşeviklere yakın milliyetçi ve sağ kanattan bir siyasetçiyken 1918'in hemen başlarında göreli olarak tutarlı ve sadık bir Bolşevik'e dönüşen Başkırt Şerif Manatov'u sayabiliriz. 1919-20'de gizlice geldiği Türkiye'de komünist örgütlenmenin ete kemiğe bürünmesi için çaba harcayan Manatov 1935'de Sovyetler Birliği Komünist Partisi (Bolşevik)'ten ihraç edilinceye kadar yeni düzene tutunan milliyetçi kökenli kadrolara iyi bir örnek oluşturuyor.

Şimdi başa dönelim, Bakü Kurultayı'nda da kendini hissettiren Doğu Merkezli düşünce biçiminin barındırdığı siyasi tehditler neydi?

1. Bir tür aşamacı yaklaşımla, milliyetçi unsurların bir bölümü Ekim Devrimi'ni, Rus egemenliğinden kurtulmak için bir adım olarak görüyordu. Sonrasında kendi "ulusal" projelerini uygulayacaklardı.

2. Dünya devriminin merkezini proletersiz bir coğrafyaya taşıyarak komünizmi yerel renklerin içinde silikleştirmeyi kafasına koyanlar vardı.

3. Zayıf sınıf temellerine sahip uçsuz bucaksız bir alanda İngiliz emperyalizmine ve onunla semiren işbirlikçi sömürücü güçlere karşı mücadeleyi Kızıl Ordu ya da Kızıl Orduların sırtına bindirerek ortaya çıkan boşluklarda yerel iktidarlar haline gelme hayalleri kuruluyordu.

245 Alexandre Bennigsen; *Muslim National Communism in the Soviet Union*, Phoenix, 1980, s. 25.

Levent Şahverdi Arşivi

4. Komünizmle İslam arasında kurulan koşutluğa prim verilmesi halinde Sovyet iktidarınının Doğu'nun mazlum uluslarıyla Batı'nın proleterlerinin ittifakına dayalı stratejisi büyük yara alacak, dahası seküler bir toplumsal düzen inşası dinamitlenecekti.

Bakü Kurultayı'nda hissedilen bu tehditlere karşı güvence olarak Zinovyev'in temelsiz devrimci iyimserliği bir işe yaramazdı. Sovyet iktidarı artık tek ülkede sosyalizm stratejisi doğrultusunda ilerliyordu.

1920 yılındaki Komintern İkinci Kongresi'nde özellikle Hintli devrimci Roy ile Lenin arasındaki tartışmalarda gündeme gelen görüş ayrılıkları iddia edildiği gibi Doğu ülkelerinde devrim sürecinin nasıl gelişeceği ile değil, dünya devrim sürecinin merkezinin Doğu'ya kayıp kayamayacağı ile ilgiliydi. Kendisi de Meksika'dayken "çok hızlı" komünistleşen Roy'un ilk bakışta "devrimci" gibi gözüken pozisyonunda acelecilikle malul bir sol sapmadan ziyade, Marksizmle kurulmuş oldukça zayıf bir ilişkinin yarattığı sorunları görmek daha sağlıklıdır. Nitekim bir süre Komünist Enternasyonal'de önemli görevler üstlendikten sonra Roy, "radikal hümanizm" diye adlandırdığı bir limana demirlemiştir. Hayatım boyunca elime aldığım kitapları yarıda bırakmaktan hep kaçınmışımdır ancak Roy'un 1952 yılında yayınladığı *"Akıl, Romantizm ve Devrim"* başlıklı iki ciltlik kitabı okurken, bölümler arasında zıplamaya başladım ve en sonunda pes ettim.[246] Marksizmi zerre anlamadığı anlaşılan Roy'un 1919'da komünist olduğuna inanmak gerçekten çok zor, hanesine yazılacak olumluluk ise, Sovyet düzenine düşmanca tavır almamak için epey çaba harcaması...[247]

Gerçekten tuhaf bir durum vardı ortada. *"Lenin Asya'ya sosyalist devrimi yakıştırmıyor, burjuva milliyetçiliği ile ittifak öngörüyor"* diye yakınan Doğulu devrimcilerin önemli bölümü milliyetçi eğilimlerle hareket etmekteydi! Öyle ki, Enver, Galiyev, Roy arasında büyük farklar vardı ama hepsi "büyük" oynama yanlısıydı, bu anlamda "sol"da kalıyorlardı; işin gerçeği Milliyetçi Komünizm, Müslüman Komünizmi, Yerel Komünizm ve benzeri yönelimlerin

246 Manabendra Nath Roy; *Reason Romanticism and Revolution*, Renaissance Publishers, Cilt 1, 1952.

247 Bu arada Roy'un, biraz da baskın "Müslüman" karakteri nedeniyle Bakü Kurultayı'nın yapılmasına itiraz ettiği biliniyor.

Levent Şahverdi Arşivi

tamamında sınıfsal açıdan "sağ"cı bir yönelim söz konusuydu. Kimileri Enver'in adını saymama itiraz edebilir ancak burada kim samimi, kim değil tartışması yapmıyoruz, Bakü Kurultayı'na sunduğu tebliğde Enver "dünya devrimi"ni doğuya yayma misyonundan hareket ediyordu.

İşaret etmek istediğim, aralarındaki bütün ayrımlara karşın, Bakü Kurultayı'nın katılımcılarının önemli bölümünün dünya devriminin yayılması lafzıyla Sovyet düzeni için yıkıcı ve bölücü bir program etrafında toplanmakta oluşudur.

"Müslüman coğrafyanın tüm sınıfları proleterdir"[248] demeye başlayan Galiyev ve diğerlerinin, Lenin'i çarpıtarak referans olarak gösterdikleri Avrupa'da işçi sınıfının "satın alındığı" tezinden hareketle, "Komünizm" ya da "Bolşevizm" sancağı altında yeni bir mülk sahibi sınıfı palazlandırmaktan başka bir şeye yaramayacak bir strateji geliştirmeye çalıştığı açıktı. Oysa, Lenin ve Stalin, yol haritasını, bu coğrafyada zaten kendisini hissettiren burjuva milliyetçisi akımları olduğu gibi kabul etmek, onların İngiltere'nin varlığını ve etkisini sınırlandırma mücadelesini desteklemek, bu hareketlerin "komünizm" taklidi yapmasına izin vermeyerek bağımsız komünist partilerinin kurulması ve tutunmasını teşvik etmek biçiminde belirlemişti.

Evet Doğu'da büyük bir enerji vardı ama ortalık "en devrimci benim ulusumdur" saçmalığından geçilmez olmuştu. *"Tatarlar nesnel olarak Ruslardan daha devrimcidir çünkü çarlık onları Ruslardan daha ağır biçimde ezmiştir"*[249] iddiasının benzerini dile getirmeyen topluluk yoktu. Zaten bu rekabet olmasaydı Sovyet düzeni İslamcı ya da Turancı bir hareketi kontrol altına almakta bayağı zorlanırdı!

Giderek sınıf mücadelesinin ertelenmesi gerektiğini de savunmaya başlayan milliyetçi komünistler arasında materyalizmin Cengiz Han dönemi Moğolistan'da şekillendiği bile dillendiriliyordu.

Tarih bilinci önemlidir. Emperyalist batının varlığı ve zalimliği bütün bu şarklı romantizmini Komünizm adına sineye çekmemizi gerektirmiyor.

[248] Galiyev'den aktaran Alexandre Bennigsen; age, s. 42.

[249] age; s. 43.

Levent Şahverdi Arşivi

1920 yılında Sovyetlerde dünya devrimine dair sorumluluk duygusu romantizme değil gerçekçiliğe izin veriyordu.

"Merkez Komite'de Britanya'ya maksimum taviz çizgisini izliyoruz. Eğer bu baylar bizi verdiğimiz sözleri tutmazken yakalayacaklarını düşünüyorsa, hükümetimizin hiçbir resmi propaganda faaliyeti yürütmeyeceğini ve Britanya'nın Doğu'daki herhangi bir çıkarını bozma niyetinde olmadığımızı ilan ediyoruz. Eğer bundan bazı avantajlar çıkarmak istiyorlarsa, buyursunlar, kaybeden biz olmayacağız."[250] Bu açık, teklifsiz sözlerin sahibi Vladimir İlyiç Lenin'dir. İlginçtir, bu sözler sarf edildiğinde Sovyet Rusya, Anadolu'da İngiltere'nin desteklediği işgale karşı Milli Mücadele'ye yardım etmektedir. Bu demektir ki, Sovyetlerin Kemalistlere desteği İngiliz hükümetine verilen sözlerin bozulması anlamına gelmiyor!

Ankara'da, Londra'da, Moskova'da farklı ideolojik yönelimlere sahip olan üç farklı yönetim, işgalin bitimiyle başlayacak dönemde Türkiye'nin İngiltere ile ilişkilerinin hızla gelişeceğinden emindir. Mesele, İngiltere'de hâlâ başka bir yolun mümkün olduğuna inanan bir çevredir. Bu çevrenin girişimlerini sonuçsuz bırakmak isteyen Sovyetlerin, Kemalistleri desteklemesi için ise birden fazla neden bulunmaktadır.

250 V. I. Lenin; *Collected Works*, Cilt 31, s. 474.

Levent Şahverdi Arşivi

24

Sınırda El Sıkışma: Kafkasya

"Bütün Türkleri bile bir devlet halinde birleştirmek, varılması imkansız bir hedeftir. Bu, yüzyılların ve yüzyıllarca yaşamakta olan insanların çok acı, çok kanlı olaylarla meydana koyduğu bir gerçektir. Pan-İslamizm ve Pan-Turanizm siyasetinin başarıya ulaştığına ve dünyayı uygulama alanı yapabildiğine, tarihte tesadüf edilememektedir."[251]

Sovyet Rusya'nın Anadolu'da Milli Mücadele'yi neden desteklediğini *Nutuk*'tan aldığımız bu sözlerle büyük ölçüde anlamak mümkün. Konunun etnik ve dinsel temelleriyle ilgili değilim, burada emperyalist çekişme konusu olmuş karmaşık bir siyasal sorundan söz ediyoruz. Rus İmparatorluğu'nun doğusunda Müslüman ve Türki nüfusun yoğunlaştığı geniş coğrafyanın bir bölümü 1914'te başlayan savaşa yol açan önemli rekabet alanlarındandı. Rus Devrimi'nin her iki uğrağı, Şubat ve Ekim, ortadan kaldırdığı imparatorluğun otoritesini yeniden tesis etmekte zorlandığı oranda bu bölgede belirsizlikler arttı. Ardından Brest Litovsk ve Mondros anlaşmaları geldi, özellikle Kafkasya'da 1920-21 yıllarında belirleyici hesaplaşma ve saflaşmalara tanıklık edilen zorlu bir mücadele yaşandı.

Almanya'nın eli kırılmış, Kafkasya'da belirleyici bir aktör olmaktan çıkmıştı. Ancak savaştaki ortağı Osmanlı İmparatorluğu, Sovyetleri zayıf yakaladığı Brest'teki kazanımlarını çoğaltma

[251] Mustafa Kemal Atatürk; *Nutuk*.

Levent Şahverdi Arşivi

hayallerini Mondros'ta terk etmemişti. Osmanlı, Batı'da kaybettiği imparatorluğu kuzey doğusunda yeniden yaratma derdindeydi. Böylece üç büyük kuvvet (Sovyet Rusya, İngiltere, Osmanlı) üç Kafkas ülkesini (Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan) kontrollerine almak için kıyasıya mücadele içine girmiş oluyordu. Mücadelenin "yerel" kuvvetlerini ise kabaca Bolşevikler, Menşevikler ve her boydan milliyetçiler olarak kodlamak mümkündü.

Merkezde duran sorun ise elbette bölgenin ekonomik, kültürel ve siyasal kalbi Bakü'ydü.

Osmanlı ölüm döşeğinde, bu coğrafyadaki milliyetçi ve İslamcı unsurları Sovyet yönetimine karşı harekete geçirme ve kendisine bağlı "aşiret devlet"ler kurma niyetini terk etmiyordu. Uzun vadede bunun mümkün olup olmadığından bağımsız olarak, batıda 1920 sonuna kadar karşı devrim tehdidini savuşturamayan Sovyet iktidarının Osmanlı hamlelerine karşı güçlü bir savunma oluşturamadığı açıktı. Kızıl Ordu'nun başı sıkışıktı, Kafkasya'ya komşu Kırım zaten İngilizlerin baskısı altındaydı, üç Kafkas ülkesinde ise Bolşevizmin toplumsal ve ideolojik temelleri alabildiğine zayıftı. Dahası, Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminin ardından Osmanlı Almanya'nın dümen suyundan çıkarak İngilizlerin kontrolüne girmiş ve yayılmacı unsurları heyecanlandırabilecek yeni dengeler oluşmuştu.

Osmanlı ordusunun en örgütlü ve diri bölmesi doğuda Rusya cephesindeydi, Anadolu batıdan ve güneyden işgale uğramıştı, lakin doğu cephesindeki Osmanlı kuvvetlerinin hareket serbestliği göreli olarak korunmuştu. Üstelik teorik olarak bu kuvvetlerin İngilizlerle işbirliği yaparak Kafkasya'yı kontrol etmesi gerçekten olasıydı. Sivil ve asker bürokrasi içinde bu teorik olasılığı pratik gerçekliğe dönüştürmek isteyen etkili isimlerin olduğu muhakkaktı.

Özetle, Sovyet yöneticiler 1918'de Anadolu'ya baktıklarında İngilizlerin kontrol ettiği Boğazları ve zaten kaotik durumdaki Kafkasya'ya yönelmiş Osmanlı-Türk kuvvetlerini görmekte ve büyük kaygı duymaktaydı.

Bu tablo radikal bir değişikliğe uğramasaydı, Sovyet iktidarı tutunamazdı; bunu bugün rahatlıkla söyleyebiliyoruz.

Mustafa Kemal, Bolşevikler üzerindeki bu baskıyı kaldırmak

Levent Şahverdi Arşivi

konusunda kararlılıkla hareket eden neredeyse tek kişidir, Boğazlar, Sovyetlerin arzu ettiği gibi bir statükoya kavuşmasa da, İngilizlerin hakimiyetinden alınmıştır, Kafkasya ise hızlı bir bolşevizasyon sürecine sokulmuştur. Sovyetler bütün bunların karşılığında Kemalistlerin iktidar tekeli oluşturmasına ve İngilizlerle "iyi koşullarda" anlaşma yapmalarına yardım etmiştir.

Meselenin özü budur.

Bu mesele tek ülkede sosyalizm stratejisi merkeze konmadan anlaşılamayacağı gibi, dünya devriminin çıkarları söz konusu olduğunda, tek ülkede sosyalizm mücadelesinin dönemin tek devrimci stratejisi olduğunu kavramadan yalnızca "antiemperyalist" bir retorikle Moskova-Ankara ilişkisine değer biçmek de sağlıklı sonuç vermeyecektir.

Sovyet iktidarının Osmanlı'yla bir işi kalmamıştı. Saray İngilizlerin himayesindeydi, geri bir toplumsal formasyonu temsil ediyordu, çürümüştü. Bununla birlikte, Bolşevikler zaten iktidarı alır almaz, *"sizin topraklarınızda gözümüz yok"* diyerek eski Rusya'nın ihtiraslarından arınıldığını ilan etmiş, sonrasındaysa Türkiye'nin kaderinde hangi güçlerin belirleyici olacağına ve hangi gücü desteklemek gerektiğine karar vermek için saha çalışmasına koyulmuştu.

Anadolu'da direniş ortaya çıktığında onu batıda Osmanlı güçlerinden ayrıştırmak mümkündü belki ama doğuya doğru gidildikçe İstanbul hükümetinin otoritesi azalıyor ve sivil-asker bürokrasi aynı anda hem Osmanlı'yı hem Milli Mücadele'yi temsil eder hale geliyordu. Bu geçişkenlik, özellikle Kafkasya politikasında kendini hissettirmekteydi.

Gerçekte Anadolu'da filizlenen iktidar, kendini toprak açısından sınırladıkça yüzünü Cumhuriyete, genişlemek istedikçe Osmanlı'ya dönüyordu. Mustafa Kemal için her şey denebilirdi ama kafasında Osmanlı'yı bitirdiği ve yeni iktidarı rekabet alanı olan coğrafyalardan uzak tutmak istediği tartışmasız bir gerçekti. Bu netliğe 1920 yılında ulaşmıştı, aynı yıl Moskova'da üçüncü yılını dolduran Sovyet düzeni, Polonya parantezinin yarattığı gecikmenin ardından benzer bir sonuca ulaşıyordu. Tarafları birbiriyle anlaşmaya yönelten tam da budur.

Sınır Kafkaslarda çizilecekti.

Levent Şahverdi Arşivi

Yerasimos, 1918 yılını kastederek *"Bir yıldan az süren bu dönemde, son İttihat ve Terakki hükümeti Rusya'nın yüzyıllardan sonra Osmanlı devletine karşı birden bire zayıf düşmesinden yararlanarak, son Osmanlı emperyalizmi olan Turancılık tasarılarını uygulamaya çalışmış, ancak bununla Kafkaslarda ve daha ötede karşı devrimci gruplar ve hükümetler kurarak ve besleyerek bu bölgelere Batı emperyalizminin yolunu açmıştır. Bir zaman gelecek son bağımsız Osmanlı hükümetinin Sovyet Rusya'ya karşı kurduğu bu hükümetleri ilk bağımsız Türkiye hükümetinin Sovyet Rusya ile birlikte ortadan kaldırması gerekecektir"*[252] diyor. Doğrudur ama Ankara'daki herkesin bu netlikte olmadığı not edilmelidir. İster, Osmanlı'nın dirilişi hülyasıyla, ister Turancı fantezilerle, ister İngiliz işbirlikçiliğiyle, isterse dizginlerinden boşalmış antikomünizmle olsun, yeni Türkiye'de etki ve söz sahibi olanlar arasında Kafkasya ve daha ötesine ilişkin yayılmacı stratejiler geliştiren epey unsur vardı. Mustafa Kemal onları kah oyalayarak, kah tehdit ederek, kah kandırarak Moskova-Ankara hattında şekillenen, şekillenmek zorunda olan "devrim cephesi"ni koruduve Türkiye'yi Kafkaslardan uzak tuttu.

Kuşkusuz, aynı titizlik Sovyetlerde de gösterilmese, Lenin ve Stalin, *"burjuva Kemal'le ne işimiz var bizim"* baskısına boyun eğse, iki genç iktidarın egemenliğinin tartışmalı bölgesi Ermenistan'a ilişkin "gerçekçi" çözümlerden uzaklaşsa, Anadolu'da zayıf sınıf temeline karşın bir burjuva devriminden ötesini zorlamak için kısa sürede boşa düşecek hamleler yapsa, Moskova ve Ankara'nın payına devrim ile karşı devrim cephelerinde karşı karşıya gelmek ve birbirini yok etmek için amansız bir mücadeleye girmek düşecekti.

Buna ramak kaldı.

Bilinmeli ki, 1920'de Ankara, Sovyetlerle karşı karşıya gelseydi, belki İngilizlerle yine "avantajlı" bir anlaşma yapardı ama yeni Türkiye bizim "Cumhuriyet'in kazanımları" diye kodladığımız ileriye doğru adımlar yerine bugün liberallerimizin "ah keşke" dediği türden alabildiğine geri ve Osmanlı'dan hiçbir biçimde kopamayan bir kuruluşa mahkûm olurdu.

[252] Stefanos Yerasimos; age, s. 33.

Levent Şahverdi Arşivi

1920 yılında temel turnusol, Sovyetler karşısındaki tavırdır.

Kafkasya'nın her tarafı zordur ama Moskova ve Ankara'yı özellikle zorlayan, Ermenistan ve Azerbaycan'dır. Eğer bugünkü ya da aynı anlama gelmek üzere Sovyetler Birliği dağılmadan önceki sınırları veri alacaksak, Sovyetler Birliği'nin gölgesini Türkiye'ye düşüren Ermenistan, Türkiye'nin Sovyetlere gölgesini düşürense Azerbaycan'dır. Hiç kuşkusuz, Ermenistan'ı, Türkiye sınırları içinde kalan geniş sayılabilecek bir bölgede hak iddia etmekten vazgeçirecek sadece Sovyet yönetimi olabilirdi. Bu sonuca ulaşmak kolay değildi, "ulusların kaderlerini tayin hakkı"nı ileri sürerek bazı yerleşimlerde referanduma gidilmesi talebi, Sovyet yönetiminde bayağı destekçi buluyordu.

1920'den başlayarak, 16 Mart 1921'de Moskova'da imzalanan Türk-Sovyet Dostluk Anlaşması'na kadar Ermeni sorununda dengeler onlarca kez değişti, gerek Moskova'nın gerekse Ankara'nın taktiklerinde radikal oynamalar söz konusu olabildi. Öyle ki, bir ara Türkiye, Erivan'da kontrolü ele geçiren milliyetçi Taşnaklarla Sovyet yönetimine karşı işbirliğine bile girdi. Güvensizliğin karşılıklı olduğu, daha da önemlisi tarafların birden fazla seçenekle hareket ettiği bir dönemdi bu. Halbuki, bu seçeneklerin bir bölümünün karşılığı yoktu.

Örneğin, Sovyet hükümetinin burjuva Ermenistan'ı kabullenmesi, onunla barış içinde bir arada yaşaması... Mümkün değildi. Örneğin, Türkiye'nin milliyetçi Ermenistan'la, bugünkü sınırlarla ya da değil, komşu olması, onunla barış içinde bir arada yaşaması... Bu da mümkün değildi. Örneğin, Bolşeviklerin egemenliğindeki bir Ermenistan'ın sınırlarını Türkiye'nin aleyhine genişletmesi durumunda Sovyet iktidarının güvenliğini sağlaması... Bu hiç mümkün değildi. Örneğin, Ermenistan'a belli bir bölgeyi bırakan bir Ankara hükümetinin yoluna devam edebilmesi... Bu asla mümkün değildi.

Dünyaya sadece ve sadece ulusların kaderlerini tayin hakkından bakanların anlaması olanaksız; 1920-21 uğrağında, en ileri sonuca ulaşılmıştır Sovyet Ermenistan'ın kuruluşu ile... Ankara rahatlamış, Sovyet iktidarı zayıf olduğu bir coğrafyada sonu gelmeyecek etnik kavgaların yaratacağı baskıdan kendisini kurtarmıştır.

Kuşkusuz, öncesinde iki taraf da, ters istikamette ilerlemek için

Levent Şahverdi Arşivi

denemeler yapmış, sonra vazgeçmişlerdir.

1920 Kasım'ında ipler kopma noktasındadır. Aralık ortasındaysa sorun çözülmüş gibidir, Şubat'ta kriz bir kez daha derinleşir, 16 Mart'ta anlaşma imzalanmasına karşın sorunun nihai halli 2 Nisan'da Erivan'ın Bolşevikler tarafından (bir kez daha) Taşnaklardan geri alınmasıyla gerçekleşir.

Bütün bu dönem boyunca hem Moskova hem Ankara'da "tartışma" sürmektedir, her iki taraf bir yandan Taşnaklardan kurtulmak öte yandan gerektiğinde onunla işbirliği yaparak pozisyon almak için geniş bir manevra alanını elde tutmaktadır. Kafkasya'nın iç dinamiklerinin alabildiğine hareketlendiği, Ermenistan'la Azerbaycan arasındaki rekabetin Bolşevik Parti'ye kadar yansıdığı da görülmektedir.

Ermeni halkının yaşadığı büyük trajedi ve Osmanlı paşalarının işlediği suçların uluslararası kamuoyunda yarattığı öfkenin Bolşevikleri etkilememesi söz konusu olamazdı elbette. Bununla birlikte, önde gelen Sovyet yöneticilerinin soruna mümkün olduğunca sınıfsal baktıklarını ve Ermeni milliyetçiliğinin emperyalist ülkeler için ne denli işlevli bir enstrüman olduğunu fark ettikleri ortada.

Sonuçta, Ermenistan'ın Türkiye'den toprak taleplerini resmin bütününe bakarak değerlendirdiklerini söyleyebiliriz. İşte 1920'nin sonuna doğru ilerledikçe o resimde Kemalistlerin flulaşmaya başladığı, Sovyet yönetiminin Ankara'nın yol haritasını kestirmekte zorlandığı anlaşılıyor:

"İtilaf devletlerinin Kemalistlerle flörtünün nasıl sonlanacağını ve Kemalistlerin ne kadar sağa kayacaklarını söylemek güç. Ancak bir şey kesin ki, birkaç yıl önce başlayan sömürgelerin kurtuluşu için mücadele her şeye rağmen yoğunlaşacak, bu mücadelenin bayraktarı olan Rusya, elindeki tüm araçlarla ondan yana olanları destekleyecek ve bu mücadele eğer ezilen halkların kurtuluşu davasına ihanet etmezlerse Kemalistlerle birlikte veya eğer İtilaf tarafına geçerlerse onlara rağmen zafere ulaşacaktır."[253]

Stalin'in bu değerlendirmesi *Pravda*'da yayınlandığı gün, 30 Kasım 1920'de, Moskova'ya Sovyet Ermenistan'ın ilan edildiği haberi

253 J. V. Stalin; *Collected Works*, Cilt 4, s. 425.

Levent Şahverdi Arşivi

geliyor. 2 Aralık'ta Erivan'daki Taşnak iktidarı düşüyor ve başkent de Sovyet egemenliğine geçiyor. Stalin'in yeni durumu değerlendiren yazısı 4 Aralık'ta yine *Pravda*'da yer alıyor: *"Ermenistan ile onu çevreleyen Müslüman halklar arasındaki eski düşmanlık, Ermenistan, Türkiye ve Azerbaycan'ın emekçi halklarının kardeşçe dayanışmasının tesisiyle birlikte tek hamlede ortadan kaldırılmıştır."* Yazının son cümlesi, başlığı ile aynıdır: *"Yaşasın Sovyet Ermenistanı."*[254]

Ali Fuat'ın Moskova'ya elçi atandığı, Mustafa Kemal'in İstanbul hükümetinin yakınlaşma çabalarını boşa düşürdüğü bir dönemdir bu. Sovyetler ile Kemalistler arasındaki ilişkinin kopma eşiğine geldiği günlerde, her iki taraf da farklı yol haritalarına sahip olabileceklerini hissettirseler de, bu seçeneklerin yüksek maliyet ve riskini görerek birbirlerine tutunuyor. Ermenistan'da Sovyet egemenliği işleri kolaylaştırıyor, bir badire atlatılıyor ancak bu sefer de Sovyet Ermenistanı'nın sınırları konusu kilitliyor iki ülke arasındaki ilişkiyi.

Mustafa Kemal'in Kafkasya'da Sovyet iktidarının düzen sağlamasının tek çıkış yolu olduğunu düşünerek kendi ekibini farklı mecra ve maceralardan uzak tutmaya çalıştığı sırada Sovyetlerde de benzer tartışmalar sürmektedir. Mustafa Kemal ile işbirliği konusunda tereddütleri olan ve zaman zaman ayak direyen Dışişleri Komiseri Çiçerin'in 16 Mart 1921 anlaşması imzalanmadan önceki görüşmelerde başka şeyler bir yana, Ermenistan için Türkiye'den bazı vilayetleri ısrarla talep etmesi önemli bir sorun kaynağıdır. Anadolu'ya yardım yollanmasında yaşanan zorlukların çözümünde devreye giren Stalin'in bu konuda da sorun çözücü bir rol üstlenmesi şaşırtıcı değildir. 12 Şubat'ta Lenin'e yolladığı notta *"Dün Çiçerin'in bir zaman gerçekten (Türklerin mutlak çoğunluğa sahip olduğu) Van, Muş ve Bitlis vilayetlerini Ermenistan lehine boşaltmasını içeren budalaca (ve provokatif) bir talep ilettiğini öğrendim. Bu Ermeni-emperyalist talep bizim talebimiz olamaz. Çiçerin'i milliyetçi Ermeni duyarlılıkların diktelerini içeren bu tür notalar göndermekten men etmek gerekir"*[255] diye yazan Stalin, yal-

254 J. V. Stalin; age, s. 427.

255 Rus arşivlerinden aktaran Gözde Somel; age, s. 110.

Levent Şahverdi Arşivi

nızca gerçekçi bir siyasetçi olduğu için değil, tek ülkede sosyalizm politikasına en uygun Anadolu politikasının Kemalistlerle işbirliği olduğunu bildiği için kararlılıkla hareket etmektedir.

Stalin'in Lenin'e yolladığı notun hemen evvelindeyse Nerimanov'un Lenin'e yolladığı ilginç mektup bulunmaktadır:

"Aziz Vladimir İlyiç:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Temsilci Heyeti, bizim temsilcimiz Behbud Şahtinski ile birlikte Moskova'ya geliyorlar. Ben burada Türkiye temsilcileri ile geniş ve etraflı görüşmeler yaptım. Ben, Türklerin İngiltere'ye karşı çıkarak kendi kaderlerini tertemiz bir gönülle bize bağlamak istediklerinden asla şüphe etmiyorum. Onlar için en önemli mesele Ermeni meselesidir. Bu meseleyi kendi lehlerine çözebilmek için azami gayret gösteriyorlar. Ben, Batum ve Arhengilsk hakkında konuştum. Lakin onlar 'Ermeni meselesi bizim ölüm kalım meselemizdir. Eğer biz bu meselede lehimize bir karar alamazsak halk bizim arkamızdan gelmez. Bu yüzden bu meselenin bizim lehimize çözümlenmesi, bizim halk arasında gücümüzü artırır' diyorlar.

Şüphesiz onlar İtilaf Devletleri'nin aleyhindeler. Onlar, bizimle birlikte, İngiltere'ye karşı kanlarının son damlasına kadar vuruşmaya hazırdırlar. Fakat, Moskova, Ermeni meselesi yüzünden Türkleri kendinden uzaklaştırırsa, onlar incinir ve üzülür, İngiltere ile anlaşma yollarını arayabilirler. O zaman nelerin olabileceğini düşünmek gerekir.

Müslüman Doğu dünyasında, Avrupa emperyalizminin esaretinden kurtulmak için ayağa kalkan Türkler, özgürlükleri uğrunda savaştıkları gibi şöhretlerini de gittikçe arttırmaktadır. Mukaddes savaş (Cihad) ilan etmekle biz, kendimizde buna destek vermiştik. Eğer şimdi Türklerden yüz çevirirsek, biz Müslüman doğu milletleri arasında bütün nüfuzumuzu kaybederiz, hem de bizim için felaketli neticeler verebilecek doğu cephesini açmış oluruz. Eğer İngiltere bu durumdan istifade ederek yine de Polonya ve Romanya'nın katılması ile batı cephesi açsa, çok zor bir durumda olduğumuz bu zamanda bizim durumumuzun ne olacağını düşünmek mümkün olmaz.

(...)

Açıkça söylemek gerekirse, Buhara'da, Hive'de ve İran'da

Levent Şahverdi Arşivi

devrimden sonra çok şeyler kaybettik. Fakat bütün bunlara rağmen, doğu halkları size hala inanıyor ve kendi kaderini tayin etmede sizin evvelki fikrinizin, ne zaman hayata geçeceğini öğrenmek istiyor. Şimdi doğuda son derece gergin olan bu durumda biz Türkler ile savaşa başlasak, bu bizim doğu politikalarımızın iflası olacaktır. Eğer batıda durumumuz güçlü olsaydı, biz oluşacak bu durumdan korkup çekinmezdik.

Ben sizi başka bir meseleden de haberdar etmeyi bir borç sayıyorum. Yoldaş Çiçerin, doğu meselesini karıştırıyor. O, Ermeni meselesinde Ermenilerin görüşlerine çok fazla değer veriyor. Ve yalnız Ermeni meselesinden dolayı Türkler ile aramızın bozulmasından nelerin ortaya çıkacağını dikkate almıyor. Ben kesin olarak söylüyorum: Kafkasya'da, Gürcistan'da ve Dağıstan'da oluşmuş şimdiki durumdan Azerbaycan'ı kesin olarak elimizde tutmak istiyorsak biz ne pahasına olursa olsun Türkler ile güçlü bir ittifak kurmak zorundayız. Ben tekrar söylüyorum bu ittifak bize bütün Müslüman doğuyu verir. Ve bunun sayesinde ışıksız doğu politikamız neticesinde oluşmuş genel memnuniyetsizlik ortadan kalkar ve bu yolla biz fitne silahını İngiltere'nin elinden almış oluruz." [256]

Nerimanov'un yaklaşımı yalnızca milliyetçi değil, maceracılıkla malul olsa da, Türkiye'yi kaybetmenin maliyetlerini göstermek açısından fazlasıyla işe yaramıştır. Lenin ve Stalin'in, Moskova-Ankara ekseninin dağılma olasılığını bertaraf etmek için birlikte ve ortak akılla hareket ettikleri bir sırada Nerimanov'un mektubunun onlara "cesaret" verdiğini düşünmememiz için bir neden bulunmuyor.

Yeri gelmişken, Sovyetlerin Kafkasya ve dolayısıyla Türkiye politikasını mutlak olarak kontrol altında tutan Lenin ve Stalin'in, görüşmeler için Moskova'da bulunan Türk heyetinin tamamı tarafından Bolşeviklerin içindeki "merkez hizip" olarak değerlendirildiğini not etmek gerekiyor. Biliyoruz, batılı tarihçiler, büyük ölçüde Trotskiy'nin tanıklığında, Stalin'in ikincil, hatta üçüncül dereceden bir yönetici olduğunu ileri sürmekten hiç bıkmadı; öyle ki daha sonraları Stalin ve ekibi bu tahrifatı düzeltmek için abartılı

256 Hüseyin Adıgüzel, Atatürk, Nerimanov ve Kurtuluş Savaşımız, İleri Yayınları, 2004, s. 103.

Levent Şahverdi Arşivi

ve gereksiz unsurlar eklemek durumunda kaldı "resmi tarih"e. Oysa Ankara'ya Ali Fuat'ın, Rıza Nur'un ve diğerlerinin yazdıkları çok açıktır: Stalin, Lenin'in en yakın çalışma arkadaşıdır ve bu ikisi parti içindeki dengelerde bir adım öne çıkmışlardır.

Bunu kavramaları önemlidir. Bolşevizm hakkında 1920'de Karabekir'in *"şimdiye kadar Bolşeviklerin hakikî programını ve ayrıca alemi İslam'içindeki programlarını okumadık. Ahiren Trabzona Rusça bir program geldi. Tercüme edilmektedir. Alınınca aynen ve şifre ile takdim edilecektir. Maahaza bu babdaki mütalaamız da bervechi- atidir: Memleketimiz kapitalist değildir. Zürra memleketidir. Fabrikalarımız da yoktur. Emperyalist olan İngiltere ve Fransa alemi islamı Asya'da ve Afrika'da boğmuş ve her yerde esir mertebesine girmiştir. Binaenaleyh Bolşevik gayelerinde bir milletin diğer millet toprağına göz dikmesini ve emperyalizm tahribatının yıkılarak umum milletleri kardeş gibi yaşatmak varsa biz emperyalist olan bu devletlerin ve hassaten İngilizlerin düşmanıyız ve bu noktalarda Bolşeviklerle nihayete kadar beraberiz"*[257] diye yazacağı kadar bilgisiz olan bir ekibin kısa sürede tek ülkede sosyalizm hedefine angaje olan Bolşeviklerin dünyasını kavramış olmaları ancak güçlü siyasi sezgilerle açıklanabilir.

Ankara'dan bakıldığında, Sovyet Rusya'nın çizgisini Lenin ve Stalin belirlemektedir.

Nitekim 16 Mart anlaşması, bu ikilinin girişimleriyle sağlama alınıyor. Sonrasında anlaşmanın hemen ardından Taşnakların Erivan'ı ele geçirerek Sovyet iktidarını tehdit ettikleri sırada Ankara'nın karşı devrimci hükümetle ilişkiye geçmesi yeni bir krize yol açsa da, sıkıntı kısa sürüyor, 2 Nisan'da Kızıl Ordu, Erivan'a giriyor ve Bolşeviklerle Kemalistler, birbirleri adına (da) sınır güvenliğini tesis etmiş oluyor.

13 Kasım 1921'deki Kars Anlaşması ile Kafkasya gerilimi tamamen sonlanıyor.

Ancak buraya kadar söylenenler yeterli değil. Özellikle Ankara'nın Azerbaycan'ın Sovyetikleştirilmesi tercihinin ne kendisi ne de sonuçları hafife alınabilir. Bolşeviklerin elindeki bir Azerbaycan'ın yalnızca Ermenistan'la olan sınır sorununun

257 Kazım Karabekir; age, s. 623.

Levent Şahverdi Arşivi

çözümünü kolaylaştırması değildir Kemalistleri bu tercihe yönelten. Komünizme dönük düşmanlığından zerre kuşku duyulmasa da, Sovyet Rusya ile ilişkilerde çoklukla gerçekçi bir tutum alan Kazım Karabekir'in dediği gibi, Sovyetlerin Bakü'süz ayakta kalmasının neredeyse imkansız olduğu açık. Bir dostluk ya da geçici müttefiklik ilişkisi kurulacaksa, Bakü'nün Bolşeviklerin elinde kalmasının kabullenilmesi gerekiyor. Dahası Sovyet iktidarı ile daha erken tanışan Bakü'nün yalıtılmaması için Azerbaycan'ın Bolşevikleştirilmesi elzem.

Bakü, 1920'de neftçilerin, yani petrol işçilerinin yoğun olarak yaşadığı kozmopolit bir kent. Türklerin yanı sıra, Gürcüler, Ermeniler, Yahudiler bölgenin açık ara en gelişmiş kentinde özel bir siyasal-kültürel iklimin ortaya çıkmasına neden oluyordu. Kuşkusuz bu iklimin peşinen komünistlere yarayacağını söylemek saçma. Etnik ve dinsel bağnazlık nedeniyle birleşik bir proleter hareket yaratmak çok da kolay değildi. Kaldı ki, kentte büyük yatırımı olan uluslararası tekellerin gölgesi de düşmüştü Bakü'ye. Stalin, Bakü'nün bir Azerbaycan gerçeği olmadığını zaten bu yüzden söyleme gereği duymuştu:

"Bakü, Azerbaycan'ın rahminden doğmadı; Nobel, Rothschild, Whishaw ve diğerlerinin çabalarıyla yükselen bir üstyapıdır o."[258]

Oldukça geri bir coğrafyada "yalnız" bir kent olarak düşünmek gerekiyordu Bakü'yü. Sayısı yüz binlere ulaşmış proletaryası ile Bakü'yü kontrol edebilmek mümkündü ama onu bu yalnızlıktan çekip çıkaracak olan Azerbaycan'ın Sovyetikleşmesiydi. Nitekim bir ara Kafkasya'daki tek Sovyet noktası olan Bakü, bu özelliğini koruyamamış ve İngilizlerin Türklerin desteğiyle vurduğu darbeyle düşmüş, kentteki komünistler katledilmişti.[259]

Bu nedenle Turan sevdalısı stratejilerin ilk açılım alanı olan Azerbaycan'ın Mustafa Kemal'in kurtuluş ve kuruluş ölçeğinin dışında kalması, hangi gerekçeye bağlanırsa bağlansın, dönemin devrimci hedefleri açısından büyük değer taşıyor.

258 J. V. Stalin; *Collected Works*, Cilt 5, s. 47.

259 İngilizler 17 Kasım 1918'de Bakü'yü işgal etti. En önemli icraatları, Bakü Sovyeti tarafından millileştirilen arazi ve işletmeleri yeniden özel mülkiyet haline getirmek oldu. Buna paralel olarak kentteki Bolşevikleri yakalayıp öldürüyorlardı.

Levent Şahverdi Arşivi

Anadolu'daki mücadelenin penceresinden bakarak verilen bir karar bu kuşkusuz. Sovyet tarafındaki "Türk" unsurlar, hatta komünist hareketimizin doğumuna denk düşen kadrolar arasında daha ötesine bakanlar olduğu açık. Doğal da... Ne demiştik, devrim yayılır; devrimci bu yayılmaya enerji aktarmak ister, ancak devrimlerin gücünün çoğu kez sınırlı olabileceği gerçeği bazen unutulur.

Bolşeviklerin Müslüman-Türk coğrafyasında kendilerine bağladıkları kadrolar Moskova ve Petrograd merkezli bir Sovyet iktidarından heyecan duymuyor, devrimin doğuya doğru yayılmasını samimiyetle istiyorlardı. Ancak ideolojik-siyasal formasyonları bu isteği sağlıklı bir biçimde yönetebilmeleri için uygun değildi. Kimisi işe Büyük Azerbaycan ile başlamak istiyor ve Sovyet yönetiminin İran'a daha cesur ve perspektifle bakması için kulis yürütüyordu. Nerede dünya devriminin çıkarları bitiyor nerede enternasyonalizmle soslanmış milliyetçilik başlıyor, belli değildi. İran, Afganistan, Hindistan ve Çin'i kapsayacak bir Doğu Devrimi'nde Anadolu'daki hangi kuvvete bel bağlanabileceği konusunda da ciddi bir kafa karışıklığı söz konusuydu. Bu bağlamda Mustafa Kemal'e odaklananların yanı sıra, Enver'e bel bağlayanlar ve nihayetinde paşalardan tamamen bağımsız bir komünist harekete yaslanmak gerektiğini düşünenlere de rastlanıyordu. Her durumda, 1920-21 yılları Moskova ve Ankara'nın kendi yayılmacılarını dizginlemek için kararlılıkla hareket ettiği bir dönemdi.

İlginç olan, yayılmacıların her iki tarafta da Türkçü karakter taşımasıydı.

Önce hep beraber Azerbaycan'ın Bolşevikleştirilmesi için işbirliği yaptılar. Kemalistlerin aktif katılımı olmaksızın bunun mümkün olmayacağı söylenebilir. Örtülü operasyonlar yapmakta pek mahir Kazım Karabekir'in 13 Nisan 1920'de Ankara'ya yolladığı uzunca mektupta yazdıkları yeterince aydınlatıcı olmalıdır:

"Kızılların bu hareketi yapmasına mukabil biz de Ermenistanı çiğnemekle beraber Azerbaycanı ayaklandırmayı ve komünist kudreti idaresinin teessüsünü taahhüt ederiz. (...)

Bu istihzarat yapılmakta ve ikinci (b) fıkrasındaki muhaberat icra edilmekte iken Azerbaycan dahilindeki komünist partisinin şiddetli harekat ve asarı istihzaratı başlamalı ve bunda da mesela

Levent Şahverdi Arşivi

ricalinin ve yeni gelen Rus amiralinin suikastle itlafı ve herhalde Ingiliz nüfuzunu şiddetli kırıp bazı ricali tedhiş ve fikirlerini imale gibi kafi teşebbüslerde de bulunmalıdır." [260]

İşbirliği 27 Nisan 1920'de sonuca ulaştı ve Azerbaycan'da Sovyet egemenliği sağlandı. Aynı sırada Gürcistan'da da mücadele sürüyor ve Türkiye ile olan tartışmalı sınır noktaları ve stratejik kent Batum nedeniyle Azerbaycan başlığından daha zor bir süreç işliyordu. Azerbaycan'ın Sovyetikleştirilmesinden yalnızca bir gün önce Mustafa Kemal'in Sovyet yönetimine yolladığı mesaj bu açıdan önemsenmelidir:

"Bolşevik güçleri Gürcistan üzerine askeri harekat yapar ya da izleyeceği politika ve göstereceği etki ve nüfuz ile Gürcistan'ın da Bolşevik birliğine girmesini ve içlerindeki İngiliz güçlerini çıkarmak için bunlara karşı harekata başlamasını sağlarsa, Türkiye Hükümeti de emperyalist Ermeni Hükümeti üzerine bir askeri harekatı yönetmeyi ve Azerbaycan Hükümeti'ni de Bolşevik devletleri grubuna sokmayı yükümlenir." [261]

Bu kısacık pasajdan bir sürü sonuç çıkarmak mümkün ama özeti, *"Ermenistan sorunumuzu çöz, Kafkasya'da Sovyet düzenini kur"*dur.

Azerbaycan'da Sovyet iktidarı tesis edilmiştir. Lenin-Stalin bir tarafta, Mustafa Kemal-Karabekir diğer tarafta "tek ülkede sosyalizm" stratejisiyle uyumlu bir pratik izlerken, başkaları daha büyük hedeflere göz dikmekteydi. Bunlardan biri Sultan Galiyev'di. Galiyev Sovyetikleştirilen Azerbaycan'ın komünizmin Asya'daki ilerleyişi için büyük bir sıçrama tahtası olacağını düşünmekteydi. Galiyev, bir koldan Çin'e, Tibet'e, Afganistan ve Hindistan'a sokulan komünizmin, aynı zamanda Azerbaycan üzerinden İran, Türkiye ve Arap coğrafyasına ilerleyeceğini düşünüyordu.[262] Lenin ve Stalin, doğuya doğru ilerledikçe ideolojik kudreti azalan devrimin, Sovyet Rusya'nın yaşaması için gerekli bir coğrafyada tutunması için uğraşırken, birileri onu Çin Hindine kadar taşıma derdindeydi. Kemalistlerle işbirliği konusunda en ısrarlı isimlerden eski

260 Kazım Karabekir; age, s. 622.
261 Stefanos Yerasimos; age, s. 223.
262 Alexandre Bennigsen; age, s. 54.

Levent Şahverdi Arşivi

milliyetçi, yeni Bolşevik Nerimanov bile Azerbaycan merkezli bir "doğu devrimi" arayışındaydı. Öyle ki bu işlevi yerine getirebilmesi için Azerbaycan'ın "bağımsız" bir ülke olması gerektiğini bile söylemekteydi.[263]

Uzun öykü... 1934-1937 arasında Sovyetlerin Doğu Cumhuriyetlerinde milliyetçilikten devşirilme yöneticilerin büyük bölümünün tasfiye edilmesi bir rastlantı değildir. Bu unsurların Bolşevik partinin merkezindeki tasfiyelerin konusu olan Trotskiy, Zinovyev, Buharin, Radek gibi isimlerle ne kadar bağı olduğu ayrı bir konu ancak siyasi mücadeleler tarihi, takıntılı bir muhalif konumlanışın en olmayacak birlikteliklere bile zemin sağlayabileceğini gösteriyor. Sonuçta, "birleşik muhalefet" tezlerinden bağımsız olarak, Azerbaycan, Özbekistan, Türkmenistan ve diğer cumhuriyetlerde 1930'lardaki tasfiyelerin kaçınılmaz olduğunu söylemek durumundayız. Sosyalizmin kurulması doğrultusunda büyük hamleler gerçekleştirirken, Sovyetler Birliği'nin büyük bir nüfus ve geniş bir alanı boşluklar nedeniyle mahkûm olduğu milliyetçi kadrolara emanet etmesi söz konusu olamazdı. Bu bağlamda, Azerbaycan'daki fiili Hümmet Partisi iktidarı bu tasfiyeler sırasında sonlandırılmış oldu.

1921 yılının 16 Martı'ndaysa *"olağanüstü zor koşullarda, iki taraf arasındaki gerginliğin askeri bir çatışmaya dönüşmesine ramak kalmışken"*[264] Moskova anlaşması imzalanıyor ve Türk-Sovyet ilişkilerinin Azerbaycan'la açılan Kafkasya defteri, Gürcistan geriliminin çözümüyle kapanıyordu.

263 Bu anlamda Nerimanov'un sonradan Türk milliyetçiliğinin gözde isimlerinden biri olmasına şaşırmamak gerek.

264 Gözde Somel; age, s. 121.

Levent Şahverdi Arşivi

25

Sovyetler Anadolu'da Karar Veriyor

Meryem-Mariya Suphi'ye...[265]

Sovyet iktidarı batıdaki sınırlarını 18 Mart 1921'de Riga'da Polonya ile imzalanan anlaşmada netleştirdi. Doğudaki belirsizlik ise 16 Mart 1921'de Türkiye ile varılan anlaşmayla büyük ölçüde sona erdi. Tek ülkede sosyalizm, sağını ve solunu sağlama almış bulunuyordu. Devrimin yayılma umudunu bir süreliğine rafa kaldırarak...

Böyle bir umut var mıydı?

Batıda vardı kuşkusuz; olmaması mümkün değildi. Heyecan verdi, yükseldi, inişe geçti ve sönümlendi. Yerini daha gerçekçi politikalara bıraktı.

Peki doğuda ve hemen yanı başındaki Türkiye'de?

Bolşevikler arasında sosyalist iktidarın Türkiye için güncel bir seçenek olduğunu düşünenlerin hiçbir zaman ağırlığı olmadı. Onlar devrimciydi, hepsinin aklına illa ki düşmüştü böyle bir olasılık ancak Sovyet iktidarının 1919 ya da 1920'de bu seçeneği zorlayan

265 Komünistti... TKP'nin Anadolu'ya geçmek isteyen kadroları arasındaydı. Trabzon'da Mustafa Suphi'nin karısı olduğu için kayığa bindirilmedi. Gözü dönmüş gerici güruh, onu barbar eğlenceleri için ayırmıştı. Sonraları delirerek öldüğü-öldürüldüğü söyleniyor. Yoldaşları ile birlikte ölme hakkı elinden alınan bu komünist kadın "feodal" bir kültürün etkisi altında yoldaşları ile birlikte anılma hakkını da kaybetmişti. Neredeyse yüz yıl sonra saygı, utanç ve öfkeyle yoldaş...

Levent Şahverdi Arşivi

bir politikaya yöneldiğini söyleyebileceğimiz hiçbir kesit yok. Kemalistlerin söz konusu seçeneği daha fazla ciddiye aldığını söylemek bile mümkün. Doğaldır, Ankara merkezli bir hegemonya mücadelesi sürmektedir. Ancak Mustafa Kemal'in komünizm kaygısını da abartmamak gerekir. Özellikle Kazım Karabekir ile yazışmalarına dikkatle bakıldığında, Mustafa Kemal'in Anadolu'da Bolşevik düşünce ve örgütlenmenin yayılmasından çok, Sovyet yönetiminin Anadolu'nun Bolşevizasyonu konusunda yüksek beklentiye girmesinin yol açacağı türbülanstan endişelendiği görülmektedir.

1921 sonrasındaysa, karşılıklı bir mutabakat olduğu ortadadır. Ankara ve Moskova'da birbirinin otoritesini kabullenmiş iki iktidar, kendi "kurucu" misyonlarına odaklanmıştır. Zaman zaman gözlenen farklı tutumların taktik manevraların ötesine geçmediği ortadadır. Örneğin, 1922 yılında özellikle Yunanistan karşısında elde edilen askeri ve siyasi başarının ardından Kemalistlerin Kafkasya'daki faaliyetlerinin artması üzerine Bolşevik Parti'nin Kafkasya Bürosu, parti yönetimine, buna karşılık olarak, Anadolu'daki komünist harekete desteğin güçlendirilmesini önermiştir.[266] Sovyet komünistlerinin, daha sonra da, Türk hükümeti üzerindeki baskıyı artırma ihtiyacı hissettikleri her kesitte, benzer bir davranış içine girdiğini ve TKP'ye daha agresif politikalar önerdiklerini biliyoruz.

Ancak, Avrupa'ya devrimci bir yükselişin damga vurduğu 1917-1923 yılları arasına yerleşen Milli Mücadele'nin hiçbir evresinde Sovyetler Birliği kararlı ve iyi çalışılmış bir "Sovyetik Anadolu" stratejisi geliştirmedi. İşin gerçeği, 1923'ten Sovyetler Birliği'nin yıkıldığı 1991 yılına kadar da Sovyet dış politikasında sosyalist bir Türkiye projeksiyonu hemen hiç olmadı. İlerleyen zamanlarda Sovyetler Birliği'nin kapitalist dünyanın neredeyse tümünde "devrim" fikrini terk ettiğini söyleyebilsek de, Türkiye Cumhuriyeti'nin 70 yıllık bir kesitin tamamında, deyim yerindeyse kapitalizme terk edilmesi önemsenmelidir. Cumhuriyet'in kuruluşunu takip eden uzun dönem Sovyet yönetiminin Türkiye ihtiyatlılığının nedenlerini, niçinlerini, sonuçlarını bir kenara koyacak olsak bile, bütün

266 Bülent Gökay; age, s. 35.

Levent Şahverdi Arşivi

dünyanın devrimci gelişmelerle sarsıldığı 1917-1923 arasındaki bu stratejik tercihi kolaycı açıklamalarla geçiştirme lüksümüz bulunmuyor.

Temel yanıt belli... Sovyet Rusya, tek ülkede sosyalizmin kuruluşu mücadelesinde, Mustafa Kemal Türkiyesi'ni İngiliz emperyalizmini Sovyetlere müdahaleden uzak tutacak bir etmen olarak gördü ve gereğini yaptı. Ayrıca Türkiye'nin, Sovyetlerin Müslüman bölgelerinde işçi iktidarının otoritesinin kurulması ve konsolidasyonunda yardımcı olabileceğini sezdi. Bunların karşılığında Ankara hükümetine, işgale karşı mücadelede askeri ve ekonomik, iktidar tekelini oluşturmada siyasi destek verdi.

Bu desteğin daha iyi anlaşılması için genellikle göz ardı edilen bazı ayrıntıları görünür kılmak gerekiyor.

Kimi "bilinmez"leri olsa bile, Mustafa Kemal'in, 1917 yılına bir asırlık siyaset deneyini sıkıştıran Bolşevikler açısından kolaylaştırıcı birçok yönü olduğu muhakkaktı. Her şeyden önce Mustafa Kemal, "kavga" edeceği coğrafyayı baştan ortaya koymuş, bu alanın dışına çıkmayacağını belli etmişti. Sınırların belirsizleştiği, birçok bölgede otoritenin sürekli el değiştirdiği bir dönemde, el kuvvetlendirici kimi denemeleri saymazsak, Mustafa Kemal'in yayılmacı bir pratikten uzak durmasının Sovyetler açısından ne denli rahatlatıcı olduğu ortadadır. Anadolu'da siyaset yapan ya da yapmaya niyetlenen neredeyse başka hiçbir aktör Moskova'ya bu türden bir "güvence" vermiyordu.

Bununla bağlantılı olarak, Mustafa Kemal'in, yayılmacı bir pratiğin zorunlu olarak başvuracağı İslamcılık ve Türkçülükle mesafesini koruması Sovyet yönetiminin elini yalnızca antikomünist Türkçü ve İslamcı unsurlara değil aynı zamanda, Bolşevizme milliyetçiliği ve İslamcılığı eklemlemek isteyenlere karşı da güçlendiriyordu. Unutmayalım, Stalin, Bolşevik Parti içinde sınıf temelini göz ardı edip ulusal çıkarlardan söz edenler olduğunu vurgulayıp *"komünizmden zaman zaman Pan-İslamist, Pan-Türkist biçimler alan burjuva demokratik milliyetçiliğe sapıldığı"*nı söylerken boşa konuşmuyordu.[267]

Partinin içinden söz ediyor Stalin. Gözünü bütün "Türk

267 J. V. Stalin; *Collected Works*, Cilt 5, s. 313.

Levent Şahverdi Arşivi

dünyası"na dikip, Müslümanlık ile komünizm arasında organik bağ olduğundan dem vuranlardan...

Daha önce de vurguladık, geniş bir coğrafyada devrim bu unsurlara yaslanmak zorundaydı.

Yaslanmalı ama denetlemeli, dönüştürmeli...

Düşünsenize Mustafa Kemal'in de Enver türünden biri olduğunu! Emin olabiliriz ki, Sovyetler tereddüt ederdi böyle birini desteklerken ve büyük olasılık başka arayışlara girerdi. Tehdit açık; Sovyetlerin doğusu genişleyeceğim derken çökecek zayıflıkta. Mustafa Kemal Pan-Türkizmin hevesini kursağında bırakan bir kararlılıkla Türkiye'yi kapatırken, Sovyetlerin de muhafaza altına alınmasına yardımcı oluyordu.

Sovyetleri Mustafa Kemal'e odaklayan bir başka neden, onun Rusya'daki iç savaşın tarafı olan karşı devrimci unsurlarla teması reddetmesiydi. Belki Osmanlı savaş yorgunuydu, Rusya'daki iç savaşa asker yollamak zaten gündem dışıydı ama öte yandan Rus karşı devriminin az buz siyasi ve askeri ağırlığı yoktu. Öyle dönemler oldu ki Bolşeviklerin "kaybetmesi" güçlü bir olasılık haline geldi. İşte Mustafa Kemal'in bu anlarda bile karşı devrimci generallere, kara baronlara yüz vermediğini Lenin ve Stalin'in asla unutmayacaklarını tahmin edebiliriz.

Mustafa Kemal'in bu titizliği Kafkasya'da elden bıraktığı örnekleri, stratejik değil taktik açılımlar olarak değerlendirmek mümkün. Kaldı ki, Sovyet iktidarı bile bir ara batı cephesinde başı sıkıştığı için Kafkasya'da burjuva unsurlarla geçici anlaşmalara gitmişti.

Sovyetler tarafından bakıldığında Mustafa Kemal'in ajandasının diğerlerine göre açık olması da bir başka kolaylaştırıcı faktördü. Bir dönem Moskova'nın temas kurduğu Karakol'un ya da Enver ve çevresinin nasıl bir perspektifle hareket ettikleri, hangi güçleri etrafında topladıkları meçhuldü. Karakol'un liderlerine ilişkin rivayetlerin bu örgütün üzerine soru işareti düşürdüğü açıktı. Mustafa Kemal, kendini İstanbul'un dışına atıp başka güçlerin etkisinin çok zayıf olduğu bir kente yerleşerek, diğer aktörlere göre bariz bir üstünlük kuruyordu.

Bolşevikler Mustafa Kemal'in komünizme açık olmadığını hemen kavramış ve bu bağlamda boşa kürek çekmemişlerdi. Öte

Levent Şahverdi Arşivi

yandan onun emperyalist işgal ve İstanbul hükümetine karşı konumlanışındaki kararlılığın da farkındalardı. Hilafet, hatta Cumhuriyet konularındaki perspektifini gizlese de Bolşeviklerin Mustafa Kemal'in seküler bir devrimci olduğunu fark etmemeleri olanaksızdı. Yıllar sonra Nutuk'ta Ankara'da şekillenen iktidarı "kuvvetler birliği"nin karakterize ettiğini söyleyen Mustafa Kemal'i kimileri yeterince devrimci bulmayabilir ama unutulmamalı ki, kurucu süreç devrimci yöntemlerle yol alıyordu ve başka bir sınıfsal temelde benzer yöntemlerle hareket eden Bolşevikler Anadolu'da yaşananları okuyamayacak kadar deneyimsiz değildi. Mustafa Kemal'in *"Sonra, Osmanlı hanedan ve saltanatının devam ettirilmesine çalışmak, elbette Türk milletine karşı en büyük kötülüğü işlemekti. Çünkü, millet her türlü fedakarlığı göze alarak bağımsızlığını kazanmış olsa da, saltanat sürüp gittiği takdirde, bu istiklale kazanılmış gözüyle bakılamazdı. Artık, vatan ve milletle hiçbir vicdan ve fikir bağlantısı kalmamış bir sürü delinin, devlet ve milletin bağımsızlık ve haysiyetinin koruyucusu konumunda bulundurulmasına nasıl göz yumulabilirdi"* sözlerinin sonradan uydurulmuş bir resmi tarih girişimi olduğunu söylemek insafsızlık olacağı gibi, Türkiye'de neyin gelmekte olduğunu olayların içindeyken anlamak da o kadar zor değildi.

Evet Mustafa Kemal'i Bolşeviklere seküler bir yaklaşım da bağlıyordu. Lenin, *"burjuva demokrat kurtuluş hareketlerini desteklemeliyiz"* derken din adamlarına ve diğer etkili gerici ve çağdışı unsurlara karşı mücadelenin de ihmal edilmemesi gerektiğini vurgulamıştı. Pan-İslamizm özellikle tehlikeliydi, emperyalizme karşı mücadeleyi mollaların, hanların, toprak sahiplerinin etkisini artırmak için kullanmak isteyenlere karşı uyanık olmak gerekiyordu.[268]

Daha önce vurguladığım gibi, bu uyanıklık yalnızca Sovyetlerin dışı için değil içi için de gerekliydi. Ve Mustafa Kemal, Anadolu'da din adamları ile işbirliğinin kaçınılmaz olduğu bir mücadele içinde onların hareket alanını kısıtlamak için sürekli önlem alan ve fazla cüretli davrananları budayan bir yaklaşım geliştirerek diğerlerinden bu konuda da ayrılıyordu.

Öte yandan, Bolşeviklerin Mustafa Kemal ve hareketine ilişkin

268 V. I. Lenin; *Collected Works*, Cilt 31, s. 149.

Levent Şahverdi Arşivi

değerlendirmelerde gerçeklikten uzaklaştığı da söylenemezdi. Ankara'nın eninde sonunda İngilizlerle anlaşacağı ortadaydı, bu yalnızca Milli Mücadele'nin sınıf karakterinin ya da Mustafa Kemal'in ideolojik yönelimlerinin sonucu değildi. Uluslararası güçler dengesi başka türlüsüne izin vermiyordu. Sovyet Rusya'nın İngiltere ile anlaşmak için her yolu denediği bir dönemde burjuva devrimcilerinin bu arayışında şaşırtıcı bir taraf bulunmuyordu. Önemli olan, İngilizlerle anlaşmanın Sovyetlerin çıkarlarına vereceği zararın sınırlanmasıydı.

Zaten gerek Türkiye, gerekse SSCB ekonomik açıdan birbirlerine bel bağlayamazdı; her ikisi de diğer batılı ülkelerle ekonomik ilişkiyi geliştirmeye mahkûmdu. Bu arayışın zorunluluğunu görmemek siyasal körlük anlamına gelirdi, velhasıl Ankara ve Moskova'da ipler "siyaset ustaları"nın elindeydi, bu tür bir yanlış anlama söz konusu bile değildi.

Sovyet yönetiminin Ankara'dan esen dostluk rüzgarlarında zaman zaman hissedilen *"biz de bolşevizme inanıyoruz"* abartısına pek prim vermediği de ortada. Bakü Doğu Halkları Kurultayı'nda İbrahim Tali'nin fazlasıyla "sol"daki bildirisinin Moskova'yı pek etkilememesi buna iyi bir örnektir. Tali'ye kalırsa Anadolu'daki hareket asla burjuva karakterde değildir ve kaderini Üçüncü Enternasyonal'e bağlamıştır. Gerçekte Ankara'nın Sovyet yönetiminin dostluğu için bu tür zorlamalara gereksinim duyması saçmaydı, Lenin başta olmak üzere, etkili Bolşevikler kararını vermişti. Onları asıl "bolşevizm kılığına girmiş milliyetçilik" ürkütüyordu!

Kuşkusuz kimi kesitlerde Ankara'nın tercih ettiği dilin diplomatik bir anlamı oluyordu. Örnek olsun, Türk-Sovyet ilişkilerinin alabildiğine gerginleştiği bir sırada, 14 Aralık 1920'de Mustafa Kemal'in Stalin'e yolladığı mesajın üslubunun içeriği fazlasıyla güçlendirdiği açıktı: *"Yeryüzü sömürücüleri, bugün maalesef yapabildiklerinin aksine, bu iki grup emekçiyi siyasal ve ekonomik bakımlardan karşı karşıya getiremediği gün hükümranlıklan son bulacaktır. Kuşkum yoktur ki, Müslüman halklara karşı izlemekte olduğunuz liberal siyaset olumlu sonuçlar doğuracak, Rusya, ortak düşmanlarımızın aramıza serpmekte olduklan bütün anlaşmazlıkları ortadan kaldıracak ve kapitalizmin yok edilmesi*

Levent Şahverdi Arşivi

için zorunlu olarak Batı emperyalizmini yıkmayı başaracaktır. Bu umut içinde, sayın Yoldaş, içtenlikle."

Türkiye'de resmi tarih yazımının düzeltilmesi iddiasıyla yola çıkan ve hızla yeni ve çarpık bir tarih anlayışını resmileştiren liberallerin Ankara'daki saflaşmayı Mustafa Kemal'in otoriterliği ve bu otoriteye boyun eğmeyen demokratlar olarak tasvirindeki sakillik apaçık ortada. Ancak yine de zamanında Sovyet yönetiminin Mustafa Kemal'e yaklaşımda belki de en az "dert" ettiği konunun bu olduğunu not düşmekte yarar bulunuyor. Tersine, Bolşevikler bu otoritedeki olası bir zayıflamadan endişe duyuyorlardı.

Bolşeviklerle Kemalistlerin yakınlaşmasının dönemin koşullarının ürünü olduğu ortada. Bununla birlikte, dönemin koşulları dendiğinde geçici-uçucu bir olgudan söz edildiği izlenimi ortaya çıkıyor. Ele aldığımız dönem "tarihsel" bir dönemdir, birkaç yıla bir asrı etkileyecek gelişmeler sığmış, irili ufaklı bir sürü aktör saflaşmış, saflaşmaya zorlanmıştır. Dolayısıyla Kemalist-Bolşevik yakınlaşması kaçınılmaz olarak tarihsel bir anlam da taşımakta, bazı rastlantıların ya da "hata"ların ürünü olmanın ötesine geçmektedir.

Bir görüşe göre Ankara-Moskova hattının kurulmasına neden olan İngiltere'nin öngörüsüzlüğüdür. Örneğin, Amerikan Yüksek Komiseri Bristol Dışişleri Bakanlığı'na 2 Eylül 1920'de yolladığı notta *"Elde edebildiğim bilgiye gore, Türkler Bolşevikliğe sempati beslemiyor. Bolşeviklere katılmak istemiyorlar, ancak Yunan ve Avrupa saldırganlığına karşı kendilerini korumak için son çare olarak Bolşevik yardımını arıyorlar. Bolşeviklik, Türkiye'de yayılırsa sanıyorum bunun suçluları başta Büyük Britanya ile Yunanistan, daha az derecede Fransa ve İtalya olacaktır"*[269] demektedir. Söyledikleri doğrudur. Ancak Bristol'un anlamadığı ve anlayamayacağı, kendi ülkesi dahil emperyalistlerin rasyonal düşünceye değil kâr arayışının kontrolden çıkardığı aç gözlülüğe itibar ettiğidir.

Evet, İngilizler bir değil, onlarca hata yaparak Mustafa Kemal'in elini güçlendirmiş, dahası onu Sovyet Rusya'yla yakınlaşmaya yöneltmiştir. Ancak emperyalizm budur. İngiliz ve Fransız barbarlığı (ve akılsızlığı) Almanya'nın 1919-1923 arasında sürekli olarak

[269] Orhan Duru; age, s. 100.

Levent Şahverdi Arşivi

sosyalist devrimin nefesini ensesinde hissetmesinin de temel nedenlerindendir. Emperyalistlerin, kapitalistlerin hesap hatası yapması kaçınılmazdır, çünkü tekellerin egemenliğinde rasyonel hemen hiçbir şey yoktur. Bu anlamda *"İngilizler bunu yapmasalardı Anadolu'da şu olurdu"* diye akıl yürütmenin bir noktadan sonra bizi "emperyalizm olmasaydı" türü bir sonuca ulaştırması kaçınılmazdır. Geride bıraktığımız bölümlerde İngilizlerin Anadolu'da milli mücadeleyi nasıl tetiklediğine yeterince değindim; bu tür hatalar emperyalizme içkindir.

Moskova, emperyalizmin Türkiye'yi Bolşevizmle yakınlaşmaya zorladığını elbette biliyordu. Dediğim gibi bir noktada İngilizlerin Ankara'daki yeni otorite ile el sıkışacağını da... Bu kabulleniş ve anlaşmanın Sovyet Rusya'nın güvenliğine zarar vermemesiydi dert ettikleri. İlginçtir, uluslararası işçi hareketinin Sovyet iktidarına mesafeli bölmesi bu süreçte *"Kemalistler emperyalizmle anlaşacak, Sovyet Rusya kazık yiyecek"* diye propaganda yapıyordu. Radek Komintern'in Dördüncü Kongresi'ne sunduğu raporda *"biliyoruz"* diyordu; *"Şu ya da bu milliyetçi kliğe değil, uluslararası emperyalizm tarafından tehdit edilen ezilen yığınları birleştiren tarihin akışına bel bağlıyoruz".*[270]

Yaklaşım doğruydu ancak gerçek şuydu ki, Komintern yönetimine bırakılsaydı, Ankara-Moskova hattında kara kediler cirit atardı. Zinovyev ve ekibi meselenin özünü kavramaktan uzaktı. Daha da fenası konuyla doğrudan ilgili Dışişleri Komiserliğinde de kafalar karışmıştı. 16 Mart 1921 anlaşmasını Çiçerin'in gereksiz inadından kurtaranın Stalin olduğu, onun da Anadolu ve Kafkasya politikasını Lenin'le beraber adım adım ördüğü açık.

Lenin'in, ölümünden önce, Stalin'in Kafkasya'da "hoyrat" davrandığı gerekçesiyle onu "çizdiği" söylenir, bu açık zırvalıktır. Bolşevikler arasında tartışmasız geçen tek bir gün olmamıştır, o onu eleştirmiş, o ona tavır almıştır. Esas olan doğrultudur, Sovyetlerin Doğu politikası söz konusu olduğunda Lenin ile Stalin arasındaki tutarlılık ve işbirliği, insanlığın tanık olduğu en sert siyasi iklim sırasında "hoyrat"lık ya da "kaba"lıkla bozulacak sığlıkta değildi.

Türk-Sovyet anlaşması imzalandı, Lenin görüşmeler sürerken

[270] Karl Radek; age, s. 29.

Levent Şahverdi Arşivi

"Moskova'da Türk delegeleriyle başlayan konferans özellikle sevindirici bir gelişmedir, çünkü Türk hükümetinin temsilcileriyle doğrudan görüşmelerin başlamasının önünde birçok engel vardı ve şimdi burada Moskova'da bir ortak noktaya ulaşma fırsatı doğdu"[271] diyordu. Ve gizli hiçbir gündemleri olmadığını özellikle belirtiyor, Türkiye emperyalizmin en güçlü temsilcilerine dahi boyun eğmediği için onlarla anlaşmayı önemsiyoruz diye ekliyordu. Çiçerin ise bir ara Türk delegelere "neden geldiniz" diye sorup, "en fazla barış anlaşması yaparız ama dostluk yok" diyebilecek kadar anlayışsızdı.

Çok zordu, hem de çok... Tek ülkede sosyalizmin kuruluşuyla ilgili kafa karışıklığı sadece Trotskiy'de olsaydı iyiydi. *"İnanmıyordu"*, aşılırdı. Ancak inanmayan, anlamayan, hayal gören, küçük hesap yapan, kibirine yenik düşen... Herkes oradaydı ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, onlarla birlikte yürüyordu sosyalizme...

Batıda devrim durmuştu, Doğu hareketliydi. Soru ise, Doğu'dan ne anlamak gerektiğiydi. Lenin ve Stalin'e göre Doğu'da devrim bütün bir coğrafyayı etkileyecek, lakin Sovyet düzeni büyük ölçüde yıkılan imparatorluğa denk düşen yaşam alanında sınırlanacak, diğer bölgelerde temelde ulusal kurtuluş karakterini alacaktı. Ancak daha farklı düşünenler vardı. Kafası her zaman karışık Zinovyev'i bir kenara koyuyorum, Sovyet iktidarının milliyetçi, İslamcı aydınlardan devşirdiği parti üyelerinden birçoğu için Doğu'da sınır filan yoktu. Sovyet düzeni Batı'da duvara toslamıştı, zaten Batı'da proletarya devrimci filan değildi, Doğu'da ise sınıfsal çelişkiler keskinleşmemişti, hemen herkes yoksuldu, mazlumdu. İyi kötü bir Sovyet iktidarı ortaya çıkmış, içinde Müslümanların ciddi bir ağırlık taşıdığı devrimci bir ordu, Kızıl Ordu zaferden zafere koşmuştu. Bolşevizmin Petrograd'da sınıf vurgusu ile başlayan yolculuğu Doğu'da daha birleştirici bir kıyafetle bir Büyük Doğu Sovyeti'ne ilerleyebilirdi.Ve bu sayede Devrim'in "Rus merkezli" karakteri ortadan kalkar, Doğu'nun emperyalizm tarafından esarete sürüklenen yığınları ipleri eline alırdı.

Kuşkusuz bu yazdıklarım bir özet, bir ortalama... Ancak sayısız varyantı olan Doğuculuğun kapsamına girebilecek her aktörün bu

271 V. I. Lenin; *Collected Works*, Cilt 32, s. 147.

Levent Şahverdi Arşivi

çerçeve içinde değerlendirilmesi mümkün.

Sovyet yönetimi milliyetçi ve İslamcı aktörlerin Bolşevizmin ve Üçüncü Enternasyonal'in otoritesini kullanarak kendi ajandalarını hayata geçirmeye çalıştıklarının farkındaydı. Sultan Galiyev'in etkisinin büyük olduğu Tatar Cumhuriyeti'nde 1922 yılında Adalet Komiserliği'nin Şeriat Komisyonu kurarak Sovyet yasaları ile Kuran'ın hükümlerini sentezleme girişimi buna tipik bir örnektir.[272] Bir yanlış anlamadan herhalde söz edilemez, iyi niyet filan da söz konusu değildir, düpedüz Sovyet iktidarına yön verilmek istenmektedir.

Bolşevikler bir süre yararlandıkları ve dönüştürmek istedikleri bu unsurları bir noktadan sonra taşımaktan vazgeçmiş ve tasfiyeye yönelmişlerdir. Komünist Enternasyonal'in Dördüncü Kongre tezlerinde Komintern'in otoritesinin istismarına *"Pan-Türkizmi komünist renklerle gizleyen Yeşil Ordu"*yu örnek göstermesi yeterince öğreticidir.[273]

Aynı istismarcı kafanın milliyetçi ve İslamcı perspektifi "dünya sosyalist devrimini kurtarma" söyleminin içine yedirdikleri de unutulmamalıdır.[274] Doğuda sömürgelerde gerçekleşecek büyük devrim batıyı da peşinden sürükleyecek ve tıkandığı düşünülen sosyalist devrim yeniden ete kemiğe bürünecekti. Oysa dikkatli bir göz, Doğucuların dar görüşlü bir milliyetçilikle malul oldukları ve kendi aralarında da rekabet ettiklerini hemen fark eder.

Enternasyonalizm, ancak işçi sınıfının yeşertebileceği bir ideolojidir, geri coğrafyalara dünya devriminin lokomotifi rolünü verme fantezisinin arkasında siyasal, ideolojik ve ahlaki açıdan onarılması imkansız arızalar yatmaktaydı.

Bir yanda Doğu halklarında ortaya çıkan enerjiden yararlanmak, öte yandan bu arızları kontrol altında tutmak bir arada üstesinden gelinmesi son derece zor görevlerdi. Hep vurguladığım gibi, insan kaynakları doğuya doğru gittikçe daralıyordu. Dahası kadro dinamiklerini tutan noktalar için de güvenilir isimler bulmak oldukça güçtü. Büyük etki ve prestije sahip Doğu Emekçilerinin Komünist

272 Alexandre Bennigsen; age, s. 51.

273 Jane Degras; age, s. 387.

274 Söz konusu kadroların önemli bölümünün ateist olmalarına rağmen siyasal islamcı bir tutum almaları özellikle ilginçtir.

Levent Şahverdi Arşivi

Üniversitesi (KUTVa)[275] Asya'nın her köşesinden devrimcilere eğitim veriyor, yeni kurulan komünist partilerin ilk yönetici kuşakları bu okuldaki öğrencilerin arasından çıkıyordu ve kontrol gerçekte Bolşevik Parti'de değildi! Türkiye'den Nâzım Hikmet, Vala Nurettin, Şevket Süreyya gibi isimlerin devam ettiği üniversitenin öğretim kadrosunda Sultan Galiyev, Feyzullah Hocayev, Turar Riskulov, Neriman Nerimanov, Necmeddin Efendiyev-Samurskiy, Ahmed Baytursun ve Mir-Yakub Dulatov gibi isimler yer almaktaydı. Eğiticilerden burada ismini saydıklarımın tamamının Türkçü diye nitelenebileceğini söylemem gerekiyor.

Üniversitenin yönetimine 1924'den başlayarak sayısız operasyon yapıldı. Soruşturmalar, tutuklamalar birbirini izledi. 1936-38 arasında Bolşevizme milliyetçilik ve İslamcılık çalmak isteyenler ile Moskova duruşmaları arasında bir bağ kuruldu. Sovyetler Birliği Komünist Partisi, son derece zayıf olduğu bir zeminde tutunmaya çalışıyordu. Bunda ancak sınırlı bir başarı elde edildiği daha sonra görüldü. Sonuçta, 1920'ler boyunca İttihat ve Terakki, Milli İstiklal, Sosyalist Türkistan Partisi gibi isimlerle gizli örgütlenmelere girişip Türkiye ve İran başta olmak üzere Sovyetler dışındaki ülkelerde de örgütlenmeye çalışan Pan-Türkist, Pan-İslamist çevreler Bolşeviklerin etki alanını kirleterek, Sovyet iktidarının temellerini geniş bir bölgede zayıflatmayı becerdiler.

Sovyet iktidarının ülkenin doğusunda çareyi proletaryanın maddi varlığını güçlendirmekte gördüğünü biliyoruz. Bir yandan Rusya ve Ukrayna'dan bu bölgelere yetişmiş komünist gönderirken, diğer yandan hızlı sanayileşme aracılığıyla toplumsal dokuyu radikal biçimde değiştiren parti, aynı zamanda Rus işçilerinin bu bölgeye transferini özendirerek "milliyetçi" direnci kırmaya çalışıyordu.

Sonuçta, devrimi yayma iddiası bağlamında sol, Sovyetler Birliği'ni içeriksizleştirmek ve sosyalizmden uzaklaştırmak bağlamında fazlasıyla sağcı bir sapmaydı söz konusu olan ve bu sapmanın kendisine Türkiye'de zemin bularak tutunması tehdidine karşı Mustafa Kemal gerçekten de çok büyük bir güvenceydi. Nitekim milliyetçi ve İslamcı Bolşevikler Mustafa Kemal'den pek hoşlanmadılar.

275 KUTVa, 1921 yılında Komintern kararı ile kurulmuştu.

Levent Şahverdi Arşivi

Komintern'de de dünya devriminin merkezinin Doğu olduğu tezini savunanları hüsran bekliyordu. 1920'de sömürgeler meselesi ayrıntısıyla gündeme gelmiş ve Lenin tek ülkede sosyalizm perspektifinin ruhuna uygun tezlerle Enternasyonal'in ikinci kongresine ağırlığını koymuştu. Asya'da komünistlere burjuva milliyetçilerinin başlattığı ulusal kurtuluş hareketlerini desteklemeleri öneriliyordu. Tek tek ülkelerden bakıldığında oldukça sıkıntılı yönler içeren bu yaklaşım dünya devriminin bütünsel çıkarları söz konusu olduğunda gerçek anlamını buluyordu.

Batıda tıkanan sosyalist devrimi doğuda ateşlemek isteyenler, içeriksiz Bakü Kurultayı'nın hemen ardından hayal kırıklığına uğrayacaktı. 1921'de Hintli Roy, Komintern ve batılı partilerin Doğu'daki gelişmelere ilgisizliğini kürsüden protesto etti ama nafile.[276] Bu ilgisizliğin bir nedeni, batıdaki partilerin Avrupa-merkezci kibiriyse, diğer nedeni açık ki, Doğulu komünistlerin çocuksu stratejilerle Komintern'i baştan çıkarmaya çalışmasına karşı gelişen haklı tepkilerdi.

Peki bu tabloda Türkiye Komünist Partisi nereye yerleşecekti? Partinin lideri Mustafa Suphi Bolşevizme yöneldiği andan itibaren Sovyet düzeninin Türk-Müslüman bölmesinin bir parçası olmuş, orada sivrilen diğer aktörlerle yakın mesai yürütmüş, dostluklar kurmuş biriydi. Bununla beraber, Doğu Devrimi'ne ilişkin hayalci beklentiler içine girmemiş, Moskova-Ankara yakınlaşmasının mantığını kavramış, Komintern'in İkinci Kongresi'nde sömürgeler meselesinde Lenin'in çok tartışılan tezlerinin arkasında durmuş ve en önemlisi kendisini hissettirmeye başlayan tek ülkede sosyalizm politikasına soğuk bakmamıştır.

Burada kimse mutlak bir örtüşme aramamalıdır çünkü hep söylediğim gibi o dönem tek bir Bolşevik strateji yoktur. Komintern'in şefi durumundaki Zinovyev ile Lenin arasındaki açı ortadadır. Trotskiy ile Stalin, Kafkasbüro ile Dışişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ile Kızıl Ordu komutası farklı telden çalmaktadır. TKP ile temas halindeki RKP(b) yöneticilerinin Mustafa Suphi'ye birbirinden oldukça farklı tavsiyelerde bulunması da olasılık dahilindedir. Ancak elimizde o dönemin belgeleri, Mustafa Suphi'nin

[276] age, s. 226.

Levent Şahverdi Arşivi

konuşma ve yazıları var; eğer Lenin'in çizgisini baz alıyorsak Mustafa Suphi'nin o çizginin uzağında olduğu söylenemez.

Yine de not etmek gerekir ki, bir komünist olarak Mustafa Suphi, kendi ülkesinde başka bir sınıfsal gücü destekleme görevini anlasa bile, bunu çok da içine sindirmiş değildi. Bunun da ipuçları var.

Ve o nota bir ek: Mustafa Suphi, Sovyet iktidarının egemenlik alanında oldukça geniş bir bölgede faaliyet gösterdi, örgütlendi. Bunun da yardımıyla "Türk dünyası"na çok geniş bir pencereden baktı. Dolayısıyla kafasındaki ölçek, Mustafa Kemal'in Misak-i Milli sınırlarının oldukça ötesine geçiyordu. Önemli mi? Bir açıdan hayır. Bir açıdansa, nasıl önemli olmaz! Sovyet Rusya ile Türkiye arasındaki anlaşmanın özünde "ölçek" uzlaşısı yok muydu?

Bolşevikler Anadolu coğrafyasında Kemalistlerin otoritesini, Mustafa Kemal ise Kafkasya dahil, daha sonra SSCB adını alacak geniş ülkede Sovyet iktidarını kabullenmişti. O halde, sosyalist devrimin komşusu Türkiye'de "Sovyet düzeni" imkansız mıydı?

Açıkça söylemek gerekiyor ki, Bolşevikler bu soruya yanıt ararken hem Türkiye'den hem Sovyetlerden bakmış ve "imkansız" sonucuna ulaşmıştır. Yakın erimde Anadolu'daki sınıfsal dengelerin bir burjuva devriminin ötesine izin vermeyeceği sonucunun yanına, daha ötesi için gerekecek "dış" itki için Sovyet Rusya'nın fazlasıyla zayıf olduğu gerçeği eklenmiştir. Özetle, Sovyet yönetimi Anadolu'da başarısızlığa mahkûm bir zorlamanın yükünü taşımak istememiştir.

Anadolu'da bir sosyalist devrim için olanakların sanıldığından fazla olduğuna ilişkin değerlendirmelere fazla itibar edilmemeli. Gerek işçi sınıfı gerekse ilerici düşünceye yataklık açısından komünist harekete zemin sağlayacak iki merkez İstanbul ve İzmir'in işgal altında olması, büyük talihsizlik olarak görülmeli. Yabancı güçler tarafından işgal, ancak istim almış bir komünist hareket açısından "avantaj" sağlayabilir, komünistler yurtsever bir direnişe önderlik edip hegemonik bir güç haline gelebilirlerdi. Ancak rüşeym halindeki bir komünist örgütlenmenin işgal koşullarında toparlanması oldukça zordu. Türkiye Komünist Fırkası'na, bu merkezlerden değil, başka bir merkezden, Bakü'den yola çıkmak düştü.[277]

[277] 10 Eylül 1920 Bakü kuruluşunun bizim referansımız olması, sahte kategorisine girenler dışında, diğer girişim ve "kuruluş"ları, asla değersizleştirmemektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Bir de hatırlatma: İstanbul'da işçi hareketinin, sosyalist ve komünist örgütlenmenin ortaya çıkışında Bulgarlar, Ermeniler, Yahudiler ve özellikle Rumların büyük rolü olmuştu. Emperyalizm Yunanistan'ı işgalci bir güç olarak Anadolu'ya ittirdiğinde alevlenen "milli mücadele"de etkili olmak isteyen bir devrimci hareket, bu hedefe "Yunan"lı unsurlarla beraber nasıl ulaşacaktı? Enternasyonalizm evet... Yeni kurulan Yunanistan Komünist Partisi işgale karşı çıkmıştı evet... Evet de, Anadolu'da karşı karşıya gelen biraz da milliyetçilikler değil miydi? Bunu aşmak sanıldığı kadar kolay olamazdı. İşte Polonya örneği!

Sovyet yönetimi, etnik, kültürel ve sosyal karakter itibariyle fazlasıyla geçişken bir bölgede, işçi sınıfı iktidarı için sınır çekip, gerisinde İngilizlerin etkisini kırmakla yetinmek istiyordu. O sınır belirsiz kaldığı sürece, sosyalizmin maddi altyapısındaki zayıflamanın Sovyet topraklarında da dağılmaya yol açacağını sezmişlerdi.

Sovyet Ermenistan'ı Türkiye'ye, Sovyet Azerbaycan'ı İran'a sokuluyordu; tersinden Türkiye Sovyet Ermenistanı'na, İran Sovyet Azerbaycanı'na... Burayı belirsiz bırakmak ya da Sovyet düzeninin sınırlarını öteye taşımak, Türkiye ve İran'daki milliyetçilerle karşı karşıya düşmek anlamına gelecek, sonu gelmeyecek etnik çatışmalar içinde İngiliz emperyalizmine karşı kurulmuş gevşek ittifak bozulacaktı.

Bu konuda Moskova çok kararlı davrandı ve sınırları kalınca çizdi. İran'da Hazar'ın kıyısındaki Gilan bölgesinin ormanlarında Birinci Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan hareket, 1920 yılında Kızıl Ordu birliklerinin de yardımıyla Gilan Sovyet Cumhuriyeti'ni kurmuştu. 1921'de İran ile dostluk anlaşması arayışındaki Sovyet Rusya, bu bölgeden çekildi ve İran'ın otoritesini şiddet ve kanla kurmasına ses çıkarmadı. Aynı sıralarda İran'da Hüdaverdi Han ve Şeyh Muhammed Yabani liderliğindeki hareketlere verilen destek de kesildi. Pehlevi Hanedanlığı'nın on yıllar sürecek iktidarı, "bağımsız dış politika" karşılığında Sovyet yardımıyla tesis ediliyordu. Bolşevikler, İslamcı ve milliyetçi unsurlarla sosyalist kuruluş zorlamalarına girmeye isteksizdi.

Evet, burada bir stratejik tutarlılık var. Aynı tutarlılığı 1920'de görmüyoruz. Polonya seferi batıda, İran'ın kuzeyinde bir Sovyet

Levent Şahverdi Arşivi

iktidarı denemesi doğuda, başlangıcı ve gelişimi fazlasıyla deneysel örnekler.

Demek ki, TKP'nin kurulduktan kısa süre sonra 1921 yılının Ocak ayının sonunda yediği büyük darbe ile İran'da bir dizi devrimci hareketin kanlı bir biçimde bastırılması aynı anda gerçekleşiyor. Türkiye ve İran'ın milliyetçi burjuvaları Sovyetlerle dostluk anlaşması imzalamadan önce kendi otoritelerini sağlama almak ve Sovyetlerle müttefik hareketleri etkisizleştirmek istiyorlar. Sovyet Rusya'nın bunu engelleyecek enstrümanı neredeyse yok gibi...

Şimdi buna geliyoruz...

Mustafa Suphi'nin partiyi kurduktan kısa bir süre sonra Anadolu'ya geçiş planları yaptığını biliyoruz. Neden Anadolu'ya geçmek istedi sorusu saçma bir sorudur; kendini var etmeyi düşündüğün coğrafyanın dışında durarak komünist parti olamazsınız. Tamam, "Türkiye" ya da Türkistan'ın nerede başlayıp nerede bittiğine ilişkin oldukça değişik yaklaşımlar söz konusu o yıllarda. Bununla birlikte Anadolu'da bir mücadele var, yeni bir Türkiye yaratmak üzere mücadele eden bir hareket Ankara'da Meclis kurmuş ve otorite haline gelmiş durumda. Dahası ilk sosyalist ülke ile bu otorite arasında karşılıklı sınır belirleme ve birbirini kabullenme görüşmelerinde yol alınmış.

TKP sahaya inmek zorundaydı. Bunun tartışılacak tarafı yok. Alt okumalar yapılabilir, Anadolu'ya geçme isteğinin "taktik" nedenleri de sıralanabilir. Bunların doğru olup olmaması (ki çoğu gerçekten niyet okumasıdır) özel bir değer taşımıyor. Çünkü Mustafa Suphi'nin stratejik bir kararla partiyi gerçek zeminine taşımak istediği açık.

Sorun şu ki, bu karar ile Sovyet Rusya'nın stratejik tercihleri arasında bir uyuşmazlık söz konusu. Ankara ile Moskova arasında 1920'de, hatta o yılın Kasım ayında ilişkilerin fazlasıyla gerildiği anlarda, Bolşeviklerin *"biz neden paşaları değil de yoldaşlarımızı desteklemiyoruz"* noktasına geldiğini görüyoruz ancak bu "duygu" hiç belirleyici olmuyor. Dolayısıyla TKP yönetiminin Anadolu'ya geçme kararının Sovyetleri tedirgin etmesi hiç şaşırtıcı değil.

Değil çünkü TKP'nin hamlesinin Ankara hükümetini korkutması ve İngilizlere yanaştırması olası. Değil çünkü TKP'nin hamlesine şiddetle yanıt verilmesi durumunda buna sessiz kalan bir

Levent Şahverdi Arşivi

Sovyet iktidarının itibar kaybına uğrayacağı açık. Değil çünkü TKP'nin hamlesine şiddetle yanıt verilmesi durumunda buna sessiz kalmayan bir Sovyet iktidarının Ankara ile işbirliğinin sıkıntıya girmesi kaçınılmaz. Değil çünkü TKP'nin hamlesine Ankara'nın kapsayıcı ve olumlu bir yanıt vermesi durumunda genç TKP'nin bir burjuva hükümetinin denetimine girme olasılığı hesaba katılması gereken bir risk. Değil çünkü TKP'nin hamlesinin olgunlaşmayan ve hatta ideolojik olarak milliyetçi ya da İslamcı eğilimlerle eklemlenmiş bir Sovyetizasyon girişimine yol açması mümkün. Değil çünkü TKP'nin hamlesi Sovyetlerin içindeki Pan-İslamist, Pan-Türkist akımları hareketlendirmesi beklenir.

Sovyetler kendi açısından haklıdır, TKP kendi açısından. Ve zaten bütün Komintern tarihinde tek tek partilerle Sovyet dış politikası arasındaki gerilimlerin kaynağında stratejik uyuşmazlık yatmaktadır. Bu gerilimler çözümsüzdür ama yönetilebilir. Ve her ülkedeki mücadeleye ilişkin temel karar mercii o ülkenin komünistleridir.

Mustafa Suphilerin Anadolu'ya geçme girişiminde diğer "karar verici" olan Ankara hükümetine gelince... 1920 sonu, 21 başı, Mustafa Kemal'in bütün rakipleri tasfiye etmeye karar verdiği bir dönemdir. Bu kararın siyasi rasyonalitesi açık. TKP de oldukça "tehlikeli" bir rakiptir çünkü Komintern üyesidir, bütün dünyada heyecan yaratan, Anadolu'da da anlaşılmasa bile büyük sempati toplayan komünizmin temsilcisidir. "Milli mücadele"ye katılma kararlılığı ilan edilmiş olsa da, partinin bir toplumsal kurtuluşu hedeflediği ve bunun için koşullar uygun olduğunda harekete geçeceği ortadadır. Ve bunlara bir de Sovyetlerden gelen para ve silah yardımına aracılık iddiaları (bu iddiaların gerçeği yansıtmamasından bağımsız olarak) eklersek, Mustafa Kemal'in Ankara'da gerçek bir komünist partisini istememesi için epey bir nedeni olduğunu anlarız. Mustafa Suphilerin Ankara'ya "Milli Mücadele"ye katılmak üzere askeri birlik önermesi de elbette ayrı bir kaygı konusudur. Bu öneri anında reddedilmiştir ama TKP'nin silahlı ordu kurabilme kapasitesinin (bu konuda dillendirilen rakamların abartılı olduğunu söylemek zorundayız) Kemalistleri endişelendirmiş olduğunu tahmin edebiliriz.

Dönemin haberleşme kanalları hem güvenilir değil hem

Levent Şahverdi Arşivi

inanılmaz yavaş. Bazı mektuplar aylar sonra yerine ulaşıyor. Bir de yanlış anlamaya açık ifadeler var yazışmalarda. Bu nedenle ortaya çıkan bütün belgelere biraz yukarıdan bakarak sonuca ulaşmakta yarar var.

Mustafa Suphi ve beraberindekilerin 28 Aralık 1920'de Kars'a gelmelerinden hemen sonra Mustafa Kemal'in Kazım Karabekir'e yolladığı telgraf TKP'lilerin Anadolu'daki varlığından hoşnutsuzluğu açıkça göstermektedir. Ancak dert şudur ki Ankara Sovyet desteğine muhtaçtır ve Mustafa Suphilere dönük açık düşmanlık risklidir. Ayrıca Mustafa Suphiler Ankara'ya gitmekte kararlıdırlar. Böylece Kars-Erzurum-Trabzon hattındaki yolculuk sırasında TKP'nin Ankara'ya ulaşma iradesi ile Mustafa Kemal'in TKP'yi "sınır dışı" etme iradesi karşı karşıya gelmiştir.

Yolculuk boyunca TKP'lileri caydırmak, korkutmak için gerici unsurlara tertip hazırlama talimatı verilmiştir. Bu talimatların kaynağı Ankara'dır ve Mustafa Kemal'in olaya tamamen vakıf olduğu açıktır. Yüz kızartıcı ayrıntılar *"öldürmeyin, fiziki zarar vermeyin ama aşağılayın, ürkütün"*le özetlenebilir!

Bütün bunlar Mustafa Suphilerde kuşku yaratmış, hatta Erzurum'da suikast duyumları üzerine yetkililerden güvence istenmiş ancak Ankara'ya gitme ısrarından vazgeçilmemiştir. Ankara hükümeti ise heyeti Trabzon'a sürükleyip, Batum'a geri yollama arzusundadır.

Buraya kadar söylenenlerin tartışılacak tarafı yok, her şey belgeli. Trabzon'da heyete dönük fiziki saldırının da Ankara'dan emredildiği ortada. Mustafa Suphi ve yoldaşları bir tekneye bildiriliyor ve Batum yönüne yolculuğa çıkarılıyor. O noktadan sonra ne olduğu tam bilinmiyor. Mustafa Suphilerin Batum'a gitmek istememeleri, direnmeleri, kayıkta kavga çıkması güçlü olasılıktır. Bu olasılığın önceden hesaplandığı ve hazırlıklı olan bir güruhun Mustafa Suphi ve yoldaşlarını katlettiği düşünülebilir.

Bu cinayetin siyasi sorumluluğu tartışmasız bir biçimde Mustafa Kemal'dedir. Öldürme emrini vermiştir demiyorum; bunu değil ülke dışına çıkarılmalarını istemiş olması güçlü olasılıktır. Ancak Ocak ayında Karadeniz'de derme çatma bir motor ile Trabzon-Batum seferinin bir deniz kazası ile sonlanacağını herkes bilir. Nitekim Sovyet yönetimine Ankara ısrarla *"deniz kazasında öldüler"*

Levent Şahverdi Arşivi

demiştir. Ayrıca Kars'tan Trabzon'a yolculuk boyunca linççi bir ekibe *"nümayiş yapın, korkutun, sindirin, aşağılayın"* emri verdikten sonra yaşanan bir cinayetin sorumluluğundan kimse kaçamaz. O saatten sonra, birileri kontrolden çıkmış, Kazım Karabekir inisiyatif almış, Mustafa Suphi'ye gıcık olan Enver'in adamları devreye girmiş, bu konunun polisiye kısmı. Bu tür olaylarda dedektife gereksinimimiz yok; siyasi sorumluluktur aradığımız.

Yoldaşlarımız devrim cephesinde içten içe sürmekte olan işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki mücadelede yaşamlarını yitirdiler. İyi hazırlık yapmamışlardı, gerçekçi değillerdi, fazla özgüvenlilerdi... Bunları konuşabiliriz. Ancak Mustafa Suphilere dönük, "kendi burjuvazisinin kuyruğuna takılma", "ideolojik olarak kafası karışık", "devrimci değil reformist" gibi suçlamalara sessiz kalacak değilim. Ne kadar kolay kalem oynatıyor, ahkam kesiyorlar.

Dönemin ruhunu kavrayacaksınız, saçma sapan bir kozmopolitizmi enternasyonalizm diye yutturmaya kalkmadan önce. Komintern'e, Bolşeviklere bakacaksınız, oradaki tartışmalara. Devrimin kritik halkasına, önceliklere... Ermenilere sırt çevirmişmiş. 1919-22 arasında devrim-karşı devrim cepheleri arasındaki ölümüne mücadele dışında bir Ermeni meselesi olabilir mi?

Mustafa Suphi'nin komünist olma öyküsü hızlı ve elbette kimi boşluklarla dolu. Ama kimin değil? Anlattım, doğuya doğru gidildikçe neler olduğunu... Bu açıdan Mustafa Suphi, birçoğundan ileridedir, milliyetçi ve İslamcı eğilimlerden arınmak konusunda çok mesafe kaydetmiştir.

Bizim sevgili yoldaşımızdır, onuruyla kavgasında ölmüştür.

Levent Şahverdi Arşivi

26

Alman Komünistleri "Hücum" Deniyor

Devrim, Anadolu'da burjuva karakterini sağlamlaştırıyordu. Almanya'daysa proletarya direniyor, fırsat buldukça ve bazen beklenmedik bir anda ağırlık koyuyor, burjuvazinin sönümlendirmeye çalıştığı devrimi sosyalizme taşımak için adeta çırpınıyordu. 1920'de darbeyi durdurup, birkaç günlüğüne ülkenin tek otoritesi haline geldiğinde ona önderlik etmesi gereken KPD tutukluk yapmıştı. Zaten 1918-1923 arasında Alman Devrimi'nin en büyük sorunu buydu; proleter kitlelerle onun öncüsü senkronize olamıyordu. İşçi sınıfı hareketlendiğinde KPD tereddüt ediyor, KPD kararlı durduğunda emekçilerin büyük bölümü atılığı seçiyordu. Kuşkusuz bunda komünistlerle işçi sınıfı arasına giren sosyal demokrasinin bir payı vardı ama asıl sorun, devrimci mücadelenin en önemli halkalarından biri olan "zamanlama" açısından Komintern ve KPD'nin ustalıktan uzak hamleleriydi.

O dönem ve sonrasında KPD liderliğine hayli eleştiri yöneltildi, zaten partinin yönetimi biraz da bu eleştirler nedeniyle çok sık değişti, lakin değişmeyen "zamanlama" hatalarıydı! Ancak hak teslim etmek gerekir ki, KPD'de açık sağcı eğilimler uç verdiğinde dahi parti "devrimci" karakterini yitirmedi, militan bir duruş sergiledi, asla ve asla "korkak"lığa teslim olmadı ve düzene yamanmadı. Sonrası bir yana, 1919'dan Hitler'in iktidara geldiği 1933 yılına kadar KPD ortak tarihimizin onurlu bir parçasıdır, devrimi

Levent Şahverdi Arşivi

aramış, bedel ödemiş, Alman tekellerinin başını fena ağrıtmıştır. İşte bu parti, her başarısızlığın ardından "tersi" istikamette bir yönelime girmiş ve yine başaramamıştır!

1920'de inisiyatif alamadı KPD. 1921'de ise işçi sınıfı 1920'dekinden çok farklı bir ruh halindeyken, belki de 1920'deki hatayı telafi etmek için, hamle yapmaya karar verdi. Kuşkusuz devrimci dalga sürüyordu ama proletarya iktidarı alma fikrine alıcı değildi. KPD liderliği, işçilerin Sovyet iktidarı ile taçlanacak nihai bir mücadeleye gireceğini umuyordu. Parti çağıracak, gerisi gelecekti...

Aslında 1920'de Kapp darbesinin bastırılmasından sonra sermaye işçi sınıfının herhangi bir mevzi kazanmasına izin vermeden duruma hakim olmuştu ama KPD açısından oldukça verimli bir yıl olduğu da rahatlıkla söylenebilirdi.

Her şeyden önce parti yeniden legal hale gelmişti. Haziran 1920'de yapılan seçimlerde yaklaşık yarım milyon oy vardı KPD'nin arkasında. Bu işçi sınıfının tamamının sokakta olduğu bir gelişmiş kapitalist ülkede önemli bir sayı değildi ama yıl sonunda Komintern'in de katkısıyla Bağımsız Sosyal Demokrat Parti'nin (USPD) sol kanadı ile birleşilip VKPD[278] adı alındığında partinin işçi sınıfı içindeki gücü hızla artmaya başlamıştı. Birleşmeden önce 78 bin üyesi olan parti 1921 yılının başında 450 bin militana ulaşıyordu. Yeni üyeler yalnızca USPD kökenli değildi, devrimin ilk anlarından itibaren birlikçi eğilimleri olan Alman işçi sınıfında "birleşme" büyük heyecan yaratmıştı.

Sermaye ise düzen sağlamak için her yolu deniyordu. İşçi sınıfının 1918'den beri değişik biçimler alan örgütlülüğünü ve yönetme iddiasını kırmak için baskı, provokasyon, riyakarlık, akla ne gelirse devreye sokuyor, USPD'nin aradan çekilmesiyle SPD'nin hegemonyasını daha fazla tehdit eden VKPD'nin üzerine her tür araçla geliyordu.

Komünist Parti, birleşmeden sonra sosyal demokrat liderliği sıkıştırmak için tartışmalı, riskler barındıran bir adım atarak işçi kitlelerine bir "Açık Mektup" aracılığıyla "birlik" çağrısında bulundu. Çağrı, Lenin'in Sol Komünizm broşürü ve Enternasyonal'in

278 *Vereinigte Kommunistische Partei Deutschlands;* Almanya Birleşik Komünist Partisi

Levent Şahverdi Arşivi

İkinci Kongresi'nin ruhuna tamamen uygundu. VKPD, Paul Levi liderliğinde "acele etmeyen" ve işçi kitlelerini sosyal demokrasiden koparmak için inisiyatif alan bir çizgi izliyordu.

Öte yandan bu çizginin "reformist" günahlar için elverişli bir zemin yarattığı da ortadaydı. Lenin tek ülkede sosyalizm perspektifine uygun, ihtiyatlı bir politika geliştirirken doğal olarak uluslararası komünist hareketi sağ sapmalara açık hale getiriyordu. Bunun da ötesinde, "devrimci" irade koyan ya da koyduklarını sanan "solcu"lar Lenin gibi bir orkestra şefinden yoksun hareket etmek durumunda kalıyordu. Daha önce de söylediğim gibi, 1920-1923 arasında Komintern'in her adımında Lenin'in aklını aramaya kalkmak anlamsızdı, iletişim olanaklarının son derece kısıtlı olduğu bir dönemde Bolşevik lider birçok kararı sonradan öğreniyor ve tepki veriyordu.

"Açık Mektup" ise Lenin'in kafasına yatmıştı, sonrasında, Komintern'in Üçüncü Kongresi'nde *"örnek siyasi adım"* diye niteliyordu: *"Proleterlerin neredeyse tamamının örgütlü olduğu Avrupa'da işçi sınıfının çoğunluğunu kazanmak zorundayız".*[279] "Açık Mektup" işte bu hedef açısından model olarak gösterilebilirdi. Söz konusu ihtiyacı kavramayanlar devrimden hiçbir şey anlamamıştı...

Lenin'in Komintern'de söyledikleri ile (Haziran, Temmuz 1921) "Açık Mektup"un yayınlanması arasındaki altı aylık süre zarfında yaşananlar Lenin'in söylediklerini daha da önemli hale getiriyor. Önce "Açık Mektup"u gündeme getiren VKPD lideri Paul Levi'nin parti yönetiminden istifası geliyor. Komintern yönetiminin İtalya'daki komünist-sosyalist harekete müdahalesine ve Almanya'daki "sol" KAPD'nin Enterrnasyonal'e gözlemci olarak katılmasına[280] onay verilmesine tepki gösteren Levi görevini bırakıyordu.

Ardından VKPD "Açık Mektup"la uyumlu olduğu söylenemeyecek bir cüretli adım atıyor ve 24 Mart'ta işçi sınıfına genel grev ve silahlanma çağrısı yapıyordu. 1920'de fırsat kaçmıştı, şimdi ise

279 V. I. Lenin; *Collected Works,* Cilt 32, s. 470.

280 KAPD'nin (Almanya Komünist İşçi Partisi) gözlemci statüsünü başta destekleyen Lenin daha sonra bunu bir hata olarak nitelendirecekti.

Levent Şahverdi Arşivi

parti fırsatı bizzat kendisi yaratmak istiyordu. Ancak ne yeterli hazırlık vardı ne de işçi kitleleri bu çağrıya icabet edecek bir ruh halindeydi. Çağrının ömrü bir hafta kadar sürdü, parti geri adım atmak zorunda kaldı. Sonuç ağırdı, onlarca militan öldürülmüştü, aralarında çok sayıda partili olan dört binden fazla kişi tutuklanmıştı.

İşçi sınıfının peşinden gitmediği bu "deneme"yi takip eden haftalarda üyelerinin en az yarısı VKPD saflarını terk edecekti. Sayıyla yaklaşık 200 bin. Hemen bütün kaynaklar Ağustos ayına gelindiğinde partinin üye sayısının 180 bin civarına gerilediğinde birleşiyor.

Ayrılanlar, devrimci bir inisiyatif alınmasından mı tedirgin oldular yoksa partinin aklına olan güvenleri mi sarsıldı, bunu bilemiyoruz. Bildiğimiz tek şey 1921 Martı'nın KPD "ustalık"la hareket ettiği bir tarih olmadığıdır.

Her yenilgi, geri çekilme ya da başarısızlıkta olduğu gibi, bu olayda da partinin tepesi karışıyor. Partinin o günkü lideri Heinrich Brandler tutuklanınca yerine Ernst Meyer sorumluluk üstleniyor. Bu görevi Mart'tan önce Komintern yönetimini "protesto" ederek bırakan Paul Levi ise 24 Mart eylemini fırsat bilerek partiyi açıktan darbecilikle suçlamaya başlıyor. Komintern'in Üçüncü Kongresi yaklaşırken kapitalist dünyanın en önemli partisi olan KPD içinde ve KPD üzerine stratejik bir tartışma başlıyor.

Paul Levi'nin en fazla yüklendiği, Komintern yöneticilerinden Macar Bela Kun oluyor. Almanya'daki zorlamanın onun başından çıktığını iddia ediyor. O dönem Levi'ninkine benzer eleştiriler dile getiren Clara Zetkin'e bakılırsa Lenin de Mart 1921'den fazlasıyla rahatsız.[281] Dahası, Levi'nin eleştirilerine hak veriyor. Ancak Levi'nin bu eleştirileri kamuoyunda dillendirmesi ve partiyi bir broşürle mahkûm etmesi Lenin'i çileden çıkarıyor. Biraz da bu nedenle Komintern Kongresi'nde Mart 1921 vakası bir yandan eleştirilirken bir yandan da kutsanıyor!

Paul Levi 15 Nisan tarihinde partiden "devrimci disiplini bozmak"la itham edilerek ihraç edildi. Komünist Enternasyonal Yürütmesi zaten daha önce mahkûm etmişti Levi'yi ve VKPD'yi

[281] Jane Degras; age, s. 215 ve 218.

Levent Şahverdi Arşivi

Mart inisiyatifi nedeniyle kutlamıştı. Komintern Kongresi'ne ise "yenilgi öğretmen" vurgusu egemen olacaktı.

Lenin *"önderlerinin hatalarına rağmen Mart eylemi ileriye doğru büyük bir adımdı"* diyordu.[282] Levi'yi yüz binlerce emekçinin katıldığı bir eyleme karşı açıktan saldırdığı için mahkûm ediyor ve ardından şu soruyu yöneltiyordu delegelere: *"Bir hücum için gerçekten hazır mıydık?"* Radek *"bir savunma için bile hazır değildik"* diye bağırırken Lenin'in kendi yanıtı oldukça düşündürücüydü: *"Yalnızca gazeteler bir devrimci hücumdan söz ediyordu."* Bu örnekte yanlış bir karar alınmıştı ama devrimci hücum genel olarak asla yanlışlanamazdı.

Bu arada Mart'ta partinin çağrısına uyan yüz binlerin gerçek ölçeğine ilişkin bir tartışma da Komintern Kongresi'nin gündemine düşüyordu. Zinovyev raporunda 500 bin diyordu; Alman delegeler bu rakamı 200 bine çekmekteydi.

Lenin vahim bir zamanlama hatası yapıldığından emindi. Ancak Levi'nin bozgunculuğuna en küçük bir prim vermek, Komintern'in otoritesini sarsmak anlamına gelecekti. Ayrıca Alman komünistlerinin ilk kez inisiyatif alması gerçekten de önemliydi, bu cesaretin kırılmaması gerekiyordu. Yenilgiyi göze almadan steril ve risksiz bir devrimcilik türüne kapı aralanmamalıydı. Öte yandan 1920'den itibaren dünya komünist hareketine yerleştirmek istediği tek ülkede sosyalizm stratejisi açısından Alman partisinin büyük risk aldığı ve ciddi bir mevzi kaybettiği de gerçekti.

Lenin bu kez çerçeveyi daha net çizdi. Komintern'in Üçüncü Kongresi, işçi sınıfının çoğunluğunu kazanmak için "Birleşik Cephe" taktiğini öne çıkardı. Burada sosyal demokrat ve komünist işçilerin tabanda birliği hedefleniyor ve bu ilişkiyi koparacak "sekter" hamlelerden uzak durulması isteniyordu. Slogan *"Kitlelere..."* olarak belirlenmişti. VKPD açısından bir sorun yoktu. Meyer "Birleşik Cephe" politikası için son derece uygun bir isimdi; Mart eylemini "unutma" eğilimindeydi ve Levi dönemindeki "Açık Mektup" çizgisine paralel bir politika peşine düşmüştü. Böylece 24 Mart 1921 eylemini yargılamaya kalkan Levi partiden gidiyor, eylemin politik hattını terk eden Meyer ipleri eline almış oluyordu!

[282] V. I. Lenin; *Collected Works*, Cilt 32, s. 473.

Levent Şahverdi Arşivi

Bugünden bakıldığında Komintern'in Mart eylemine sahip çıkması mutlak anlamda isabetli olmuştur. 1918'in sonundan 1923'ün sonuna kadarki devrimci döneme baktığımızda toplamda KPD'nin inisiyatif almadığı anlarda inisiyatif aldığından çok daha büyük darbeler yediğini görüyoruz. 1921 kalkışma denemesi yerel bazı hamleler dışında KPD'nin tek ileriye doğru atıldığı andır. Zamanlama yanlıştır, hazırlıklıklar son derece yetersizdir (öyle ki ayaklanmanın askeri kısmını parti üyesi olmayan biri üstlenmiştir) ama 1919 Ocak ayındaki ne yaptığını bilmezlik, 1920'deki hareketsizlik ve 1923'teki kararsızlıkla karşılaştırdığımızda 1921'de sahip çıkılacak epey nokta vardır. Bazen yanlış hesap yapılabilir. Unutmayalım, 1921 Almanyası'nda kimilerinin iddia ettiğinin tersine, bir devrimci durum vardı.

Devrimci bir nesnellik söz konusuyken bir "kalkışma"ya macera yaftası vurmadan önce iki kez düşünmeli.

Son olarak bir Paul Levi notu... Lenin haklı buluyordu Levi'yi, ta ki partiyi yerden yere vurduğu broşürü çıkarıncaya kadar. Ya sonrası?

Sonrasında Levi komünizm saflarını düşünsel olarak da terk ederek sosyal demokrasiye demir attı. Neymiş; "darbecilik" suçlamasının arkasında yalnızca somut duruma ilişkin bir analiz değil Spartakistlerin geleneksel Bolşevizm fobisi de varmış ve 1920'lerde Bolşevizmden haz etmeyen birinin iflah olmayacağı kuralı Levi için de işleyecekmiş!

Levent Şahverdi Arşivi

27

Alman Ekim'i ve Devrimci Dalganın Fiyaskoyla Kapanışı

Komünist Enternasyonal 1920'de "tek ülkede sosyalizm" stratejisine yerleşmeye başlamış, bu anlamda Kızıl Ordu'nun Polonya seferi ve Almanya'da KPD'nin fazlasıyla tutuk kaldığı Kapp Darbesi'nin işçi sınıfı tarafından bastırılması, bu stratejide açılıp kapanan devrimci iyimserlik parantezleri olmuştu. 1921'ye gelindiğinde, batıdaki en kritik ülke durumundaki Almanya'da komünist partilere ihtiyatlı olmalarını salık veren bu stratejiye uygun politikaların geliştirildiğini ama yine bir parantezin, 24 Mart parantezinin açıldığını görüyoruz.

Bir haftada kapanıyor.

Ve o andan itibaren daha çok savunmada kalan, biriktiren, mevzi kazanan bir partidir KPD.[283] 1922 yılında gerçekleşen Komünist Enternasyonal Kongresi'nde 1921'deki hücum taktiklerinden uzak durulması için ısrarla "savunma"ya vurgu yapılması çok şey açıklamaktadır. Hücum sırası kapitalistlerdedir. Saldırının konusuysa bellidir: İşçi sınıfının 1918 Kasım ayından itibaren elde ettiği haklar.

Kongre belgelerinde *"kapitalizmin saldırıları her geçen gün daha*

283 1920 sonundaki birleşmeden sonra VKPD adını alan parti 1921 yılını kapatırken bir kez daha KPD'dir ve Hitlercilerin yenilgisine kadar geçen 1918-1945 arasında Almanya'da komünist hareketin tarihi aslında kesintisiz bir biçimde KPD'nin, *Kommunistische Partei Deutschlands*'ın tarihidir.

Levent Şahverdi Arşivi

belirgin hale gelmektedir. (Saldırılar) temel olarak sekiz saatlik iş gününe yönelmiştir"[284] denmekteydi. Bu ve benzer saldırıların püskürtülmesi için savunma, işçi sınıfının en yaygın kesimlerini örgütleyerek, yan yana getirerek örülmeliydi. Savunmadaki başarı, ileride hücuma geçmenin koşullarını da beraberinde getirecekti.

Almanya Komünist Partisi Mart 1921'i takip eden dönemde ve özellikle 1922 yılında zaten bu çizgiyi izliyordu. 1923'e girildiğinde değişen bir şey yoktu; ekonomik koşulların daha da kötüleşmesi dışında.

Kabus gibi bir yıldır 1923 Alman işçisi için. Kapitalistlerin bir sermaye birikim kanalı olarak kullandığı hiper enflasyon gerçek bir toplumsal trajediye dönüşmüştür. Alman para birimi Mark bazı günler yüzde 30, hatta daha fazla değer kaybetmektedir. Daha sonra 1929 bunalımında kapitalist dünyanın karşısına bir kez daha çıkan el arabası ile para taşıma manzaraları, üzerindeki rakam sürsajla yenilenmiş pul ve banknotlar, 1923 Almanyası'nda olağan karşılanıyordu.

Komintern'in Almanya'ya haber, gözlem ve istihbarat için yolladığı Viktor Serge'nin Enternasyonal'in dergisi için yazdıkları yeterince anlaşılır bir fotoğraf sunmaktadır.[285] Bu fotoğrafta işçi yığınlarının çektiği muazzam acıyı ne kadar derinden hissederseniz, 1918-1923 arasında proletaryanın Alman kapitalizmini boğma fırsatını kaçırışına o kadar hayıflanırsınız.

Aşağılık bir toplumsal sistemdir kapitalizm. 1923'te kuyruğun başındaki kişinin 5 bin marka edindiği bir kilo patatesi, kuyruğun sonundakiler 7 bin Mark'tan alabilmektedir. Kuyruk eriyinceye kadar emekçinin elindeki paranın değeri de erimektedir... Bazı işçilerin aldığı ücret sadece ve sadece bir tramvay biletine yetmektedir... Birçok yerleşimde esnaf işçiler paralarını aldıklarında kepenk kapatmakta ve ertesi gün her mala zam yaparak yeniden açmaktadır. Küçük burjuva dükkan sahiplerinin büyük sermaye ile yaptığı uğursuz bir ittifaktır bu... Aynı küçük burjuvazinin evlerindeki küvetler yıkanmak için değil patates depolamak için

284 Communist International 4th Congress, *Resolutions & Theses, Letter to the Factory Councils Congress*, Berlin.

285 Victor Serge; *Witness to the German Revolution*, Haymarket Books.

Levent Şahverdi Arşivi

kullanılmaktadır... Bir yere oturup kahve mi söylediniz, bunu çabuk içmeniz gerekir, çünkü siz siparişi verdikten sonra bir kupa kahveye yüzde 80 zam gelebilir... Çocuklar yağmur ve fırtınalı havalarda bile yalın ayak başı kabak gitmektedir okula... Alman emekçileri Birinci Dünya Savaşı öncesinde sofraya koyabildikleri et ve ekmeğin ancak yarısını yiyebilmektedir 1923'te...

Büyük burjuvazi gerçekten ihya oldu, tekelleşme süreci hızlandı ve elbette toplumsal hoşnutsuzluk had safhaya çıktı. İşçi sınıfı iktidarı almamanın bedelini ödüyordu, sermaye ise işçi sınıfına daha fazla bedel ödetmenin yollarını aramaktaydı. İşçiler açtı, patronlarsa onların temel haklarına barbarca saldırıyor ve daha uzun işgünü, daha düşük ücret felsefesinden vazgeçmiyordu.

Bunun üzerine bir de Ruhr krizi geldi. Fransızlar 11 Ocak 1923'te Almanya'nın savaş tazminatlarını ödememesini bahane ederek zengin kömür yataklarının olduğu bölgeyi işgal ediverdi. Alman sermayesi bu gelişmeyi dikkatleri "dış düşman"a çevirmek, ülke içinde milliyetçi psikolojiyi güçlendirerek işçi sınıfındaki hoşnutsuzluğun hedefi olmaktan çıkmak için bir fırsat olarak gördü. Öte yandan Fransız işgalcilerin bölgedeki işçilere karşı şiddet uygulaması ve Fransız patronlarla Alman patronlar arası zaman zaman su üzerine çıkan işbirliği "ulusal" karşıtlığın bir anda "sınıfsal" bir içerik kazanması için zemin de sağlamaktaydı.

Bu arada Komintern öğretmekteydi. Birinci Dünya Savaşı'nda onca enternasyonalizm edebiyatı yaptıktan, birlikte düzenlenen kardeşlik mitinglerinde nutuk attıktan sonra işçilerin birbirlerini boğazlamasına göz yuman Alman ve Fransız sosyalist hareketi bu kez devrimci bir tavırda ortaklaşıyordu. Fransız Komünist Partisi işgale karşı duruyordu.

KPD bu karmaşık denklemde "savunma" konumundan çıkmak yerine ekonomik haklar için verdiği mücadeleye Ruhr başlığını da ekledi. Zor bir başlıktı, sonuçta Versay sistemi adaletsizliği ve emperyalist dünyanın acımasızlığını temsil ediyordu ancak mağdur kimdi? Alman ulusu mu, Alman proletaryası mı?

Alman sermayesi için "dış düşman" ülke içinde fedakarlık talep etmek için mükemmel bir olanak yaratmıştı. Her zamanki terane işte, "aynı gemideyiz" filan... Bu fikirle mücadele ederken başka bir tuzağa düşüp ülkenin işgaline kayıtsız kalmak da vardı. KPD

Levent Şahverdi Arşivi

bu hatayı yapmadı, Alman ulusu adına konuşma hakkını kendinde gördü. Ancak parti içindeki ideolojik karmaşa bu hakkın kullanılması sırasında büyük hatalarla kendini belli etti.

1923 yılında toplanan Parti Kongresi'nde Almanya'nın Fransız emperyalizminin kurbanı olduğu tezi öne çıkarıldı. İşgal de hesaba katıldığında kendi başına büyük bir sorun oluşturmayan bu tez, eğer Alman burjuvazisiyle mücadelenin askıya alınması anlamına gelseydi KPD ciddi bir çıkmaza girerdi. Nitekim Kongre'de muhalefet bu kaygıyı bir eleştiriye dönüştürerek dile getirmişti.[286]

Ancak Ruhr meselesinde KPD asıl Alman milliyetçileriyle mesafeyi tayinde zorlandı. O dönem birden fazla örgütte cisimleşen Alman milliyetçiliğinin bir bütün olarak karşı devrimin keskin kılıcı olduğu açıktı, bu gerçek işçi sınıfı mücadelesinde her yaşanan yükselişte bir kez daha kanıtlanıyordu. Bununla birlikte milliyetçiliğin kendi dinamikleri vardı ve bu örgütlenmelerle sermaye sınıfı arasındaki bağlantılar basitleştirilmesi imkansız farklı mekanizmalarla kurulduğu gibi, milliyetçi ideoloji kapitalistlerin güncel ihtiyaçlarından daha fazlasına hitap etmediğinde etkisini yitirirdi.

Bu bağlamda Ruhr bölgesinin Fransız ve Belçikalı askerlerce işgaline karşı başlatılan mücadelede aşırı sağcı örgütlerin "radikal" arayışlara yönelmesinde şaşırtıcı bir yan yoktu. Söz konusu örgütlerden biri olan Nazi Partisi, devrimci işçi sınıfına karşı mücadelede eğitilmiş silahlı unsurlardan bir bölümünü Fransız işgalcilere karşı kullanmaktaydı. Onlardan biri Leo Schlageter, 26 Mayıs'ta işgalciler tarafından öldürülünce Alman sağı özlediği kahramanı buluvermişti. Schlageter, işgal bölgesinden Fransa'ya kömür taşımakta kullanılan demiryollarını tahrip eden sabotajcı bir ekibin üyesiydi ve bir anda herkesin "şehit"i haline gelmişti.

Schlageter'i selamlayanlardan biri de KPD oldu. Karl Radek Komintern'in Haziran ayında yapılan yürütme kurulu toplantısında *"karşı devrimin onurlu askeri"* diyordu Schlageter için. Tuttuğu yol yol değildi ama inançlı, dürüst, adanmış bir kişiydi. Radek'in konuyla ilgili yazısı *Die Rote Fahne*'de yayınlandı. Aynı nüshada aşırı sağcı Halkçı Özgürlük Partisi'nin kurucusu Ernst Graf zu Reventlow'un da konuyla ilgili makalesi yer alıyordu. Birçok

[286] Ralf Hoffrogge ve Norman LaPorte (editörler); age, s. 96.

Levent Şahverdi Arşivi

etkinlikte komünist konuşmacılar kürsüyü milliyetçilerle paylaşıyor, KPD çoğu yoksul ailelerden gelen faşizan gençleri milliyetçilik üzerinden işçi sınıfının mücadelesine çekmeye çalışıyordu. Bu elbette pek işe yaramadı ancak Alman sağının KPD'yi ulusu sırtından hançerleme suçlamasının etkisi ciddi ölçülerde azaldı. En azından bir süreliğine...

Milliyetçilikle yurtseverlik arasındaki ayrım Marksistler açısından net olsa da, farklı sınıfları ya da devrimle karşı devrimi temsil eden hareketlerin "ulus" kavramı etrafında flört etmeleri devrimciler için her zaman mayınlı bir tarlada dans etmek anlamına gelir. 1923'te de böyle oldu ve partinin milliyetçilerle teması sırasında, bu temasa muhalefet eden "sol"cu Ruth Fischer aşırı sağcılarla birlikte düzenlenen bir toplantıda "Yahudi sermayesi"ne karşı mücadele eden herkesi selamlayınca ortalık karıştı. Konuşmayı sosyal demokratlar büyük bir yaygarayla kendi gazetelerinde yayınladı. Fischer hitabında özellikle "Yahudi"nin altını çiziyor ve Alman faşizminin başından beri ilan ettiği iki düşmandan birinin (Yahudiler) diğer düşman (Komünistler) tarafından da düşman görüldüğünü vurguluyordu!

Böyle bir yaklaşım doğal olarak Yahudileri sınıfsal özellikleriyle kategorize ederek aklanamazdı.[287]

Siyaset çok acımasızdır. Sen KPD'nin sol kanadı diye ortalığa çık, "sürekli hücum" teorileri geliştirip partiyi maceracı bir çizgiye çekmek için uğraş sonra Alman faşistlerine yaranmak için Yahudi ailesinden gelme bir komünist olarak Yahudi düşmanlığı yap... Burada durmayacağı belliydi Ruth Fischer'in. 1924'te bir süre yıldızının parladığı KPD'de barınamadı ve kapağı açık antikomünizme atıverdi. İlerleyen yıllarda ABD'de komünistlere karşı başlatılan McCarthy'ci cadı avı sırasında muhbir olarak karşımıza çıkacaktı. Elfriede Eisler'di asıl adı; komünist müzik insanı Hans Eisler'in kız kardeşi... Hans Eisler 20. Yüzyılın en büyük bestecilerinden biri olarak tarihe geçti, 20. Yüzyılda Almanya adına hatırlayacağımız en değerli varlık olan Almanya Demokratik Cumhuriyeti'ne *Auferstanden Aus Ruinen*'i yazdı; ADC'nin ulusal marşıydı bu. Eisler'lerden Hans olanı bugün dilimizden düşürmediğimiz çok

287 age, s.100.

Levent Şahverdi Arşivi

sayıda şarkıda yaşıyor, Elfriede'yi hatırlayan yok!

Her ne ise... KPD'nin Ruhr fırtınasındaki yolculuğu fazla sürmedi. Krizden yararlanma konusunda ilk başta oldukça başarılı olan Cuno hükümetini "ulusal duygu"lar koruyamadı. Ekonomi tam anlamıyla batmıştı. Yüksek enflasyon bir noktadan sonra milliyetçilik filan dinlemiyordu.

Ancak KPD için sosyal demokrasi işçi kitlelerini oyalayan temel sorun olmaya devam etmekteydi. Daha önce de işaret ettiğim gibi 1921 ile birlikte Komintern sosyal demokrasinin etkisini kırmak için tabanda birlikte mücadele politikasını savunmaya başlamıştı. Söz konusu politikanın en belirgin uygulama alanı Almanya'ydı.

1919 yılında "iktidarın alınması"na odaklanarak kurulan Komintern stratejisini artık birden fazla parametreyi hesaplayarak oluşturuyor ve Sovyet Rusya'nın varlığını bu stratejinin merkezine yerleştirerek batıdaki komünist partileri "savunma"yı ihmal etmemeleri konusunda uyarıyordu.

Bu bağlamda 1922 Kasım ve Aralık aylarında toplanan Dördüncü Kongre'de kapitalizmin saldırıda olduğu tezi özellikle önemsenmelidir. Lenin'in katıldığı son Enternasyonal Kongresi olan Dördüncü Kongre'de devrimci tutsaklar için yapılan bir açıklamada *"Avrupa'da gece ne kadar karanlık oluyorsa, Sovyet Kuzeyi'nde proletarya diktatörlüğümüzün yıldızı daha fazla parlamaktadır"* denmektedir.[288]

Aynı Kongre'de işçi sınıfının mücadele içinde daha fazla kayıp yaşayacağının hatırlatılması, bütün ülkelerde emekçilerin öz savunma tedbirleri alması gerektiğinin vurgulanması, bir önceki Kongre'nin sloganı olan *"Kitlelere..."* hedefinin aradan geçen bir yılda daha da yaşamsal hale geldiğinin belirtilmesi dikkat çekmektedir.

Avrupa'da devrimci bir nesnellik sürmekte ancak o ana kadar iktidarı alamayan işçi sınıfı, kendisini ezmek için saldıran sermayeye karşı yeniden inisiyatif almak için eldeki mevzilerini korumaya çalışmaktadır. Devrim ile karşı devrim iç içedir ve devrimci durumun iç dengeleri 1919'dan sonraki üç yılda işçi sınıfının

[288] Communist International 4th Congress, *Resolutions & Theses, to the Prisoners.*

Levent Şahverdi Arşivi

aleyhine değişmiştir. 1922'de eski bir sosyalist olan Mussolini'nin Faşist Partisi'nin başarısı Dördüncü Kongre'de tam da bu eksende değerlendirilmektedir:

"1920 sonbaharında fabrikaların İtalyan işçileri tarafından işgali İtalya'daki sınıf mücadelelerinin gelişmesinde en belirleyici andı. İtalyan işçileri krizin devrimci çözümü için arayıştaydılar. Ancak devrimci bir proleter partisinin yokluğu işçi sınıfının kaderini çizdi, onun yenilgisini sağladı ve Faşistlerin şimdiki zaferini hazırladı."[289]

Kongre'nin meramı kabaca şudur: Büyük bir devrimci olanak ortaya çıktı. Rus işçi sınıfı bu olanağı değerlendirdi, iktidarı ele geçirdi. Sosyalist devrimin Avrupa'da yayılmamasının temel nedeni emekçi kitlelere önderlik edecek öncü bir partinin yokluğudur. Kapitalistler bu durumu fırsat bilerek karşı saldırıya geçti. Uluslararası hareketin görevi bir yandan Sovyet iktidarını savunmak, ona karşı emperyalist kuşatmayı sabote etmek, bir yandan da işçi sınıfının elindeki mevzileri koruyarak, ileri doğru atılmak için uygun anı beklemektir.

Henüz kriz çözülmemiş olduğundan uygun an bir hafta içinde de olgunlaşabilir ama mevcut krizin sınırları içinde hiç gelmeyebilirdi de!

Lenin en kötüsüne hazırlanıyordu ve Avrupa'da aynı anda hem Sovyet Rusya'yı savunmanın hem de işçi sınıfı adına mevzileri korumanın yolunun sosyal demokrat tabanı küstürmemek, o tabandan kopmamaktan geçtiğini biliyordu.

Ancak başta Almanya olmak üzere, birçok kapitalist ülkede sosyal demokrasi, liderliğinin kararlı tutumu sayesinde sermaye egemenliğinin korunmasının en önemli aracı haline gelmişti. Bu politikaların karşıya alınıp teşhir edilmemesi düşünülemezdi bile. Lakin sorun şuydu ki, sosyal demokrat işçiler, peşlerinden gittikleri önderleri sürekli eleştirip yaftalayan komünist partilerle duygudaşlık geliştiremiyordu. Bunun da ötesinde, işçi kitleleri devrimci dalganın başından beri "birlik"çi ruh halini terk etmemişti. Komünistlerle sosyal demokrasinin ayrı sınıfsal çıkarları savunmakta olduğunu kabul etmek istemiyor gibilerdi.

289 Jane Degras; age, s. 434.

Levent Şahverdi Arşivi

Sosyal demokrasiye cepheden saldırı 1919-1920 yıllarında istenen sonucu vermeyip de kapitalizmin kendini koruma yeteneğinin sanılandan daha yüksek olduğu ortaya çıkınca Komintern sosyal demokrasinin iç yüzünü sergilemek için farklı bir yol izlemeye başladı. Kapalı diplomasiden uzak durarak, emekçi yığınların gözü önünde birlikte hareket etme çağrıları yapılıyordu. Bu çağrıların reddedileceği bilinse de, tabandaki işçilerin kendi yönetimlerini sıkıştıracağı ve bir bölümünün samimiyetsiz sosyal demokrat liderlerden kopacağı varsayılıyordu. KPD'nin 1921'deki "Açık Mektubu" tam da bu gereksinime denk düşüyordu.

Başka denemeler de yapıldı. Nisan 1922'de "işçi hareketini temsil" iddiasındaki üç Enternasyonal yan yana geldi. Sosyal demokrat delegelerin Sovyet Rusya'nın iç işlerine karışmaya varan kibirine Bolşeviklerin gereken yanıtı vermesi sonucu hiçbir somut ürün vermeden sonlandı.

Zaten siyasi açıdan sosyal demokrasiyle komünistlerin "ortak" bir zeminde buluşması olanaksızdı. Lakin konu sendikal harekete geldiğinde iş değişiyordu. Mesele yalnızca işçi sınıfındaki "birlik"çi ruh hali değildi. 1919'da kızıl sendikalar kurma hedefi istenen sonucu vermemişti. Sermayenin saldırısı koşullarında devrimci sendikalar kurma arayışında ısrar etmek işçi sınıfını zayıflatabilirdi. 1922'deki Komintern Kongresi'nde, yalnızca bu arayıştan uzak durulması tavsiye edilmekle kalınmadı, bölünmenin gerçekleştiği ülkelerde sendikal birliğin (yeniden) sağlanması için çaba gösterilmesi de talep edildi.

Komintern Kongresi'nde sendikal birlik, birleşik cephe, tabanda birlik gibi kavramlar etrafında bir tartışma yürüyordu ama Almanya'da sosyal demokratlarla ilişkiyi özellikle hassaslaştıran, 1922 Kongresi'nden önce, 24 Haziran'da, faşistlerin Dışişleri Bakanı Walther Rathenau'yu öldürmesiydi. Almanya siyasi cinayetleri kanıksamıştı; çoklukla komünistler, "solcu" diye bilinen siyasetçiler ve öne çıkan Yahudiler hedefleniyordu. Ancak öldürülen Dışişleri Bakanı olunca büyük tepki çıktı ortaya.

İşçi kitleleri öfkeliydi, burjuva siyasetçileri de "aşırı sağ"ın yarattığı tehdidi itiraf etmek zorunda hissediyordu kendilerini. Cinayetin ertesi günü Almanya farklı kaynaklara göre tarihinin en kalabalık gösterilerine sahne oluyordu. Kimi yerleşimlerde

Levent Şahverdi Arşivi

burjuva demokratların da eylemlerin örgütleyicileri arasında olduğu kaydedilmişti.[290]

Berlin'de 800, Lepizig'de 200 bin kişinin katıldığı söylenen büyük gösterilerle kendini kanıtlayan yığınsal tepki KPD'ye "birleşik cephe" politikalarını yeniden forse etme fırsatı vermişti. Rathenau'nun öldürülmesinden birkaç saat sonra KPD sağcı teröre karşı alınacak önlemleri konuşmak üzere SPD ve USPD'ye konferans çağrısı yaparak inisiyatif alıyordu.

SPD "birleşik cephe" önerisini reddetmeye devam ediyordu ancak tabandaki baskı, sosyal demokrat liderleri komünistlerle masaya oturmak zorunda bırakacaktı.

Komünistler, 1918 Kasımı'nda yükselen Alman Devrimi'nin meşruiyeti ile uyumlu taleplerle geliyordu görüşmelere. Monarşist ve karşı devrimci devlet görevlileri hakkında soruşturma açılması, tutuklu işçiler için af, işçilerin silahlandırılması, proleter denetim organlarının oluşturulması bu talepler arasındaydı. Komünistler açık görüşmeden yanaydı, sosyal demokratlar ise emekçilerin gözü önünde bu talepleri reddetmek istemediklerinden, gizli görüşmede ısrarcıydı.[291]

Görüşmelerin en somut sonucu 27 Haziran'da üç partinin ve sendikaların imzaladığı Berlin Anlaşması oldu. Monarşizm yanlısı ve Cumhuriyet karşıtı propagandanın yasaklanması, bu doğrultuda faaliyet gösteren örgütlerin derhal dağıtılıp yasadışı ilan edilmesi için çağrı yapılıyordu. Komünistlerin en önemli talepleri (işçilerin silahlandırılması ve denetim komitelerinin kurulması) ise sosyal demokratlar tarafından uygun görülmemişti. En kötüsü, "Cumhuriyet karşıtlığı" gibi soyut bir ifadenin komünistlere karşı da kullanılabilecek olmasıydı.[292]

Zaten sosyal demokratlar komünistlere yanı başlarında tahammül etmeye hiç niyetli değildi. Çok değil, 8 Temmuz'da KPD'ye "anlaşmadan çıkarıldığı" tebliğ edildi! 18 Temmuz'daysa parlamentodan "Cumhuriyet'i Koruma Kanunu" geçiyordu. Aşırı sağa karşı önlemlere düzeni korumaya dönük antikomünist maddeler

290 Ralf Hoffrogge ve Norman LaPorte (editörler); age, s. 72.

291 age, s. 73.

292 age, s. 74.

Levent Şahverdi Arşivi

de eklenmişti. KPD'nin karşı oyları bir anlam ifade etmiyordu.

Walther Rathenau'nun öldürülmesi sonrasında temeli güçleneceği sanılan Birleşik Cephe taktikleri, komünistlerin aldatıldığı kirli bir tezgaha zemin sağlamıştı.

Ancak sosyal demokratlar farkında olmadan KPD'yi bağımsız ve devrimci bir çizgiye ittiriyorlardı.

Faşizme karşı etkili önlemler alınmasında komünistlerle işbirliğine yanaşmayan sosyal demokrasi, KPD'nin kendi başına adım atmasını engelleyemedi. Parti, *Proleter 100*'ler adıyla işçi sınıfının savunma örgütlerini oluşturmaya başlamıştı. Birçok yerellikte sosyal demokrat partilere üye işçiler KPD ile hayat pahalılığına karşı ortak örgütlenmelere giriyor, Kontrol Komiteleri oluşturuyor ve liderlerinin KPD'den uzak durma politikasına aldırış etmiyordu. KPD'nin üye sayısı da hızla artmaktaydı.

Partideki "bölünme"yse sürmekteydi. Kimileri Birleşik Cephe taktiklerini bir stratejik tercih olarak değerlendirip sınıfsal uzlaşmaya taşıma umuduyla hareket ederken, başkaları tek ülkede sosyalizm stratejisinin kaynaklarını ve ana hatlarını hiç kavramaksızın bir an önce hücum borusunu öttürme sevdasındaydı. Daha sonra partinin liderliğine gelecek ve Nazi zindanlarında can verecek olan Ernst Thälmann gibileri ise 1922'deki politikaları bir birikim ve hazırlık süreci olarak değerlendiriyor ve yeni bir atılım için fırsat kolluyordu.

1923'e gelindiğinde KPD ciddi bir güç haline gelmişti. Seksenden fazla belediye tamamen komünistlerin elindeydi, 170 belediyede ise KPD en güçlü partiydi. Birçok yerleşimde KPD ile SPD birlikte yerel yönetimlere hakimdi. Sovyet Rusya'nın yardımıyla parti basını büyük bir etkiye ulaşmıştı. 30'un üzerinde günlük gazete 388 bin toplam tiraja sahipti. Bunlardan *Die Rote Fahne* Berlin'de 60 bin basılıyor ve sosyal demokratların efsane gazetesi *Vorwärts*'i satış rakamlarında geçiyordu.

İyimser bir hava doğmuştu ancak belirgin bir strateji geliştiremiyordu parti liderliği. KPD'nin işçi sınıfı içinde çoğunluğun desteğini sağladığı iddiası dillendirilmeye başlamıştı. Ölçülmesi oldukça zor olan bu iddia, Lenin'in *"Almanya gibi emeğin tamamının örgütlü olduğu bir ülkede işçi sınıfının çoğunluğun desteği olmaksızın her tür kalkışma maceracılıktır"*

Levent Şahverdi Arşivi

değerlendirmesi nedeniyle büyük önem taşıyordu.

Vakit tamam mıydı?

Parti kararlı bir biçimde "tamam" diyemiyordu. Evet hiper enflasyon başlı başına devrimci bir eylem için koşul sağlıyordu ama bir yandan da 1921 travması hâlâ etkisini sürdürüyordu. Partide örgütler arası ciddi görüş ayrılıkları vardı; örnek olsun en kritik şehir olan Berlin'deki komite parti yönetiminden farklı telden çalıyordu.

1923 yılının Haziranı'na kadarki dönem incelendiğinde KPD içinde bir güncel ayaklanma planı olmadığı açıktı. Komintern'de de böyle bir havadan eser yoktu. Partiyi ayaklanma fikrine Temmuz ve özellikle Ağustos ayındaki gelişmeler yönlendiriverdi.[293]

KPD Merkez Komitesi 11 Temmuz tarihli bir açıklamayla işçi sınıfını 29 Temmuz'da Antifaşist Gün kapsamında büyük bir gösteriye çağırmıştı. Parti bir kez daha işçi sınıfının silahlanmasını gündemine alıyordu. KPD yayın organlarında *"nihai hesaplaşmaya hazırlık"* teması işlenmekteydi. Burjuva basını kıyameti koparıverdi, İçişleri Bakanlığı da 29 Temmuz gösterisini yasakladığını ilan etti. Belli ki burjuvazi KPD'yi hazırlıksız yakalamak ve ezip geçmek istiyordu. Komintern Yürütmesi ve Bolşevik Parti ile istişareler sonucunda KPD yönetimi geri adım attı ama tamamen sessiz kalmayarak birçok yerde miting düzenledi.

Bu toplantılar cesaret verici kalabalıklarla gerçekleşmişti. Açlıkla boğuşan işçiler arayıştaydı ve giderek daha gözü kara olmaya başlamışlardı. Parti bu kez emekçi kitlelerdeki kıpırdanmayı fark etmekte gecikmemişti. Nitekim 29 Temmuz'dan kısa bir süre sonra yaygın hoşnutsuzluk Cuno hükümetini sarsmaya başladı. Bu düzeyde enflasyon oranının bir hükümeti "rahat" bırakması zaten söz konusu değildi. Cuno direnmeye kalktı, kritik bir oylamada Meclis'ten güven oyu da aldı ama 1923 yazında Almanya'da işçi sınıfının güvenini kazanamayan bir hükümet ayakta kalamazdı. Genel grev öyle sert vurdu ki birkaç günde hükümet düşüverdi.

293 Burada inisiyatifin Komintern'den mi KPD'den mi geldiği konusu belirsizdir. Yeterince belge olmadığı için değil. Komintern'de ve KPD'de ne yapılması gerektiği konusunda taban tabana zıt görüşler olduğu açık. Buna Bolşevik Parti içindeki farklılıkları eklediğimizde ortaya oldukça girift bir tablo çıkıyor karar mekanizmaları açısından.

Levent Şahverdi Arşivi

Genel grevin arkasında biriken öfke hayat pahalılığı, özellikle gıda maddelerine erişimin proleter aileler için imkansız hale gelmesinden kaynaklanıyordu. KPD sürecin bu kez dışında kalmadı, grevin örgütlenmesinde zaman zaman öne çıktı ama belirleyici faktör de değildi. Cuno hükümetinin düşmesi ile birlikte Alman sermayesi bir süreliğine nadasa bıraktığı sosyal demokratları yeniden göreve çağırdı ve Stresemann liderliğinde geniş bir koalisyon kuruldu.

Bunun basit bir hükümet değişikliği olmadığı, Alman tekellerinin yüksek enflasyonla oynadıkları ve giderek daha riskli hale gelen oyunu sonlandırmaya karar verdiği kısa süre sonra görülecekti.

KPD ise hükümet değişikliğinin ülkenin ekonomik durumunda yaratacağı değişikliği öngörmek bir yana, sosyal demokratların koalisyona dahil olmasının sonuçlarını da hafife aldı. Cuno hükümetinin düşmesinden sonra genel grevin sürmesi için çağrı yaparak bizzat sermaye düzenini karşısına almayı denedi. Ancak sosyal demokratların işçi kitleleri üzerindeki etkisi kırılmamıştı. SPD'nin hükümete dahil olması birçok işçi için yeterli bir kazanımdı. KPD'nin bütün çabalarına karşın genel grev birkaç gün içinde sönümlendi. Bu sönümlenme KPD ve onun etki alanındaki yüz binlerce (hatta artık milyonlardan söz etmek gerekiyordu) işçi için bir yıkım anlamına gelmiyordu, sadece Cuno'yu deviren taşkın ırmağın yatağı daralmış, debisi azalmıştı.

KPD'nin beklentisi yeni hükümetin kitlelerde hayal kırıklığı yaratması ve bu kez 1919'a ve 1921'e göre hem işçi sınıfı içinde daha örgütlü hale gelen hem de kendi iç örgütlülüğünü sağlamlaştıran KPD'nin saati ile devrimin saatinin çakışmasıydı.

Genel grevin sonlanması ile birlikte sermayenin KPD'yi hedef tahtasına yerleştirmesinde şaşırtıcı bir yan yoktu. Ancak KPD kolay ezilecek bir güç değildi. Sosyal demokratların aldatmacasının etkisi altındaki işçiler arasında bile KPD'ye dönük baskılara karşı duranlar oluyordu. Kızılların bertaraf edilmesi için aşırı sağ göreve çağrıldığında bu kez sosyal demokrat işçilerle komünistlerin "yoldaşlığı"nın gündeme gelmesi olasıydı. Hükümet, KPD'yi kuşatmak ve onun hata yapmasını beklemek dışında bir politika izleyemezdi.

KPD ise beklememeye karar verdi. Alman işçileri 1920'de bir

Levent Şahverdi Arşivi

darbeyi püskürtmüş, şimdi ise hükümeti devirmişti. İkisinde de genel grev silahı işlemişti. Evet grev sönümlenmişti ama işçi yığınlarının hoşnutsuzluğu sürüyor, KPD'nin propagandası birçok yerleşimde ciddi karşılık buluyordu.

Heyecan verici bir ortam vardı ve gerisi iyi bir hazırlık ve planlamaya bağlıydı... Böyle düşünüyorlardı. En azından bir bölümü.

1923 Ağustosu'nun sonunda iki düşman sınıf, iki düşman akıl, hummalı bir faaliyete geçmişti. Biri ötekini alt edecekti. Devrim cephesi karargahını Moskova'da kurdu. KPD liderlerinin bir bölümü Alman kapitalizmine öldürücü darbeyi vurmak için en uygun stratejiyi belirlemek, ayrıca hazırlıkların teknik kısmını ayrıntılarıyla yürütmek için ilk işçi iktidarının deneyimli yöneticileriyle kafa kafaya vermişti.[294]

Daha önce belirttiğim gibi, KPD açısından süreç Temmuz ayında "faşizme karşı mücadele" ekseninde başlamıştı. Karşı devrimci güçlerin partiye dönük herhangi bir saldırısına en sert şekilde yanıt verilmesi konusunda örgüte talimat gitmişti:

"Onların şiddetli darbesi ancak beyaz terörü kızıl terörle karşılayarak durdurulabilir. (...) Eğer her on grevciden birini kurşuna dizerlerse, devrimci işçiler beş faşistten birini öldürecektir. Faşist birlikler silaha ve askeri malzemeye sahiptir. Hâlâ silahı olmayan işçiler ihtiyaç halinde onları nereden ve ne zaman temin edeceklerini bilmelidir."[295]

Kuşkusuz dönemin tanıkları, bu devrimci ruh halinin tabandaki yansımasına ilişkin farklı değerlendirmelere sahip. Ancak işçi sınıfının geniş bir kesiminin reformizmin çekim alanında olduğu ne kadar açıksa, komünistlerin küçümsenmeyecek bir proleter kesimi "keskin" bir hesaplaşmaya hazır hale getirdiği de o kadar barizdi.

Moskova'da büyük bir heyecan vardı. Hasta yatağındaki Lenin dışında akla gelecek hemen herkes Almanya'daki devrimin kaderi

294 KPD yönetiminin Moskova'ye gelişine ilişkin birbirinden oldukça farklı tarihler veriliyor. Kimi kaynaklar daha Temmuz'da KPD liderlerinin Rusya'ya geldiğini söylerken, başkaları Ağustos'un ikinci yarısından söz ediyor. Komintern yöneticilerinden Otto Kuzinen ise 1925 yılında yazmış olduğu bir makalede Alman yöneticilerin Eylül ortasına kadar Moskova'ya gelmemelerinden şikayet ediyor.

295 Victor Serge; age, s. 50 Chris Harman'ın kitabında benzer ifadeler, Brandler'in ağzından biraz daha farklı bir biçimde verilmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

ile ilgilenmekteydi. Tek ülkede sosyalizm stratejisinde bir kez daha parantez açmaya hazırlardı. Trotskiy *"bir an önce"* diyordu, Zinovyev zaten 1921 başarısızlığının sorumlularından biri olarak ancak zafere ulaşan bir Alman devrimi ile aklanacağını düşünecek kadar kaptırmıştı kendini Berlin'den gelen haberlere. Avrupa devrimine hemen hiç inanmamış Stalin bile "olabilir mi" diye umutlanmıştı.

Evet, ayaklanma için tarih tartışılıyordu Moskova'da!

Ağustos'ta Almanya'daki gelişmeleri izlemek ve müdahale etmek için Stalin, Trotskiy, Zinovyev, Kamenev, Radek, Çiçerin, Dzerjinski, Pyatakov ve Sokolnikov'dan oluşan bir komisyonun kurulduğu bile söyleniyor.[296] Trotskiy'nin 7 Kasım önerisi uygun bulunmuyor daha doğrusu kesin bir tarih belirlenmesinin yanlış olacağı tezi ağırlık kazanıyor. Ancak bazı kaynaklar 9 Kasım'da karar kılındığını yazıyor. Devrimin askeri örgütlenmesinin kotarılması için Kızıl Ordu subayları yollanıyor Almanya'ya. Ekim ayında Radek, Pyatakov ve Sokolnikov KPD'ye yardım için ülkeye gizlice giriyorlar.

Almanya'yla iyi ilişkileri kafaya takmış Dışişleri Komiseri Çiçerin, Alman ordusuyla işbirliğinde epey yol almış Savaş Komiseri Trotskiy Alman devriminin başarısı için strateji geliştiriyordu!

Burjuvazinin Almanyası ise KPD'nin ve örgütlü işçi sınıfının üstüne üstüne geliyor, ancak nihai ana odaklanan ve partiyi gereksiz mücadelelerle yıpratmama kararı alan KPD yönetimi her tür baskı, provokasyon ve yasaklamayı sessizlikle karşılıyordu.

İşçi sınıfının iktidarı alması için sekiz-dokuz hafta önceden tarih belirlenmişti ama Almanya'da hayat devam ediyordu. KPD kabuğuna çekilerek hazırlıklarını sürdürürken yeni hükümet gıda sorununu büyük ölçüde çözüyor, bir süre sonra enflasyon dizginleniyor, işçi ücretlerindeki reel düşüşü sınırlayacak altın standardına geçiliyordu. Savaş ve devrim yorgunu işçi kitleleri için gerçek bir rahatlamaydı bu. Evet bu rahatlamaya patronların *"daha çok çalışılmalı"* talebi eşlik ediyor, işçilerin birçok kazanımı elden gidiyordu ama Alman işçisi evine ekmek, süt, tereyağı götürme şansına sahipti artık. Bu havuç kısmıydı.

296 Uluslararası Olaylar İçin Komisyon'un 21 Ağustos'ta oluşturulmasıyla ilgili olarak bkz: Ralf Hoffrogge ve Norman LaPorte (editörler); age, s. 115.

Levent Şahverdi Arşivi

Sopa ise yalnızca "devlet"in değil, onun örtülü kolu faşist hareketin de elindeydi ve faşizm Bavyera'da semirdikçe semirmekteydi. Versay'a atıp tutan, cumhuriyete, parlamentoya, Yahudilere, komünistlere düşman bir ordu kurulmuştu. Güya Berlin'deki hükümeti de tehdit ediyordu bu karşı devrimci ordu ama aslında merkezi iktidar için büyük olanaktı. Bu gücü işçi sınıfını baskılamak hatta gerektiğinde ezmek için kullanmak mümkündü. Ama faşist hareketin o dönem asıl işlevi hükümete sağda ve soldaki aşırı uçlara karşı "makul" merkezi oynama fırsatı vermesiydi.

Berlin merkezi, Bavyera faşizmi temsil ediyordu.

Saksonya ise kızılları!

Viktor Serge şöyle özetliyordu durumu: *"Bir tarafta beyaz Bavyera silahlanıyor diğer tarafta kızıl Saksonya çalışıyor ve Stresemann daha fazla kağıt para basıyor."*[297]

Bavyera Berlin'e yürümekten söz ediyordu. Berlin yolundaysa Leipzig vardı, Dresden vardı, Chemnitz vardı; Saksonya'nın devrimci merkezleri, ona komşu Thuringia'nın militan kentleri...

KPD'nin stratejik hesaplarından biri Saksonya'nın kendisine yönlenen fiziki tehdide karşı silahlanarak ayaklanması ve Almanya'nın geri kalanını harekete geçirmesiydi.

Ancak karar verilen stratejide geride kalan yıllardan hiç ders alınmadığını gösteren boşluklar vardı. Bu strateji Moskova'da tartışılmış, gerek KPD gerekse Bolşevik Parti içinden itirazla karşılanmıştı. İşin gerçeği, kabul edilen hareket planı gerçek verilerden çok varsayımlara dayanıyordu.[298]

Saksonya ve Thuringia'da komünistler muhalefet konumundan çıkıp hükümete girmiş, sosyal demokratlarla koalisyon kurmuşlardı. Merkezi hükümetin işçi sınıfına karşı atacağı adımlara ve

[297] Victor Serge; age, s. 115.

[298] Yaşananlardan sonra gerek Brandler, gerekse Thalheimer Saksonya'da hükümete girme planına kendilerinin itirazları olduğunu, Komintern yönetiminin planı dayattığını iddia ettiler. Komintern'e rağmen bir karar alınamayacağı açık olsa da, Brandler'in sosyal demokratlarla hükümete girmeye istekli olduğunu düşünmek için çok nedenimiz var. Ancak 1977 yılında *New Left Review*'da yayınlanan 1948 tarihli bir söyleşide Brandler Isaac Deutscher'e ısrarla, bu "saçma" stratejinin kendisine Moskova'da empoze edildiğini söylüyor. Zinovyev masaya yumruğunu vuruyor, Trotskiy sabahlara kadar dil döküyor ve Brandler onlara duyduğu saygıdan, kabulleniyor!

Levent Şahverdi Arşivi

"kızıl" eyaletlere müdahale tehdidine bu eyaletler genel grev çağrısıyla yanıt verecek ve iki eyalette bulunan resmi silah depolarından işçilere silah dağıtılacaktı. Komintern'de daha önce alınan "muhalefette kalma" kararını bir kenara atarak güçlü olunan eyaletlerde yönetime gelmedeki hesap güya buydu.

Bu hesabın hükümetle ilgili boyutu kusursuz işledi! 26 Eylül'de ekonomiyi toparlamak için işgal altındaki Ruhr'da pasif direnişe son verdiğini ilan eden Stresemann enflasyonu kontrol altına aldıktan sonra gündemine Alman Devrimi'nin işçi sınıfı adına yarattığı bütün kazanımları biçen yasa tasarıları aldı. 3 Ekim'de hükümet dağıldı ve "fazla solcu" bulunan Hilferding'den kurtularak 6'sında tekrar kuruldu. 13 Ekim'de sekiz saatlik iş gününü tarihe gömen bir paket sosyal demokratların "evet" oyuyla parlamentodan geçti.

Ve bu arada Berlin kendisini Versay dayatmalarına boyun eğerek Alman ulusuna ihanetle itham eden Bavyera ile kızıl Saksonya-Thuringia ikilisini tehdit etmeyi sürdürüyor, askeri birlikler Saksonya eyalet sınırlarından içeri giriyordu.

Bu gelişmeler karşısında Kasım'ı beklemek anlamsızdı. Devrimin tarihi erkene çekildi!

21 Ekim'de Chemnitz'de genel grev çağrısı yapmak için işçi temsilcilerinin konferansına başvuruldu. İşçi sınıfına, işçi sınıfı organlarına, işçi sınıfının iktidarda olduğu eyaletlere ağır saldırı vardı ve buna yanıt verilmeliydi. Brandler ya da onun suçu attığı Zinovyev her şeyi ince ince düşünmüş, bir tek sosyal demokrasinin kritik anlarda işçi sınıfına nasıl ihanet ettiğini unutmuştu!

"Hayır" dedi sosyal demokratlar. *"Genel grevde ısrar ederseniz eyalet hükümetinden çekiliriz"*. Üstelik bu sosyal demokrasinin "sol" diye adlandırılan kanadıydı. Böylece Saksonya'nın en kızılı Chemnitz'de, KPD'nin eli kolu bağlandı. İpler ve devrimin kaderi sosyal demokrasiye teslim edilmişti ve sosyal demokrasi o ipi çekiverdi. Bir takım varsayımlar üzerine kurulu "Alman Ekimi" bir avuç sosyal demokrat yöneticinin "kararlı" duruşu ile sabote edildi. KPD liderliği ayaklanmadan vazgeçti.

Bu plana başından beri itiraz edenler arasında Ernst Thälmann bulunuyordu. Sosyal demokratlara güvenilmeyeceğini, eyalet hükümetlerine girilmemesi gerektiğini ısrarla savundu.

Levent Şahverdi Arşivi

Moskova'daki görüşmelerde devrimci işçilerin askeri gücünün abartıldığını ve Saksonya'daki hükümet eliyle bu açığın kapatılması planının işlemeyebileceğini ileri sürdü. İkna edemedi.[299]

Askeri birlikler Saksonya'ya, Thuringia'ya hiçbir direniş olmadan girip hükümetleri düşürdüler. Komünistlerle koalisyonda olan sosyal demokratlar bu darbeden sonra tekrar hükümet oldular. Görevlerini başarıyla tamamlamışlardı!

Alman Ekimi'nin onurunu ise Hamburg kurtaracaktı. Birçok kaynak, *"ayaklanmanın iptal kararı kente ulaşmadı"* diye yazar. Kuzeyin liman kenti Hamburg'ta birkaç yüz komünist militan, "işçi sınıfının bütün ülkede harekete geçtiği" inancıyla oldukça profesyonel bir biçimde hazırlanmış "askeri" bir operasyonla şehrin kritik noktalarını ele geçirir. İşçi sınıfının sınırlı bölmesi fiilen harekete geçer ama büyük bir bölümü bu cesur insanlara sahip çıkar, işler tersine döndüğünde onları evlerinde saklar, korur.

Larissa Reissner'in *Hamburg Barikatları*'nda anlattığı efsanevi kalkışmanın öyküsü işte budur. Vazgeçilen bir ayaklanma, vazgeçmesi gerektiğini bilmeyen bir kent!

Ve Hamburg barikatlarını yöneten kişi, "ayaklanma planını" beğenmeyen Ernst Thälmann'dır. Birkaç gün Hamburg'da diğer kentlerden gelecek haber ve de yardımı umutsuzca bekledikten sonra kontrollü bir biçimde geri çekilmeyi sağlamıştır.

Chris Harman gibileri daha sonra "Hamburg 1923" efsanesinin yaratılmasını Thälmann'ın "Stalinciliği"ne bağlıyor. Çok sıkıcı. Thälmann 1923 yılında ne yaptığını bilen az sayıda KPD yöneticisinden biridir. Ayaklanmanın hazırlıkları sırasında sonradan doğrulanan öngörülerde bulunmuş, Brandler çevresinin stratejisini eleştirmiştir. Ancak bir kez bu strateji karar haline getirildikten sonra gereğini yerine getirmiş ve sorumluluk aldığı Hamburg'da kıt kaynaklarla kontrolü eline almıştır. Utanç verici bir hareketsizliğe ortak olması mı tercih edilirdi?

Evet, 1923'te yalnız KPD değil, Rus Bolşeviklerinin de arkasında durduğu *Alman Ekimi* gerçekleşmiyor. Hamburg'un kendi başına

[299] Thälmann ayaklanmaya değil bu plana ve planın sahibi Brandler'in aylarca bir ayaklanma fikrine itiraz ettikten sonra aniden "kolay bir zafer" beklentisi yaratmasına karşı çıkıyordu. Thälmann devrimin cin fikirle değil, işçi kitlelerinin mücadelesinin tırmandırılmasıyla zafere ulaşacağını düşünenlerdendi.

Levent Şahverdi Arşivi

ayaklandığını öğrenen "Merkez" el uzatmıyor. Oralarda bulunan ve kararın alındığı toplantıya başkanlık eden bir başka Bolşevik, sendika lideri Solomon Lozovskiy *"Hamburg'un yardımına koşmamak ihanet değildir. Bir orduyu kurtarmak için bir bölüğü feda ediyoruz"*[300] diyordu.

Haklıdır, o saatten sonra KPD'nin Alman Sosyalist Devrimi için yapacak bir şeyi kalmamıştır, bu başarısızlığı mümkün olduğunca az hasarla atlatmakta yarar vardır. Ancak haksızdır; Hamburg bölüğü bütün bir orduyu onursuzca bir teslimiyetten kurtarmıştır. Kısmen!

1919, 1920, 1921 uğraklarından sonra Almanya'da Devrim, demeye dilim varmıyor ama Ekim 1923 fiyaskosundan sonra geri çekilmiş, sönümlenmiştir. Bir bölümü silahlı yüz binlerce üyesi olan bir parti[301] ve kendisi ile birlikte hareket etmeye hazır en az bir o kadar işçi "kader anı"nda Chemnitz'de yedi sosyal demokratın ısrarı bahane edilerek kıpırdayamaz hale getirilmiştir. Ayaklanma kararı gerçekçidir ya da değildirden bağımsız bir fiyaskodan söz ediyorum. Ciddi bir parti, aldığı bir karardan bu kadar kolay vazgeçmemelidir. KPD ciddi bir partiydi ama bir dizi nedenle ciddi olmayan unsurlar partide ağırlık kazanabiliyordu.

Brandler'in Alman Ekimi'ni sosyal demokrasiyle birlikte ilerleyecek bir süreç olarak kurgularken, bir işçi iktidarına hiç inanmadığını söylememiz için çok neden var. Bu inançsızlık eğer somut duruma ilişkin gerçekçi bir değerlendirmenin ürünü olsa elbette meşru olurdu. Ancak Brandler ve ekibinin genel olarak devrimci bir atılıma sıcak bakmadığını biliyoruz.[302]

KPD hiçbir zaman Heinrich Brandler, August Thalheimer gibilerinden ibaret değildi. Bu nedenle yüz binlerce komünistin çelik

300 Hoffrogge ve Norman LaPorte (editörler); age, s. 142.

301 KPD'nin Ekim 23'teki üye sayısına ilişkin 250 ila 400 bin arasında oynayan oldukça farklı rakamlar dile getirilmektedir.

302 Heinrich Brandler Ekim 1923'ten sonra görevden alındı, 1928'de KPD'den atıldı. Bu süreç, Troçkist literatürde Brandler'in Thälmann tarafından örtbas edilmek istenen parti içi bir yolsuzluğun cezalandırılmasındaki ısrarıyla açıklanmaya çalışıldı. Sonrasında da Brandler'den yapıcı, komünist hareketin birliğini savunan bir "çelebi" yaratmaya uğraştılar. Oysa Brandler, 1968'e kadar dünya komünist hareketinde anti-Sovyetik bir damar yaratmak için sürdürülen çabaların bir militanı olarak yaşadı.

Levent Şahverdi Arşivi

gibi ileri atılmaya hazır olduğu bir andan fiyasko diye söz ederken canım sıkılıyor. Ama fiyasko fiyaskodur.

Devrimci dönem artık kapanmaktadır. Türkiye'de 29 Ekim 1923'te burjuva devrimin en kritik aşamalarından biri gerçekleşmekte ve Cumhuriyet ilan edilmektedir. Aynı sırada Almanya'da Cumhuriyet kendisini yaratan devrimi boğmakta ve 1933'te insanlığın tanık olduğu en kanlı diktatörlükle sonlanacak bir yolculuğa çıkmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

28

Neden... Neden Olmadı?

1923... İşçi sınıfı iktidarı ele geçirecekti. Ekim ayında, olmadı Kasım'da. Sonuç tersiydi, Almanya'nın "kızıl" kentleri düştü, "düzen" sağlandı, işçi sınıfının kazanımları bir bir elden çıktı.

Başka?

Sosyal demokrasi görevini fazlasıyla yapmıştı, göstermelik de olsa "hak hukuk" diyen bir partiye gayri gereksinim yoktu. Sosyal demokrat bakanlar 2 Kasım'da kabine dışı kaldı.

Faşist parti de kendisine biçilen rolü mükemmel yerine getirmiş, hem işçi sınıfına sopa sallanmasına yardımcı olmuş hem de iktidara *"aşırı sağa da sola da karşıyız"* deme şansı vermişti. Ancak Naziler sosyal demokratlar kadar anlayışlı değildi, "görev tamam" denince geri çekilmiyor dikleniyorlardı. İlla Berlin'e yürüyeceklerdi. Onlar da tarih olarak 7 Kasım'ı seçmiş, komünistlere nazire yapıyorlardı. Berlin *"gelmeyin"* diyor, büyük sermaye *"gerek yok"* diye fısıldıyordu. Hitler de gitmek yerine darbe yapmaya karar verdi ve 8 Kasım'da Münih'te bir birahanede traji komik görüntülerin ortaya çıktığı bir "kalkışma" sırasında tutuklandı. Alman tekelleri ortalığın daha fazla karışmasını istemiyordu.

Kızıl Saksonya'da sosyal demokratlar kendilerinin de ortak olduğu işçi hükümetlerinin askeri birlikler tarafından alaşağı edilmesine yardımcı olduktan sonra, yeni kurulan yerel hükümetlerde yine yerlerini aldılar. Saksonya'da "sol görünümlü" birileri olmadan hükümet kurmak pek zordu, işçileri kim aldatacaktı!

Kasım ayında sayısız KPD üyesi tutukluyken katledildi.

Levent Şahverdi Arşivi

Öldürülenler arasında komünistlerle birlikte hareket eden dürüst sosyal demokrat işçiler de vardı. KPD'ye ait binalara el kondu, yayınları yasaklandı, parti 23 Kasım'da yasadışı ilan edildi.[303]

Sosyal demokrasi ise komünistleri suçlamaya devam etmekteydi. Birleşik Cephe politikası ve sosyal demokrasi ile işbirliği çağrılarının gizli bir ajandanın ürünü olduğunu iddia ediyorlardı: İktidarı ele geçirmek. Oysa bunda gizli bir taraf yoktu, KPD bunu açıkça söylüyordu. Saçma olan, o zamanlar programında hâlâ sosyalizm, işçi iktidarı olan SPD'nin böyle bir hedefi karalama konusu haline getirmesiydi...

KPD iktidar için harekete geçememişti ama kendisine karşı yürütülen saldırı karşısında dik durdu. Yasadışı ilan edildikten beş gün sonra Berlin'de polisin tüm engelleme girişimlerine karşın 30 bin kişilik bir gösteri organize etti; hükümetin daha fazlası için gücü olmadığını kanıtladı. O hükümet, işçi sınıfının sekiz saatlik işgünü hakkını elinden almış, eyaletlerde solcu hükümetleri silah zoruyla yıkmış, on binlerce işçiyi tutuklamıştı. KPD'nin bu öfkeyi değerlendirerek yine inisiyatif alması mümkündü, bu nedenle hükümetin dikkat etmesi gerekiyordu. Dolayısıyla komünist parti yasadışı ilan edildiği beş aylık dönemde yarı legal bir güç olarak tutunmayı başardı.

Peki, böyle bir örgütlülüğü olan bir parti neden haftalar, hatta aylar öncesinden hazırlandığı bir kalkışmada hareketsiz kaldı? Neden 1919 başı ile 1923 sonu arasındaki dönemde KPD Alman kapitalizminin derin krizini değerlendirerek Sovyet Rusya ile birlikte dünya tarihinin tamamen farklı gelişmesine neden olacak bir başarıya imza atamadı? Kimilerinin iddia ettiği gibi 1923 Ekimi'nde Almanya'da işçi sınıfının iktidarı alması tamamen imkansız mıydı? Yoksa KPD liderliğinin hataları yüzünden tarihi bir fırsat mı kaçmıştı?

Çıkardığım sonuç, 1923 yılında Almanya'da işçi sınıfının iktidarı almasının bütün zorluklara karşın imkansız olmadığıdır. Buradan meseleyi bütünüyle öznel etmene, yani işçi sınıfına önderlik edecek olan partinin yetersizliklerine bağladığım sonucu çıkmamalıdır. Devrimci dönemlerde başarı ya da başarısızlık

[303] KPD üzerindeki yasak 1 Mart 1924'te kalktı.

Levent Şahverdi Arşivi

nesnel ve öznel sayısız parametreye bağlıdır. Dahası, kritik anlarda rastlantı olarak nitelendirebileceğimiz kimi olguların kilidi şu ya da bu yönde çözmesi de mümkündür.

Devrimin yükseldiği bir kesitte işçi sınıfının her başarısızlığını "parti"nin hatalarına bağlamak da, başarısızlığı koşulların yeterince olgunlaşmamasıyla açıklamak da çoğu kez tarihin cilvesini kavramakta yetersiz kalır. Kuşkusuz her bir örnekte nesnellikle öznelliğin ortaya çıkan sonuçta oynadıkları rolün ağırlıkları farklı farklıdır ama yine de en sağlıklısı, başarı ya da başarısızlığı tek bir nedene bağlamamaktır. Verili bir ülkede, elinden gelenin ötesini yapan bir partinin dahi başarısının garantisi bulunmadığı unutulmamalıdır.

Evet, bu anlamda KPD'nin elinden geleni yapmadığı ortadadır ancak Alman Devrimi'nin başarısızlığı sanıldığından çok daha karmaşık nedenlerin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Önce, KPD'ye bağlı olmayanlardan başlayalım...

Almanya'da sermaye sınıfının aklı, örgütlülüğü, ekonomik olanakları, siyasi tecrübesi Ekim Devrimi öncesi Rus burjuvazisinin durumu ile kıyaslanamayacak kadar gelişkindi. Kritik bütün dönemeçlerde Alman tekelleri oyun kurmakta başarılı oldular, hata yaptıklarında bunu düzeltmek için yeni bir kapıyı aralayarak inisiyatifi hiç yitirmediler. En önemlisi, Rusya'da yaşananlardan gereken dersleri çıkarmışlardı.

Bolşevikleri iktidara taşıyan, işçi ve köylü yığınlarındaki barış özlemini doğru okuyup bu özlemi bir toplumsal enerjiye dönüştürerek somut bir siyasi hedef için kullanabilmeleriydi. Almanya'da 1918 Devrimi aynı özlemle, barış arayışıyla patlamış ve Rus Çarı yerine bu kez Kayzer'i tahtından etmişti. Rusya'da Devrim'in Şubat 1917 uğrağı sonrasında Geçici Hükümet savaşa devam kararı alarak barış talebinin bir devrimci dinamo olarak işçi sınıfının eline geçmesine neden olmuştu. Alman burjuvazisi ise 1918 Kasımı'nda Devrim patladığı sırada çoktan kararını vermişti. Rakip emperyalist ülkelerle onursuz da olsa bir barış anlaşmasının imzalanması işçi sınıfının devrimci enerjisinden eksilme anlamına geldi. Versay Anlaşması'nın ağır koşullarına dönük öfke bu eksilmeyi telafi etmediği gibi yoksul halkın zihnini bir kez daha milliyetçilik virüsüne açık hale getiriyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Sermaye sınıfının benzer bir uyanıklığı, 1923 yılında Cuno'yu deviren işçi sınıfının şakası olmadığını anlayarak hiper enflasyonu hızla kontrol altına alırken de gösterdiğini not etmek gerekiyor. Eğer Stresemann hükümeti eski ekonomi politikalarda ısrar etseydi, KPD'nin zaaflarını, eksikliklerini bir nebze kapatacak ve KPD'nin kendisine de şekil verecek bir nitelik kazanabilirdi toplumsal dinamikler.

Sermayenin aklına sosyal demokrasiyi eklemenin tam yeri. Proletarya içinde ciddi bir ağırlığa sahip, işçi sınıfı partisini oynama yeteneğini koruyan, öte yandan Alman tekelleri ve militarizmle işbirliği, onlara hizmet konusunda en küçük bir tereddüdü olmayan bir sosyal demokrat hareketin var olması ne büyük talihsizliktir!

SPD'yi Rus Menşevikleriyle karşılaştırmak saçma. Her şeyden önce, 1917 Ekimi yaklaştıkça Menşeviklerin işçi sınıfı içindeki gücü radikal biçimde azalmaktaydı. Ayrıca Alman sosyal demokrasisinin liderlerinin sınırsız kalleşliğini göz önüne aldığımızda, onlarla kıyaslanmanın Menşeviklere haksızlık anlamına geleceği de ortada. Alman Devrimi'nin cellatlığı görevini başarıyla yerine getiren bu harekete 1924 yılında Rus Bolşeviklerinin "sosyal faşist" damgası vurmasını "sekterlik" olarak niteleyenlere, 1918-1923 Almanyasını sabır ve ciddiyetle incelemelerini öneririm. İnsanlık ileride Garbaçov, Yeltsin, Yakovlev, Şvardnadze gibi SSCB'nin yıkılışına imza atan siyasetçileri nasıl nefretle hatırlayacaksa, Ebert, Scheidemann, Noske ve diğer sosyal demokrat liderler için de aynı duygulara sahip olacaktır. *"Onlar olmasaydı..."* diye hayıflanacağımız ölçüde işlevli bir enstrüman oldular Alman tekelleri için.

Devrime düşman bir yazarın deyişiyle, sosyal demokrat Ebert, *"asabi generallerin ellerinden kaçırdığı siyasi iktidarı, komünistlerin onu ele geçirmek üzere olduğu sokaktan alıp tekrar generallere teslim etmişti."*[304] 1919 için söyleniyordu bu, 1920'de, 21'de, 23'te her defasında aynısını yaptılar. Sonrasında da...

Neydi sosyal demokrasiyi bu kadar devrime düşman yapan?

Çok basit. Onlar düzene aşıktı, düzenle besleniyor, düzene tapıyorlardı. 1914'te savaş başladığında 1 milyon 85 bin üyeleri,

304 Joseph King; *The German Revolution: Its Meaning and Menace*, Albion Press, Kindle Edition, l. 2649-2686.

Levent Şahverdi Arşivi

kendilerine bağlı olan sendikaların yıllık 88 milyon Mark geliri vardı. 90 günlük gazete basıyor, bu yayın organlarında üç binin üzerinde kişiyi istihdam ediyorlardı. *"Alman Sosyal Demokrat Partisi bir yaşam biçimi haline gelmişti. Bir siyasal yapıdan öte bir şeydi; Alman işçisine kendi dünyasında onur ve statü veriyordu."*[305]

Alman işçisine sahte bir prestij, yöneticilere gerçek bir maddi ve manevi tatmin, burjuvazinin dünyasında oldukça geniş ve kaybedilmek istenmeyecek bir alan!

1918'de Devrim Kayzer'i devirip Cumhuriyet kurulduktan itibaren sosyal demokrasi sistematik bir biçimde bir işçi iktidarı olasılığına karşı mücadele etti. Daha hemen başlangıçta, Alman burjuvazisi Sovyet iktidarını engellemek için çare ararken, generallerle Bolşevizmi ezmek konusunda anlaşan Ebert'i hatırlayalım. Aynı generaller, Kayzer'i istifaya ikna etmiş, dahası ona ve Almanya'nın en güçlü kapitalistlerine *"bizi devrimden ancak sosyal demokratlar korur"* demişti. Sosyal demokratlar koşa koşa, büyük bir görev aşkıyla kabul ettiler bu uğursuz misyonu.

Bunu yaparken kendini sol, hatta devrimci bir retorikle gizlediler. 1919'da SPD duvarlara *"kamulaştırmalar ilerliyor..."* diye afişler asıyordu.[306] Yakında Sinemalarda! Anayasaya kapitalist işletmelere el konmasına izin veren bir madde sosyal demokratlar marifetiyle eklenmişti. Ortalama işçi, *"böyle tatlı tatlı gelecekse sosyalizm, komünistlerin büyük fedakarlık gerektiren zorlamalarına ne gerek var"* duygusundan kurtulamıyordu.

KPD'nin temel sorunlarından biri Alman sosyal demokrasisinin etkisini bir türlü kıramamasıydı. Neredeyse her yöntem denendi bunun için ancak olmadı; sanırım KPD yeterince güven vermedi işçi kitlelerine, onları korunaklı devlet partisi SPD'den koparmak için gerekli tutarlılık, özgüven, olgunluk ve yaratıcılıktan yoksundu. Bir de SPD ile KPD arasına USPD'nin girmiş olması işleri iyice karıştırdı, sosyal demokrasi ile komünistler arasındaki sınırlar belirsiz kaldı. USPD'nin sol kanadının KPD ile birleşerek devrimci mücadeleye enerji vermesi bu anlamda çok şey değiştirmedi.

Rusya'da her iki devrimde de, 1905 ve 1917'de ortaya çıkan ve

305 Pierre Broue; *The German Revolution 1917 - 1923*, Brill Leiden, 2005, s.15.

306 William A. Pelz; age, s. 83.

Levent Şahverdi Arşivi

işçi sınıfı ile köylülerin ve askerlerin öz örgütlenmesi olarak tarihsel bir rol üstlenen sovyetlerin eksikliğinin Almanya'da devrim açısından büyük bir handikap olduğu da sık sık dile getirilir. İşçi Konseyleri'nin bu eksikliği tamamen kapattığını söylemek kuşkusuz abartı olur. Bununla birlikte, konseyler, adı üzerinde, sovyetlerle aşağı yukarı aynı işlevleri üstlenmiş, yalnızca savunma değil aynı zamanda bir karar, bir iktidar organı olarak da faaliyet göstermiştir.

14 milyon sendikalı işçiye sahip Almanya'da işçi sınıfının örgütlenme ya da birlikte hareket etme yeteneğinin olmadığını ileri sürmek anlamsız. Bir kapitalist ülkede 1920'ler Almanyası'ndakinden daha örgütlü ve hareketli bir işçi sınıfı ortaya çıkabileceğini düşünmemek gerek.

Almanya'da Petrograd gibi, hakimiyet sağlandığında bütün ülkedeki dengeleri değiştirecek bir proleter merkezin yokluğu da bir başka kısıt olarak öne çıkarılır. Rusya gibi uçsuz bucaksız bir ülkede, sınıf mücadelesinin kaderinin neredeyse tek bir kentte çizilmesi elbette Bolşeviklerin işini kolaylaştırmıştır. Ancak Almanya'da, Devrim'in tutunabileceği çok sayıda proleter kentin varlığı farklı bir avantaj olarak görülmelidir. Sanayileşmiş ve köylülüğün toplumsal ağırlığı zayıflamış bir ülke olarak Almanya'da senkronize bir kalkışma karşısında büyük zafiyetleri olan devlet güçlerinin müdahale yeteneğinin ciddi ölçüde azalacağı açıktı. Alman Devrimi'nin en büyük sorunlarından biri, hemen her kesitinde "parçalı", "bölgesel" bir karakter taşımasıydı. Nitekim düzen güçleri, devrimci işçi sınıfına darbeyi hiçbir zaman aynı anda değil, bir eyaleti hallettikten sonra öbür eyalete yönelerek vurmayı tercih etti. Diğeri için yeterli kuvvete sahip değillerdi. Tersinden bakacak olursak, aynı anda birden fazla bölgede başlayacak bir ayaklanmayı Alman militarizmi bastırmakta ciddi zorluk çekerdi.

Dikkatle incelendiğinde, 1919-1923 Almanyası'nın nesnel açıdan bir devrim için hem artıları hem eksileri olduğu görülür. Bu artılar ve eksiler 1917 Rusyası'nda da kendini belli ediyordu. Bu açıdan gelişmiş sanayisiyle, örgütlü işçi sınıfıyla, Almanya'nın Rus işçi sınıfının açtığı kapıdan geçmesinin koşulları olgunlaşmamıştı demek abestir.

Levent Şahverdi Arşivi

Dolayısıyla konunun diğer boyutuna, işçi sınıfını bir devrimci yükselişte iktidara taşıyacak öznel etmen olan öncü partinin durumuna bakmadan "mümkün müydü, değil miydi" sorusuna yanıt vermek olanaksızdır.

Nitekim Lenin ve Stalin dahil, dönemin Bolşevik liderlerinin neredeyse hepsi, Almanya'nın sorununun gerçek bir komünist partiye sahip olmaması şeklinde nitelendirmiştir. O halde bu saptamayı yapanlardan başlamakta yarar var.

Her ne kadar Almanya'daki devrim öncelikle bu ülkenin komünistlerinin meselesi olsa da, bir dünya partisi olarak yola çıkmış ve katı kurallara sahip Komintern'in varlığında bütün sorumluluğu KPD'ye atmak büyük haksızlıktır. Almanya'da andığımız süreçte "öznel etmen"e Komintern ve Rus Bolşevik Partisi de dahil edilmek durumundadır. Dahil edilmek durumundadır çünkü Komintern ve Bolşevik Parti Almanya'da sadece "yardımcı" bir rol üstlenmemiştir. Hem stratejik hem de örgütsel başlıklarda KPD'nin kendi iç dinamikleri kadar Komintern ve Rus Partisi'nin de rolü olmuştur.

Bolşevik Parti'den başlayalım. Artık net olmalı, Rus Bolşevikleri, kendi içlerindeki görüş farklılıkları bir yana, 1920'den itibaren politikalarının merkezine dünya devriminin yerine Sovyet Rusya'nın savunulması ve korunmasını koymuştur. Bunun aması, fakatı yoktur. Başka ülkelerdeki devrime duyarsız oldukları için değil, çaresizlikle, gerçekçi olma zorunluluğuyla bu noktaya gelmişlerdir. 1919'da Almanya'da komünist hareketin yediği darbe, Macaristan'da Sovyet iktidarının yıkılması, 1920'de Kızıl Ordu'nun Varşova önlerinde aldığı yenilgi (ki Polonya meselesinde de ne kadar tereddüt içinde olduklarını biliyoruz) ve benzeri olumsuzluklar Bolşevikleri başka bir stratejik tercihe zorlamıştır. Almanya'da bu tercihin sınırlarını zorlayan her gelişme bir parantezdir, bir stratejik güncelleme söz konusu olmamıştır. 1921'de ama özellikle 1923'te KPD devrimci bir inisiyatif aldığında Rus Bolşevikleri tek ülkede sosyalizm stratejisini rafa kaldırmamış, bu stratejinin içinde "farklı" bir doğrultuda deneme yapmışlardır. Unutulmasın, 1923'te Alman Ekimi gündemdeyken Sovyetlerin Alman devleti ile ilişkileri sürmekteydi ve bütün diğer partilere tek ülkede sosyalizmin savunulmasına uygun politikaların hayata

Levent Şahverdi Arşivi

geçirilmesi için uyarılarda bulunuluyordu. Daha da ötesi, Alman devleti ayaklanma girişiminin arkasında Moskova'nın olduğunu bilmesine karşın bunu özel bir sorun etmedi, yeni hükümet ve onun başındaki Gustav Stresemann Sovyet Rusya ile yakınlaşmanın sürmesinden yana tavır koydu.

1923'te Almanya'daki ayaklanmanın hazırlıklarında Bolşeviklerin üstlendikleri rol hesaba katıldığında, bu durum iyice ilginç bir hal almaktadır. Elinde kalkışmanın başarısızlığı durumunda kolayca yürürlüğe sokulacak güçlü bir B planı bulunan bir partinin risk almaktan özellikle kaçınacağını söylemek hiç de yanlış olmaz. Hele hele eldeki aslında B değil de A planıysa!

Bolşevikler açısından 1923 yılına dair söylenmesi gereken bir başka sıkıntı Lenin'in durumudur. Büyük ihtilalci önder, son katkılarını 1923'ün başında yaptıktan sonra siyasal yaşamın dışına çıkmıştı. Lenin'in varlığı ve otoritesi, Bolşevik Parti'yi içindeki farklı eğilim ve gruplaşmaların olumsuz sonuçlarından bir ölçüde koruyordu. Örneğin, Lenin'in ağırlık koyması sayesinde Komintern Zinovyev'in dengesiz politikalarına bütünüyle teslim olmadı. Ancak Lenin Komintern'e stratejik düzlemde hakimdi, taktik ve operasyonel açılımlarda Zinovyev ve diğer Komintern yöneticilerinin özgürlük alanı oldukça genişti. Bu nedenle Komintern Kongrelerinde çizilen doğrultu ile Komintern'in tek tek ülkelerde attığı adımlar her zaman uyumlu olmayabiliyordu.

1923 yılındaysa Bolşevik Parti'de her şey belirsizdi. Bir kere, öne çıkan Bolşevikler arasında mücadele şiddetlenmişti ve bu mücadelede geçici yakınlıklar, ittifaklar oluşmaya başlamıştı. Tek ülkede sosyalizm ve NEP'in orta yerinde, Almanya'da yeniden belirginleşen sosyalist devrim olasılığını akılcı ve de devrimci bir biçimde yönetecek bir Bolşevik merkez mevcut değildi.

Şöyle söyleyelim, KPD içinde ne kadar eğilim varsa, daha fazlası Bolşevik Parti içinde de gözleniyordu. Radek'in sağcılığı, Zinovyev'in solculuğu ve Buharin ile Trotskiy'nin tutarsızlıkları... Dolayısıyla Bolşevik Parti'den KPD'ye birden fazla doğrultuda girdi yapılıyordu; bunun tersi de geçerliydi, KPD'den Moskova'ya farklı bilgi, değerlendirme ve öneriler gidiyordu.

Alman Ekimi bir fiyaskoya dönüştüğünde, KPD içinde suçlu aranmasında şaşırtıcı bir şey yok. Faturanın ilk etapta Brandler ve

Levent Şahverdi Arşivi

Thalheimer ikilisine kesilmesinde de. Ancak Bolşevik Parti içinde onlar gibi düşünenler, KPD'deki sağcı ekibe cesaret verenler vardı. Nitekim bir süre sonra Bolşevik Parti içindeki hesaplaşma kızışınca, 1923 Almanyası'na ilişkin dosyalar da bir bir ortaya çıkmaya başladı. Kim neyi savundu, nasıl tavır aldı, bunlar bir yerden sonra çok da önemli değil. Önemli olan doğrultu ortaklığının olmaması, dahası Bolşevik yöneticiler arasındaki ilişkilerde güvensizliğin 1923 yılında fazlasıyla hissedilmesi.

1924'ten itibaren herkes birbirini açıktan eleştirmeye başladı Almanya konusunda. 1923 Ekimi'nde mücadele etmeden geri çekilişe ilişkin başlatılan soruşturmada, "karar doğruydu" diyen raporda imzası bulunan üç kişiden biri olan Trotskiy 1924 Eylülü'nde "büyük fırsat kaçtı" diyerek, hem KPD yönetimini hem de Komintern'in başındaki Zinovyev'i suçlayacaktı.[307]

Kimse sağcı KPD yönetimine sahip çıkmadı, oysa Brandler ve ekibinin Bolşeviklerin ve Komintern'in onayı olmadan partide yöneticilik yapması pek mümkün değildi. Dediğim gibi, "kim suçlu" sorusundan ziyade, 1923 yılında kendisi bir parti gibi davranma yeteneğini kaybetmekte olan Bolşeviklerin tutarsızlıklarıydı önemli olan. 1924 yılı ile birlikte partiyi toparlamak için Stalin büyük bir çaba içine girdi ve o tabloda bana göre neredeyse imkansızlığa varan zorlukları olan bir görevin üstesinden geldi. Ancak bu bir süreçtir ve elbette parti içinde karmaşık dengelerle, ittifaklarla yürümüştür.

Alman Devrimi'ni Avrupa devrimini istemeyen Stalin ve arkadaşlarının engellediği iddiası ise baştan aşağıya palavradır. Almanya konusunda ve KPD ile ilişkilerde göreli olarak en az etki sahibi yöneticilerden biri Stalin'dir.

Bana göre, Bolşevik Parti 1923 Almanyası'na ilişkin sınavda bir bütün olarak geçememiştir.

Komintern'e gelince... Bolşevik Parti'deki durum orayı da etkilemiştir ancak fazlası vardır. Zinovyev'i sürekli günah keçisi durumuna düşürmek istemem ama Komintern'in başında durmak için fazlasıyla gel gitleri olan biriydi. Zaman zaman gerçeklikten

[307] O. W. Kuusinen; *A Misleading Description of the "German October"*, Communist Party of Great Britain, 1925.

Levent Şahverdi Arşivi

koptuğu da ortadaydı. Almanya'yla doğrudan ilgili kadrolardan Radek açık bir sağcıydı ama zaman zaman bunu örtmek için gereksiz solculuklara kalkışıyordu. Bela Kun, Macaristan'daki 1919 yıkımından sonra bazen Lenin'i çok sinirlendiren işler yapan ama belki de bir dönem Komintern'de en büyük özgürlük alanını kullanan kişiydi.

Komintern'in aparatı da sağlıklı işlemiyordu. Moskova'ya ulaşan bilgilerin isabetli kararlar vermek için yetersiz olabileceğini Almanya'ya yollanan görevlilerden biri olan Viktor Serge'nin yazdıklarından anlayabiliyoruz. Serge, şiir gibi yazan, derinliği olan, yaratıcı biriydi ama somut durumun somut analizi açısından fazla tutkuluydu. Onun aktarımları karar vermek için değil, bir karar sonrası motivasyonu artırmak için idealdi.

Bütün bunların ötesinde yanlışlık, Almanya'daki bir ayaklanmaya dışarıdan bu kadar fazla aklın karışmasındaydı. Tek sözcükle yanlış! Dayanışma, tartışma, koordinasyon tamam. Ancak, kritik kararların Almanya'da değil Moskova'da alınmasını enternasyonalizmle açıklayamıyoruz. Almanya gibi bir ülkede iktidara oynayan bir partinin kendi göbeğini kendi kesmesi gerekirdi. *"Komintern'in yapısı böyleydi"* diyerek kapatamayız bu konuyu. Bolşevikler yanlış yaptılar bu kadar burunlarını sokarak. Üstelik farklı stratejik tercihleri vardı onların. Bazıları hiç anlamasa da!

KPD yönetimi de hata yaptı, bu ölçüde bir "dış" müdahaleye izin vererek. Almanya gibi bir ülkede komünistler kişilikli durmayacaksa, nerede durulacak! O zamanki iletişim olanakları söz konusu olduğunda, binlerce kilometre ötedeki gelişmeleri günü gününe nasıl takip edip sağlıklı karar alacaksınız? Stratejik, teorik konularda ağırlık sahibi olunabilir; Komintern zaten bunun için kuruldu ve her parti katılırken bir üst-kolektif otoriteyi kabullendi. Ancak bırakın günleri, saatlerin bile yaşamsal önemde olduğu bir kesitte karargahı ülke dışında kurarsanız, hareket edemezsiniz.

Zaten edemediler...

Karar alacakları sırada görüş beyan etmesi beklenen bazı Bolşeviklerin *"yeterince bilgim yok"* demesi düşündürücü değil mi? Nereden bilgi sahibi olacaklar?

Hem bilgi, değerlendirme, karar süreçleri devrimci mücadelede bir bütündür. KPD hiyerarşisinden raporlar gelecek, o hiyerarşinin

Levent Şahverdi Arşivi

dışındaki bir yapı karar verecek, sonra KPD yine uygulayacak!

İyi de neden böyle akılsızca bir ilişki türü ortaya çıktı?

Böyle bir ilişki türü ortaya çıktı çünkü uzun yıllar uluslararası işçi hareketinin merkezi durumunda bulunan Almanya'da komünist partisi bu kitapta ayrıntısıyla anlattığım kararsızlıklar, acemiliklerle kuruldu. Kritik anlarda ya yanlış kararlar alındı ya da hiç karar alınamadı. Bunun kendi sınavından büyük bir başarıyla çıkmış olan Bolşevikler'de tepeden bakmaya yol açmaması imkansız.

KPD'nin militan, devrimci, cesur bir parti görüntüsü verdiğini birkaç kez söyledim, tekrar hatırlatmak istiyorum. Sorun bu değildi. Sorun daha derinlerdeydi. Sorun, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin bürokratik yapısından nefret eden Rosa Luxemburg'un bu nefreti yönetemeyerek örgütsüzlüğe prim vermesi, KPD'nin en kritik dönemeçte alabildiğine dağınık bir örgütle siyaset sahnesine çıkmasındaydı. Aynı hastalık, Bolşevizmin dar bir örgütü bir yılda iktidarı ele geçiren bir partiye taşıma becerisine kuşku ile yaklaşmada da kendini hissettirdi. Karl Liebknecht ve özellikle Rosa Luxemburg en inisiyatif aldıkları anda bile dosta düşmana *"biz darbe yapmayacağız, çoğunluk bizden yana olmadığı sürece iktidarı almayacağız"* deme gereksinimi duydular. Ve bunu tekrar ettikleri sırada öldürüldüler.

Devrim sürecinin diyalektiğini anlayamayan bir Marksistin devrime önderlik edecek öncü partinin inşasında da yanlış bir tutum alacağı açıktı. Rosa Luxemburg olağanüstü bir devrimciydi, tarihimizde her zaman onurlu bir yeri olacak ancak onun etrafında yaratılan "dokunulmazlık" ve "efsane"ye itiraz etmek gerekiyor. Almanya'da 1923'e kadar yaşanan başarısızlıkların temel nedenlerinden biri KPD'nin bir türlü üzerinden atamadığı kuruluş hastalıklarıdır. Parti bu hastalıklar nedeniyle bir sağa bir sola yalpalamıştır. Bu anlamda Lukacs'ın o dönem yazdıkları son derece isabetlidir:

"Darbecilik, sadece oportünizm tarafından hazırlanan bir zeminde boy atabilir. Dolayısıyla, işçi sınıfı içinde darbeci eğilimlerin varlığı, her gerçek komünist için bir özeleştiri, kendi taktiklerine belli oranda oportünist unsurların içerilip içerilmediğini araştırmak için vesile olmalıdır."[308]

[308] Georg Lukács; "Opportunism and Putschism (1920)", *Tactics and Ethics: 1919-1929* içinde.

Levent Şahverdi Arşivi

Almanya örneğinde bu konuda ciddi bir karmaşa olduğunu kabul etmek gerekiyor. Bağımsız sosyal demokratlardan koparak ayrı bir parti kurmaya karar verdiklerinde Spartakistler "sekter", "bağnaz", "maceracı" yaftasını çoktan yemişti. Mesele şuydu ki, Almanya'da devrimci Marksist hareket "bağımsız" bir varlık olmayı hiç denemediğinden ana akım sosyal demokrasinin zehirli havasını 1918 sonuna kadar solumak zorunda kaldı. Tepkisellik kaçınılmaz hale geldiği gibi, o dünyanın suçlamaları ve eleştirileri de hareketi hataya sürükledi. Öyle ki, Rosa Luxemburg öldürülmeden önce defalarca *"büyük çoğunluk bizim arkamızda olmadıkça iktidarı almayacağız"* demesine karşın darbecilikle itham edilebildi. Öte yandan kendisi de başkalarına aynı suçlamayı yöneltiyordu!

Bolşevizmin en büyük avantajı, 1902-3 gibi erken bir tarihte "özgür" bir hareket olarak kendi yolunu bulmaya çalışmasıydı. Zor oldu ama *"başkaları ne der"* hesabı hiç yapmamayı öğrendiler. Lenin'in partisine dışarıdan kimse yön veremezdi.

1923 başarısızlığından sonra KPD içinde de doğal olarak bir değerlendirme yapıldı. Herkesin haklı olduğu bir taraf vardı. Her şeyden önce "karar mekanizmaları"nın iç içe geçtiği bir kesitten söz ediyoruz. Bu anlamda bütün suçun KPD'nin sağcı liderliğine atılması siyaseten doğru olmadığı gibi, ahlaki açıdan da sorunlu. Bununla birlikte, insan Brandler'i, Thalheimer'ı okuduğunda gerçekten şaşırıyor, KPD'ye yazık olmuş dememek mümkün değil.

Thalheimer'ın daha sonra kendisini aklamak için yazdığı *"Kaçırılmış Bir Fırsat? Alman Ekimi Efsanesi ve 1923'ün Gerçek Tarihi"* başlıklı broşür KPD'nin 1923 liderliğinin "devrim" fikri ile son derece mekanik bir ilişkilenme içinde olduğunun kanıtıdır. Ancak bu broşürde Thalheimer'ın Komintern ve Bolşevik Parti'nin ileri gelenlerinin tutarsızlıklarına ilişkin ortaya döktüğü kanıtlar da yok sayılamaz.

Zaten sürecin hiç sağlıklı yönetilemediği, Brandlergillerin tasfiyesinden sonra partide Ruth Fischer ve arkadaşlarının etkisinin artmasından bellidir. Fischer ve ekibi Brandler ve benzerlerinden daha Bolşevik değildir. Nitekim onun da liderlik ömrü uzun sürmemiştir.

Konuyla ilgili KPD'nin "resmi" değerlendirmesindeyse, Komintern'de de kabul gören oldukça önemli bir özeleştiri konusu

Levent Şahverdi Arşivi

yer almaktadır. Partinin, iktidarın alınacağı "son kavga"ya odaklanarak iki aylık bir dönem boyunca bütün mücadelelerden kaçınmasının yapılan en büyük yanlış olduğu vurgulanmaktadır.[309]

KPD'nin kafayı "teknik hazırlıklara" takmış olduğu izlenimi verse de, işin aslı böyle değildir. Partinin hareketsiz kalmasının birbiriyle bağlantılı iki nedeni gözlenmektedir. Bunlardan ilki, partiyi yıpratmama ya da devrim için gün sayarken darbe yememe kaygısıdır. İkinci olarak, ayaklanma için yazılan senaryonun öncesinde sessizlik gerektirdiğini not düşebiliriz. Saksonya'da yerel hükümetlere dahil olunmuş, sermayenin tehditlerine karşı genel grev çağrısı ile inisiyatif almak planlanmış ve hükümette olmanın avantajları kullanılarak işçilerin silahlandırılacağı öngörülmüştür. Görüldüğü gibi ayaklanmanın "teknik hazırlığı"nın püf noktası Saksonya'daki hükümetin işçi sınıfını silahlandırmasıdır.

Sosyal demokrasinin bu kurguyu bozduğunu yazmıştım. Ancak bu senaryonun tamamında devrimci mücadele açısından hiçbir biçimde kabul edilemeyecek tuhaflıklar vardır. Devrimci bir dönemde iktidar hedefi ile hareket eden bir işçi sınıfı partisinin mücadelenin ritmini ayarlamada ve araçlarını belirlemede ona yardımcı olacak şey sürecin iniş ve çıkış dinamikleridir. Bunlar her gün, hatta her saat test edilmek zorundadır. Parti bir hamle yapar ve bu hamlenin karşılığı olmadığını görür, hemen kendi koordinatlarını yeniden belirler. Partinin beklemede kaldığı bir sırada emekçi kitleler inisiyatif alır, parti kendi tutumunu gözden geçirir ve daha atak bir pozisyona geçer. Partinin ajitasyon ve propagandasının hangi unsurlarının etkili, hangi unsurlarının değersiz olduğu gündelik mücadelelerle anlaşılır.

Stalin düşmanlığı ayıklandığında Almanya'da olup bitenleri anlamak için mutlaka okunması gereken kitabında Harman haklı olarak *"Tüm bu yaklaşımlar aynı temel yanlışı içeriyorlar. Bilinç dediğimiz olguyu, bireylerde sabit, değişmeden kalan bir şeymiş gibi görüyorlar." "...insanlar, birbirinden farklı ve çoğu zaman birbirleriyle çelişkili fikirlere eşzamanlı sahip olabilirler."* [310] diye ya-

309 Victor Serges; age, s. 280.

310 Chris Harman; age, s. 191.

Levent Şahverdi Arşivi

zıyor o dönem Alman işçi sınıfının devrimci bir ruh haline sahip olmadığını ileri sürenlere yanıt olarak. Emekçi kitlelerin psikolojisi her gün değişebilir, çünkü evet çelişkilerle doludur. O psikolojiyi anlamak ve devrimci yönde değiştirmek için de mücadelenin sürekliliği esastır.

Koskoca Almanya'da partinin iktidarı bir saklambaç oyunuyla fethetmeyi düşünmesinde Brandler'in reformist eğilimlerinin ötesinde bir mekaniklik aramak gerekiyor. Eğer parti Ağustos'ta kabuğuna çekilmese ve işçi sınıfı ile birlikte küçük denemeler yapsa, mücadeleyi ve sokağı canlı tutsa, belki daha büyük bir sınıfsal enerji yakalanacaktı ya da tırmandırma girişiminin sonuç vermediği görülecek ve düzenli bir biçimde geri adım atılacaktı.

Bunun yerine öyle bir planla hareket edildi ki, yüz binlerce devrimci işçinin, onlardan etkilenen birkaç milyon emekçinin *"KPD bir şeyler yapacak"* beklentisi tamamen boşa çıkarıldı.

Ve savaşmadan ricat edildi.

Bu kurguda farklı ne yapılabilirdi ki? Ortada sürmekte olan bir mücadele yoktu ve hesaplar altüst olmuştu. Yanlışlık planlamadaydı. Her şeye müdahale eden Komintern yetkililerinin bu planı kabullenmesine (ya da Brandler'e inanacak olursak icat edip KPD'ye dayatmasına) insan ancak hayret ediyor.

Burada başka bir soru ile karşı karşıya kalıyoruz: Yenilginin kaçınılmaz olduğu bir anda, geleceğe onurlu bir miras bırakmak için her şeye rağmen savaşa girilir mi?

KPD'nin "sol", daha doğrusu kendini "sol" sayan kanadı *"yenile yenile kazanacağız"* felsefesini uca taşıyarak bu soruya olumlu yanıt veriyordu. Unutulan, burada kimi iddialara göre yaklaşık 400 bin üyeli bir partiden söz ettiğimizdir.[311] Yenilgi kaçınılmaz olsa da, bu çapta, ciddi ve kendine saygısı olan bir parti, keskin bir hesaplaşmaya girecekse, bütün olanaklarını kullanmak durumundadır. Bunun sonucunda yıkım da çok ağır olacak belki faşizm Almanya'da 1933'ten önce bir iktidar seçeneği haline gelecekti. Viktor Serge haklı olarak, yenilgilerin her zaman zafere hizmet etmediğini, bunun en tipik örneğinin Paris Komünü olduğunu yazmaktadır.[312]

311 Harman bu sayıyı 250 bin olarak vermektedir.

312 Victor Serge; age, s. 288.

Levent Şahverdi Arşivi

Devrimci bir atılım için zaferin garantili olduğu bir anı beklemek, risk almamak korkaklıktır ve tarih ezilenlere hiçbir zaman böyle bir fırsat sunmayacaktır. Ancak yenilginin kaçınılmaz olduğu bir anda "şanımız yürüsün" diye intihar etmenin gelecek kuşaklara "olumlu bir örnek" sunabileceğini sanmak bönlüktür. Tarih, bu türden yıkıcı yenilgilerin çoğunlukla reformizmin ekmeğine yağ sürdüğünü öğretmiştir.

Brandler'in ya da Komintern'in kurgusu çöktüğünde yapacak pek bir şey kalmamıştı. Hamburg'daki lokal kalkışma bu açıdan o an için bir talihsizlik olsa da, tarihsel açıdan hayırlı olmuştur. Ne ki KPD'nin elinde bütün Almanya'da nihai bir hesaplaşma için hiçbir siyasi enstrüman bulunmuyordu. Oysa Cuno hükümetine dönük grev hareketi yükseldiğinde, hatta öncesinde Haziran ayında Antifaşist gösteriler yasaklandığında KPD daha hızlı davransa, "hazırlık fetişizmine" girmese, kurulan yeni hükümetin yüksek enflasyonu dizginleyecek farklı bir ekonomi politikaya yöneleceğini öngörerek buna karşı hazırlık yapsa ve asıl kartını işçi sınıfının kazanımlarını yok eden politikalara karşı kullansa 1923'te iktidarın alınması bağlamında başarısız olunsa dahi iz bırakan bir mücadele örgütlenmiş olurdu. Ve kimse bunun meşruiyetini sorgulamazdı. Sorgulamazdı çünkü 1923 yılında Almanya'da kapitalizm yıkılabilecek bir fotoğraf veriyordu. Aynı fotoğraf 1919'da ve 1920'de de geçerliydi.

Ancak bu fotoğrafta ne yaptığını bilen bir parti; deneyimli Alman sermayesini, sosyal demokrat ihaneti alt edebilecek bir komünist partisi yoktu. Bu eksikliği kavrayarak fotoğrafa baktığınızda Almanya'da sosyalist devrim neredeyse imkansızdı. Ama zaten bunu tartışmıyor muyuz burada ve başka yerlerde? Bir komünist partisi devrimci bir yükseliş başladığında kendini yeniden nasıl kuracak ve işçi sınıfını iktidara taşıyacak? Almanya'da bunun zemini vardı ama böyle bir partiye sahip olunmadı.

Çok sevdiğim bir sözdür; *"Savaşta sadece tek düşünce yoktur. Bu çifttir. Bir buyruk yoktur. İki buyruk vardır. Savaşta düşüncenin bir buyruğu yerine getirilmeden kalır."*[313]

313 Aleksandır Bek; *Moskova Önlerinde*, May Yayınları, 1971, çeviren: Naime Yılmaer, s. 125.

Levent Şahverdi Arşivi

Almanya'da sosyalist devrim elbette mümkündü. Nesnel-öznel bir dizi neden sermaye düzenini korudu. Ve insanlık, bugün hâlâ 1919-1923 arasında Berlin'de ve Varşova'da işlerin farklı gitmemesinin bedelini ödüyor. Her şeye rağmen başka türlü gelişebilirdi olaylar. Devrim çağının bir diğer başkentinde, Ankara'daysa *"sosyalist devrim mümkündür"* demek pek kolay olmadığından burjuva sınırları içinde kalan devrim başarıya ulaşıyor, tek sosyalist ülke Sovyetlere bu başarı sanılandan daha büyük bir "yardım" sağlıyor ve her burjuva devriminden sonra yaşanan kaçınılmaz sonuç ortaya çıkıyor: Burjuvazi hızla gericileşiyor ve Türkiye işçi sınıfına bu gerici sınıfı alaşağı etme görevini yüklüyor. Dün değilse bugün...

Berlin, Varşova, Ankara ve her yerde, "insanlık eşitlikçi bir düzende yaşasın" diyerek mücadele etmiş tüm komünistlerin anısına ve büyük insanlık için...

Levent Şahverdi Arşivi

Yazılama

1917'de Rusya'da gerçekleşen sosyalist devrim, neden başka ülkelerde tekrarlanmadı? Neden insanlık 1920'lerde eline geçirdiği büyük fırsatı, kapitalizmden nihai olarak kurtulma fırsatını değerlendiremedi?

Bu sorunun yanıtına ulaşmak için, devrimin gölgesinin düştüğü üç şehire; Berlin, Varşova ve Ankara'ya; bir asır kadar uzun 1920 yılına gidiyoruz. Anlamak ve ders çıkarmak için...

25 TL (KDV'den muaftır.)

9 786052 222317

Levent Şahverdi Arşivi